

\ Asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte uuring

LÕPPARUANNE

Riigihange nr 229757

Aprill 2022

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

Eesti
tuleviku heaks

Uuringu eesmärk on hinnata, milline mõju on 2018. aastal jõustunud sotsiaalhoolekande seaduse (SHS) muudatustel ning Euroopa Sotsiaalfondi toetuse andmise tingimustel (TAT) „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“ ellu viidud ja rahastatud tugiisikuteenuse pakkumisel asendushooldusteenuselt iseseisvasse ellu astuvate noorte toimetulekule. Uuringut rahastatakse Euroopa Sotsiaalfondi meetmest „Tööturul osalemist toetavad hoolekandemeetmed“ (2014-2020.2.02.002.01.15-0003).

Uuringu viis läbi Sotsiaalministeeriumi tellimusel Civitta Eesti AS ajavahemikus veebruar 2021 kuni veebruar 2022.

Uuringu valmimist toetas ekspertrühm, kuhu kuulusid Elmet Puhm (SOS Lasteküla), Helen Jõks (Sotsiaalministeerium), Ingrid Sindi (Tallinna Ülikool), Maarja Kuldjärv (Sotsiaalkindlustusamet), Mari Sarv (Sotsiaalministeerium) ja Meelis Kukk (Tallinna Lastekodu).

Civitta tänab uuringu eksperti Sirli Petersoni ja ekspertrühma liikmeid Elmet Puhmi, Helen Jõksi, Ingrid Sindit, Maarja Kuldjärve, Mari Sarve ning Meelis Kukke. Samuti täname Triin Lumit SEB Heategevusfondist, Kaja Rattast, Nadežda Leoskit, Anna Vorobjovat ja Kristiina Meinberg-Kadaid Sotsiaalkindlustusametist, Aive Makkot MTÜst Suunatuli, Heidi Rätsepat Caritasest, Liis Saarnat MTÜst Oma Pere, Jane Snaithi MTÜst Igale Lapsele Pere, Milvi Seppa ja Anneli Lepikut Elva valla sotsiaal- ja terviseosakonnast, Anne Mätlikku jt uuringusse kaasatud eksperte, teenuse korraldajaid ja lastekaitse- ning sotsiaaltöötajaid, asendus- ja perekodude juhatajaid ning töötajaid, hooldus- ja eestkosteperede vanemaid ning Sotsiaalministeeriumi.

Eriliselt soovime tänada noori, kes andsid käesoleva uuringu valmimisse väga suure ja olulise panuse.

Tiitellehe foto: pixabay.com

SISUKORD

JOONISTE JA TABELITE LOETELU	5
MÕISTED JA LÜHENDID.....	7
1. SISSEJUHATUS.....	9
2. ÜLEVAADE ASENDUS- JA JÄRELHOOLDUSE KORRALDUSEST EESTIS	11
2.1. Asendushoolduse korraldus	11
2.2. Järelhooldusteenuse korraldus	13
2.3. Asendushoolduse ja järelhooldusteenuse statistiline ülevaade	14
3. ASENDUSHOOLDUSEL VIIBINUD NOORTE ISESEISVA ELU ALUSTAMISEST TEADUSKIRJANDUSE PÕHJAL.....	16
4. METOODIKA ÜLEVAADE	19
4.1. Andmete kogumine ja valimid.....	20
4.2. Andmete analüüs.....	25
4.3. Uuringu eetilised dilemmad	26
5. UURINGU TULEMUSED.....	27
5.1. Planeerimine ja valmisolek iseseisvaks eluks	27
5.1.1. Elluastumise ettevalmistamine asendushoolduse ajal.....	27
5.1.2. Noorte kaasamine ja tulevikuplaanid.....	30
5.1.3. Hinnang noorte teadmistele ja oskustele.....	35
5.1.4. Noorte rahulolu iseseisva eluga	39
5.2. Iseseisvas elus toimetutulekut enim mõjutavad tegurid	42
5.2.1. Suhted lähedaste ja sotsiaalvõrgustikuga.....	42
5.2.2. Eluase ja elukeskkond.....	51
5.2.3. Majanduslik olukord ja rahatarkus.....	56
5.2.4. Teadlikkus stipendiumidest ja toetustest	63
5.2.5. Hariduse omandamine	64
5.2.6. Huvihariduses osalemine.....	68
5.2.7. Tööturul osalemine	69
5.2.8. Tervislik seisund ja elustiil.....	72
5.2.9. Traumaatilised kogemused.....	78
5.3. Järelhooldusteenuse sisu ja praktika	85
5.3.1. Teenuse pakkumine	85
5.3.2. Koostöö teenuse kujundamisel.....	89
5.3.3. Teenuse vastavus noorte vajadustele	92
5.3.4. Teenuse rahastamine	96
5.4. 2018. aasta poliitikamuudatused asendus- ja järelhooldusteenuste korralduses	97

5.5. Euroopa Sotsiaalfondist rahastatud tugiteenused: Tugiisikuteenus ja programm „Minu elu“	100
5.5.1. Tugiisikuteenus	100
5.5.2. Noorte arenguprogramm „Minu elu“	106
6. KOKKUVÕTE JA SOOVITUSED	109
6.1. Peamised tulemused.....	109
6.2. Soovitused asendushoolduselt elluastuvate noorte paremaks toetamiseks.....	116
6.3. Soovitused tulevaste uuringute teostajatele	122
7. EXECUTIVE SUMMARY	124
KASUTATUD ALLIKATE LOETELU	132
LISA 1- UURIMISKÜSIMUSED JA MEETODID.....	136
LISA 2 – INTERVJUUDE KAVAD	139
Sissejuhatavate ekspertintervjuude intervjuu kava	139
Intervjuu kava asendushooldusel viibivatele noortele.....	140
План интервью: интервью с представителями молодежи, начинающими самостоятельную жизнь после нахождения на внедомашней опеке	143
Intervjuu kava järelhooldusel olevatele noortele, kes ei ela iseseisvalt.....	146
План интервью: интервью с представителями молодежи, находящимися на последующем попечении и не живущими самостоятельно	149
Kava asendushoolduselt lahkunud noortele, kes elavad iseseisvalt	153
План интервью: интервью с представителями молодежи, покинувшими внедомашнюю опеку и живущими самостоятельно.....	156
LISA 3 – KÜSIMUSTIKE ANKEEDID	160
Eestikeelne küsitlus teenuse korraldajatele	160
Eestikeelne küsitlus asendushooldusteenuse osutajale või eestkoste teostajale	168
Venekeelne küsitlus asendushooldusteenuse osutajale või eestkoste teostajale.....	176
Eestikeelne küsitlus asendushoolduselt elluastuvale noorele.....	186
Venekeelne küsitlus asendushoolduselt elluastuvale noorele	204

JOONISTE JA TABELITE LOETELU

JOONISED

Joonis 1. Küsimustikule vastanud noorte vanuseline jaotus arvudes (n=268)	21
Joonis 2. Erinevate asutuste ja/või perede arv, kus noored elanud on (n=268).....	22
Joonis 3. Teenuseosutajate jagunemine piirkonna ja teenuse osutamise aja lõikes (n=146)	24
Joonis 4. Teenuse korraldajate jagunemine piirkondade ja tööstaažiDE lõikes (n=73)	25
Joonis 5: Teenuse osutajate hinnang, kuivõrd on mõjutanud nimetatud takistused ellu astuva noore või noorte toetamist (n=146).....	29
Joonis 6. Noorte kogemus nende kohta koostatud juhtumiplaaniga (n=253).....	30
Joonis 7. Kas Sul on olnud võimalus oma juhtumiplaani koostamises kaasa rääkida? (n=253)	31
Joonis 8. Noori tulevikuplaanide osas aidanud inimesed (sh kust ja kuidas tööd otsida ning millist eriala õppima minna) (n=268).	33
Joonis 9. KOVide hinnang, kuivõrd piisavad on iseseisvasse ellu astuvate 16-aastaste või vanemate noorte teadmised ja oskused järgmistes valdkondades (n=73).....	36
Joonis 10. Teenuseosutajate hinnang, kuivõrd piisavad on iseseisvasse ellu astuva noore või noorte teadmised ja oskused nimetatud valdkondades (n=146).....	37
Joonis 11. Iseseisvasse ellu astunud noorte hinnangud, kuivõrd piisavad on nende teadmised ja oskused nimetatud valdkondades (n=162).....	38
Joonis 12. Noorte sotsiaalsed suhted (n=268)	44
Joonis 13. Lastekaitsetöötajate roll noorte iseseisvumise toetamisel (n=75)	45
Joonis 14. Noorte plaanid seoses elukohaga pärast iseseisva elu alustamist (n=98)	53
Joonis 15. Kust noored saavad endale elukoha pärast iseseisva elu alustamist (n=98).....	53
Joonis 16. Kuhu noored asusid elama pärast iseseisva elu alustamist (n=162).....	54
Joonis 17. Kust noored said endale elukoha pärast iseseisva elu alustamist (n=162)	54
Joonis 18. Noorte rahakogumise eesmärgid (n=268).....	59
Joonis 19. Noorte rahaasjade planeerimine (n=268)	60
Joonis 20. Noorte peamised sissetulekuallikad (n=268).....	61
Joonis 21. Noorte keskmine igakuine netosissetulek (n=268)	62
Joonis 22. Millised igakuised arved tasuvad noored ise (n=268).....	62
Joonis 23. Noorte jaoks olulised eriala ja kooli valikut puudutavad mõjutegurid (n=268) hea käitumise, kodutööde ja/või heade õpitulemuste eest	66
Joonis 24. Noorte võimalused käia asendushoolduse ajal huviringides ja/või trennides, kus nad on soovinud käia (n=268)	68
Joonis 25. Noorte varasemad töö- või praktikakohad (n=268).....	71
Joonis 26. Noorte tööhõives osalemine (n= 244).....	71
Joonis 27. Noorte terviseprobleemide esinemissagedus, n=268.....	74

Joonis 28. Suitsetamise, enda vigastamise, alkoholi- ja/või meelemürkide tarbimise sagedus noorte hulgas (n=268).....	76
Joonis 29. Järelhooldusteenusega kokku puutunud KOV-ide esindajate nõusolek väidetega seoses järelhooldusteenuse sisu ja väljakujunenud praktikatega Teie KOV-is (n=50)	86
Joonis 30. Millistel põhjustel ei ole asendushoolduselt ellu astuvale noorele või noortele Teie KOV-is järelhooldusteenust osutatud? (n=50)	86
Joonis 31. Millisel viisil toetab või on toetanud kohalik omavalitsus (KOV) Sinu hoole all olevat noort või noori elluastumisel? (n=146).....	87
Joonis 32. Teenuse osutajate nõusolek järelhooldusega seotud väidetega (n=70).....	88
Joonis 33. Milliseks kujuneb või kujunes noortele pakutava järelhooldusteenuse sisu (n=268).....	88
Joonis 34. KOVide nõusolek väidetega seoses KOVi seniste praktikatega asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte toetamisel (n=73).....	91
Joonis 35. Järelhooldusteenusega kokku puutunud KOV-ide esindajate vastused rahaliste vahendite päritolu kohta lisaks toetusfondi vahenditele (n=50)	96
Joonis 36. Mis põhjusel ei ole noorele või noortele Teie KOVis osutatud riigi (SKA kaudu) rahastatud tugiisikuteenust? (n=39)	101
Joonis 37. Palun märkige, kuivõrd nõustute järgmiste väidetega seoses tugiisikuteenusega (n=34)	101
Joonis 38. Palun märkige, kuivõrd nõustute järgmiste tugiisikuteenusega seotud väidetega (n=48)	103
Joonis 39. Mis valdkonnas vajab või vajab noor tugiisiku toetust kõige enam? (n=48)	103
Joonis 40. Palun märkige, kuivõrd nõustute järgmiste väidetega seoses noorte arenguprogrammiga (n=73)	107

TABELID

Tabel 1. Asendushooldusel viibivate laste arv hooldusvormide lõikes aastatel 2014–2020	15
Tabel 2. Ülevaade intervjueeritud noortest eri teenuste lõikes	20
Tabel 3. Noorte küsimustikule vastamine eri asendushoolduse vormide lõikes.....	22
Tabel 4. Ülevaade intervjueeritavatest asendushoolduse vormide lõikes	23
Tabel 5: Noorte kavatsused seoses aja- või asendusteenistuse läbimisega (n= 253)	34
Tabel 6. Noorte (omandamisel) haridustase (n=267).....	64
Tabel 7. Kõrgeim haridustase, mille noored plaanivad omandada (n=264)	67

MÕISTED JA LÜHENDID

MÕISTED

Asendushooldus – lapse hooldamine ja kasvatamine väljaspool tema bioloogilist perekonda: lapse paigutamine eestkostja perekonda või asendushooldusteenusele suunamine (hoolduspere, perekodu, asenduskodu) ning lapsendamine. Asendushooldus peab olema lapse parimates huvides ja valitud hoolduse vorm vastama individuaalsetele vajadustele ¹ Asendushooldus jaguneb pere- ja asutusepõhiseks asendushoolduseks.

Asendushooldusteenus – kohaliku omavalitsuse üksuse korraldatav sotsiaalteenus, mille eesmärk on pika- või lühiajaliselt lapse heaolu ja õiguste tagamine, lapsele tema pühivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, lapsele turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena (SHS § 45⁵ lg 1).

Asendushooldusteenuse osutaja – hoolduspere, perekodu ja asenduskodu. Asendushooldusteenust vahetult osutav isik on hoolduspere vanem, perevanem ja kasvataja (SHS § 45⁵ lg 2).

Asendushoolduselt ellu astuv noor – selles uuringus käsitletakse asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noortena asendushooldusel olevaid 15-aastaseid ja vanemaid noori, kes on üle minemas lapsepõlvest iseseisvasse täiskasvanuelli.

Asutusepõhine asendushooldus – asutusepõhist asendushooldusteenust saab osutada perekodus ja asenduskodus.

Perepõhine asendushooldus – lühi- või pikaajalise hoolduse korraldus, mille puhul laps on paigutatud peresse, mille vanem(ad) on valitud ja/või ette valmistatud asjakohast hooldust osutama. Perepõhise asendushoolduse vormid on hoolduspere, eestkoste seadmine ja lapsendamine.

Asenduskodu – asendushooldusteenuse osutamine asenduskodus on teenuse osutamine kasvatajatega peres, kus on samal ajal kuni kuus last. Erandkorras võib asenduskodus olla rohkem lapsi, kui selleks annavad nõusoleku laste seaduslikud esindajad ja Sotsiaalkindlustusamet. (sotsiaalhoolekande seaduse § 45⁸).

Perekodu – asendushooldusteenuse osutamine perekodus on teenuse osutamine kuni kolme perevanemaga peres, kus on samal ajal kuni kuus last. Erandkorras võib perekodus olla rohkem lapsi, kui selleks annavad nõusoleku laste seaduslikud esindajad ja Sotsiaalkindlustusamet (sotsiaalhoolekande seaduse § 45⁷).

Noortekodu – käesolevas uuringus käsitletakse noortekoduna iseseisvuvatele noortele mõeldud üht võimalikku eluaset, kus noortel on võimalik omandada ja harjutada iseseisvaks eluks vajalikke oskusi ning saada praktilist ja emotsionaalset tuge (Sindi jt, 2019). Olenevalt asutusest võivad noored elada noortekodus kas asendushooldus- või järelhooldusteenusel viibimise ajal.

Hoolduspere – asendushooldusteenuse osutamine hooldusperes on lapse hooldamine sobivas peres, kelle liikmete hulka ta ei kuulu. Hooldusperes võib samal ajal olla kuni neli hooldatavat, sh hooldaja enda kuni 14-aastased lapsed ja teised hooldamist vajavad isikud. Erandkorras võib hooldusperre laste seaduslike esindajate ja Sotsiaalkindlustusameti nõusolekul paigutada rohkem lapsi. Sotsiaalkindlustusamet teeb hoolduspere sobivuse hindamise ja ettevalmistamisega seotud toimingud (sotsiaalhoolekande seaduse, § 45⁶). Asendushooldusteenuse osutamine hooldusperes kehtestatud tingimustel on ellu kutsutud alates 2018. aastast.

¹ Sotsiaalministeerium. Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Loetud aadressil: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

Perekonnas hooldamine – on enne 2018. aastat asendushoolduse pakkumine perepõhiselt sarnaselt hooldusperele, kus laps on hooldamisel sobivas peres, kelle liikmete hulka ta ei kuulu. Erinevus hooldusperest seisneb perekonnas hooldajate ettevalmistamise ja hindamise nõuetes, mis ei kehtinud enne 2018. aastat. Perekonnas hooldamisele paigutati lapsi enne 2018. aastat ja need lapsed saavad neis peredes olla kuni ellu astumiseni, uusi lapsi alates 2018. aastast perekonnas hooldamisele paigutada ei saa. Perekonnas hooldamisel olevaid lapsi toetatakse samadel alustel hooldusperes kasvavate lastega.

Eestkoste – siin dokumendis on silmas peetud eestkostja määramist lapsele, kelle kummalgi vanemal ei ole esindusõigust või lapse päritolu ei ole võimalik kindlaks teha. Eestkoste määrab kohus. Eestkostja ülesanne on eestkostetava seaduslik esindamine ning eestkostetava isiku ja vara eest hoolitsemine oma ülesannete piires.

Perevanem – perekodus last iga päev kasvatav isik

Kasvataja – asenduskodus last iga päev kasvatav isik

Hoolduspere vanem – hooldusperes ja perekonnas hooldamisel olevat last iga päev kasvatav isik

Eestkostevanem – eestkosteperes last iga päev kasvatav isik. Eestkostevanem (ka eestkostja) võib olla lapsele nii sugulane kui ka mitte sugulane.

Järelhooldusteenus – järelhooldusteenus on kohaliku omavalitsuse üksuse korraldatav sotsiaalteenus, mille eesmärk on asendushooldusteenuselt ja eestkostelt lahkuva isiku iseseisva toimetuleku ja õpingute jätkamise toetamine. Järelhooldusteenust osutatakse lähtuvalt juhtumiplaanist, mille alusel kohaliku omavalitsuse üksus tagab isikule eluaseme ning vajaduspõhised tugiteenused ja toetused.

Iseseisvasse ellu astumine – iseseisvasse ellu astumiseks peetakse käesolevas dokumendis olukorda, kus noor lahkub asendushooldusteenuselt, eestkostelt ja/või järelhooldusteenuselt ning asub iseseisvalt elama.

Tugiisikuteenus – isiku iseseisvat sotsiaalmajanduslikku toimetulekut soodustav kohaliku omavalitsuse korraldatav teenus, mis seisneb juhendamises, julgustamises ja motiveerimises ning iseseisvuse ja vastutusvõime arendamises. Käesolevas dokumendis peetakse silmas asendushooldusteenustelt või eestkostelt elluastujatele tugiisikuteenuse pakkumust sh järelhooldusteenuse raames.

Toimetulek – isiku või perekonna füüsiline või psühhosotsiaalne võime igapäevases elus toime tulla (asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring, 2016).

Juhtumiplaan – dokument, mis koosneb hinnangust isiku abivajadusele ja abimeetmete rakendamise tegevuskavast (sotsiaalhoolekande seadus, § 9 lg 2).

LÜHENDID

KOV – Kohalik omavalitsus

SKA – Sotsiaalkindlustusamet

SOM – Sotsiaalministeerium

SHS – Sotsiaalhoolekande seadus

TO – Teenuseosutaja

AH – Asendushooldus

JH – Järelhooldus

TI – Tugiisik

„... Sina oled see, kelle pärast mu maailm kujuneb teistsuguseks ja mis tunded ja arvamused mul on inimeste kohta, mis lootused mul on inimeste kohta, kuidas sellest sõltub nii palju, sellest sõltub see elu, mis peale seda saab, kui see inimene välja kolib, milliseid inimesi ta usaldab, milliseid valikuid ta elus teeb...“ (asendushoolduselt elluastunud noor, 22)

SISSEJUHATUS

Asendushoolduse eesmärk on tagada väljaspool bioloogilist perekonda kasvavate laste ja noorte heaolu ning areng ning ühtlasi valmistada neid ette iseseisvaks eluks. Eestis on asendushoolduse vormideks asendushooldusteenus (asenduskodu, perekodu, hoolduspere), eestkoste ja lapsendamine.

Asendushooldusteenus on kohaliku omavalitsuse üksuse korraldatav sotsiaalteenus, mille eesmärk on pika- või lühiajaliselt lapse heaolu ja õiguste tagamine, lapsele põhivajaduste rahuldamiseks peresarnaste elutingimuste võimaldamine, turvalise ja arenguks soodsa elukeskkonna loomine ning lapse ettevalmistamine võimetekohaseks toimetulekuks täisealisena. Teisisõnu on asendushooldusteenuse eesmärk pakkuda vanemliku hoolitsuseta jäänud või rasketes tingimustes kasvavatele lastele ja noortele paremat kasvu- ja arengukeskkonda ning ettevalmistust iseseisvaks täiskasvanueluks. 2016. aastal Praxise korraldatud asendushoolduselt ellu astuvate noorte uuringu (Osila jt, 2016) tulemustest selgus, et noorte oskused ja toimetuleku võimalused iseseisvumisel on varieeruvad ning sõltuvad erinevatest teguritest. Uuringu tulemusena soovitati asendushoolduse arenguid monitoorida järjepidevalt ehk iga viie aasta järel.

Alates 2018. aastast jõustusid sotsiaalhoolekande seaduse² muudatused, mille raames kujundati ümber asendushooldust vajavatele lastele ja noortele suunatud teenused. Muudatused lähtusid vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelisest raamatust³, milles seati kolm strateegilist eesmärki:

- suurendada perepõhise asendushoolduse osatähtsust
- tõsta asendushoolduse kvaliteeti
- tõhustada asendushoolduselt elluastumise ettevalmistust ja järelhooldust

Eesmärkide saavutamiseks kujundati ümber senised asendushoolduse valdkonna teenused ning loodi täisealistele noortele asendushoolduselt elluastumist toetav järelhooldusteenus, mille eesmärk on aidata noortel sujuvamalt iseseisvat elu alustada ning toetada nende õpingute jätkamist või tööturule asumist. KOV osutab järelhooldusteenust asendushooldusteenusel olevate täisealisele isikule, kes järelhooldusele suunamise ajal jätkab õpinguid või isikule, kes kuni täisealiseks saamiseni viibis asendushooldusteenusel või eestkosteel kuni isiku 25-aastaseks saamiseni. Järelhooldusteenuse osutamine toimub lähtuvalt juhtumiplaanist, mille alusel tagatakse noorele nii eluase kui ka täiendavad toetused ja teenused.⁴ Järelhooldusteenuse osutamiseks kasutab KOV enda eelarvelisi ja riigieelarve toetusfondist teenuse osutamiseks eraldatud rahalisi vahendeid, mida saab vajaduse korral kombineerida noore enda rahaliste vahenditega.

Antud töö eesmärk on uurida, millised muutused on toimunud asendushooldusel viibinud noorte elluastumise toetamisel ning milline on olnud alates 2018. aastast rakendunud järelhooldusteenuse

² Riigi Teataja. Sotsiaalhoolekande seadus. Loetud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121042020038>

³ Sotsiaalministeerium. Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Loetud aadressil: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

⁴ Asendushooldusel täisealiseks saavate noorte iseseisvumise ja elluastumise toetamine ning järelhooldusteenuse planeerimine ja korraldamine. Loetud aadressil: https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/jarelhoolduse_soovituslik_juhend_kohalikele_omavalitsustele.pdf

korralduse ja mitmekesistunud teenuse vormide mõju. Uuringu näol oli osaliselt tegemist järeluuringuga 2016. aastal korraldatud asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringule (Osila jt, 2016), kuid tegu ei olnud klassikalise kordusuuringuga, vaid osaliselt samu meetodeid kasutava ja sama probleemiküsimust uuriva tööga.

Uuringu sihtrühmadeks on asendushooldusteenusel ja eestkostel viibivad ning viibinud noored (15-30-aastased), teenuseosutajad (sh asendus- ja perekodude töötajad, eestkoste- ja hooldusperede vanemad⁵) ning asendushooldust korraldavad KOVide spetsialistid, et saada võimalikult põhjalik ülevaade hetkeolukorrast asendushoolduse valdkonnas.

Käesolevas lõpparuandes on esitatud uuringu tulemused, mis põhinevad dokumendianalüüsil ning KOVide, asendus- ja järelhooldusteenuseid osutavate asutuste ja perede esindajate ning neid teenuseid saanud noorte hulgas korraldatud intervjuude ja ankeetküsitluste tulemuste analüüsil.

Uuringus kogutud andmete analüüsi tulemused ja järeldused on esitatud viies peatükis. Esimeses peatükis on toodud ülevaade asendus- ja järelhooldusteenuste korraldust reguleerivatest õigusaktidest ja korraldusest ning teenuste statistiline ülevaade. Teises peatükis on toodud ülevaade asendushooldusel viibivate noorte iseseisva elu alustamisest varasema teaduskirjanduse põhjal. Kolmandas peatükis on esitatud uuringu läbiviimise metoodika, sh kasutatud andmekogumise ja -analüüsi meetodid ning kaasatud sihtgrupid. Lõpparuande neljas osa keskendub uuringus kogutud andmete analüüsi tulemustele, mis hõlmavad kõikide uuringu sihtgruppide antud hinnanguid. Aruande viimases osas on kokkuvõtvalt toodud töö põhijäreldused ning nende alusel tehtud poliitikasoovitused.

⁵ Antud uuringus on teksti lihtsustamise huvides nimetatud nii asendus- ja perekodude töötajaid kui eestkoste- ja hooldusperede vanemaid üldistavalt teenuseosutajateks va erisuste puhul.

1. ÜLEVAADE ASENDUS- JA JÄRELHOOLDUSE KORRALDUSEST EESTIS

1.1. ASENDUSHOOLDUSE KORRALDUS

Asendushooldust reguleerivad Eestis lastekaitse-, perekonna- ning sotsiaalhoolekande seadused. KOVides on määrustega vastu võetud asendus- ja järelhooldusteenuse osutamise ja rahastamise tingimused ja kord. Valdkonna olukorda ja eesmärke kirjeldavad vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat⁶ ning laste ja perede arengukava 2012–2020⁷ koos arengukava eesmärkide saavutamiseks koostatud programmidega.

Lastekaitseseadus⁸ loob üldise raamistiku laste õiguste ja heaolu tagamiseks, sätestades riigi ja KOV üksuste ametiasutuste ning vastavate isikute kohustused ja ülesanded, lapse kohtlemise põhimõtted ning riikliku järelevalve seaduse täitmise üle. Põhiroll laste heaolu ja arengut ohustavate riskide ennetamise, märkamise ja nendele reageerimise juures on KOVidel. Näiteks lasub KOVil kohustus vajaduse korral laps perest eraldada ning taotleda kohtult vanema hooldusõiguse ülevaatamist. Regulatsioonidest tulenevad KOVile vastandlikud kohustused ühelt poolt laste õiguste tagamise järelevalve korraldamisel ja teiselt poolt laste eestkostetasutusena toimetamisel. Seega on KOVidel määrava tähtsusega roll laste õiguste ja heaolu tagamisel, mis eeldab neilt ka vastavaid ressursse, kogemusi ja oskusi.

Perekonnaseadus⁹ omakorda reguleerib vanema hooldusõiguse mõistet ning selle piiramise, peatamise ja taastamise tingimusi. Kui laps on perest eraldatud ning vanema hooldusõigus on piiratud või peatatud, tuleb lapsele leida eestkostja. Perekonnaseadus reguleerib ka eestkoste seadmise ja lõpetamise tingimusi ning lapsendamist. Sobiva eestkostja leidmiseni täidab eestkostja rolli lapse elukohajärgne KOV ning kui sobivat eestkostjat ei leita, jääb KOVi, millega laps on kõige tugevamalt seotud, ülesandeks lapsele sobilike elu- ja arengutingimuste leidmine ehk asendushooldusele suunamine.

SHS¹⁰ reguleerib asendushooldusteenuse osutamist, teenuse rahastamist ning sätestab kohustused KOVile ja teenuseosutajale. KOV tagab asendushooldusteenuse kuni 18-aastasele lapsele, kui lapse hooldusõiguslik vanem on surnud; kui lapse vanemale on piiratud teovõime tõttu määratud eestkostja; kui vanema hooldusõigus lapse suhtes on peatatud, piiratud või ära võetud; või kui laps on vanemast eraldatud. Asendushooldusteenuse osutaja on hoolduspere, perekodu ja asenduskodu ning asendushooldusteenust vahetult osutav isik on hoolduspere vanem, perevanem ja kasvataja. Teenuse osutamine hooldusperele on lapse hooldamine sobivas peres, kelle liikmete hulka ta ei kuulu. Hoolduspere võib samal ajal olla kuni neli hooldatavat, sealhulgas hooldaja enda kuni 14-aastased lapsed ja teised hooldamist vajavad isikud. Asendushooldusteenuse osutamine perekodus on teenuse osutamine kuni kolme perevanemaga peres ning asenduskodus kasvatajatega peres, kus on samal ajal kuni kuus last. Kuni 2010. aastani võis asenduskodu pere koosneda kuni kümnest lapsest, kuid pärast on pere suurust järk-järgult kahandatud ning 2020. aastast võib ühe pere suurus olla kuni kuus last. Vähendamise üheks eesmärgiks on tagada lastele võimalikud tavaperedele sarnased elutingimused. Asendushooldusteenusel võib ühes peres olla rohkem kui kuus last juhul, kui paigutamist vajavad ühe

⁶ Sotsiaalministeerium. Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Loetud aadressil: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

⁷ Laste ja perede arengukava. Loetud aadressil: <http://sm.ee/et/laste-ja-perede-arengukava-2012-2020>

⁸ Lastekaitseseadus. Loetud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/LasteKS>

⁹ Perekonnaseadus. Loetud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/127102020015>

¹⁰ Sotsiaalhoolekande seadus. Loetud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032021014>

pere lapsed või esineb muu olukord, mille puhul on vaja tagada laste kooskasvamise võimalus; see on asendushooldusel olevate laste huvides; selleks annavad nõusoleku peres elavate ja perre paigutatavate laste seaduslikud esindajad, ning see on kooskõlastatud Sotsiaalkindlustusametiga. Asendushooldusteenuse puhul on lapse eestkostjaks tavaliselt KOV.

Asendushooldust saab lapsele pakkuda ka eestkosteperes, mis on samuti perepõhine hooldusvorm ning perekonnaseadusest tulenevalt eelistatum kui kohaliku omavalitsuse või juriidilise isiku eestkoste. Eestkostepereks on tavaliselt lapse sugulased või lähedased, näiteks vanavanemad, tädid-onud või muud lähedased inimesed (käesolevas uuringus nimetatud ka eestkostevanemad). Eestkostepererele osutab vajaduspõhist tuge KOV nii koolituste, nõustamise kui rahaliste toetuste kaudu.

Asendushooldusteenust rahastatakse teenust saava lapse eestkostja ülesandeid täitva KOVi eelarvest või selle puudumisel rahvastikuregistrisse kantud elukohajärgse KOV üksuse eelarvest ning teenusel oleva lapse sissetulekutest (nt elatis, elatisabi, toitjakaotuspension, puudega lapse toetus vms). KOV peab lapsele tagama tema isiklike kulude katteks vähemalt 2880 eurot aastas (keskmiselt 240 eurot kuus) ja toetama hoolduspere vanemat vähemalt ühe kahendiku ulatuses kuutasu alammäärast ühe lapse hooldamise kohta. Hoolimata toetuste suurusele seaduses sätestatud miinimummäärast on KOVil kohustus tagada lapse ja pere tegelikele vajadustele vastavate kulude katmine. Asendushooldusteenuse osutamiseks ja korraldamiseks eraldab riik igal aastal KOVidele rahalised vahendid riigieelarve toetusfondist. KOVil on võimalik ise otsustada, millised teenuste osutamiseks ja korraldamiseks ning laste ja hooldusvanemate toetamiseks vajalikud kulud tehakse toetusfondi vahendite arvelt ning millised KOVi enda vahendite arvelt.

Enne asendushooldusteenusele suunamist koostab eestkoste rolli täitev KOV lapsele juhtumiplaani, mis kirjeldab lapse olukorda, toimetulekut, vajadusi ja abistamise tegevuskava. See vaadatakse üle ja vajaduse korral uuendatakse vähemalt kord aastas. KOV valib koos lapsega välja sobiva asendushooldusteenuse koha ja vormi, arvestades seejuures lapse parimaid huve ja eakohast otsustusvõimet. Asendushooldusteenusele suunamisel sõlmib KOV üksus, kes enamasti on asendushooldusteenuse puhul lapse eestkostja, teenuse osutamiseks lepingu teenuse osutajaga. Asendushooldusteenust osutatakse lapsele üldjuhul tema 18-aastaseks saamiseni. Kui laps on enne 18-aastaseks saamist asunud õppima ja jätkab õppimist statsionaarses õppes või tervislikel näidustustel muus õppevormis põhikoolis, gümnaasiumis või kutseõppe tasemeõppes, siis tagab KOV lapsele asendushooldusteenuse kuni lapse 19-aastaseks saamiseni või lapse 19-aastaseks saamisest kuni järgmise õppeaasta alguseni.

Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat¹¹ kirjeldab asendushoolduse teenuseid, nende korraldust ja asendushoolduse rahastamist. Roheline raamat koondab ettepanekuid asendushoolduse valdkonna terviklikuks arendamiseks eesmärgiga: 1) suurendada perepõhise hoolduse osatähtsust; 2) tõsta asendushoolduse kvaliteeti tervikuna; 3) tõhustada asendushoolduselt elluastumise ettevalmistust ja järelhooldust. Eeltoodud eesmärgid aitavad kindlustada, et asendushooldusele paigutatud laste õigused ja heaolu oleks tagatud ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvad noored tuleksid toime. Dokument on välja antud aastal 2014 ehk enne sotsiaalhoolekande seaduses rakendunud muudatusi, mistõttu see ei kajasta otseselt järelhooldusteenust. Eesmärkideni jõudmiseks rakendati aastatel 2015–2020 Euroopa Sotsiaalfondist rahastatavat meetet „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“, mille raames kutsuti ellu perepõhise hoolduse ja asenduskodu teenuse osutajate koolituste kaasajastamine ja tugiteenused teenuse osutajatele, arendati välja järelhooldusteenus ning alustati professionaalse tugiisikuteenuse pakkumist asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvatele noortele.

¹¹ Sotsiaalministeerium. Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Loetud aadressil: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

1.2. JÄRELHOOLDUSTEENUSE KORRALDUS

Asendushoolduselt ellu astuva noore toimetulek sõltub suuresti sellest, kui hästi ta on iseseisvaks eluks ette valmistatud asendushooldusel ning mil määral tema iseseisvumise protsessi toetatakse. 2018. aastal loodi asendushooldusele jätkuteenusena järelhooldusteenus, mille eesmärk on asendushooldusteenuselt ja eestkostelt lahkuva noore iseseisva toimetuleku ning õpingute jätkamise toetamine.¹²

KOV üksus peab tagama järelhooldusteenuse asendushooldusel viibivale täisealisele isikule, kes pärast põhi-, kesk-, kutse või kõrghariduse omandamist jätkab järgmisel õppeaastal õppimist kutseõppe tasemeõppes, rakenduskõrgharidusõppes, ülikooli bakalaureuse- või magistriõppes või bakalaureuse- ja magistriõppe integreeritud õppes kuni õpingute katkestamise või esmase nominaalse õppeaja lõpuni, kuni isiku 25-aastaseks saamiseni. KOV võib tagada järelhooldusteenuse ka kuni 21-aastasele noorele, kes kuni täisealiseks saamiseni viibis asendushooldusel või eestkostel, olenemata sellest, kas noor õpib või mitte. Iga noore olukorda hindab KOV koos noorega individuaalselt. KOVid võivad järelhooldusteenust osutada vajaduse korral ka eestkostelt lahkunud noortele. Samuti on võimalik asendus- ja perekodudel pakkuda ja korraldada noortele järelhooldusteenust selliselt, et noortel on järelhoolduse ajal jätkuvalt võimalik asutuses edasi elada.

Järelhooldusteenust osutatakse lähtuvalt noore tulevikku arvestavate vajaduste ja võimaluste alusel koostatud juhtumiplaanist, mille põhjal KOV tagab noorele eluaseme ning vajaduspõhised tugiteenused ja toetused. Teenuse korraldamisel on KOVidele jäetud vabad käed, mistõttu võivad nende pakutavad teenused ja tugi olla praktikas üsna erinevad. Konkreetne asendus- ja järelhoolduse korraldamise juhis koostati KOVidele selgituseks ja toeks teenuste korraldamisel 2020. aastal.¹³

Järelhooldusteenuse rahastamine ja teenusel viibiva noore rahaline toetamine jätkub samadel põhimõtetel kui asendushoolduse korraldamine. KOV peab tagama järelhooldusel viibiva noore isiklike kulude katteks keskmiselt vähemalt 240 eurot kuus ehk 2880 eurot aastas ning vajaduse korral toetama noore teisi tegelikke kulusid. Järelhoolduse korraldamiseks ja osutamiseks saab KOV kasutada riigieelarve toetusfondi ja enda eelarvelisi vahendeid.

Lisaks järelhooldusele on elluastumise paremaks toetamiseks noorel õigus kasutada tugiisikuteenust ja muid sotsiaalteenuseid, mida KOVil on vajalik ja võimalik pakkuda. Tugiisikuteenuse eesmärk on aidata noorel sujuvamalt asendushoolduselt iseseisvat elu alustada, pakkudes teavet teenustest ja toetustest ning juhendamist taotluste ja dokumentatsiooni täitmisel, aidates leida sobivaid võimalusi õpinguteks, töötamiseks või huvitegevuseks, planeerida igapäevaseid olmetegevusi, järgida tervislikke eluviise ning tulla toime ettetulevate raskustega¹⁴. Tugiisikuks võib olla kas usaldus-tugiisik, kes on noorele tuttav ja lähedane inimene (nt kasuvanem, endine perevanem või kasvataja vm), professionaalne tugiisik, kes ei ole noorele varasemast ajast tuttav, või asendushooldusel viibinud noor („noorelt noorele“ tugiisik), kes saab iseseisvalt hästi hakkama ning on läbinud tugiisiku koolituse.

Üldjuhul hakatakse tugiisikuteenust pakkuma kuni kuus kuud enne planeeritavat iseseisvasse ellu astumist, ent kui tugiisikuks on noore senine kasvataja, perevanem, hoolduspere vanem või eestkostja, võib teenust alustada alles asendushoolduselt või eestkostelt lahkumise järel. Samuti võimaldatakse teenust noortele, kes on varem asendushoolduselt lahkunud, kuid kellel on tekkinud raskusi iseseisvalt toime tulemisega. Tugiisiku töö on tasustatav, täpsed tingimused lepatakse kokku lepingus tugiisiku ja

¹² Sotsiaalhoolekande seadus. Loetud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122032021014>

¹³ Sotsiaalkindlustusamet, Juhis asendus- ja järelhoolduse korraldamiseks. Loetud aadressil: https://sotsiaalkindlustusamet.ee/sites/default/files/content-editors/Lastekaitse/Noustamisteenused/juhis_asendus- ja_jarelhooldusteenuse_korraldamiseks.pdf

¹⁴ Sotsiaalkindlustusamet. Tugiteenused perepõhise asendushoolduse pakujatele. Loetud aadressil: <https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/asendushoolduse-tugiteenused#Tugiisikuteenus%20asendushoolduselt%20elluastuvatele%20noortele>

teenusepakkuja vahel. Teenust rahastatakse enamasti kuni üks aasta, põhjendatud juhtudel on võimalik teenuse osutamise aega pikendada.¹⁵

Alates 2016. aastast on tugiisikuteenust korraldanud Sotsiaalkindlustusamet ning seda on finantseeritud Euroopa Sotsiaalfondi 2014–2020 projekti „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“ vahenditest. 2022. aasta algusest lõpetas Sotsiaalkindlustusamet teenuse korraldamise ja rahastamise ning sellega jätkavad kohalikud omavalitsused. Sotsiaalkindlustusamet jääb vähemalt esialgu pakkuma tugiisikutele koolitusi ning supervisiooni, samuti jätkab kohalike omavalitsuste nõustamisega.

Samuti pakutakse 16–19-aastastele asendushooldusel kasvavatele noortele võimalust osaleda arenguprogrammis „Minu elu“, mis koosneb seminaride sarjast, kus kolmel nädalavahetusel saavad noored omavahel suhelda, arutleda eluliste teemade üle, harjutada läbi rollimängude ja mänguliste tegevuste koostöö-, eneseväljendus- ning suhtlemisioskust. Ühes grupis saab osaleda kuni 20 noort ning samad noored osalevad kõigil kolmel korral. Programmis osalemine on noortele tasuta ning 2021. aasta sügiseks oli programmi korraldatud neljale noortegrupile (Ida, Lõuna ja Põhja piirkonnas). Programmi korraldamist koordineerib Sotsiaalkindlustusamet ja seda toetatakse Euroopa Sotsiaalfondi 2014–2020 projekti „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“ vahenditest.

1.3. ASENDUSHOOLDUSE JA JÄRELHOOLDUSTEENUSE STATISTILINE ÜLEVAADE

Asendushooldusel viibivate laste arv Eestis on viimastel kümnenditel pidevalt kahanenud. Kui 2000. aastate alguses oli asendushooldusel ligikaudu 5000 last (2002. aastal 4745 last), kümnendi lõpul oli laste arv alla 3000 (2009. aastal 2953), siis 2020. aasta lõpuks oli asendushooldusel 2277 last. Sealjuures on laste arv vähenenud kõikides asendushoolduse eri vormides (s.o asendus-, perekodudes, hooldus- ja eestkostepereades). Asendushooldusel viibivate noorte väiksem hulk on tingitud eelkõige nii laste koguarvu vähenemisest rahvastikus kui ka perest eraldatud laste arvu ja asendushooldusele suunamise vähenemisest. Kui aastatel 2013–2015 asus asutuse- (asendus- ja perekodudes) ning perepõhisele (eestkoste- ja hoolduspered) hooldusele elama ligi 300 last, siis aastatel 2017–2020 oli selliseid lapsi alla 200 (132–177 last) (Sarv, 2021). Kuna noored, kes elavad järelhoolduse ajal asendus- või perekodus, kajastuvad statistikas järelhooldusteenuse saajatena, siis puudub statistiline info, kui paljud asutused pakuvad koos asendushooldusega ka järelhooldusteenust.

Rõhutamist väärrib asjaolu, et kuni 2018. aastani pakuti asenduskodus elavatele noortele õpingute jätkamisel kuni 24-aastaseks saamiseni asenduskoduteenust, kuid pärast järelhooldusteenuse loomist ei ela asutusepõhisel hooldusel enam 20-aastaseid või vanemaid noori (vt ka SHS). Seega on need 2018. aastal asendushoolduses toimunud muudatused ka osaliselt kaasa aidanud asutusepõhisel hooldusel olevate laste arvu vähenemisele aastatel 2018–2019. Sealjuures on ligi kolmandik asendushooldusel olevatest lastest kuni kümne aastased (32%), ligi kolmandik on 11–14-aastased (32%) ja veidi enam kui kolmandik on 15-aastased või vanemad (36%) (Sarv, 2021).

Asendushooldusel viibivatest lastest elab enim lapsi eestkostepereades. Kui varem elas eestkosteperes ligikaudu 50% kõigist asendushooldusel elavatest lastest, siis alates 2018. aastast on neid aastate lõikes olnud ca 60%. Sealjuures oli 2020. aastal eestkostel 15-aastaseid ja vanemaid noori 491 ehk 36,9% eestkostel viibivatest noortest on lähiaastatel alustamas iseseisvat elu. Vähim lapsi elab hooldusperedes, kus nende osakaal on alates 2018. aastast olnud 5–6% kõigist asendushooldusel viibivatest lastest. Perekonnas hooldamisel¹⁶ oli 15 aastat tagasi ligi 1000 last, 2016. aastal 191 ja 2018. aastal 124 last (Sarv, 2021). 2020. aasta lõpul oli 24,8% (n=36) ehk neljandik hooldusperedes elavatest

¹⁵ Sotsiaalkindlustusamet. Tugiisikuteenused perepõhise asendushoolduse pakkujatele. Loetud aadressil:

<https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-ja-pere/lastekaitse/asendushoolduse-tugiteenused#Tugiisikuteenus%20asendushoolduselt%20elluastuvatele%20noortele>

¹⁶ Enne 2018. aastat oli teenuse nimetusena kasutusel „perekonnas hooldamine“ ning nende noorte puhul, kes läksid perre elama enne 2018. aastat, jäi kehtima varasem teenuse nimetus.

noortest vanemad kui 15-aastased. Tähelepanuväärne on asjaolu, et viimasel kahel aastal on hakanud peres hooldusel olevate last arv kasvama ja 2020. aasta lõpuks tõusis nende hulk 145-ni. Samuti ilmneb hoolekandestatistikast, et viimastel aastatel on aina enam hakatud hooldusperedesse suunama nooremaid lapsi. Kui 2016. aastal oli 42% hooldusperede lastest kuni 10-aastased, siis 2020. aastal oli see näitaja 54%. Võib oletada, et nooremate laste sattumine hooldusperedesse võib olla seotud riigi poliitikaga eelistada perepõhist asendushooldust ning vanemate sooviga kasvatada nooremas eas lapsi.

Asutusepõhisel asendushooldusel olevatest lastest elab aina enam perekodudes. Kui 2018. aastal elas perekodudes 38% asutustes viibivatest lastest, siis 2020. aasta lõpuks oli see näitaja 66%. Kuna alates 2018. aastast on riigi poliitikas võetud ametlik suund perepõhise asendushoolduse eelistamisele¹⁷, siis see võib olla üheks seletuseks, miks on viimastel aastatel suurenenud ka perekodudes elavate noorte arv. Hoolekandestatistika järgi oli 2019. aasta lõpul üle kolmandiku (n=286; 35,9%) asendus- ja perekodudes viibivatest 15–19-aastastest noortest peagi alustamas iseseisvat elu.

Samuti on järelhooldusteenust kasutatavate noorte hulk igal aastal suurenenud. Kui 2018. aastal oli järelhooldusel 46 noort, siis 2020. aastal 151 noort. Sealjuures, 2018. aasta oli KOVide jaoks üleminekuaasta, mil noored järk-järgult läksid üle järelhooldusteenusele (vt. Tabel 1).

TABEL 1. ASENDUSHOOLDUSEL VIIBIVATE LASTE ARV HOOLDUSVORMIDE LÕIKES AASTATEL 2014–2020

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Asendushooldusel kokku	2556	2517	2599	2501	2451	2323	2277
Eestkosteperedes	1331	1281	1395	1391	1428	1398	1332
Hooldusperedes*	216	205	191	161	124	133	145
Asendus-/perekodudes**	1009	1031	1013	949	899	797	800
<i>asenduskodus</i>	-	-	-	-	549	335	268
<i>perekodus</i>	-	-	-	-	350	462	532
Järelhooldusteenusel (18–24-a)	-	-	-	-	46	94	151

*Kuni aastani 2017 perekonnas hooldamisel isikud (real hooldusperedes) ja alates aastast 2018 perekonnas hooldamisel ja hooldusperedes isikud.

Allikas: SOMi hoolekandestatistika

**Enne aastat 2018 oli asendus-/perekodude asemel asenduskoduteenus.

2020. aasta lõpu seisuga pakkus Eestis asendushooldusteenust 37 asendus- ja perekodu ning 111 hooldusperet.

¹⁷ SHS § 45(9) lg 4 p 2 järgi on KOVidel kohustus panna laps hooldusperre või lapse olulisi huve arvestades erandina pere- või asenduskodusse. 2018. aastast muutus ka rahastussüsteem, mille kohaselt on perekodu koefitsient kõrgem kui asenduskodu oma, mistõttu on KOVil võimalik perekodus kasvava lapse eest saada kõrgemat tasu kui asenduskodus kasvava lapse eest.

2. ASENDUSHOOLDUSEL VIIBINUD NOORTE ISESEISVA ELU ALUSTAMISEST TEADUSKIRJANDUSE PÕHJAL

Asendushooldusel viibivate noorte valmisolekut ja hakkama saamist iseseisvas elus on uuritud varem nii Eesti kui välisriikide teaduskirjanduses. Alljärgnevalt on esitatud peamised varasemas teaduskirjanduses esitatud tulemused.

Iseseisva elu alustamist peetakse üheks suurimaks väljakutseks pea kõikide noorte jaoks (Elder, 1980). Tänapäeval, kus noorte haridusteed on kujunenud pikemaks ja karjääri ning pereeluga alustatakse oluliselt hiljem (Arnett, 2004; Beck, 1992), on paljud asendushoolduselt lahkuvad noored samal ajal olukorras, kus nad peavad erinevalt teistest eakaaslastest alustama varem iseseisvat elu ja kiiremini „täiskasvanuks“ saama (Greenen ja Powers, 2007). Samuti on tavaline, et võrreldes varasemaga toetavad vanemad oma lapsi iseseisvasse ellu astumisel senisest enam (Schoeni ja Ross, 2005). Erinevad uuringud on näidanud, et lähedaste igakülgne toetus võimaldab leevendada iseseisvasse ellu astumisega kaasnevat kitsaskohti, ent ka tagada parem toimetulek, heaolu (Aquilino, 2005) ning kohanemine muutuvate oludega (Waithaka, 2014). Asendushooldusel viibivate noorte puhul võivad kontaktid bioloogilise perekonna ja teiste lähedastega olla minimaalsed või täiesti puududa, mistõttu neil võib olla raskem iseseisvalt toime tulla (Driscoll, 2013).

Eri riikide kogemus viitab, et asendushooldusel kasvanud noortel on võrreldes bioloogilises perekonnas kasvanud eakaaslastega keerulisem iseseisvas täiskasvanuelus toime tulla (Courtney jt, 2001; Turk jt, 2011; Osila jt, 2016; Mann-Feder ja Goyette, 2019). Samuti on iseseisvalt toimetulek keerukam puudega noortele (Gauthier-Boudreault jt, 2017), sest igapäevast elu mõjutab ka puue ja tõhusate erihoolekandeteenuste puudumine (Cheatham jt, 2020). Kui Eestis on puue määratud u 4%-le lastest, siis asendushooldusel viibivate laste puhul on see märkimisväärselt kõrgem: 2020. aasta lõpu seisuga oli asendus- ja perekodudes elavatest lastest 41,6%-le, hooldusperedes kasvavatest lastest 15,1%-le, eestkostel olevatest lastest 14,6%-le ning järelhooldusel viibivatest noortest 11,4%-le määratud keskmine, raske või sügav puue¹⁸.

Mitmed rahvusvahelised uuringud on toonud välja asendushoolduselt lahkuvate noorte puhul sagedamini esinevaid ohtutegureid. Näiteks on leitud, et lasendushoolduselt lahkunud noorte puhul on sagedasem, et neil on madalam haridustase (Oterholm, 2018), st nad on õppinud pigem kutseõppes, neil on keskharidus veel omandamisel või nad on õpingud pooleli jätnud (Jones jt, 2011; Osila jt, 2016). Seejuures aga peetakse keskharidust miinimumnõudeks, et edukalt tööturule suunduda (OECD, 2022). Lisaks on leitud, et asendushoolduselt lahkuvad noored jäävad sagedamini töötuks (Davidson jt, 2010) või töötavad madalamapalgalistel töökohtadel (Jones, 2014), mistõttu nende sissetulekud on ebastabiilsemad (Barth, 1990). Samuti võivad kogeda asendushoolduselt lahkuvad noored sageli vaesust (Buehler, 2000), sotsiaalset tõrjutust (Stein, 2006) ja võivad sõltuda sagedamini sotsiaaltoetustest (Courtney jt, 2001; Oterholm, 2018). Lisaks puutuvad nad võrreldes bioloogilises perekonnas kasvanud noortega rohkem kokku vaimse ja füüsilise tervise probleemidega, kodutuse, sõltuvusainete tarvitamise, varakult lapsevanemaks saamise või problemaatilise seksuaalkäitumise (Courtney ja Dworsky, 2006; Davidson jt, 2010) ja õigusrikkumistega (Foster ja Gifford, 2005). Kusjuures neil noortel, kes puutuvad varajases eas kokku väärkohtlemisega (Smith ja Thornberry, 1995) ja pole saanud iseseisvasse ellu astudes adekvaatset toetust (Vaughn jt, 2008) ning puudu on olnud ka lähedaste toetusest (Herrenkohl jt, 2005), on suurem oht edasises elus õigusrikkumisi toime panna.

Lisaks on teiste riikide uuringud näidanud, et noorte asendushooldusele eelnevad minevikukogemused nagu näiteks vaesus, hülgamine ja erinevad traumaatilised sündmused mõjutavad oluliselt noorte siirdumist asendushoolduselt iseseisvasse ellu (Lee ja Berrick, 2014), kus

¹⁸ Sotsiaalministeeriumi hoolekandestatistika

tavaline on vaimse tervise probleemide esinemine (Courtney ja Iwaniec, 2009) ning toetavate inimeste vähesus (Melkman, 2017). omakorda võib mitmes asutuses või peres elamine, ent ka koolide vahetus noortel süvendada traumakogemust (Riebschlenger, Day ja Damashek, 2015) ja takistada usalduslike ning turvaliste suhete loomist (James, Landsverk ja Slyman, 2004). Sealjuures on tavapärane, et traumakogemusega iseseisvat elu alustavatel noortel on keeruline uusi kontakte luua (Ahrens jt, 2011), kuna nad on võõraste inimeste suhtes pigem usaldamatud, hoiavad distantsi (Hiles jt, 2013), kardavad pettuda (Ahrens jt, 2011), soovivad iseseisvalt hakkama saada (Munson jt, 2010) ning olla teistest sõltumatud (Samuels ja Pryce, 2008).

Uuringud näitavad, et kuigi vaimse tervise probleeme, eeskätt depressiooni, ärevust ning meeleoluhäireid (Arnett, 2014), esineb ühiskonnas enim iseseisvasse ellu astuvate noorte hulgas (OECD, 2015), on asendushoolduselt lahkuvate noorte seas vaimse tervise probleemide esinemissagedus keskmiselt suurem kui bioloogilises peres elanud noorte seas (Toivonen jt, 2020). Sealjuures pärast asendushoolduselt lahkumist noortel vaimse tervise probleemid võivad süveneda ning need võivad olla seotud raskustega, millega noored on kokku puutunud enne asendushooldusele sattumist, asendushoolduse ajal ja/või pärast iseseisvasse ellu astumist (Stein ja Dumaret, 2011). Bioloogilisest perekonnast eraldatud lapsed ja noored, kes on kaotanud sidemed oma pereliikmetega või kellel ei ole infot oma päritolu kohta, kalduvad oma hilisemas elus sagedamini kogema kriise ja vaimse tervise probleeme (Sindi jt, 2019b). Kui noor on asendushoolduse ajal olnud ümbritsetud sotsiaalvõrgustikuga, kuid iseseisvasse ellu astudes jääb ilma täiskasvanu toest, siis on tal ka suurem tõenäosus kogeda üksildust ja sotsiaalset isoleeritust (Mann-Feder ja Goyette, 2019).

Üle maailma on noorte sotsiaalset elu, haridust ja tööhõivet mõjutanud alates 2020. aasta kevadest COVID-19 pandeemia. Näiteks selgus 2020. aastal USAs läbiviidud teadusuuringus, et olukorras, kus paljud asendushoolduselt lahkunud noored kaotasid oma töö ning tekkisid probleemid igapäevaste kulutuste, sh eluasemekulude eest tasumisega, tulid paremini toime need noored, keda toetati emotsionaalselt ja kellel säilisid sagedased kontaktid nende täiskasvanutega, kes neid asendushooldusel vahetult kasvasid (Greeson jt, 2020). Seega on suhete püsimisel asendushoolduselt iseseisvasse ellu siirdunud noorte puhul suur mõju.

Asendushoolduselt lahkunud noored puutuvad sageli kokku erinevate probleemidega ning sageli pole nad iseseisvaks eluks piisavalt ette valmistunud (Arnau-Sabatés jt, 2014). Siiski on palju ka neid noori, kes on kogenud raskusi, kuid saavad iseseisvas elus edukalt hakkama. Sealjuures peetakse asendushooldusel elanud noorte puhul vajalikuks toetava suhte olemasolu ja püsivust vähemalt ühe täiskasvanuga, akadeemilise edu kogemist, huvihariduses osalemist (Luthar ja Ciccetti, 2000), sotsiaalse ja isikliku arengu (Stein, 2004) ning identiteedi kujunemise (Schofield, Larsson ja Ward, 2017; Sindi jt, 2019b) toetamist, et tagada nende sujuv üleminek iseseisvasse ellu.

Pärast ÜRO lapse õiguste konventsiooni (1991) jõustumist on muutunud arusaam laste õigustest ning juurdumas on põhimõtted, et kõikides last puudutavates küsimustes tuleb esikohale seada tema parimad huvid ja tagada lapse võimalus nende küsimuste lahendamises osaleda (Sarv, 2021). Ka uues lastekaitseaduses¹⁹ sätestatakse, et igal lapsel on õigus sõna võtta kõigis teda puudutavates küsimustes ning õigus väljendada oma vaateid. Sealjuures peetakse laste ja noorte õiguste ning heaolu tagamisel oluliseks hoolitsust (nt õigus tervisele, haridusele, perekonnale jne), kaitset (nt õigus olla kaitstud diskrimineerimise, ebaõiglase kohtlemise, väärkohtlemise jne eest) ning osalemist (nt õigus avaldada arvamust, olla kaasatud jne) (Taylor jt, 2001; Reinomägi jt, 2013; ÜRO lapse õiguste konventsioon, 1991). Seega on nii lastel kui noortel õigus ise oma õigusi teostada ja vastutust võtta²⁰, olles oma elus aktiivsed osalejad.

Eestis on asendushoolduselt lahkuvaid ja lahkunud noorte valmisolekut ja toimetulekut põhjalikult uurinud Osila jt (2016). Uuringu tulemustest selgus, et peagi ellu astuvad noored hindasid oma

¹⁹ Lastekaitseadus § 5 lg 4. Loetud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/112122018049>

²⁰ Õiguskantsleri veebileht. Laste ja noorte õigused ja kohustused. Loetud aadressil: <https://www.oiguskantsler.ee/et/laste-ja-noorte-%C3%B5igused-ja-kohustused>

valmisolekut iseseisvalt hakkama saada üpris heaks, eelkõige igapäevaoskuste (nt majapidamistööd, söögitegemine jne) osas. Samas ilmses, et noorte oskused ja toimetulekuvõimalused iseseisvumisel sõltusid sellest, millisest asutusest ja perest oldi pärit, kuhu noorel oli võimalik saada elukoht ja selle tingimused ning kas ja kus oli võimalik haridust omandada või tööle asuda. Tihti ei osanud noored oma oskusi ja teadmisi enne reaalselt üksinda elamist hinnata ning vajakajäämised võisid selgineda alles hiljem. Lisaks selgus uuringust, et noortel olid küllaltki napid rahaga ümberkäimise ning planeerimise oskused. Ka oli paljudel noortel küll olemas töö- või praktika kogemus, kuid nende õigusteadlikkus tööga seotud küsimustes oli pigem madal. Asendushooldusel viibinud noortel oli ka keskmiselt madalam haridustase (sh enam õpingu katkestusi/õpiraskusi) ja kõrghariduseni ulatuvaid eesmärke oli vähestel, samuti oli raskusi töö ja õppimise ühitamisega ning madal teadlikkus asendushoolduse noortele suunatud toetusvõimalustest õppimise ajal. Siiski pidasid nii asenduskodudest peatselt ellu astuvad noored kui ka juba ellu astunud noored oma läbisaamist teiste inimestega üldiselt heaks. Noortel oli olemas lähedane sõber, kes oli nende jaoks alati olemas ning mure korral küsisid iseseisvunud noored nõu eelkõige kasvatajalt või kasuvanemalt, ent ka bioloogilistelt õdedelt, vendadelt ning sõpradelt. Lisaks tekitas asendushoolduselt ellu astunud noortele raskusi kelleltki abi palumine, kuna usaldati vaid iseennast. (Osila jt, 2016)

3. METOODIKA ÜLEVAADE

Uuringu eesmärgiks oli välja selgitada, kuivõrd on asendushooldusel viibivad noored valmis iseseisvasse ellu astumiseks ja on selleks ette valmistunud, kui edukalt elluastumine on asendushoolduselt lahkunud noorte jaoks toimunud ning kuidas noori iseseisvumisel toetatakse. Eesmärgi saavutamiseks püstitati uurimisküsimused, mis on toodud Lisa 1.

Uuringusse kaasati järgmised sihtrühmad:

- Asendushoolduselt lahkuvad (15+ eluaastat) ja lahkunud noored, kelle asendushoolduselt lahkumisest oli möödas kuni 5 aastat,
 - sh järelhooldusteenusel viibivad või viibinud noored;
- Asendushooldust osutavate asendus- ja perekodude töötajad ning hooldus- ja eestkosteperede vanemad (teenuse osutajad²¹);
- KOVide spetsialistid (teenuse korraldajad).

Uuringu alguses moodustati ekspertrühm, kes toetas uuringu teostamist eri etappidel ja andis selle läbiviimisel asjakohast sisulist nõu. Ekspertrühma kuulusid Helen Jõks (SOMi laste ja perede osakonna nõunik), Mari Sarv (SOMi analüütik), Maarja Kuldjärv (SKA projektijuht), Meelis Kukk (Eesti Asenduskodu Töötajate Liidu juht; Tallinna Lastekodu juht), Ingrid Sindi (Tallinna Ülikooli lektor) ja Elmet Puhm (SOS Lasteküla arendusjuht). Samuti korraldati sissejuhatavad poolstruktureeritud individuaalintervjuud 13 valdkonna eksperdiga, mh Sotsiaalkindlustusametist, KOVist ning valdkondlikest organisatsioonidest. Intervjuude eesmärk oli saada põhjalikku taustainformatsiooni teenuste eesmärkide, seniste tulemuste ja probleemide kohta ning koguda teavet sihtrühmade kohta.

Uurimisküsimustele vastamiseks tehti dokumendianalüüs ning korraldati kolme sihtrühma seas nii ankeetküsitlus kui ka poolstruktureeritud individuaal- ja/või grüpiintervjuud, mille tarbeks koostati eraldi küsimustikud ja intervjuu kavad, mille puhul võeti aluseks uurimisküsimused, valdkonna kirjandus ning varasemad uuringud (eelkõige 2016. aasta Praxise uuring). Küsimustikud ja intervjuude kavad (vt Lisa 2 – Intervjuude kavad ja Lisa 3 – Küsimustike ankeedid) kooskõlastati ning neid täiendati koostöös tellija ja ekspertrühmaga. Noorte ja teenuseosutajate küsimustikud ning kavad tõlgiti ka vene keelde.

Teenuse korraldajate seas korraldati intervjuud elektrooniliselt (Zoom ja Google Meet keskkondade vahendusel), teenuseosutajate ja noorte sihtrühmas toimusid intervjuud nii näost näkku, telefoni kui ka interneti teel. Teenuse korraldajate seas korraldati intervjuud ajavahemikus juuni–august 2021, teenuseosutajate seas ajavahemikus august–oktoober 2021 ning noorte hulgas september–november 2021. Teenuse korraldajate seas tehti intervjuud vaid eesti keeles, teenuse osutajate ja noorte seas nii eesti kui vene keeles.

Intervjuud tehti planeeritust hiljem, mis oli tingitud peamiselt suvisest puhkuste perioodist ja raskustest teenuseosutajate ning noorte sihtrühmadeni jõudmisel. Lisaks pikenes intervjuude tegemisele kuluv aeg, sest algselt oli plaanis korraldada teenuseosutajate ja noorte seas peamiselt rühmaintervjuud, kuid reaalselt koguti mõlemas sihtrühmas rohkem andmeid individuaalintervjuude abil. Mitmed teenuseosutajad loobusid uuringus osalemisest, kuna olid hiljuti juba mitmes asendushoolduse temaatikaga seotud uuringus osalenud. Uuringu teostamisel selgus, et nii noorteni kui ka hooldusperede ja eestkostevanemateni oli võimalik kõige paremini jõuda läbi isikliku kontakti, kus intervjuueeritavatega võeti ühendust telefoni teel. Samuti oli võimalik teatud hulk noori ja teenuseosutajaid leida ekspertpaneelis ning -intervjuudes osalevate inimeste kaudu.

²¹ Uuringus kasutatakse asenduskodude, perekodude, hooldusperede ja eestkosteperede puhul üldstatult nimetust „teenuse osutaja“.

Veebiküsitluse läbiviimiseks koostati kolm küsitlusankeeti: teenuse korraldajatele, teenuse osutajatele ning noortele. Küsitlus tehti kolme sihtrühma seas veebikeskkonna SurveyMonkey küsitlusplatvormil ajavahemikus 10. mai 2021 – 20. oktoober 2021. Enne põhiuuringu teostamist piloteeriti kõiki küsimustikke.

Teenuse korraldajatele ja osutajatele saadeti kutsed 10. mail ning noortele 7. juulil. Nendes KOVides, kus kontaktide andmebaasis oli mitu kontakti, valiti esmalt kontakt, kes oli suurema tõenäosusega asendushooldusteenuse korraldamisega kursis. Vajaduse korral kutse saajate ringi laiendati.

Kõigile kolmele grupile saadeti meeldetuletuskirjad keskmiselt 12 päeva pärast kutse saatmist. KOVidele saadeti mitu meeldetuletuskirja ning tehti meeldetuletusi ka telefoni teel. Kõnede käigus selgus, et KOVide esindajatele osutus küsimustiku täitmine kohati probleemseks peamiselt suvise puhkuste perioodi tõttu, kuna ametnikud olid küsitluse ajal puhkusel, äsja puhkusele naasnud või asendasid puhkusel olevaid kolleege, mis tõi kaasa tavapärasest suurema töökoormuse.

Uuringu lõppfaasis loositi küsitluses ja intervjuudes osalenud noorte vahel välja 100 Partner e-kinkekaarti väärtuses 10 eurot.

3.1. ANDMETE KOGUMINE JA VALIMID

NOORED

Uuringu raames korraldati 70 noorega üheksa grüpiintervjuud (osalejate arv 2–6) ning 46 individuaalintervjuud, kus intervjuudesse kaasati eri vanuses ja erinevatelt asendushoolduse vormidelt pärit noori. Rühmaintervjuud kestsid orienteeruvalt 1,5–2 tundi, individuaalintervjuud 25 minutist 1,5 tunnini. Intervjuudes osalesid noored vanusevahemikus 15–30 aastat. Intervjueeritavatest 36 olid tütarlapsed ja 34 noormehed. Vene keeles tehti intervjuusid 10 noorega. Intervjuudes osalesid erinevatel teenustel viibivad või viibinud noored (vt. Tabel 2).

TABEL 2. ÜLEVAADE INTERVJUEERITUD NOORTEST ERI TEENUSTE LÕIKES

TEENUSE LIIK	ARV
Asendushooldusel, sh	21
Tugiisikuteenusel	3
Elab iseseisvalt	3
Asendushoolduselt lahkunud, sh	49
Järelhooldusteenusel (elab iseseisvalt)	16
Järelhooldusteenusel (elab asendus- või perekodus)	7
Järelhooldusteenuselt lahkunud	2
Tugiisikuteenusel	7
Elab iseseisvalt	41

Perekodudes elavaid või elanud noori oli kokku 23, asenduskodudes viibis või oli viibinud 25 noort²². Nende seast 11 noort elasid või olid elanud asutuse koosseisu kuuluvas noortekodus. Eestkostel noori oli 12 ning hooldusperedes oli või oli olnud kokku 10 noort. Rõhutamist väärrib veel asjaolu, et intervjuudes osales mitmeid noori, kes olid pikaajaliselt elanud hooldusperedes, kuid enne iseseisva eluga alustamist sattunud asendus- või perekodudesse. Seega käsitletakse neid noori asendus- või

²² Noored kutsusid sageli oma elukohta lastekoduks ning paljud ei teadnud, kas nad elasid või olid elanud asendus- või perekodus. Kuna intervjuudes osalesid ka noored, kes olid olnud asenduskoduteenusel, siis nemad on liigitatud asenduskodu alla, isegi kui pärast 2018. aastat pakuti nendes asutustes asendushooldusteenust perekodude näol.

perekodude noortena²³, isegi kui intervjuus räägitu poolest võiks neid liigitada hooldusperedes kasvanud lasteks.

Intervjueeritustest 50 noort õppisid. Kusjuures haridust omandasid kõik asendushooldusel viibivad noored. Intervjueeritud noorte seas oli ka välisriigis elavaid noori (n=3), erivajadustega ja neid, kes olid viibinud kinnise lasteasutuse teenusel²⁴.

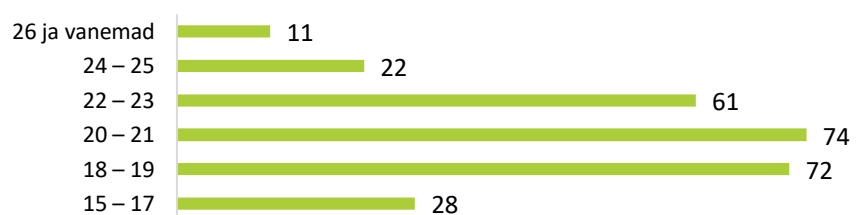
Hankedokumentides oli noorte sihtrühma puhul esitatud 2019. aasta lõpu andmed: asendus- ja perekodus u 800 isikut (neist 15/16-aastaseid ja vanemaid 286), hooldusperedes 133 isikut (neist 36 15/16-aastased ja vanemad) ning eestkostel 1398 isikut (15-aastaseid ja vanemaid 496).²⁵ Ankeetküsitluse puhul seati uuringu eeldatavaks valimiks 250 asendushooldusel olevat (alates 15. eluaastast) ning 300 asendushoolduselt lahkunud noort, kelle teenuselt lahkumisest oli möödas kuni 5 aastat.

Sihtgruppi kuuluvate noorte hulgas viidi läbi veebiküsitlus Andmekaitse Inspektsioonilt taotletud loa alusel. Veebiküsitluse läbi viimiseks kasutati 15.07.2021 seisuga STAR registri ja Sotsiaalkindlustusameti sotsiaalkaitse infosüsteemi SKAIS andmeid sh noorte kontaktandmeid.

Noorte seas alustati vastuste kogumist 27.07.2021. Otsekutse saanud noortele (n=506) saadeti kolm meeldetuletuskirja. Vastuste kogumine lõpetati 20.10.2021. STARist ja SKAISist päritud 16-aastaste ja vanemate noorte, nende noorte eestkoste KOvide ja teenust pakkunud asutuste kontaktidest märkimisväärne osa ei olnud päevakohased ja kvaliteetsed. Vastajate leidmiseks võttis uuringu läbiviija e-posti teel ühendust nende kohalike omavalitsuste esindajate (n=102) ja teenuseosutajatega (n=42), kes olid STAR ja SKAIS andmetel valimisse kuuluvate noortega seotud. Lisaks kasutas uuringu läbiviija vastamise määra suurendamiseks alternatiivseid küsitluse jagamise kanaleid (nt ekspertrühma ja ekspertintervjuudes osalevate inimeste kontakte). Kõikide ankeedile vastanud noorte hulgas loositi välja 100 Partnerkaardi e-kinkekaarti väärtuses 10 eurot. Küsimustikule vastamine oli noorte jaoks anonüümne.

Küsimustikule vastas 268 noort²⁶, kellest 65,3 % olid naissoost (n=175) ja 34,7% meessoost (n=93). Venekeelseid ankeete täitis 37 noort (14%). Küsimustikule vastanute seas oli enim noori vanuses 18–19 (n=72; 26,9%) ja 20–21 aastat (n=74; 27,6%), vähim 26-aastaseid ning vanemaid (n=11; 4,1%) (vt. Joonis 1)

JOONIS 1. KÜSIMUSTIKULE VASTANUD NOORTE VANUSELINE JAOTUS ARVUDES (N=268)

Noorte küsimustikule vastanutest olid 120 (45%) Põhja piirkonnast, 94 (35%) Lõuna piirkonnast, 27 (10%) Lääne piirkonnast ja 27 (10%) Ida piirkonnast. Asendushooldusel viibivatest noortest vastas ankeedile 82 (30,76%) ja asendushoolduselt lahkunud noorte seas oli vastajaid 186 (69,4%). Asendushooldusel viibivate noorte hulgas oli enim vastajaid pere- ja asenduskodudest (n=53; 64,6%),

²³ Andmete loogilisemaks töötlemiseks on võetud uuringus aluseks see asendushooldusteenuse vorm, millel noor ametlikult kõige viimasena viibib või viibis.

²⁴ Sotsiaalkindlustusamet. Kinniste lasteasutuste teenus. Loetud aadressil:

<https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/lapsed-pered/lastekaitse/kinnise-lasteasutuse-teenus>

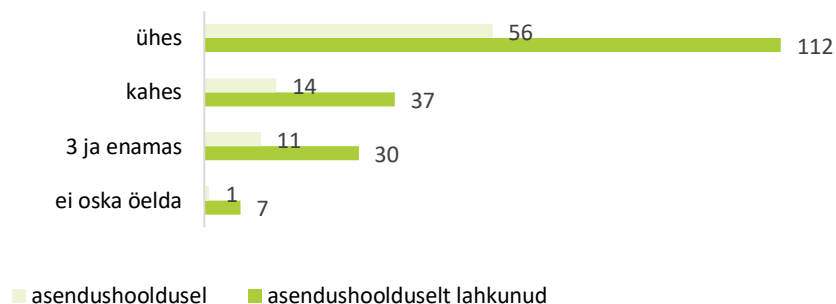
²⁵ Hoolekandestatistika 31.12.2019, Sotsiaalministeerium.

²⁶ Andmete analüüsimisel ei võetud arvesse puuduvaid või vigaseid vastuseid, mistõttu esinevad erinevused objektide koguarvus.

hooldusperes elas 7 (8,5%) ning eestkostel 22 (26,8%) noort (vt. Tabel 3). Järelhooldusteenusel oli 80 noort (29,9%) ja järelhooldusteenuselt lahkunuid oli 43 (16%).

Noori, kes elasid või olid asendushooldusel viibides elanud ainult ühes asutuses või peres, oli 168 (62,7%). Kahes asutuses ja/või peres elamise kogemus oli 51 noorel (19%) ning kolmes või enamas asutuses ja/või peres oli elanud 41 noort (15,3%) (vt Joonis 2).

JOONIS 2. ERINEVATE ASUTUSTE JA/VÕI PEREDE ARV, KUS NOORED ELANUD ON (N=268)

Noorte vastuste tõlgendamisel on oluline silmas pidada, et noored ei kasuta valdavalt ametlikku asendushoolduse valdkonna käibel olevat terminoloogiat. Asendus- ja perekodu mõistete asemel kasutatakse valdavalt terminit „lastekodu“. Samuti tuleb arvestada, et märkimisväärne osa uuringus osalenud noortest olid asendushoolduselt lahkunud juba varem, kui praegu kehtivad terminid (nt asenduskodu) kasutusele võeti.

Kuna oli noori (n=13), kelle puhul polnud võimalik tuvastada, millisel asendushoolduse vormil nad olid viibinud, siis pole sellest tulenevalt ka võimalik anda asendushoolduselt lahkunud noorte osas täpset ülevaadet asendushoolduse vormide lõikes.

TABEL 3. NOORTE KÜSIMUSTIKULE VASTAMINE ERI ASENDUSHOOLDUSE VORMIDE LÕIKES

TEENUSE NIMETUS	VASTAJATE ARV
Asendushooldusel	
Pere- ja asenduskodu	53
Hoolduspere või perekonnas hooldamine	7
Eestkoste	22
Asendushoolduselt lahkunud	
Hoolduspere või perekonnas hooldamine	183*
Pere-ja asenduskodu	
Eestkoste	

*Esitatud on üldine küsimustikule vastanute hulk, kes ei ole enam asendushooldusteenusel

Noorte valimit ei saa erinevate teenusevormide (asenduskodud, perekodud, hooldus- ja eestkostepered) lõikes lugeda esinduslikuks ja seega pole võimalik ka üldistada tulemusi tervele noorte sihtrühmale.

Aruande peatükis 4. Uuringu tulemused võrreldakse asendushooldusel viibivate ning viibinud noorte vastuseid, kuna uuringu eesmärk on välja selgitada, kuidas noori iseseisvaks eluks ette valmistatakse, ent ka kuidas elluastunud noored toime tulevad. Sealjuures ei võrrelda küsitluses osalenud noorte vastuseid selle järgi, millisel asendushoolduse vormil nad viibisid või olid viibinud, kuna hooldusperes

kasvanud noorte (+15 eluaastat) üldvalim (n=36) oli võrdluse esitamiseks liiga väike. Intervjuude tulemusi võrreldakse võimalusel nii asendushoolduse vormide kui ka selles osas, kas noored on ellu astumas või juba ellu astunud.

TEENUSE OSUTAJAD

Teenuseosutajate sihtrühma kuuluvad hooldusperede ja eestkostevanemad ning asendus- ja perekodude kasvatajad ning perevanemad, kes kasvatavad vähemalt 15-aastast noort või on viimase 5 aasta jooksul kasvatanud iseseisvasse ellu astunud noori. Ka kuuluvad teenuseosutajate alla asendus- ja perekodude juhtkonna liikmed. Teenuseosutajatelt uuriti, milline on olukord asendus- ja/või järelhooldust osutavate asutuste ja isikute seisukohast ning mida peavad nemad vajalikuks ja oluliseks, et asendushoolduselt ellu astunud noored tulevikus iseseisvalt hästi hakkama saaksid. Aruande peatükis 5. Uuringu tulemused on erinevate teenuseosutajate hinnanguid käsitletud koos, vajadusel on esitatud erinevused teenusvormide lõikes.

Teenuseosutajatega korraldati kuus rühma- (n=26) ja 26 individuaalintervjuud (täpsemat ülevaadet intervjuueeritutest vt Tabel 4). Seejuures kaasati intervjuudesse erinevate piirkondade eri tüüpi teenuseosutajaid.

Rühmaintervjuud kestsid keskmiselt 1,5–2 tundi, individuaalintervjuud 22 minutist 1,5 tunnini. Intervjuueeritavate seas oli kolm mees- ja 50 naissoost isikut. Hooldus- ja eestkostevanemate hulgas tehti kolm venekeelset intervjuud. Asutuste ja eestkosteperede puhul arvestati intervjuueeritavate leidmisel piirkonda. Igast piirkonnast (Põhja, Ida, Lääne, Lõuna) leiti kolm kuni neli asutust. Eestkosteperede puhul olid neli intervjuueeritavat Põhja, kaks Ida, kaks Lääne ja kolm Lõuna piirkonnast. Kuna neid hooldusperesid, kes kasvatasid või olid kasvatanud uuringu jaoks sobivas vanuses noori, oli üldse kokku ligikaudu 30, siis nende puhul ei olnud võimalik piirkonnaga arvestada. Siiski osales intervjuudes neli Põhja, kaks Ida ja kolm Lõuna piirkonna hooldusvanemat.

Pere-, asendus- ja noortekodudest intervjuueeriti nii kasvatajaid ja perevanemaid kui ka asutuse või üksuste juhte, sotsiaaltöötajaid, programmijuhte või teisi spetsialiste (n=33). Intervjuud juhtidele ja kasvatajatele ning perevanematele toimusid eraldi. Rühmaintervjuudes osales ühest asutusest enamasti üks, mõnedel juhtudel kaks intervjuueeritavat. Rühmaintervjuudes osales üldjuhul kolm kuni kuus inimest.

TABEL 4. ÜLEVAADE INTERVJUEERITAVATEST ASENDUSHOOLDUSE VORMIDE LÕIKES

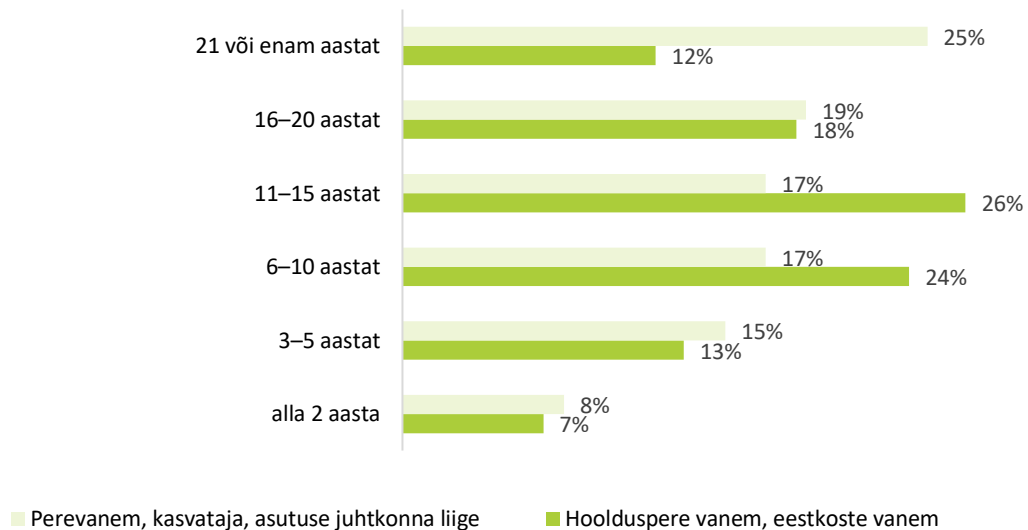
TEENUSVORM	RÜHMA- INTERVJUUD (ASUTUSTE ARV)	RÜHMA- INTERVJUUD (INIMESTE ARV)	INDIVIDUAAL- INTERVJUUD (INIMESTE ARV)
Hooldusperede vanemad	0	0	9
Eestkosteperede vanemad	0	0	11
Perekodude töötajad (perevanemad, juhtkond jt teised töötajad)	10	13	4
Asenduskodude töötajad (kasvatajad, juhtkond jt teised töötajad)	8	10	1
Noortekodude töötajad (kasvatajad, juhtkond jt teised töötajad)	2	3	1

Veebiküsitluse levitamiseks kasutati asutuste kodulehtedel leiduvaid ning muid avalikult kättesaadavaid kontaktandmeid. Hooldusperede ja eestkostevanemate kontaktandmed saadi Andmekaste Inspektsiooni loa alusel STARist ja SKAISist eestkostetava toetuse saajate päringu kaudu. Otsekutsed sai 42 asendus- või perekodu töötajat, 36 eestkoste vanemat ja 6 hooldusperede vanemat.

Küsimustikule vastas lõpuni 146 teenuseosutajat, kellest enamus olid eestkostevanemad (n=69; 47%), perevanemad (n=28; 19%), kasvatajad (n=15; 10%), hooldusperede vanemad (n=7; 4,8%) ning teenust

osutavate asutuste juhtkondade töötajad (n=10; 7%). Venekeelsed ankeedid täitis 14 teenuseosutajat (9,6%). Põhja piirkonnast oli vastanuid 55 (38%), Lõuna piirkonnast 43 (29%), Ida piirkonnast 28 (19%) ja Lääne piirkonnast 20 (14%). Teenuseosutajate kogemused vastava rolli täitmisel on toodud joonisel 3.

JOONIS 3. TEENUSEOSUTAJATE KOGEMUSED VASTAVAS ROLLIS (N=146)

Teenuseosutajate küsimustikule vastajate (n=146) seas oli kõige enam neid, kelle hoole all oli küsimustele vastamise ajal vähemalt 18-aastaseid või vanemaid noori, kes olid teenuselt lahkumas või lahkunud (n=93; 64%). Ligikaudu poolte vastajate hoole all oli küsimustikule vastamise ajal kuni 15-aastaseid lapsi (n=75; 51%) ning 16–17-aastaseid noori (n=72; 49%).

TEENUSE KORRALDAJAD

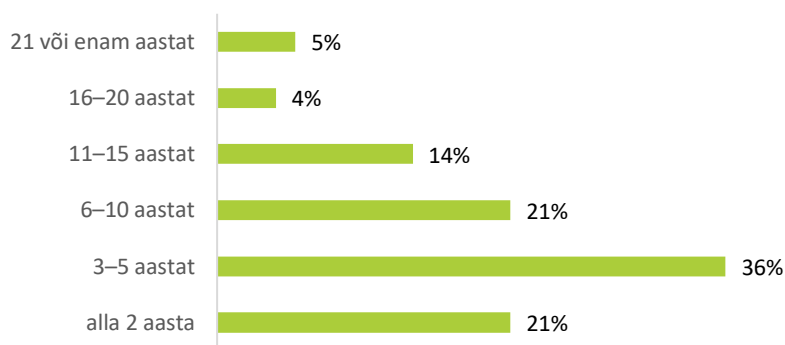
Asendus- ja järelhoolduse korraldamise eest vastutavad alates 2018. aastast KOVid. KOVide sihtrühma alla kuuluvad kõik omavalitsused, kus on asendushooldusel ja järelhooldusel olevaid noori. Kokku on Eestis 79 KOVi, millest seitsmes ei olnud 2019. aasta detsembri seisuga asendushooldusteenustel olevaid lapsi, ent kui arvestada pikemat perioodi, siis võib eeldada, et ka nende omavalitsusel on olnud kokkupuuteid asendushooldusega. Sihtrühmani jõudmiseks kasutati KOVide kodulehtedel avalikult kättesaadavaid kontaktandmeid.

Teenuse korraldajatega tehti neli piirkonnapõhist rühma- ja kolm individuaalintervjuud, et saada põhjalik ülevaade asendushoolduse ja järelhoolduse korraldamisest igas piirkonnas ning võimalusel võrrelda pakutavaid teenuseid. Intervjuud tehti 14 KOVi spetsialistiga. Kokku osales intervjuudes 16 inimest. Kõik intervjuud viidi läbi video teel perioodil mai kuni juuni.

Lisaks koguti KOVide tagasisidet veebipõhise ankeetküsitluse kaudu. Ankeetküsitluse valim oli kõikne ehk ankeedile oodati vastama 79 omavalitsuse esindajaid. Esindajateks olid valdavalt lastekaitse- ja sotsiaaltöötajad, sotsiaalosakondade juhid või muu asendushooldusega seotud spetsialistid. Eraldi oodati vastama Tallinna kaheksa linnaosa esindajad, kuna Tallinnas on asendushooldusel viibivaid ja viibinuid noori arvuliselt enim.

Küsimustikule vastas 63-st KOVist 73 esindajat, millest 29 (39,7%) olid Põhja piirkonnast, 22 (30,1%) Lõuna piirkonnast, 12 (16,4%) Ida piirkonnast ning 10 (13,7%) Lääne piirkonnast. Kõige levinum tööstaaž asendus- ja järelhoolduse valdkonnas oli küsimustikule vastanute seas 3–5 aastat (n=26; 35,6%), millele järgnesid staažid pikkusega 6–10 aastat (n=15; 20,5%), alla kahe aasta (n=15; 20,6%) ning 11–15 aastat (n=10; 13,7%). Enam kui 15-aastase tööstaažiga oli kolm vastajat (4,1%) ning enam kui 21-aastase staažiga neli vastajat (5,5%) (vt. Joonis 4).

JOONIS 4. TEENUSE KORRALDAJATE JAGUNEMINE TÖÖSTAAŽIDE LÖIKES (N=73)

Vastuste põhjal on KOVide spetsialistid kõige rohkem puutunud kokku asendushooldusteenuse korraldamisega perekodus (n=60; 83%) ja asenduskodus (n=55; 75%) ning eestkosteperedega (n=55; 75%), vähem hooldusperede (n=40; 55%) ja perekonnas hooldamisega (n=35; 48%).

Enamus KOVi küsimustikule vastanutest on puutunud kokku asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuva või astunud noorega viimase aasta jooksul (n=43; 59%) või viimase kahe aasta jooksul (n=12; 16%), kuid kuuel vastajal (8%) puudus kokkupuude iseseisvasse ellu astuvate noortega.

3.2. ANDMETE ANALÜÜS

Andmeanalüüs tehti kirjanduse ülevaate, ankeetküsitluse ja rühma- ning individuaalintervjuude põhjal. Kirjanduse ülevaate koostamisel kasutati eelretsenseeritud teaduskirjandust ja varem tehtud uuringuid nii asendushoolduse kui ka teistes noorte iseseisvumist puudutavates valdkondades.

Intervjuud salvestati ja transkribeeriti. Salvestamisel kasutati Zoomi e-keskkonna rakendusi, telefoni diktofoni ja/või Microsofti kõnesalvestusprogrammi. Intervjuude transkriptsioonides asendati isiku tuvastamist võimaldav info kas pseudonüümi või märgistusega /.../ ja uuringu lõppedes kõik helifailid kustutati. Uuringu käigus kogutud andmed talletati turvaliselt ja nõuetekohaselt ning kõrvalistel isikutel andmetele ligipääs puudus.

Analüüsimisel kasutati temaatilist analüüsi (Braun ja Clarke, 2006), mille eesmärgiks on tuvastada andmetes korduvad teemad, tähendused ja arusaamad. Analüüsimisel liigitati tekst kõigepealt avatud kodeerimise kaudu esialgsetesse kategooriatesse, pärast materjali põhjalikumat läbitöötamist tekkisid põhikategooriad ja teemad, mis seostati teoreetiliste käsitlustega, sh dokumendianalüüsi käigus saadud infoga. Sealjuures kasutati andmete analüüsil induktiivset kodeerimistehnikat, kus analüüsitava teksti puhul tekkisid kategooriad otseselt andmetest, mitte ei tuginetud varasematele teadmistele uurimisteema kohta.

Ankeetküsitlusega kogutud vastused sisestati andmetöötlusprogrammi Excel, andmed kontrolliti ning puhastati (sh kodeeriti vajadusel noorte ankeetküsitluse vastuseid valitud küsimuste all ringi, nt juhul kui valiku „muu“ täpsustuste või selgituse alusel oli võimalik vastus kodeerida etteantud vastusevariandi all). Analüüsimisel kasutati kirjeldava statistika meetodit. Andmeid analüüsiti programliga Excel (sh Analysis Toolpak).

Kvalitatiivsete andmete esitamisel on tsitaatide puhul välja toodud nii lühikesi väljendeid või lauseid kui ka pikemaid intervjuulõike. Tsitaatide puhul on tekstist eemaldatud isikut tuvastada võimaldav info ja kasutatud on järgmisi transkriptsioonimärke:

/.../	väljajätt tsitaadist
[sõnad]	täpsustus või seletus

Tsitaatide järele sulgudesse on lisatud teenuse korraldajate puhul piirkond, teenuse osutajate puhul asendushoolduse vormi lühend (asenduskodu - AK, perekodu - PK, hoolduspere - HP, eestkostepere -

EK) ja noorte puhul kood (nt KN431,16), kus KN tähistab küsimustikust ja N intervjuust pärinevat tsitaati, järgnev number tähistab kindla intervjuu viidet ning koodi lõpus koma järel on toodud intervjuueeritud noore vanus. Tundlike teemade käsitlemisel jäetud noorte tsitaatide puhul välja järjekorranumber, et tagada kindlamalt noorte mitteäratundmine.

3.3. UURINGU EETILISED DILEMMAD

Tegemist oli uuringuga, kus sihtrühma eripära (sh noorte vanus) ja käsitletavate teemade tundlikkuse tõttu tuli uuringu igas etapis tegeleda eetiliste küsimustega.

Nii noortelt, asendus- ja perekodude töötajatelt, hooldus- ja eestkosteperede vanematelt kui ka KOVide töötajatelt küsiti nõusolekut uuringus osalemiseks. Alaealiste noorte osalemise kohta küsiti lisaks nõusolekut ka iga noore seaduslikult esindajalt.

Kõikidele uuringus osalejatele jagati ka uuringu teostaja kontaktandmed, et neil oleks võimalik küsimuste korral uurijatega ühendust võtta. Uuringus osalemine oli vabatahtlik ning andmeid kogudes järgiti konfidentsiaalsuse ja anonüümsuse põhimõtteid.

Intervjuud korraldati osalejatele sobival ajal, kohas ja viisil sh sai vastaja valida, kas osaleb individuaal- või grüpiintervjuus.

Strömpli (2008) järgi on tundlikke teemasid käsitlevate uuringute puhul raske leida vastajaid, kuna inimesed ei pruugi tahta vabatahtlikult oma isikliku elu kohta infot anda. Sellest tulenevalt kasutatigi uuringus andmete kogumisel nii kvantitatiivset kui ka kvalitatiivset meetodit, et uuringus osalejatel oleks rohkem võimalusi endale sobival viisil käsitleda oma isiklikku elu puudutavaid teemasid. Samuti otsiti uuringus osalevaid noori kontaktisikute kaudu, et nendega võtaks ühendust noorele tuttav inimene, mitte tema jaoks täiesti võõras isik. Pärast intervjuude ja ankeetide täitmist küsiti võimaluse korral ka kontaktisikutelt tagasisidet selle kohta, mida noored arvasid intervjuus osalemisest ja/või ankeedi täitmisest. Lisaks toob Strömpl (2008:8) välja, et tundlike teemade uurimise käigus võib tekkida olukordi, mis nõuavad kiiret ja asjatundliku reageerimist. Seetõttu anti vajaduse korral intervjuus osalevatele noortele infot asutustest või inimestest, kellega nad ühendust saaksid võtta (nt KOVid, kelle poole pöörduda seoses järelhooldus- ja/või tugiisikuteenusega, SEB Heategevusfond, kelle poole pöörduda täiendavate stipendiumite osas, jne).

Samuti pöörati intervjuude puhul tähelepanu sellele, et need toimuksid avatud, vabas ja turvalises õhkkonnas, kus intervjuueeritavad saaksid oma kogemustest rääkida erapooletu inimesega. Mitmed noored mainisid, et kuigi uurija oli nende jaoks võõras inimene, said nad avatult rääkida teemadel, millest nad lähedastega rääkinud ei olnud. Ka Strömpl (2008: 18) mainib, et uurijaga vestlemine on kasulik tundlike teemade uurimisel, sest vastaja tunneb end turvalisemalt kui sõprade või sugulastega jutuaajamisel, sest on kindel, et räägitu sisu jääb uurija ja vastaja vahele.

Ka ilmses uuringut korraldama hakates, et kui eestkoste- ja hooldusperede vanematele saadeti kutsed uuringus osalemiseks, siis mitmed neist helistasid või saatsid e-kirju, milles väljendasid väga tugevalt oma pahameelt ning andsid mõista, et nad pole nõus uuringus osalema. Ühe põhjusena toodi välja asjaolu, et kuna hiljaaegu on juba mitmes uuringus osaletud, ei tunta uue uuringu vastu enam huvi. Samuti oli mõne inimese puhul pahameele ja keeldumise põhjuseks see, et riik ja/või KOV ei ole neid piisavalt toetanud, nad on varemgi uuringutes osalenud, kuid pärast pole nende elus midagi muutunud, ning lisaks tundsid nad, et on üksi jäetud. Seetõttu osalesid uurijad regulaarselt ka supervisioonis, et keeruliste teemade ja olukordadega uuringu eri etappides paremini toime tulla.

4. UURINGU TULEMUSED

Antud peatükis analüüsitakse kuidas toimub noorte siirdumine asendushoolduselt iseseisvasse ellu, milline on noorte enda ning KOVide ja teenuseosutajate arvamus protsessi ja noorte valmisoleku kohta. Analüüsi tulemuste paremaks esitamiseks on peatükk jagatud alateemadeks. Esmalt analüüsitakse, kuidas toimub iseseisvaks eluks ettevalmistamine asendushoolduse ajal ning milline on noorte valmisolek elluastumiseks. Peatüki teises osas vaadeldakse põhjalikumalt tegureid, mis enim mõjutavad noore valmisolekut ja iseseisvas elus hakkama saamist. Seejärel analüüsitakse detailselt järelhooldusteenuse sisu ja pakkumist ning hinnatakse 2018. a toimunud poliitikamuudatuste mõjul toimunud üldiseid muutusi. Peatüki viimases osas analüüsitakse Euroopa Sotsiaalfondist rahastatud tugiisikuteenuse ja noortele suunatud programmi „Minu elu“ antud tagasisidet.

Analüüsis tuginetakse noortega, KOVide²⁷ ja teenuseosutajatega korraldatud intervjuude ning samade sihtgruppide hulgas tehtud küsitluste tulemustele.

Uuringu tulemuste tõlgendamisel tuleb arvesse võtta, et asendushooldusel kasvavate noorte temaatika on väga tundlik teema ning iga üksiku noorte elu ja hakkamasaamist mõjutavad tegulikul paljud väikesed tegurid. Töö käigus tuli esile mitmeid väga eristuvaid juhtumeid, nii negatiivseid kui positiivseid, mida ei saa tähelepanuta jätta kuid, mis ei ilmesta üldist läbivat lähenemist asendus- ja järelhoolduse osutamisel.

4.1. PLANEERIMINE JA VALMISOLEK ISESEISVAKS ELUKS

Asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte valmisolek ja toimetulek sõltuvad olulisel määral sellest, kuidas hästi on neid eelnevalt ette valmistatud. Asendushooldusel viibivate noorte ettevalmistamine ei erine oluliselt bioloogilises peres kasvanud noorte ettevalmistamisest tema bioloogilises peres – igal juhul tuleb noorele õpetada ning temaga koos praktikas läbi teha igapäevaeluks vajalikke tegemisi alates koristamisest kuni asjaajamisteni ametiasutustes. Samas on asendushooldusel viibinud noortel vähem püsivaid suhteid, mistõttu on neil peale iseseisvumist vähem võimalusi abi saamiseks pöörduda endiste kasvataja, perevanemate või muude tugiisikute poole.

4.1.1. ELLUASTUMISE ETTEVALMISTAMINE ASENDUSHOOLDUSE AJAL

Teenuseosutajate sõnul algab noorte ettevalmistamine iseseisvaks eluks võimalikult vara ja noores eas. Ettevalmistused hõlmavad peamiselt laste ja noorte kaasamist igapäevastesse tegevustesse, sh toidu valmistamisse, pesu pesemisse, koristamisse, igapäevaelu puudutavate tegevuste planeerimisse ja asjaajamistesse ametiasutustes. Sellegipoolest on kogemused näidanud, et noorte valmisolek sõltub nende võimetest ja sisemisest motivatsioonist ning tihti hakkavad nad argitegevustesse süvenema alles siis, kui neid oskuseid realselt elus vaja läheb. Selliseid näiteid toodi nii söögitegemise kui ka arvete maksmise puhul – noori on asendushoolduse ajal nendesse tegevustesse kaasatud, kuid omaette elama asudes vajavad paljud noored tegevuste läbiviimisel jätkuvalt tuge. Üldiselt leidsid teenuseosutajad, et noored ei ole 18-aastaselt valmis iseseisvat elu alustama, vaid hakkavad siis alles mõistma, mida iseseisvalt toimetamine endaga kaasa toob. Siiski töid teenuseosutajad ka positiivseid näiteid, kuidas nende hoole all olnud noored on piisavalt iseseisvad ning iseseisvaks eluks hästi ette valmistunud.

„Meil on sama, et asenduskodus-perekodus algab iseseisvumine ja koos läbitegemine. Nii nad õpivad ja valmistuvad ette järgmiseks astmeks. Sõltub palju noore enda valmisolekust ja tasemest, kui paljaks ta

²⁷ Uuringu tulemuste esitamisel kasutatakse alternatiivselt väljendeid „kohalikud omavalitsused (KOV)“ ja „teenuse korraldajad“.

suuteline on, mis on tema võimed ja nüansid, keda kui palju toetama peab või suunama. Toidutegemine, asjaajamine, planeerimine, tööotsingud, ametiisikud, koristus... Algab väikesest peale kaasatusega, mida see peresüsteem võimaldab, kui nüüd võrrelda varasemaga.“ (AK)

„Jah, kui saab 18, siis algab teadvustamine, et on nüüd täisealine ja esimesel aastal alles saab aru, et peab hakkama toimima ja toimetama, aga see võtab kõik aega. See ei ole nii, et nüüd olen valmis ja hakkangi minema.“ (AK)

Sarnaselt teenuseosutajatele töid KOVID näiteid, kus asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte teadmiste ja oskuste tase on väga erinev – on neid, kes saavad hästi hakkama ja on neid, kelle jaoks valmistab toimetulek raskusi. Siiski arvasid kõik KOVIDe esindajad, et valdav osa iseseisvat elu alustavatest noortest vajab igapäevaelus hakkama saamiseks nõustamist, juhendamist ja tuge ning noorte oskused olenevad sellest, kuivõrd neid on varem igapäevast elu korraldavatesse tegevustesse kaasatud. Korduvalt toodi intervjuudes esile, et asendushooldusel olevate noorte iseseisvumine ei erine oluliselt bioloogilises peres kasvanud noorte iseseisvumisest, kuid viimaste kaardistamisele ja analüüsimisele pööratakse vähem tähelepanu. KOVIDe esindajate hinnangul erineb noorte valmisolek iseseisvasse ellu astumiseks eeskätt nende vaimsest võimekusest ja isikuomadustest, vähem noore elukeskkonnast enne asendushooldusele sattumist või asendushoolduse vormist. Küll aga on asendushooldusel väga suur roll iseseisvumise toetamisel – palju on sellest, mil määral noori asendushooldusel viibimise ajal sihipäraselt iseseisvaks eluks ette valmistatakse, neid nõustatakse ja juhendatakse.

Noorte iseseisvaks eluks ettevalmistamisel on teenuseosutajate hinnangul esmatähtis pakkuda neile rohkem eakohast vastutust oma elu puudutavate otsuste tegemisel ning kaasata neid igapäevastes toimingutesse nagu kulude planeerimine, toidu valmistamine ja arstiaja broneerimine jms, pakkudes praktilist õppimist läbi kogemuste. Vajalikuks peetakse täiskasvanupoolset järjepidevat selgitamist ja asjade praktilist läbitegemist koos noorega kogu hoolduse aja jooksul. Noortele tuleks otsustusõigust üle anda ja nende kohustusi suurendada järk-järgult, samas tagades järelevalve noorte otsuste üle ja andes neile tagasisidet.

„Noor peaks olema osa asjade korraldamisest, nad on elanud kui kliendid hotellis ja kõik on nende eest ära tehtud.“ (küsimustikule vastanud KOV)

„Tuleks kaasata rohkem eluliste otsuste tegemistesse, erinevate lahenduste leidmisesse ja anda rohkem võimalusi iseseisvalt vastutada.“ (HP)

Asendus- ja perekodude esindajad mainisid, et tavaliselt püütakse noortega rääkida olulistel teemadel, mida neil on iseseisva elu alustamiseks vajalik teada, kuid noored hakkavad räägitut tõsiselt võtma alles siis, kui neid teadmisi on realselt vaja. Seetõttu esineb olukordi, kus iseseisva elu ettevalmistuse nüansse on edasi lükatud, kuna noorel sageli puudub huvi nende teemade vastu. Ka kinnitas osa hooldusperede ja eestkostevanemaid, et noortel puudub huvi teadmisi praktikas rakendada. Teenuseosutajad tõdesid, et olukorra parandamiseks tuleks noori suunata, et nad rohkem kasutaksid oma teadmisi ja oskusi praktilistes tegevustes. Leiti, et noori tuleks rohkem nõustada ning lõplikud otsused peaksid noored eelkõige ise tegema, kuna on sel juhul otsustega rohkem seotud. Samas töid mitmed neist ka välja, et takistuseks on noorte madal enesehinnang ja motivatsiooni puudumine.

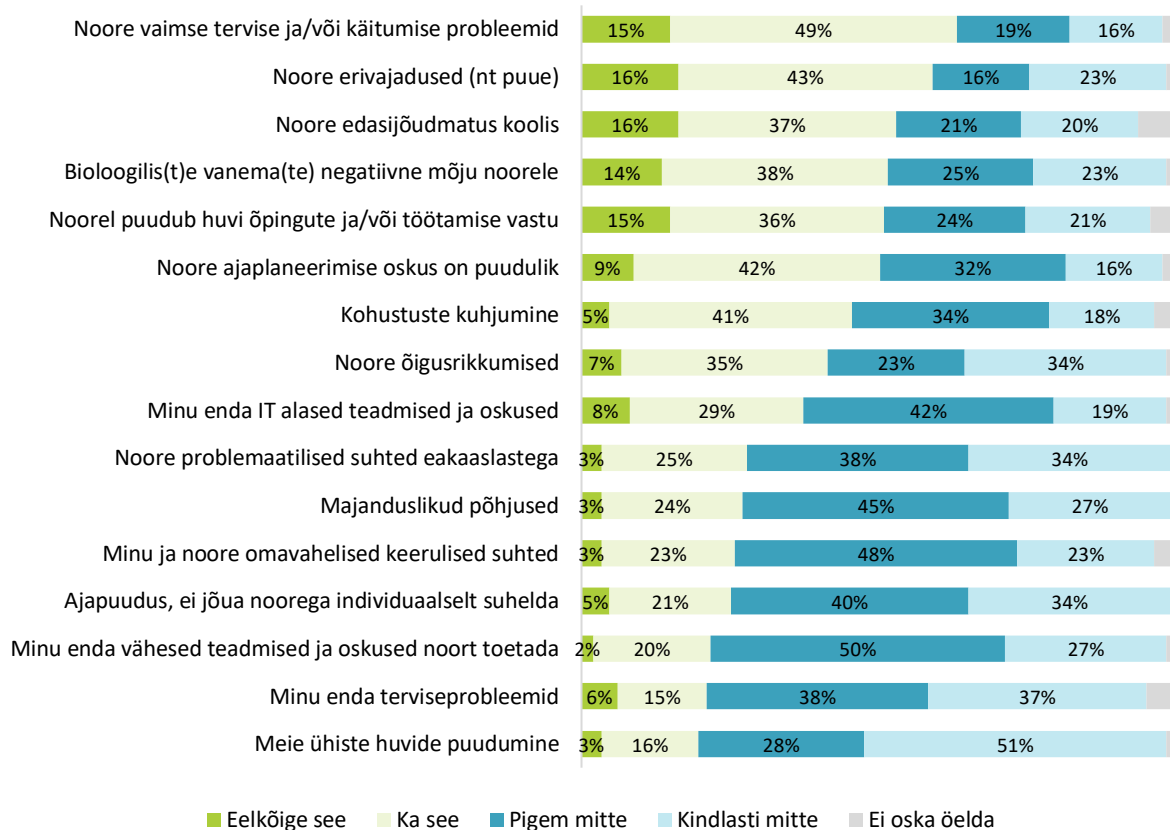
„Nendel kõikidel teemadel oleme rääkinud, aga oskused puuduvad. Sõnadest on vähe kasu, rohkem on vaja tegutsemist, et kogemusi saada.“ (küsimustikule vastanud teenuseosutaja)

„Teatud teemasid on noortel raske omandada, kui see just parasjagu aktuaalne pole. St majapidamiskulude arvestamine, vaimne tervis, tööintervjuud jms – võime neid omavahel lõputult arutada, kuid kui realselt neid teadmisi hetkel kasutada pole vaja, siis vajuvad nad unustuste hõlma.“ (küsimustikule vastanud teenuseosutaja)

Teenuseosutajate hinnangul takistavad noorte sujuvat iseseisvumist kõige rohkem noore vaimse tervise- ja käitumisprobleemid, erivajadused ja edasijõudmatus koolis. Neid tegureid on eelkõige või osaliselt elluastumist takitavatena välja toonud vastavalt 64%, 59% ja 53%. Teenuseosutajate hinnangute juures on lisaks oluline välja tuua, et noorte elluastumist takistavate teguritena on teenuseosutajad enim välja toodud noori enda puudutavad aspektid, mitte teenuseosutajatest

lähtuvaid tegurid. Sealhulgas näiteks teenuseosutaja enda vähesed teadmised ja oskused või noorega ühiste huvide leidmine, mida hindasid takistavad vastavalt vaid 22% ja 19% vastajatest. (vt. Joonis 5).

JOONIS 5: TEENUSE OSUTAJATE HINNANG, KUIVÕRD ON MÕJUTANUD NIMETATUD TAKISTUSED ELLU ASTUVA NOORE VÕI NOORTE TOETAMIST (N=146)

Teisalt näevad teenuseosutajad noorte liiges toetamises riskitegurit, kuna noored harjuvad pideva toega ära ning seeläbi võib neil iseseisvat elu alustades julgusest ja oskustest puudu jääda. Tugi peab olema vajaduspõhine ning läbimõeldud, et toetamine iseseisvumist takistama ei hakkaks. Mitmed teenuseosutajad tõid intervjuudes välja, et nad on asendushoolduse ajal noori kaasamata nende eest palju asju ise ära teinud ja organiseerinud, mistõttu ei ole noored saanud neid kogemusi, mis oleksid iseseisvumiseks vajalikud. Sealjuures tunnistasid mitmed asendus- ja perekodude töötajad ning noored, et asutustes teevad töötajad sageli ise otsuseid noorte eest, mistõttu on noortel keeruline võtta ka vastutust enda elu puudutavates küsimustes.

„Sest tegelikult kogu see lastekodu süsteem on see, et me õpetame abituks inimesi, liiga palju demokraatiat, kõik tuleb ette ja taha ära teha. /.../ Ja me pärsime ära selle, et ta ise areneks või teeks või näeks ise vaeva ja otsiks. Et toome kandikul ette, et oot, kui see ei sobi, siis toome teise kandiku, et äkki siit midagi sobib, et liiga see ninnunänu on. Aga elu ei ole selline. Et kui nad uksest välja saavad, siis nad saavad tohutu šoki tegelikult, mis on realne maailm, kus on terve hunnik makse, mis on vaja maksta.“ (PK)

„Tahtsin öelda veel, et teenuseid ja tuge ei tohi noortele väga palju ka anda, kui nad ellu astuvad. Nad jäävad sõltuvusse, nad teavad, et kogu aeg on keegi kuskil olemas. Mina näen, et see võib kohati ka takistada iseseisvumist.“ (HP)

„Oleksin pidanud varem hakkama noort iseseisvumiseks ette valmistama. Tegin liigselt kõike n-ö ette ja taha ära, noort kaasamata ja talle varakult neid kogemusi ja oskusi andmata.“ (HP)

Üksikud asendus- ja perekodude esindajad kinnitasid, et perepõhise asendushoolduse mudel toetab paremini individuaalset tegelemist noortega ja võimaldab seega noortele ka edukamalt kasulikke

oskusi anda. Lisaks saab nii varasemate uuringute (nt Jones jt, 2011) kui ka käesoleva uuringu KOVide ja teenuseosutajate esindajate intervjuude põhjal järeldada, et lapse asendushooldusele sattumise aja ja hilisema toimetuleku vahel on tugev seos – noorte valmisolek ja võimekus iseseisvaks eluks vajalike teadmiste ja kogemuste omandamiseks sõltub suuresti sellest, kui vanalt nad asendushooldusele satuvad ehk mida varem lapsed neile ebaturvalisest keskkonnast ära tuuakse, seda tervemad ja teadlikumad nad on.

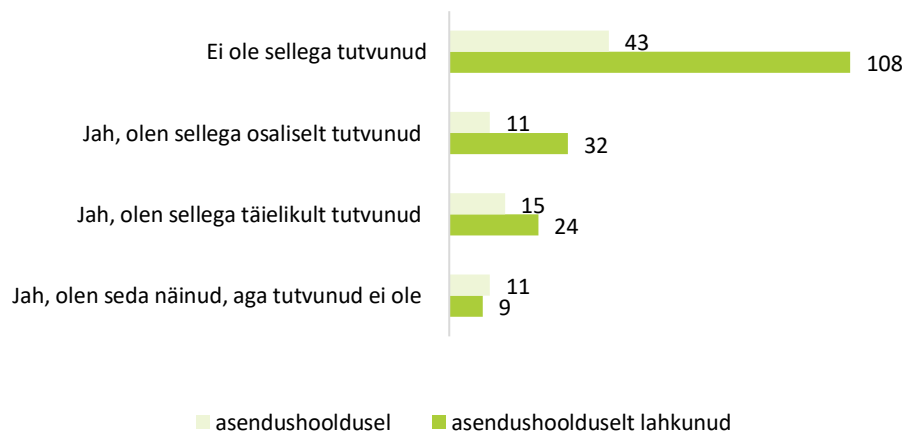
*„Palju sõltub juba asendushooldusel olles, ükskõik, kas asutuses või hooldusperes, kogu see lapse elueal toimuv töö, et teda informeerida teemadest, nõustada ja juhendada. Pidev igapäevane töö nagu tavalises pereski. Kui taustatöö on piisavalt tugev, siis peaks elluastumisel ka olema teadmisi ja oskusi.“
(Lõuna piirkonna KOV)*

4.1.2. NOORTE KAASAMINE JA TULEVIKUPLAANID

Noorte tuleviku planeerimine ja noore kaasamine toimub eelkõige läbi juhtumiplaani. Juhtumiplaani koostab iga asendushooldusel oleva noore kohta kohalik omavalitsus kaasates noort ennast, kui kõiki teisi noorele lähedal olevaid isikuid. Juhtumiplaani tegevused kirjeldavad, millist abi ja tuge laps vajab, ning tegevuskava on koostatud lapse individuaalsetest vajadustest lähtuvalt.

Asendushooldusel olevatelt ja asendushoolduselt lahkunud noortelt uuriti, kas nad on tutvunud nende kohta koostatud juhtumiplaaniga. Dokumendiga ei olnud tutvunud 59% noortest (n=151). Asendushooldusel viibivate noorte seas ei olnud juhtumiplaaniga tutvunud rohkem kui pooled (n=43; 53%), asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas oli dokumendiga mitte tutvunud 62% (n=108). Juhtumiplaaniga oli osaliselt või täielikult tutvunud alla kolmandiku noortest (N=82; 32%) ja dokumenti näinud, aga sellega mitte tutvunud noori oli 7% (n=20) (vt Joonis 6). Kuna intervjuudest selgus, et juhtumiplaani mõiste oli mitme noore jaoks võõras, siis võib eeldada, et ka küsimustikule vastanute hulgas oli teatud hulk neid, kelle jaoks termin oli võõras. Kusjuures võrreldes Osila jt (2016) uuringuga on noored vähem teadlikud ja tutvunud oma juhtumiplaaniga.

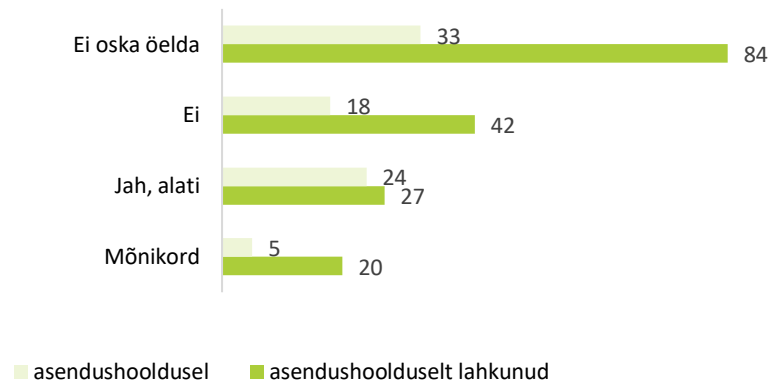
JOONIS 6. NOORTE KOGEMUS NENDE KOHTA KOOSTATUD JUHTUMIPLAANIGA (N=253)

Lisaks uuriti noortelt, kas nad on saanud oma juhtumiplaani koostamises kaasa rääkida. Alati on kaasa saanud rääkida viiendik noortest (n=51; 20%) ja mõnikord 9,9% noortest (n=25). Kusjuures asendushooldusel viibinud noorte seas on üle kolmandiku noortest saanud juhtumiplaani koostamises kaasa rääkida alati või mõnikord (n=29; 36%). Asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas on neid, kes on saanud dokumendi koostamisel kaasa lüüa, üle neljandiku (n=47; 27%). Lisaks, asendushooldusel olijatest ei olnud juhtumiplaani koostamisel kaasa rääkinud 22% noortest (n=18) ning asendushoolduselt lahkunud noorte puhul ei olnud alla neljandiku saanud selle koostamises osaleda (n=42; 24%). Märkimisväärne on asjaolu, et 46% kõikidest noortest ei osanud öelda, et kas neil oli

võimalus oma juhtumiplaani koostamises kaasa rääkida (vt. Joonis 7). Võrreldes Osila jt (2016) uuringuga on noored saanud seega vähem juhtumiplaani tegevustes osaleda²⁸.

JOONIS 7. KAS SUL ON OLNUD VÕIMALUS OMA JUHTUMIPLAANI KOOSTAMISES KAASA RÄÄKIDA? (N=253)

Noored leidsid intervjuudes, et nad ise ning asendus- ja perekodude töötajad hakkavad iseseisva elu peale mõtlema liiga hilja ja oluline oleks elluastumise planeerimist alustada võimalikult varajases eas. Noorte hinnangul võiks elluastumise toetamine toimuda pikaajaliselt ja olla osa igapäevasest elust, kus noori erinevate tegevuste kõrval suunatakse ning juhendatakse. Noortega peetud intervjuudest selgus, et noored, kel oli iseseisva elu alustamiseni veel mõned aastad aega, ei olnud üldjuhul elluastumise peale mõelnud. Peredes ja asutustes elavate noorte vastustes erinevusi ei esinenud. Osad noored, olid siiski teinud enda tuleviku osas konkreetsed plaanid ja välja selgitanud edasised õppimis- ja/või töötamisvõimalused. Selgemad tulevikuplaanid olid nendel noortel, kes tegelesid regulaarselt konkreetsete hobidega (nt jalgpall, tantsimine, iluvõimlemine, ratsutamine jms). Asendus- ja perekodudest lahkunud noorte hulgas neid, kes tunnistasid, et nende ettevalmistus iseseisvaks eluks ei olnud piisav, millest tulenevalt nad soovitasid, et noored saaksid rohkem osaleda praktilisi eluoskuseid õpetavates tegevustes.

„Mina annaks üldse nõu, et võimalikult varakult hakata mõtlema tulevikule, mitte elada hetkes. Kasvatatajatel on võimalik aidata, aga kas kõik kasvatajad on piisavalt pädevad, et aidata? Otsesed soovitusi ei ole saanud.“ (N9, 30)

„Elluastumisega peab vähemalt minu arvates pool aastat varem tegutsema. Meil vaadati alles siis, kui kool hakkas lõppema, et mis siis edasi saab.“ (N10, 27)

„Peab varakult suunama, et sa pead siit lahkuma. 10 aastat näiteks sisendama. Vähegi kui ta oskab hinnata ja kuulab seda teemat. Minu tunne on, et peab noortega rääkima ja selle tulemusena rohkem mõtlema, tahtma. /.../ ja sujuvalt, mitte sunniviisiliselt aetakse minema. Igapäevaste tegevuste kõrval suunata üksikute teemadega, loovalt. Sa ei pea konkreetselt peale lendama, alateadvuses paneks noorel kupli mõtlema.“ (N9, 30)

„Perekodu inimesed võiksid tegelikult õpetada lastele rohkem nt kuidas panna oma arstiaegu, mina ei oska panna arstiaegu. Jah, netis on kõik olemas, aga meil ei ole seda julgust, et helistada ja küsida. Nad küll ütlesid osadele lastele, et püüdke ise helistada, aga seda öeldi ainult korra või kaks ja lapsed ikkagi ei julgenud. Ikkagi seda julgust ei jagunud.“ (N27, 18)

Muu hulgas uuriti asendushooldusel viibivatelt intervjuueeritud noortelt, milliseid tundeid neis tekitab peatselt iseseisvasse ellu astumine. Mitmed noored mainisid, et nad tunnevad ärevust ja hirmu. Peamiselt toodi põhjustena välja seda, et ei teata, mida edasi õppida, kuhu elama minna ja kuidas tegelikult üksi hakkama saada. Lisaks mainiti korduvalt, et seoses COVID-19 pandeemiaga on neil

²⁸ 48%-l noortest oli alati või mõnikord võimalus juhtumiplaani tegevustes kaasa rääkida, 28% noortest ei osanud öelda, kas neil oli selline võimalus olnud ja 24% ei olnud kindlasti kaasa löönud juhtumiplaani koostamises.

vähem kindlustunnet oma tuleviku osas ning muretsetakse ka enda ja lähedaste tervise pärast. Valdav enamus olid õnnelikud või suhtusid neutraalselt, eelkõige sellepärast, et ei oldud veel iseseisva elu peale mõeldud.

Asendushoolduselt lahkunud noortelt küsiti, kas ja kuidas nad iseseisvaks eluks valmistusid. Need intervjueeritud noored, kes olid enne elluastumist põhjalikumalt iseseisvumise peale mõelnud, olid eelkõige kogunud raha. Peamiselt koguti korteri ostuks või üürimiseks, auto ostmiseks või ootamatute kulude katmiseks. Need noored, kes olid enne mõelnud iseseisva elu peale ja ennast ka mentaalselt ning materiaalselt selleks ette valmistanud, rääkisid enamasti, et üleminek iseseisvasse ellu läks sujuvalt.

Samas mitmed asendushoolduselt lahkunud noored tõid näiteid, et nende iseseisvasse ellu astumine toimus väga järsku ja ootamatult. Oli noori, kes tundsid, et nad ei ole veel valmis, et 18–19-aastaselt iseseisvalt elama hakata. Mõni noor oli sunnitud planeeritust varem asenduskodust välja kolima, kuna tema asemele võeti teine laps, või jätsid noored õpingud pooleli, mistõttu asendushooldusteenuse pakkumine lõpetati.

„Kõige suurem on ilmselt see mahajäetuse tunne, on ju. Sul oli kõik elu korras, sul oli kõik jumala hästi, sul oli oma tuba, voodi ja kõik asjad ja päevapealt ei ole mitte midagi. Sul ei ole inimesi, sul ei ole kodu või sul ei ole asju, sul ei ole mitte midagi! Et jälle mingi osa sellest, kus nagu lapsena sa tundsid seda hüljatuse tunnet ja järsku seda nii-öelda täiskasvanuna, see paneb tugevalt selle, et keegi ei taha mind siia, mu elul ei ole mõtet, kui ma olen üks, mul ei ole mitte kedagi, ma ei saa mitte millegagi hakkama, mul ei ole mingisugust pointi nagu, et mind visatakse ära kui nukukest jälle. /.../ Ma olen ju tubli ja tark ja ikkagi, selles mõttes terve mõistusega inimene, aga ikkagi on vähe sellest! Et see on nagu kõige suurem osa, et ükskõik kui palju ma ei teeks, ikka on sellest vähe, ikka ma ei sobi kuhugi /.../ või et nagu, noh, kõige põhilisem asi, mis oli, et sa peaksid üldse tänulik olema, et sul üldse midagigi on. Aga laps ei peaks mõtlema selle peale, et sa peaksid olema tänulik, et sul on voodikoht, kus sa saad magada. /.../ aga kui sulle ei ole midagi antud ja sa pead olema tänulik seal kõige elementaarse üle, on nagu see, et tõesti või? See ongi elu? Selle eest peaksingi olema tänulik? /.../ Et ma justkui olengi see ühiskonna ülejääk, on ju, et ma peaksin olema tänulik, et mul üldse kodu on. /.../ See oli nii ootamatu olukord, et keegi mind mitte kuidagi ei aidanud. Kõik tõstsid käed üles ja ütlesid, sorry, meil on käed seotud, me ei saa midagi teha, onju.“ (N53, 22)

Asendushooldusel viibivad ja lahkunud noored ise näevad enda tulevikku pigem positiivselt, enamikel on suuread või väiksemad unistused ja soovid, kuhu nad elus jõuda tahavad. Näiteks rääkisid enamik intervjueeritud noori palju soovist tulevikus luua oma pere, saada isiklik eluase ja kindel töökoht. Lisaks soovivad noored koduloomi, reisida, tegeleda hobidega ja olla rahaliselt teistest sõltumatud. Väga paljud noored soovivad, et nende elu oleks rahulik ja stabiilne, välja kujunenud on rutiin, nad saavad teha seda, mida tahavad ning on õnnelikud.

„Mul oleks oma kodu, perekond, stabiilsus ja oleksin hingehaavadest lahti saanud. Ja ma naudiks elu, ei oleks takistusi.“ (N5, 24)

Tööalaselt tahavad paljud teha tööd, mille vastu neil on huvi ja mis neile tegelikult meeldib. Ka soovivad noored olla rahaliselt sõltumatud ja omada isiklikku ettevõtet. Paljud noored tahavad teisi inimesi aidata, sh minna õppima sotsiaaltööd, et samasuguse kogemusega laste elu paremaks muuta. Enamik intervjueeritud noori soovivad enne pereplaneerimist lõpetada kool või ülikool, leida stabiilne töökoht ja omada head sissetulekut.

„Ma tahaks sotsiaaltööd teha ja just selle eesmärgiga, et ma näen, et päris palju on puudu. Just see psühholoogiline pool, et kuidas lastega oleks hea tegeleda, just kasutades psühholoogilisi võtteid, et suhelda ja laps saab rääkida ja ennast avada jne. /.../ Aga ma usun, et on võimalik asenduskodud luua sellised, et on töötajad, kes on kompetentsed, kel on teadmised psühholoogiast ja tõsta laps esikohale, ükskõik, milline ta on.“ (N18, 23)

Ka oli noori, kes soovisid esimese asjana tulevikus taastada suhted oma bioloogilise perekonnaga, et oleks võimalik üksteise jaoks olemas olla. Lisaks oli neid noori, kes tahavad oma elus teha teistsuguseid valikuid kui tegid nende bioloogilised vanemad.

„Oma kodu, kus saan kõik oma õed ja vennad kokku kutsuda ja nendega ühes ruumis koos olla. /.../
Minu unistus on see, et mu pere oleks koos.“ (N20, 22)

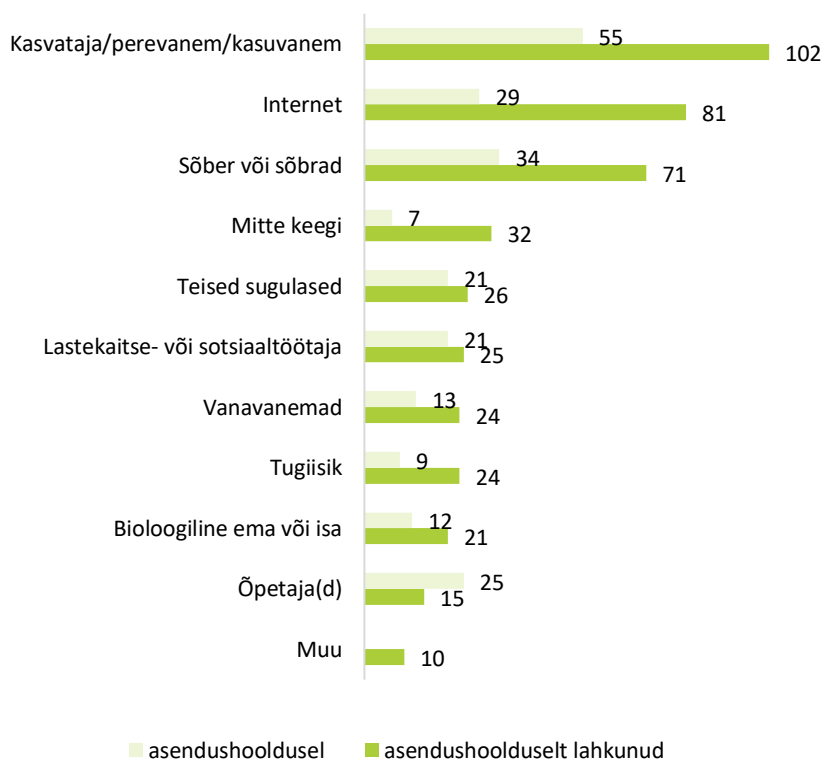
„Mina ei taha, et tekiks see olukord, et nagu kui oled tulnud sellisest perekonnast ja siis elad oma elu niimoodi, et laps satub ka lastekodusse“ (N7, 22)

Osad intervjuudes osalenud noored tunnistasid aga, et nad ei ole oma tuleviku peale veel mõelnud ja seepärast ei osanud öelda, milline nende elu tulevikus välja võiks näha.

Lisaks uuriti noortelt, kes on neid tulevikuplaanide tegemisel toetanud. Nii intervjuudes kui ka küsitluses osalenud noori olid eelkõige toetanud kasvatajad, perevanemad, hooldus- või eestkosteperede vanemad. Kusjuures 59% (n=157) küsimustikule vastanud noortest olid saanud neid kasvatavatelt isikutelt infot ja tuge töötamisel, eriala ning elukoha valikul, ent ka teiste tulevikku puudutavate küsimuste osas. (n=157). Ka Osila jt (2016) uuringust ilmnes, et noortele on olulised nõustajad tulevikuplaanide tegemisel olnud kasvatajad ja kasuvanemad. Kusjuures, kui asendushooldusel elavate noorte puhul oli 67% (n=55) neid kasvatavatest täiskasvanutest toetanud neid tulevikuplaanide osas, siis asendushoolduselt lahkunud noorte puhul olid pooled (n=102; 54%) saanud tuleviku osas nõu ja abi kasvatajatelt, perevanematelt või kasuvanematelt.

Paljusid noori on tuleviku plaanidel toetanud ka sugulased (n=117; 43%) ja sõbrad (n=105; 39%). Kusjuures, kui asendushooldusel viibivatest noortest on enam kui pooled (n=46, 56%) saanud tulevikuplaanide osas toetust sugulastelt, siis asendushoolduselt lahkunute seas on sugulastelt tuleviku osas nõu saanud noorte osakaal 38%. Sõprade osas kahe grupi vahel erinevusi ei esinenud. Internetist sai abi 41% (n=110) ning mitte keegi ei aidanud 14% (n=39). Sealjuures ei olnud iga viiendat asendushoolduselt lahkunud noort (n=32; 17%) tuleviku osas nõustanud mitte keegi. Lastekaitse- või sotsiaaltöötaja oli tulevikuplaanide osas toetanud iga neljandat asendushooldusel viibivat noort (n=21; 25%) (vt. Joonis 8). Märkimisväärne on asjaolu, et asendushoolduse üks eesmärkidest on noore ettevalmistamine iseseisvaks eluks, mistõttu peaksid lastekaitsetöötajad regulaarsetel kohtumistel rääkima noortega ka nende edasistest plaanidest (vt SHS).

JOONIS 8. NOORTE TUGI TULEVIKUPLAANIDE TEGEMISEL (SH KUST JA KUIDAS TÖÖD OTSIDA NING MILLIST ERIALA ÕPPIMA MINNA) (N=268).

Lisaks uuriti noortelt, kas nad kavatsevad läbida või on juba läbinud aja- või asendusteenistuse²⁹. Intervjueeritute arvast suurem osa, et nad ei plaani minna aja- või asendusteenistusse, sh mitme noore puhul oli takistuseks halb tervis. Noored leidsid, et tegemist oleks ajaraiskamisega, nad ei saaks tegeleda oma hobidega ning kaotaksid ka rahaliselt.

„Hea oleks ära käia, aga sellega on keeruline, et kes maksab sinu eest sel ajal arveid, et see summa, 115 eurot, mida sulle kaitsevääst antakse, see on liiga väike igakuiste väljaminekute tarbeks, et maksta üürid, elektrid, autol kindlustus, remont, mida iganes, siis on natuke keeruline selle rahaga toime tulla. Ka linn ütles, et linn saab maksta nii kaua selle elamispinna kinni, kui olen kaitsevääst, aga ülejäänud asjad, selle eest ei maksa mitte keegi, et selle jaoks ma ka ei näe, et ma pean nii palju pingutama ja pärast selle enda taskust kinni maksma. Et kui riik tahab enda riigi kaitse tugevust saada, siis ta peab ise pingutama.“ (N15, 19)

Küsimustikule vastanutest oli asendushooldusel olijatest ajateenistuse läbinud 7% (n=6) ja tulevikus plaanis läbida 16% (n=13). Sealjuures, 75% (n=60) asendushooldusel viibinud noortest ei soovinud üldse aja- või asendusteenistusse minna. Asendushoolduselt lahkunud noortest oli aja- või asendusteenistuse läbinud 8% (n=14). Teenistuse plaanib läbida 8% asendushoolduselt lahkunud noortest (n=15). Kindlasti ei plaani aja- või asendusteenistusse minna 83% selle sihtrühma noortest (n=144). Noormeestest oli teenistuses käinud 18% (n=17) ja tulevikus plaanib minna ligi neljandik ehk 24% (n=22). Oma tulevikku aja- või asendusteenistusega siduda ei plaani 56% noormeestest (n=51) ja 93% tütarlastest (n=153). Kusjuures kolm tütarlast olid käinud teenistuses ning seitse soovivad tulevikus sinna minna (vt. Tabel 5).

TABEL 5: NOORTE KAVATSUSED SEoses AJA- VÕI ASENDUSTEENISTUSE LÄBIMISEGA (N= 253)

	ASENDUS- HOOLDUSEL	ASENDUS- HOOLDUSELT LAHKUNUD	NOOR- MEHED	TÜTAR- LAPSED	KOKKU
Jah, plaanin läbida ajateenistuse	13	11	18	6	24
Jah, plaanin läbida asendusteenistuse	1	4	4	1	5
Jah, olen läbinud ajateenistuse	6	12	16	2	18
Jah, olen läbinud asendusteenistuse	0	2	1	1	2
Ei	60	144	51	153	204

Ka küsiti nendelt noortelt, kes plaanivad aja- või asendusteenistuse läbi teha, nende ootuste kohta. Kõige rohkem soovivad noored teenistuse ajal ennast arendada (n=21) nii psühholoogiliselt ja füüsiliselt kui ka õppida juurde uusi praktilisi oskusi (nt relvade käsitlemist, parandada eesti keele oskust). Samuti soovivad noored õppida rutiini ja distsipliini, leida uusi sõpru, lugeda raamatuid, saada autojuhiloa ning viibida metsas. Mitmed noored soovivad teenistuse lihtsalt läbi teha. Noortelt, kes olid käinud aja- või asendusteenistuses, uuriti, mis neile meeldis ja mis mitte. Teenistuse läbinud noorte jaoks oli peamiseks negatiivseks teguriks ajaraiskamine teenistuse ajal. Positiivsete aspektidena toodi välja sõprade leidmist, võimalust omandada mitmesuguseid praktilisi oskusi, lahti saada halbadest harjumustest ning end füüsiliselt vormi viia.

„Meeldis see, et leidsin endale väga head sõbrad, kellega siamaani oleme pidevalt ühenduses. Ei meeldinud liigne passimine, mida seal on palju.“ (KN55, 22)

²⁹ Asendusteenistus on ajateenistust asendav teenistus neile, kes usulistel või kõlbelistel põhjustel keelduvad kaitseväästest.

Mitmed noored mainisid, et teenistus aitas neil suurendada enesekindlust, tulla välja mugavustsoonist, arendada enesedistsipliini ja toimetulemist keeruliste olukordadega. Ka andis teenistus võimaluse arendada juhtimisoskusi, aga ka toimetulemist kriitiliste olukordadega.

„Mulle meeldis saada erinevaid oskusi toimetulekuks kriitilistes olukordades. Lisaks sain arendada enda juhtimisoskusi. Mulle ajapikku ei meeldinud üldiselt ajateenistuses olemine. Inimesed muutusid ning tekkisid suure pinged.“ (KN188, 21)

Lisaks, kui noor läheb ajateenistusse, siis on tal pärast ajateenistust õigus saada järelhooldusteenust vaid sel juhul, kui ta enne ajateenistusse minekut on asunud õppima (Sindi jt, 2019b). Seega oldi olukorras, kus järelhoolduse saamiseks ja asenduskodus edasi elamiseks mindi õppima eriala, mida tegelikult ei soovitud.

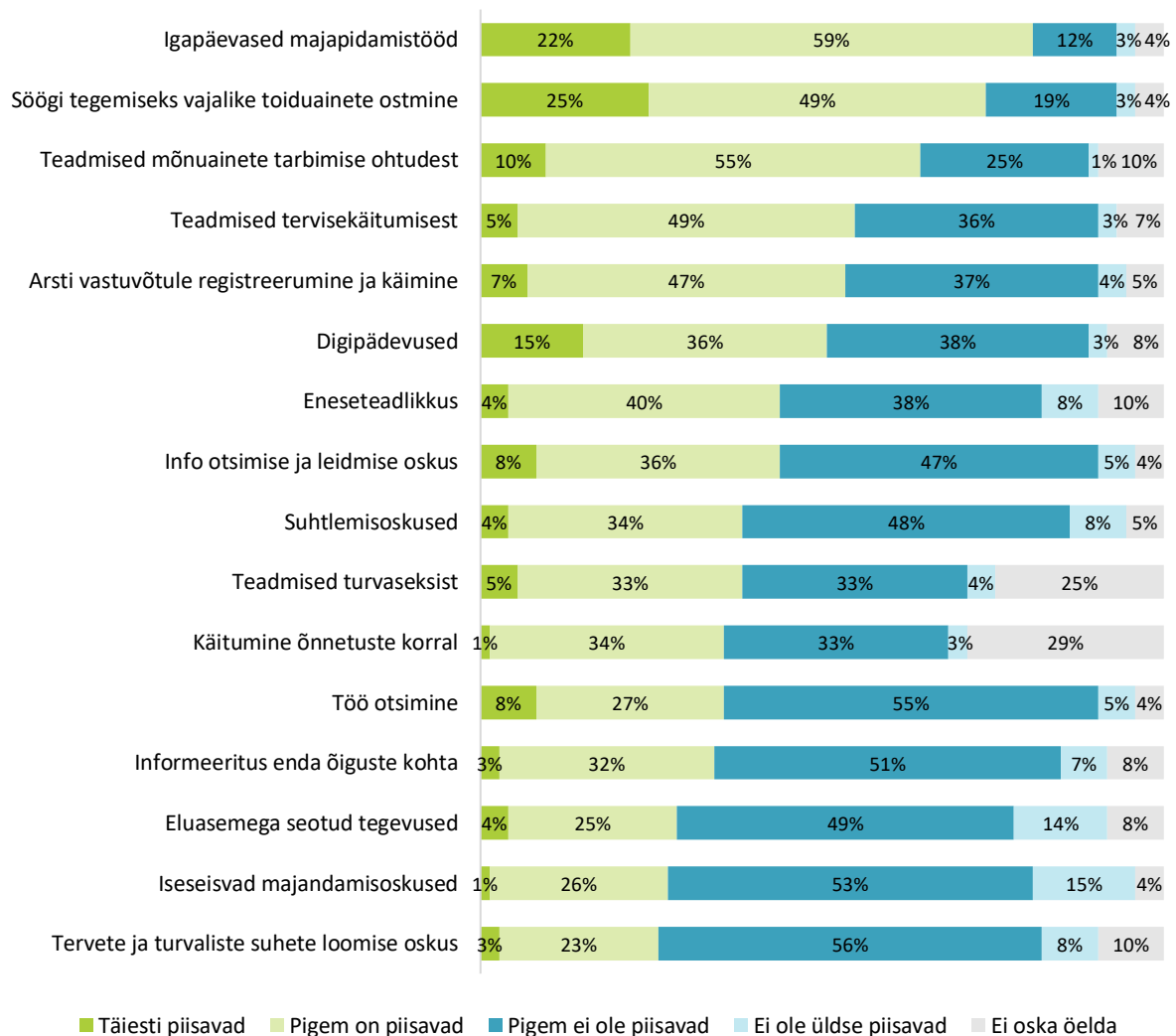
„Minu jaoks oli hästi raske enne kaitseväge, et ma ei teadnud, mida edasi õppida ja ma ei saanud ka tuge. Ja terve elu oli nagu pinge peal, et mingid arvamused, et kelleks tahan saada ja mingi pinge oli peal. /.../ Ja ma ei pannud end kuhugi sisse ülikooli, sest ma ei tahtnud ja tahtsin kaitsevärke minna ja siis tuli see, et tehti arenguveestlus minuga ja siis see lõppes sellega, et läksin nuttes ära ja see oli ikka räme aeg ja ma sain kaitsevärke ja käisin seal ära, aga pidin minema kuuks ajaks kutsekasse, ennast sisse panema ja hiljem sealt alt võtma akadeemilise, et saaksin edasi asenduskodus elada. Ja ma ei tea, miks ma pidin seda tegema, et kas tegelikult oli vaja seda teha.“ (N36, 21)

4.1.3. HINNANG NOORTE TEADMISTELE JA OSKUSTELE

Küsimustikes paluti KOVidel, teenuseosutajatel ja noortel hinnata iseseisvasse ellu astuvate noorte teadmisi ja oskusi erinevates valdkondades. Teenuseosutajad hindasid iseseisvasse ellu astuvate noorte teadmisi ja oskusi keskmiselt piisavamaks kui KOVid, kuid oskuste järjestuses olulisi erinevusi polnud. Noored ise aga hindasid enda oskuseid eri valdkondades oluliselt kõrgemalt kui KOVid ja teenuseosutajad.

KOVid hindasid asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte juures kõige paremaks valmisolekut iseseisvalt igapäevaseid majapidamistöid teha, sh tube koristada, nõusid ja pesu pesta, toitu valmistada, prügi välja viia (n=59; 81%), söögitegemiseks vajalikke toiduaineid osta (n=54; 74%) ning teadmisi mõnuainete tarbimisega kaasnevatest ohtudest (n=48; 65%) (vt. Joonis 9)³⁰.

³⁰ Osaliselt on antud joonisel toodud küsitluse tulemusi analüüsitud ka peatükis 5.2.

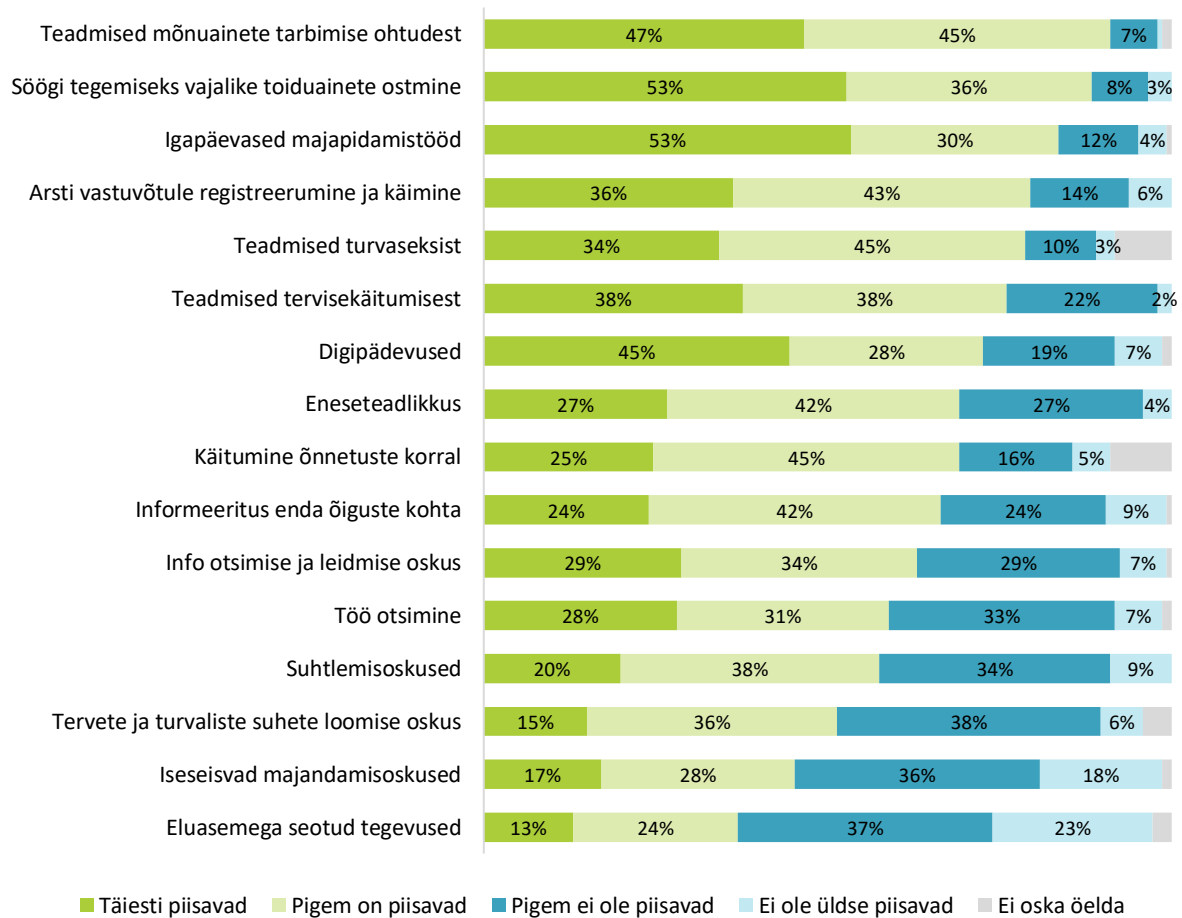
JOONIS 9. KOVIDE HINNANG, KUIVÕRD PIISAVAD ON ISESEISVASSE ELLU ASTUVATE 16-AASTASTE VÕI VANEMATE NOORTE TEADMISED JA OSKUSED JÄRGMISTES VALDKONDADES (N=73)

Olgugi, et intervjuudes avaldatud KOVIDe nägemus seoses noorte oskustega toidukordi planeerida ning toitu osta ja valmistada on valdavalt positiivne, toodi välja ka näiteid, kus noored menüü koostamise, toiduainete ostmise ning söögi valmistamisega eriti kokku puutunud ei ole. Väideti, et asutustes elavatel noortel ei tekigi võimalust või vajadust neid tegevusi harjutada, kuna asutustesse tellitakse toiduained tihti suuremas koguses ning toidud valmistab asendushooldusteenuse pakkuja.

„Elulised oskused, et söögi teeb aastast aastasse kasvataja valmis. Ei saa käia poes, et mine sina osta päts leiba, sina päts saia. Asutusepõhiselt ostetakse hulgi ja suures koguses, ei tekigi väga võimalust harjutada.“ (Põhja piirkonna KOV)

Teenuseosutajad hindasid kõige kõrgemalt noorte teadmisi mõnuainete tarbimisega kaasnevatest ohtudest (n=133; 91%), söögitegemiseks vajalike toiduainete ostmise oskust (n=129; 88%) ning igapäevaste majapidamistööde tegemise oskust (n=121; 83%). Ülevaade teenuseosutajate hinnangutest on toodud Joonis 10³¹.

³¹ Osaliselt on antud joonisel toodud küsitluse tulemusi analüüsitud ka peatükis 5.2.

JOONIS 10. TEENUSEOSUTAJATE HINNANG, KUIVÕRD PIISAVAD ON ISESEISVASSE ELLU ASTUVA NOORE VÕI NOORTE TEADMISED JA OSKUSED NIMETATUD VALDKONDADES (N=146)

Tuues intervjuudes välja noorte iseseisvumise murekohti, olid teenuseosutajad üsna kriitilised ning nentisid, et noored jäävad hätta paljude asjadega, muu hulgas raha arvestamisega, ametnikega suhtlemisega, lepingute sõlmimisega. Ka Kovid märkisid peamiste puudulike oskustena ära majandusliku toimetuleku ning asjaajamisega seotud teemad, sh pangatoimingud ja dokumentide taotlemine.

„Jäävad hätta absoluutselt kõigega – üürilepingute sõlmimised, rahaarvestamised, ametnikega suhtlemised, puudeasjade ajamised. Nad vajavad kõrvale ema või tädid, kes käib vahepeal ja natuke riidleb ka. Kõige hullem on, kui nad õpivad ja neil tuge pole, siis nad jätavad koolid pooleli.“ (PK)

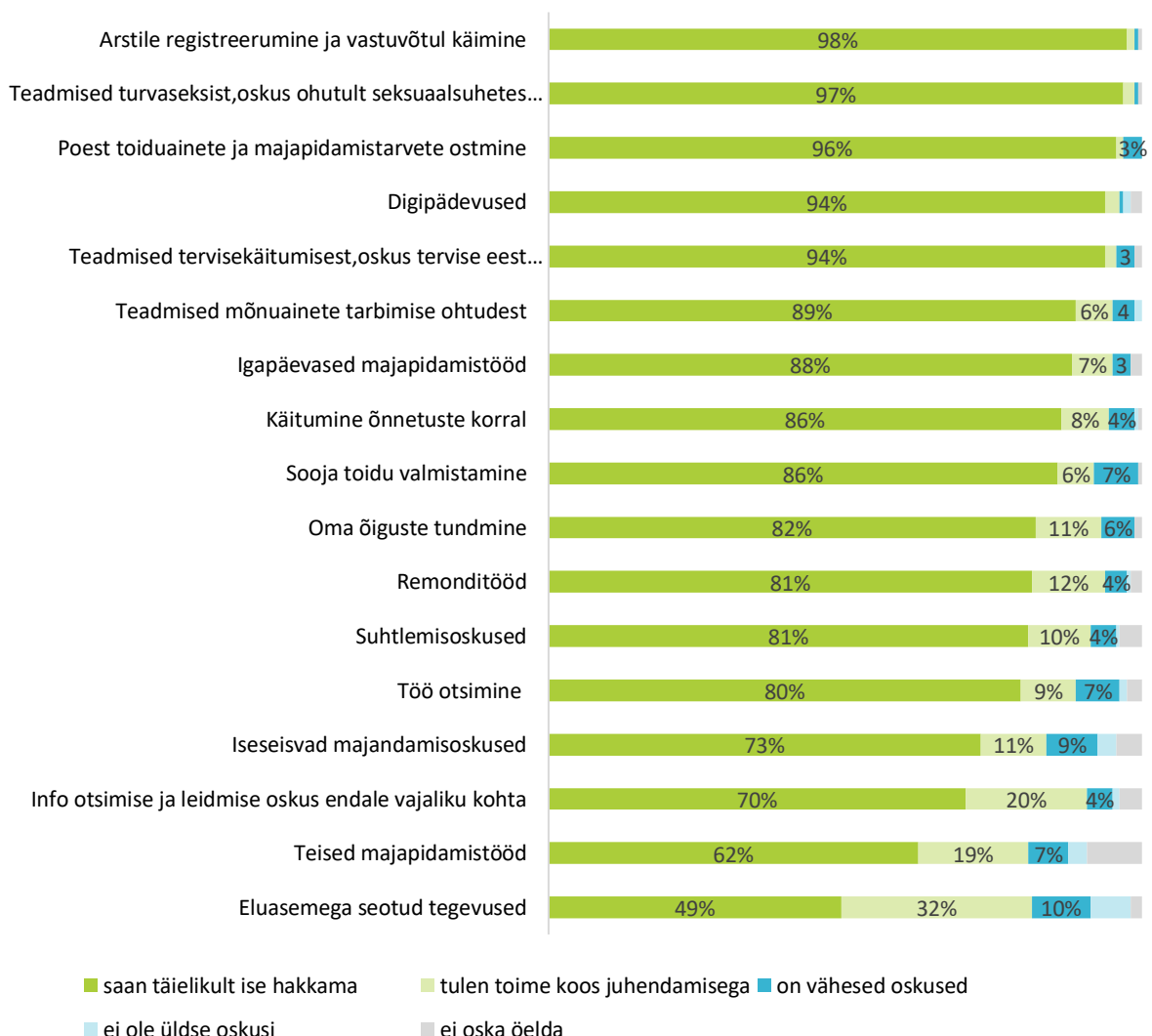
Kuigi valdav osa teenuseosutajad kirjeldasid, et peamine viis, kuidas noortele toimetulekut õpetatakse, on neid igapäevastesse toimingutesse kaasates, siis tõdeti, et mõnikord teevad nad vajalikud toimetused oma tööülesannetena ise ära. Kohati tuntakse, et noored ei tunne huvi asjatoimetuste vastu enne, kui neil realselt endal neid oskusi vaja läheb, ning siis õpivad toega ära iseseisvalt toimetamise, kuid selleks läheb aega.

Iseseisvasse ellu astunud noortelt uuriti küsitluse käigus, kui võrd piisavad on nende teadmised ja oskused erinevates eluvaldkondades. Enamik noori oskab toime tulla igapäevaste majapidamistöödega (tubade koristamine, nõude pesemine, pesupesemine) (n=158; 97%) ja poest söögi tegemiseks vajalike toiduainete ning majapidamistarvete ostmisega (n=157; 96%). Ka on enamikul noortel teadmised turvaseksist (suguhaiguste ja raseduse vältimine) ning oskus käituda seksuaalsuhetes ohutult (n=155; 95%), samuti teadmised mõnuainete (alkohol, tubakas, narkootikumid) tarbimise ohtudest (n=152; 93%). Lisaks on head teadmised ja oskused sooja toidu valmistamises (n=152; 93%), digipädevustes (nt digiallkirjastamine, internetipangas tehingute tegemine, valimistel oma hääle andmine) (n=144; 88%), aga teatakse ka, kuidas arsti vastuvõtule

registreeruda ja arsti vastuvõtul käia (n=143; 88%) ning tegeleda mitteigapäevaste majapidamistöödega (akende pesu, elektripirni vahetamine, ummistuste likvideerimine jne) (n=140; 86%). Ka hindavad noored oma teadmisi ja oskusi kõrgeks tervisekäitumise osas (sh tervislik toitumine, füüsiline aktiivsus, uni, enesehügieen, vaimne tervis) (n=139; 85%). Paljud noored saavad väga hästi hakkama ka info otsimise ja leidmisega endale vajaliku kohta (nt õppimis- või töötamisvõimaluste, teenuste ja toetuste kohta) (n=133; 82%), eluasemega seotud tegevustega (eluaseme kulude arvestus, mőõturite jälgimine, arvete eest tasumine, eluaseme otsimine) (n=132, 81%) ja töö otsimisega (nt töökuulutuste leidmine, CV koostamine, tööintervjuul käimine, teadmised Töötukassa abist) (n=131; 80%). Suhtlemisoskustes (sh enesekehtestamine, konfliktide lahendamine jne) on tugevad 79% noortest (n=129).

Kõige madalamalt hinnati oma teadmisi ja oskusi remonditöodes (mööbli kokkupanek ja pisiremont, tapeedi seinapanek, värvimistööd), siiski ligi pooled noored saavad nende töödega hakkama (n=80; 49%). Samuti hinnati madalamaks käitumist õnnetuste (tulekahju, vargus, kallaletung, trauma) korral (n=101; 62%). Iseisvad majandamisoskused (kulude planeerimine, ise oma kulude ja tulude jälgimine, eelarve koostamine, säästude kogumine) on täielikult olemas 72% noortel (n=118) ning juhendamise abil tuleb nendega toime 11% noortest (n=18). Oma õigusi tunneb täielikult 70% noortest (n=114) ja kõrvalise abi korral on õigustest teadlik 20% noortest (n=33) (vt. Joonis 11).

JOONIS 11. ISESEISVASSE ELLU ASTUNUD NOORTE HINNANGUD, KUIVÖRD PIISAVAD ON NENDE TEADMISED JA OSKUSED NIMETATUD VALDKONDADES (N=162)

Intervjuudes leidis enamik asendushooldusel viibivaid noori, et poes käimine, söögitegemine, koristamine, pesu pesemine jt majapidamistööd on tegevused, millega nad iseseisvat elu alustades väga hästi hakkama saaksid. Nii asendus- kui perekodudes, hooldus- ja eestkosteperedes viibivad noored mainisid, et nende tegevustega puutuvad nad sageli kokku. Lisaks ei muretse noored toidutegemise pärast, sest poest saab kergesti valmistoitu osta või koju toitu tellida. Siiski selgus sarnaselt Praxise 2016. aasta uuringuga, et asendus- ja perekodude praktika oli eri asutustes erinev olenevalt noorte võimalustest reeglite ning igapäevaelu puudutavate küsimuste osas kaasa rääkida ja lüüa. Näiteks mõnes asutuses käisid noored sageli poes kaasas, samal ajal kui teises käidi poes harvem.

Juba asendushoolduselt lahkunud noorte seas oli rohkem neid, kes intervjuudes tunnistasid, et peale elluastumist tekitas raskusi, et nad pidid hakkama ise oma elu eest vastutama. Eelkõige oli neil keeruline uute tutvuste leidmine ja suhete loomine, tööleidmine ning rahaasjadega toimetamine. Lisaks tekitas hirmu uude linna kolimine.

„No tegelikult see ärevus ongi, need mõtted mis ebakindlust tekitavad, need ongi kõige vastikumad ja mis hävitavad. Nt ma kardan, et ma elu jooksul ei saa päris hoolivust ja armastust tunda, et ma ei ole selles kasvanud ja äkki ma ei suuda seda ise luua, sest mul ei ole näidet võtta, et ma olen sellega hakkama saanud ja võibolla see ongi see, et ma ei ole tegelikult palgatööl käinud, on ju ja ma ei ole veel näinud, et ma olen teeninud selle raha ja ma suudan selle rahaga ilusti ära elada. Praegu ma ikkagi siamaani olen saanud ju toetusi.“ (N34, 23)

4.1.4. NOORTE RAHULOLU ISESEISIVA ELUGA

Enamik intervjuueeritud elluastunud noori olid õnnelikud, et said iseseisvalt elama hakata. Noored töid positiivsete aspektidena välja võimalust ise oma aega planeerida, teha kõike nii, nagu noor ise soovis, järelevalve ja kontrolli puudumist, võimalust ise otsustada oma elu üle, iseseisvust ning võimalust vastutada ise oma asjade ning tegude eest.

„Ma naudin, et saan olla üksi ja ma saan teha, et mul on mingi kontroll ja saan ise vastutada. See oli teema, et mitte mingit usku ei olnud minusse, et ükskõik mida tegin, siis kohe eeldati, et teen valesti ja ei tee õieti ja isegi kui teen valesti, siis ei ole keegi kõrval ja ei näita näpuga, et teed halvasti. Vabadus on kõige mõnusam. Ma tunnen end täiskasvanud inimesena.“ (N38, 19)

Paljud asendus- või perekodudes, hooldus- ja eestkosteperedes elanud noored olid õnnelikud, et „said sealt ära“. Noored töid iseseisva elu plussidena välja võimalust rahulikult üksi oma kodus olla, mitte sõltumist kellestki teisest ja vabalt olemist.

„Sain olla vabamalt ja ei pidanud tundma kogu aeg sihukest asja, et ma pean kellegi eest midagi varjama.“ (N27, 18)

„Et sihuke tunne, et sind oleks nüüd keti otsast lahti lastud, et sa saad nüüd olla, käia, teha, see isikuvabadus, just see. Aga ka see, et tuli uhke ja hea tunne, et sa oledki nüüd iseseisev.“ (N66, 21)

Samas oli neid, kes avaldasid intervjuudes, et igatsesid taga elu asendushoolduse ajal, mil elu oli väga mugav, kõik oli noorte jaoks olemas ning kõik tehti nende eest ära ning nad ei pidanud mõtlema ka rahale ja arvete maksmisele. Samale probleemile viitasid ka KOVide esindajad ning asendus- ja perekodude töötajad, kus liiga mugav elu ei soosi tegelikult noorte iseseisvumist. Osa intervjuueeritud noori mainis, et nad hakkasid omaette elama asudes peagi üksindustundma ja üksi elamine vajab kohanemisaega. Mann-Feder ja Goyette (2019) järgi on tavapärane, et iseseisva eluga alustanud noored kogevad sageli üksindustunnet, eriti need, kel puudub toetav tugivõrgustik. Ka mainisid paljud noored, et neil ei olnud tegelikult piisavalt teadmisi igapäevaelu puudutavates küsimustes ning erinevaid probleeme õpitigi lahendama alles iseseisvalt elades. Seejuures oli asju, mida oleks võinud teada juba enne, nt kuidas saada aru kommunaalarvetest, töölepingutest jms, samuti oma tööalaste õiguste tundmine. Kusjuures, just üksi elavate noorte jaoks oli enam esialgu harjumatu, et söögi tegemine ja poes käimine sõltus ainult neist endast.

„Kui sa oled elanud nii, et sa ei pea muretsema arvete pärast ja siis sulle tuleb see arve, siis sa ei oska isegi arvestada, et kas see on ok summa. Ka see eeltöö oleks väga hea, et seletatakse lahti, et tulevad sisse remondifondid jne. Vahet ei ole, kust see info tuleb, see võiks olla.“ (N33, 20).

Küsimustikule vastanud noortest olid iseseisvasse ellu astumise järel endi sõnul väga õnnelikud 37% (n=65) ja natuke õnnelikud ligi neljandik noortest (n=40; 23%). 19,2% noortest ei osanud öelda, milliseid tundeid iseseisva elu alustamine neis tekitas (n=33). Natuke õnnetuna tundis end 11% (n=20) ja väga õnnetuna 8% noortest (n=14). Iseseisvat elu alustades ei olnud muresid ja hirme 6% noortel (n=11). Muredest ja hirmudest sai alati kellegagi rääkida 41% noortest (n=71). Samas sai iga kolmas noor kellegagi rääkida vähesel määral (n=59; 34%) ning pea iga viies noor (n=31; 18%) ei pöördunud mitte kellegi poole. Seega üle poole iseseisvat elu alustanud noortest (n=90; 52%) ei pöördunud või said vaid vähesel määral pöörduda kellegi poole oma murede ja probleemidega. Võib öelda, et nendel noortel on suurem oht sattuda või nad on juba sattunud sotsiaalsesse isolatsiooni. Kuna asendushoolduselt lahkuvatel noortel katkevad sageli kontaktid ka endiste hooldajatega, siis on tavaline, et iseseisvasse ellu astunud noored võivad kogeda üksindust ja sattuda sotsiaalsesse isolatsiooni (Mann-Feder ja Goyette, 2019).

Kuigi osadel noortel oli olemas inimene või inimesed, kelle poole erinevate probleemide puhul pöörduda, siis sugugi mitte kõigil selliseid inimesi oma elus ei olnud ja seega pidid nad ise toime tulema. Need noored rääkisid intervjuudes, et neil oleks võinud olla pärast iseseisva elu alustamist keegi, kellega jagada oma muresid ja rööme, aga ka kelle poole erinevate küsimuste puhul pöörduda, nt dokumentide koostamise asjus, või kes toetaks institutsioonidega suhtlemisel. Kuigi tugiisikuteenus võiks olla teenus, millest neile kasu oleks, siis mitte ükski neist noortest polnud sellest teenusest kuulnudki. Tugiisiku vajadusest rääkisid intervjuudes nii eestkostel kasvanud noored ja ka need, kes olid elanud asendus- või perekodus või hooldusperes. Need noored, kes ei pidanud tugiisiku olemasolu oma elus vajalikuks, oleksid siiski soovinud saada rohkem infot eri teenuste ja võimaluste kohta saada KOVilt.

Veel uuriti noortelt, et kuivõrd vastas nende ettekujutus iseseisvast elust tegelikkusele. Ligi kolmandiku noorte puhul vastas nende ettekujutus tegelikkusele täielikult (n=51; 31%) ning üle pooltele noortele enam-vähem (n=89; 54%). Vähesel määral vastas ettekujutus tegelikkusele 10% (n=16) ja tegelikkus kujunes ettekujutusest täiesti teistsuguseks 4% noorte puhul (n=6). Need noored, kelle puhul tegelikkus ei vastanud ettekujutusele, mainisid, et asendushooldusel viibides oli neil lihtsam, sest kõik tehti nende eest ära. Lisaks ei teatud, kuidas arveid maksta, keda usaldada ja kelle poole küsimuste puhul pöörduda. Ka olid puudulikud teadmised tööalastest õigustest, mistõttu osa noortest koges tööandjate negatiivset kohtlemist või puutusid kokku ühiskonna negatiivse suhtumisega.

„Visati vette nagu kassipoeg. Upu või uju. Samal päeval, kui kolima pidin, leiti mulle alles korter. Terror, mis tuli ümbritsevast keskkonnast, oli õudne, sest keegi ei usalda perekodu lapsi omapäi. Kõik teavad neid kui halvasti kasvatatud noori, kes oma eluga hakkama pole saanud. Kunagi öeldi mulle, et kui vanemad joodikud, siis laps ei jää just kaugeks sellest eluviisist. Kuid minu meelest on ebaaus nõnda suhtuda. Iga inimene kujundab oma isiksuse ja normaalsuse ise.“ (KN212, 23)

Iseseisvat elu alustanud noortelt küsiti, milliseid tundeid iseseisvasse ellu astumine neis tekitas. Paljud intervjuueeritud noortest ütlesid, et kuna nad on alati iseseisvad olnud ja ise toime tulnud, siis neil palju hirme ei olnud. Ka Osila jt (2016) uuringust ilmnes, et noored tahavad iseseisvalt hakkama saada ja teiste abi mitte küsida. Paljud noored mainisid, et pere-, asenduskodus või kasuperes olid nad õppinud igapäevaelu puudutavaid tegevusi, mistõttu nad olid mentaalselt valmis ja said erinevate tegevustega enamasti ise hakkama. Lisaks rääkisid mitmed noored, et kuna asendus-/perekodus või kasuperes elamine oli nende jaoks väga stressirohke (nt suure müra, töötajate või kasuvanemate negatiivse käitumise jms tõttu), siis pärast iseseisva elu alustamist on nende elu palju rahulikumaks muutunud. Need noored, kes hakkasid elama koos elukaaslasega, tundsid, et neil oli ka kergem toime tulla, eelkõige majanduslikult. Ka oli noori, kes olid iseseisva eluga juba kokku puutunud, mistõttu nad asendushoolduselt lahkumisel teadsid, mis neid ees ootab.

Noored, kes alustasid iseseisva eluga 2020. aastal, kui COVID-19 olukord seadis palju piiranguid õppimisele, töötamisele ja sotsiaalsele elule, rääkisid teistest rohkem üksindust, vaimse tervise probleemidest ning raskustest üksi hakkama saamisest. Ka Tallinna Ülikooli teadlaste poolt läbiviidud Eesti elanike vaimse tervise ja heaolu uuringust (Kulbin, Kask ja Uriko, 2021) ilmnes, et noortel

täiskasvanutel esines pärast COVID-19 pandeemia algust normist rohkem depressioonile viitavaid sümptomeid (depressioon, ärevus ja kurnatus) võrreldes muude vanuserühmadega.

„Ja alguses oli väga raske, et kui sa oled terve elu olnud kambaga koos, kõik on ümberringi. /.../ ja kui ma ära tulin, ma ei olnud varem täitsa üks olnud ja alguses olin nii üks ja see oli nii harjumatu, ma ei osanud üksi olla. Siin [korteris] oli täisvaikus ja tühjus, kellegi häält ei olnud kosta ja see oli nii raske ja siis kogu see stress hakkas pihta. Täitsa õudne. Aga nüüd olen harjunud.“ (N12, 22)

4.2. ISESEISVAS ELUS TOIMETUTULEKUT ENIM MÕJUTAVAD TEGURID

4.2.1. SUHTED LÄHEDASTE JA SOTSIAALVÖRGUSTIKUGA

Noorte edukat toimetulekut toetab väga olulisel määral usaldusväärsete suhete ja lähedase sotsiaalse võrgustiku olemasolu. Tervete ja usalduslike suhete kujunemiseks inimese hilisemas elus on oluline lapseas kogeda püsivaid ja lähedasi emotsionaalseid suhteid (Sotsiaalministeerium, 2014), ent asendushooldusel olevatel noortel puuduvad sageli positiivsed lähedaste suhete ja toimiva perekonna eeskujud. Ka Osila jt (2016) uuringust selgus, et paljud noored loodavad eelkõige iseenda peale. Lisaks oli KOVide esindajatel kogemusi, et hooldusperedes suhted ei toiminud või hoolduspere vanemad läksid lahku, muutes asendushooldusele jõudnud noorte jaoks lähedaste, toimivate suhete mõistmise veelgi keerulisemaks. Iseseisvasse ellu astuvate noorte oskust luua terveid ja turvalisi suhteid hindasid teenuse korraldajad ja KOVid madalalt (vt. Joonis 9 ja Joonis 10, peatükist 5.1.3). Lähedaste suhete loomine ja hoidmine on KOVide sõnul asendushoolduselt väljuvate noorte jaoks keeruline.

„Mul ei tule näidet hetkel meelde, kus oleks pere mõistes asjad toiminud. Kes on raskustes, neil pole tekkinud endal toimivaid peresuhteid. Nad ise tulid mittetoimivast kodust, muidu poleks ju asendushooldusele jõudnud, aga sõltumata sellest, kas nad on tulnud asenduskodust või hooldusperest, neil ei ole oma peresid. Mõnel on lapsed, aga nad on lahutatud, nad on üksi jäänud. Ja praegu on üksinda või koos lastega meie sotsiaaleluruumides. Noore sellisest teenustega toetatud elamisest on saanud täisealise teenustest sõltuv elamine. Toetuseks on nüüd toimetulekutoetus, nimed on asjadel teised, aga asjad ikkagi ei toimi.“ (Põhja piirkonna KOV)

Sotsiaalne isoleeritus asendushoolduselt lahkunud noorte seas enam levinud kui bioloogilises peres kasvanud noorte seas (Mann-Feder ja Goyette, 2019). Teenuseosutajad peavadki teenuselt lahkunud noorte peamiseks raskuskohaks suhete loomist ning üksindustunnet. Kusjuures üksindustunde kogemine pärast iseseisva elu alustamist on asendushoolduselt tulnud noorte puhul väga tavaline (Mann-Feder ja Goyette, 2019), kuna noored on harjunud olema koos kaaslaste ja täiskasvanutega, kellega saavad igapäevaselt asju arutada, aga iseseisvumise järel asuvad enamasti üksi elama. Asendushooldusel elavad noored enamasti peredes, kus on mitu last ja ümberringi pidev sagimine, aga iseseisvas elus on nad järsku omaette ning käivad tihti teenuseosutajate juures külas. See näitab, kuivõrd oluline on noortega heade suhete loomine asendushoolduse ajal ning suhete säilitamine pärast asendushooldust. Teisalt märgiti ka olukordi, kus noored ise katkestavad suhtluse teenuseosutajaga, mistõttu on keeruline neile toeks olla.

„Vahel on nädala kaupa ära, nädalavahetuseks tuleb peremajja tagasi. Et harjutab üksi elamist, see on nende jaoks kõige keerulisem, nad on harjunud 4–6 last peres. Suur seltskond, mäsu on ümber kogu aeg. Ka ühikas on kogu aeg mingi sumin ja järsku elavad nad üksi, vaikus. Meie omade tagasiside on alati see olnud, et kõige raskem on see, et sa oled üksi ja ei ole kellegagi rääkida.“ (PK)

Noortega tehtud intervjuudest selgus, et paljudel olid olemas lähedased, kelle poole probleemide ja abi korral pöörduda. Lähedasteks isikuteks olid enamasti kasvataja, pere- või kasuvanem, tugiisik, sugulased (enamasti vanavanemad, õed/vennad või tädid ja onud), elukaaslane ja/või sõbrad. Siiski soovisid paljud ise oma probleemidega hakkama saada. Mitmed noored mainisid, et kui nad on terve elu harjunud ise toime tulema, siis ei osata tegelikult abi küsida, sest ei teata, millises olukorras peaks üldse abi küsima. Intervjueeritute seas oli ka neid, kes olid täiesti üksi. Mõni neist võttis endale kodulooma(d). Leidis ka noori, kes ütlesid, et neil on raske inimesi usaldada, eriti kui inimesed nende elus on pidevalt vahetunud.

„Mul elus inimesed vahetuvad ja ma kunagi ei tea, et kas nad on püsivad. Üks sõbranna on, keda saan usaldada.“ (N40, 18)

Ka töid mitmed perepõhisel asendushooldusel kasvanud noored välja, et nende elu on positiivselt mõjutanud see, kui neile oli loodud stabiilne, turvaline ja toetav keskkond. Noored mainisid, et nad oskasid tänu sellele teha elutervemaid valikuid oma elus. Sealjuures ilmnes, et need noored, kelle

peres ka kasuisa osales aktiivselt laste igapäevaelus, hindasid oma kasuperes elamise kogemust kõrgemalt. Samuti selgus, et nendes asendus- ja perekodudes, kus olid tööl meessoost kasvatajad, rääkisid eelkõige noormehed, kui oluline see nende jaoks oli, et asutuses ei olnud tööl ainult naissoost töötajad. Tavaliselt olid neil omavahel ka lähedased ja usalduslikud suhted kujunenud.

„Mul on üks kasvataja /.../, kes on hästi suureks toeks ja ta toetab mind hästi palju. Võid helistada talle ööl ja päeval ja ta on nagu sõber. Meil on nagu teistsugune suhe, me mõistame teineteist.“ (N30, 16)

Kuigi enamasti rääkisid noored oma kõige lähedasematest suhetest eelkõige naissoost kasvataja(te) või kasuemaga, siis leidus näiteks peredes kasvanud noorte hulgas neid, kellel olid lähedased suhted hoopis kasuisaga.

„Kasuisa oli väga palju ainuke inimene, kes põhimõtteliselt üritas minust aru saada ja üritas suhelda ja mulle toeks olla. Et ta sai aru, et on raske ja et mul on oma elu olnud ja ma olen ka kuskilt tulnud. Ega meil ka lihtne temaga ei olnud, aga ta ikka seisis mu eest ja oli väga palju toeks.“ (N20, 22)

Mõned noored, kes olid kasvanud nii asutuses kui peres, rääkisid, et nad tunnevad, et saavad elus hästi hakkama, hoolimata oma raskest minevikust, tänu sellele, et nad kasvasid keskkonnas, kus tundsid, et neist hooliti, neid usaldati ja pidevalt rõhutati nende tugevusi.

„Ma olen olnud keskkonnas, kus mulle on öeldud, et need on sinu tugevused, ma näen sinus seda ja seda, see ja ma olen olnud, et ok, võibolla see ongi tõsi, et see ongi mu tugevus. Kõige rohkem mind mõjutas see armastus, see arusaamine ja avatud meel, et ok, sa võid minna ja tee see ära ja pärast tule anna teada, kuidas läks.“ (N46, 21)

Leidus ka asendus- ja perekodus elanud noori, kes teadlikult hoidsid töötajatega häid ning lähedasi suhteid, sest siis pakuti neile võrreldes teistega hüvesid nagu nt võimalust kauem õues viibida või siis käia väljas ilma vajalike dokumentide täitmiseta. Ka pakuti hüvesid nendele noortele, kes aitasid nooremaid lapsi, nt koduste ülesannete lahendamises või IT-valdkonnas.

Kui eestkostel viibinud noortel tekkis probleeme, millega nad ise üksi toime ei tulnud, siis said nad alati oma eestkostevanema või (teiste) sugulaste poole pöörduda. Hooldusperedes kasvanud intervjuueeritavate hulgas oli teatud hulk neid noori, kes pärast perest lahkumist enam hoolduspere vanematega ei suhelnud. Intervjuudes osalenud asendus- ja perekodudes elanud noortel olid enamikul tekkinud head või väga head ning lähedased suhted vähemalt ühe töötajaga, kelle poole oli vajaduse korral alati võimalik pöörduda.

„Meil oli traditsioon, et iga kord kui me koolist koju tulime ja enne kui keegi läks oma tuppa, siis me istusime elutoa diivanil maha ja rääkisime oma päevast ja sellest, mis koolis oli toimunud või toimumas ja kõik need kooli pinged sai ära räägitud ja siis alles päevaga edasi mindud. Ja vahepeal on tunne, et tahaks istuda seal diivanil ja rääkida ja siis helistadki ja see ongi harjumus, mis on tekkinud seal elamisest.“ (N33, 20)

Samas esines ka olukordi, et pärast asutusest lahkumist toimus suhtlemine algul sagedamini, kuid aja möödudes vähenes. Noorte jaoks tuttavad inimesed lahkusid töölt ning ka noored vahetusid, mistõttu nad ei võtnud enam asendus- või perekoduga ühendust ega käinud külas, sest sealsed inimesed oli nende jaoks võõrad.

Enamikule noortele oli öeldud, et nad võivad probleemide korral asendus- või perekoduga ühendust võtta. Osa noortest näiteks ööbis aeg-ajalt ka oma endises asendus- või perekodus. Näiteks oli see tavaline nende noorte puhul, kes viibisid ajateenistuses ja vahepeal külastasid piirkonda, kus enne elasid. Samas esines ka olukordi, kus noorele öeldi, et teda abivajaduse korral aidatakse, kuid tegelikkuses seda ei tehtud. See oli tavapärane olukordades, kus noorel oli enne lahkumist tekkinud asutuse töötaja(te)ga konflikt.

„Lastekodus öeldi, et kui mul on ükskõik mis jama, et võin nende juurde tagasi minna, aga selleks ajaks olid me suhted lappes. Aga sellest ei tohiks sõltuda, et oma endist last ei aidata.“ (N12, 22)

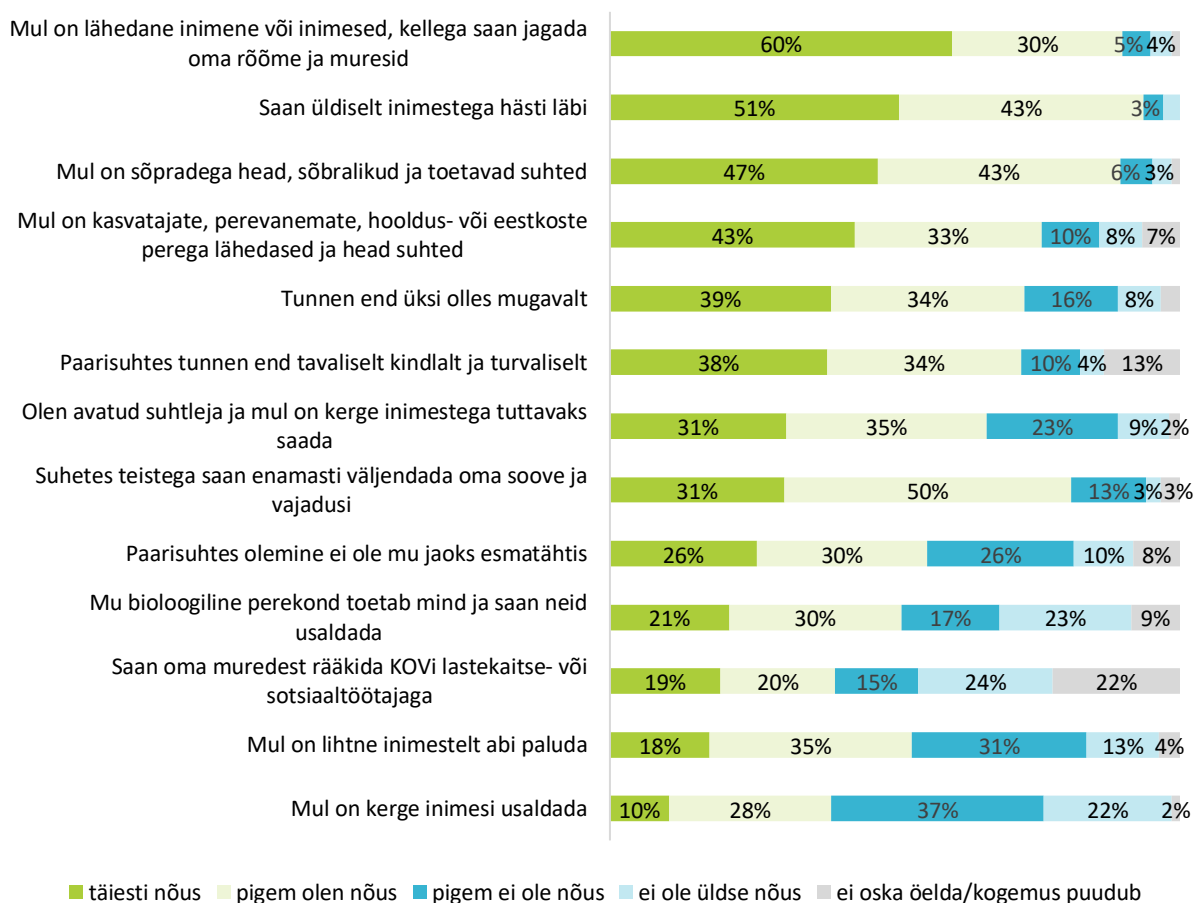
Intervjuudes osalenud eestkoste noortest suhtlesid suur osa sugulastega. Asendus- või perekodudes ja hooldusperedes kasvanud noortest suhtlesid vähesed oma bioloogilis(t)e vanema(te)ga. Sageli olid need suhted konfliktised. Paremaks hindasid suhteid oma bioloogilis(t)e vanema(te)ga need noored,

kelle vanem(ad) olid tegelenud nende probleemidega, mille tõttu nende laps või lapsed olid perest eraldatud.

Küsimustikus uuriti noorte sotsiaalsete suhete, ent ka sotsiaalsete oskuste kohta. Enamik küsimustikule vastanud noori leidis, et nad saavad üldiselt inimestega väga või pigem hästi läbi (n=251; 94%). Ka on paljudel noortel lähedane inimene või inimesed, kellega saab jagada oma rõõme ja muresid (n=241; 90%) ning sõpradega on head, sõbralikud ning toetavad suhted (n=240; 90%). Lisaks tunneb suur osa noori, et suhetes teistega saavad nad enamasti väljendada oma soove ja vajadusi (n=217; 81%).

Kõige vähem on neid noori, kes tunnevad, et nad saavad oma muredest rääkida KOVi lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga (n=106; 40%), mida võib seletada sellega, et kuna töötajad sageli vahetusid, siis ei jõudnud noortel lähedasi ja usalduslikke suhteid välja kujuneda. Teisi inimesi on kerge või pigem kerge usaldada 39% noortel (n=104). Üle poole noortest mainisid, et nende bioloogiline perekond toetab või pigem toetab neid (n=137; 51%), neil on lihtne või pigem lihtne inimestelt abi paluda (n=142; 53%) ja paarisuhtes olemine ei ole üldse või ei ole pigem esmatähtis (n=149, 56%). Kasvatajate, perevanemate, hooldus- või eestkosteperega on head või pigem head suhted 76%-l noortest (n=203). Paarisuhtes tunneb end tavaliselt kindlalt või pigem kindlalt 72% (n=193), üksi olles tunneb ennast täielikult või pigem mugavalt 73% noortest (n=195) ning inimestega on kerge või pigem kerge tutvavaks saada 66%-l noortest (n=177) (vt. Joonis 12).

JOONIS 12. NOORTE SOTSIAALSED SUHTED (N=268)

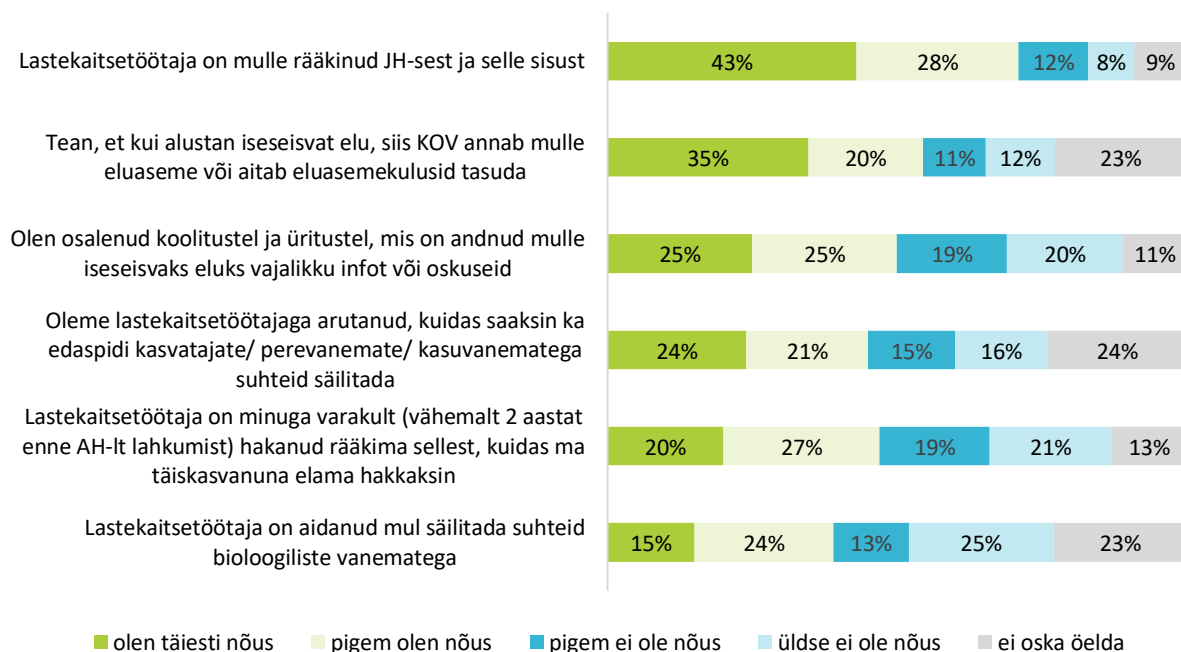
Noorte toimetuleku toetamisel on oluline KOVi lastekaitse- ja sotsiaaltöötajate poolne inistatiiv noorele toe pakkumisel ja regulaarne kontakt noorega. Eestkostel viibinud intervjuueeritute noortel oli KOVi töötajatega minimaalsed kokkupuuted. Tavaliselt oli ainus kohtumine lastekaitsetöötajaga toimunud siis, kui mindi elama eestkostepereusse. Kui asendus-, perekodudes ja hooldusperedes

elavatel noortel probleeme polnud, siis puututi lastekaitsetöötajaga kokku enamasti üks kord aastas. Kuna otsene vajadus suhtlemiseks puudus, sobis noortele selline kohtumiste sagedus. Need noored, kes suhtlesid KOVi töötajaga rohkem, olid enamasti järelhooldusel ning pidid KOViga ühendust võtma igakuiste maksete hilinemise tõttu, ent ka muude arvete maksmise tõttu (nt psühholoog, hambaravi jne).

Küsitlusele vastanutest suhtleb asendushooldusel olevatest noortest lastekaitsetöötajaga 52% (n=43), sotsiaaltöötajaga 22% (n=18). Iseseisvat elu alustanutest suhtleb lastekaitsetöötajaga 17% (n=33) ja sotsiaaltöötajaga 18% (n=34) asendushoolduselt lahkunud noortest. Sealjuures on 15-l noorel kokkupuude mõlemaga. Lastekaitse- ja/või sotsiaaltöötajatega ei suhtle asendushooldusel viibivatest noortest 35% (n=29) ning asendushoolduselt lahkunutest 69% (n=129).

Noortel, kel esines kokkupuude lastekaitsetöötajatega (n=75), uuriti, milline on olnud nende roll noorte iseseisvumise toetamisel. 71% (n=53) noortele oli lastekaitsetöötaja rääkinud järelhooldusest ja selle sisust ning kolmandikule ehk 35%-le (n=41) võimalusest saada KOVi poolt eluase ja/või eluasemekulude kompenseerimist. Sealjuures, pooled noored (n=38; 50%) on osalenud koolitustel ja üritustel, mis on andnud neile vajalikku infot või oskusi, et alustada iseseisva eluga. Lastekaitsetöötajad on rääkinud ligi pooltega (n=35; 47%) vähemalt kaks aastat enne asendushoolduselt lahkumist sellest, kuidas noored täiskasvanuna elama hakkaksid ning ligi pooltega (n=36; 45%) kasvatajate, perevanemate, hooldus- ja eestkoste peredega suhete säilitamise võimalustest. Kõige madalamalt hindasid noored lastekaitsetöötajate puhul nende abi bioloogiliste vanematega suhete säilitamisel. Kuigi 39% (n=29) noortest töid välja, et lastekaitsetöötajad on aidanud neil säilitada suhteid nende bioloogiliste vanematega, siis neljandik noortest töid välja, et omavahelisi suhteid ei ole toetatud (n=19; 25%) ning ligi neljandik ei osanud öelda, et kas nende suhteid bioloogiliste vanematega on aidatud säilitada või mitte (n=17; 23%) (vt. Joonis 12).

JOONIS 13. LASTEKAITSETÖÖTAJATE ROLL NOORTE ISESEISVUMISE TOETAMISEL (N=75)

Kusjuures, lastekaitsetöötajaga kohtuvad noored (n=75) sagedamini kui kaks korda aastas 23% (n=16), keskmiselt kaks korda aastas 29% (n=20), kord aastas 23% (n=16), vähem kui kord aastas 14% (n=10) ja kohtumisi pole üldse olnud 10%-l (n=7) noortest. Oma lastekaitsetöötajaga on rahul 65% noortest (n=52), enam-vähem on rahul 17% (14) ja üldse ei ole rahul 3% (n=3) noortest.

Sotsiaaltöötajaga kohtuvad noored rohkem kui kaks korda aastas 38% (n=18), keskmiselt 2 korda aastas 23% (n=11), kord aastas 19% (n=9), vähem kui kord aastas 17% (n=8) ja kohtumisi pole üldse

olnud ühel noorel. Oma sotsiaaltöötajaga on rahul 82% noortest (n=37) ja enam-vähem on rahul 17% (n=8).

Paljud noored ütlesid intervjuudes, et nende lastekaitsetöötajad vahetusid pidevalt. Töötajate sagedase vahetuse tõttu ei teadnud mitmed, millise spetsialisti poole vajaduse korral pöörduda ning see võis tekitada palju segadust. Mitu noort mainis, et asendus- ja perekodus oli tavaline, et kui toimusid kohtumised, siis neid ennast kohal ei olnud ning töötajad rääkisid KOVi töötajaga ise. Mõni noor ei olnud kunagi oma lastekaitsetöötajat näinud. Ka mainiti korduvalt, et kohtumised toimusid eelkõige probleemide korral ja probleemsemate laste ning noortega.

„Mulle ütles sotsiaaltöötaja, et kuna sa tubli, siis polnud kohtumisi vaja. Ehk siis tegeleti riiakamate lastega. Kui tulid arengukava ajad, siis mina ei saanud /.../ [linna nimi] tulla, siis tehti need ilma minuta ära.“ (N8, 23)

Nii intervjuudes kui küsitluses mainisid enamik noori, et nende lastekaitse- ja/või sotsiaaltöötajad on sõbralikud, abivalmid ja vastutulelikud, toetavad, mõistvad ning annavad vajaduse korral infot. Samuti hindasid noored seda, et nendega töötav spetsialist ei ignoreeri neid, nad teevad koostööd, on usaldusväärsed, toredad ja asjalikud, kuulavad ära mured ja/või tunnevad noorte vastu huvi.

„Ta on abivalmis, kättesaadaval, ei ignoreeri kõnesid ja vastab/aitab mind.“ (KN12, 18)

„Lastekaitsetöötajaga olen sagedasti suhelnud ja ta on üks paremaid, keda tean ja ta aitas ja toetas iga kord, kui midagi vaja oli ja sai minust aru ja mina sain temast aru.“ (N27, 18)

„Minu lastekaitse on väga, väga tore on tema. Nagu kõige toredam. Meil on kõige parem lastekaitse /.../. Väga palju aitab teha, nagu pangakaardid, dokumendid. Helistab ja küsib, kas on midagi vaja. Ta hoolib päriselt. Aitab korterit otsida. Nagu võrreldes teistega, kes ei aita oma lapsi.“ (N59, 16)

Siiski oli noortel kogemusi ka sellega, et nende lastekaitse- ja/või sotsiaaltöötajad ei täitnud oma töökohustusi või lubadusi, ei andnud infot, ignoreeriti kõnesid, ei oldud mõistvad noorte osas või toimus kirjavahetus liiga aeglaselt. Mõned noored ei ole saanud KOVilt seda abi ja tuge, mida nad tegelikult vajasisid.

„Eeldaksin suuremat taht ja pühendumist minu igapäeva eluprobleemide või küsimuste/murede lahendamisel. Tihti tekib tunne, et olen neile n-ö koormaks.“ (KN78, 21)

„Siuke tunne tekkis ka, et suva kui tubli see noor on, saaks see kool tal juba läbi ja ei peaks neid toetusi maksma.“ (KN238, 23)

„Minul jäi mulje, et kui ma läksin /.../-l vallast hoolduslepingult ära, siis mind põhimõtteliselt visati õue ja nendel pole minuga enam pistmist. Selline mulje jäi minul nendest.“ (N13,18)

„Ta tundub sihuke natuke ebapädev, et hästi palju küsimusi, mida ma olen tema käest küsinud, on tema vastanud, et tema ei tea. /.../ Et ma tunnen, et ma olen sellele vallale nagu koormaks, mitte see, et nad tahaksidki mind päriselt aidata. /.../ Et tee asju südamega, nagu peaks, kui sa seda tööd juba teed.“ (N66, 21)

KOVid, teenuseosutajad kui ka noored nägid, et asendushooldusel olevate noorte edukaks toimetulekuks ühiskonnas võiks parandada lastekaitse- ja sotsiaaltöötajate väljaõpet, nii et KOVi spetsialistidel võiks olla paremad teadmised psühholoogiast, sh kuidas noort toetada ja motiveerida. Kuna värskelt ellu astunud noor ei oska küsida, mida ta vajab, siis oleks abiks, kui sotsiaaltöötaja on ise aktiivsem ning valmis noorele pakutavaid võimalusi tutvustama. Ka noored rääkisid, et kuna nad ise ei julge KOVi spetsialistidega suhelda, siis võiks lastekaitse- ja/või sotsiaaltöötajad nendega ise ühendust võtta ja rohkem huvi üles näidata.

„Minu hinnangul üks süsteemi puudus on, et lastekaitse saab koolitusi ja väljaõpet, kuidas toetada, kuidas motiveerida, aga täiskasvanute sotsiaalhoolekandesüsteem, juhtumiplaani alustaminegi, see nende töö on nii teistmoodi. Täiskasvanu peab ise teadma, mida ta tahab ja küsib. Ellu astunud noor ei oska küsida midagi, sotsiaaltöötaja peab olema ise aktiivsemas rollis, toetama, motiveerima, selgitama.“ (Põhja piirkonna KOV)

„Mingi kohtumine võiks lapsega tegelikult olla, sest siis eestkoste laps tunneks, et tal on väljastpoolt mingi tugi olemas, kes alati tuleb. Sest vahepeal on see, et mul on lastekaitse töötaja olemas, aga ma ei

taha ise pöörduda või ei julge või mõtled, et mu mure ei ole miski. Aga kui ta tuleb ise, tuleb korra vaatama või mis iganes, siis mingil hetkel tulevad need asjad välja lihtsamalt.“ (N43, 20)

Samuti peeti vajalikuks, et asendushooldusteenuse puhul peaks KOVi asemel olema eestkostjaks inimene, kes noort realselt kasvatada ja kellega tal on lähedased suhted. Üks noor pidas vaele, et tema elu üle otsustab inimene, keda ta ei ole isegi näinud.

„Ma leian, et inimene, kellega olen terve elu üle kasvanud, keda ma pean emaks, ei saa minu eest otsustada ja teha pangaasju ja peab saama vallast nõusoleku ja siis pead ootama, kuni keegi sealt vastab. Miks ei või seda otsustusõigust anda perevanemale? Kui otsustusõigus on KOVil ja me ei ole isegi kohtunud, ma ei oska isegi nime öelda, aga ongi naljakas, et minu saatuse ja elukäigu üle otsustab keegi, keda ma ei ole isegi näinud.“ (N33, 20)

Asutusepõhisel asendushooldusel viibides kujundavad noorte maailmapilti, käitumisviise ja keelekasutust enim teised lapsed, noored ning töökollektiiv. Asutuses elavate laste ja noorte arusaamad maailmast kujunevad välja kokkupuudetes teiste inimestega (Blumer, 1969). Kui asenduskodus elavad või elanud noored kõnelesid oma kodust, siis kasutasid nad peamiselt terminit „lastekodu“, perekodu noored kutsusid oma kodu kas „lastekoduks“ või „perekoduks“. Töötajaid kutsuti kas kasvatajateks, tädideks, nimepidi või isaks ja emaks (sh emps ja emme). Sealjuures selgus intervjuudest, et mitmetel juhtudel andsid asutuse töötajad noortele ise juhiseid, kuidas neid nimetada. Intervjueeritud hooldus- ja eestkosteperede noored kutsusid oma kasuvanemaid enamasti nimepidi, isaks ja emaks (sh hellitusnimed), ent ka nais- ja meesosapooleks. Kuna eestkostel viibivatel või viibinud noortel oli sageli kasuvanemaks nende endi sugulane, nt vanavanem, tädi või onu vms, siis kutsuti neid üldjuhul ka vastavalt. Paljud pere- ja asenduskodudes elanud või elavad noored rääkisid intervjuudes teistest kaaslastest kui „kasvandikest“. Goffmani (1961, 53) järgi on tavaline, et asutustes³², kus elanikke on palju ja nad on laiemast elanikkonnast eraldatud, kujuneb välja „iseloomulik keelekasutus“, mida kasutavad nii elanikud kui ka personal. Ka varasematest asendushoolduse valdkonnas tehtud uuringutest (Kask, 2006; Kallip, 2008; Linno ja Salla, 2016) on selgunud, et asenduskodudes oli välja kujunenud „oma keel“. Selline spetsiifiline keel võimaldab töötajatel hoida distantse suhetes asutuse elanikega ning mitte luua nendega liiga lähedasi suhteid.

Varasemates uuringutes (Sindi, 2021; Saarnik ja Sindi, 2021) on leitud, et suhted bioloogiliste sugulastega on noore jaoks tähtsad ning mängivad rolli tema identiteedi kujunemisel. Ka käesolevas uuringus märkisid KOVide esindajad, et noore iseseisvumist mõjutavad tema suhted bioloogiliste vanematega ning nende valmisolek noort toetada. Iseseisvumist toetab bioloogiliste sugulastega suhtlemine, kuna teadmine oma päritolu kohta lisab noortele enesekindlust. KOVid töid üksikuid positiivseid näiteid, kus vanemad olid hakanud pingutama ning olid valmis oma last võimalustele vastavalt toetama.

„Hästi palju loeb noorte iseseisvumisel, kas on säilinud suhted bioloogiliste vanematega, kas nad on valmis toetama teda ja mil määral. Meil on palju juhtumeid, et kui laps on 18+, siis vanemad on muutunud tublimaks ja valmis taastama ja hoidma suhteid.“ (Ida piirkonna KOV)

Asendushooldusteenusel viibivad või viibinud noored suhtlesid eelkõige bioloogiliste vendade ja õdedega, aga ka teiste sugulastega. Eelkõige suhtlesid oma lähisugulastega eestkostel viibinud ja viibivad noored. Selgus, et need noored, kes olid saanud asendushoolduse ajal üles kasvada koos oma õdede-vendadega, neil olid omavahel ka pärast asendushoolduselt lahkumist pigem lähedased suhted. Sealjuures selgus, et mitmel noorel oli suhtlus vendade ja õdedega vähemaks jäänud, kui nad olid sattunud elama eri asutustesse, asutuse eri üksustesse või eri kasuperedesse. Mitmed noored rääkisid intervjuudes, et nende hinnangul ei olnud nende eraldamine õdedest-vendadest õigustatud ning eraldamist puudutavad otsused tehti pigem mugavusest, kus lapsed suunati nt asutusse, kus oli parajasti vaba koht, sama perekodu eri peremajadesse või siis soovis kasuvanem enda kasvatada võtta ainult üht last. Sealjuures on Eestis tavapärane, et ühest bioloogilisest perest eraldatud õdesid-

³² Ervin Goffman (1961) kutsub taolisi asutusi totaalseteks institutsioonideks.

vendasid ei ole kasupered valmis kasvatama võtma (Sarv, 2021a). Samas, lastekaitseaduse³³ järgi peaks õdede ja vendade lahutamine pärast perekonnast eraldamist olema vaid äärmuslik abinõu olukorras, kus nende kokku jäämine ohustab oluliselt nende heaolu või õigusi. Noored, kes ei saanud kasvada koos oma õdede ja vendadega, rääkisid eelkõige headest omavahelistest suhetest.

„Me suhtleme väga harva, sest siis kui uude perre läks elama, seal on ilmselt mingid teistsugused reeglid ja meie suhtlemine on oluliselt vähenenud. Väga harva suhtlen temaga [õega], kahjuks. Me veetsime temaga nii palju aega koos ja kui me koos elasime, siis olime väga lähedased. Nii et, jah, kurb, et nii on.“
(N25, 19)

Õed-vennad on osa lapse identiteedist ja perekonnaelust. Omavaheliste suhete alahoidmine aitab paremini vastata noorte huvidel ja säilitada sugulussidemeid ning suhtlemisvõimalusi (Sarv, 2021a). Uuringust selgus, et noored ei teadnud tihti oma ühest või mõlemast vanemast midagi. Nende teadmised sõltusid sellistel juhtudel peamiselt nende endi mälestustest. Muuhulgas esines olukordi, kus vene emakeelega perekonnast pärit lapsed olid kaotanud oma sidemed bioloogiliste sugulastega, sh ka nende emakeel oli jäänud neile võõraks. Samas näitavad eri uuringud (Schofield, Larsson ja Ward, 2017; Sindi jt, 2019b), et identiteedi kujunemise toetamine on võtmetähtsusega, et tagada noore sujuv üleminek iseseisvasse ellu.

„Nad [vene emakeelega lapsed ja noored] on pandud Eesti lasteaeda ja ma pean nägema seda, et hetkel /.../-aastane laps ei oska oma emakeeles lugeda. Ja tuum on siiski siin lapse identiteedi ülesehitamisega. Selle koha pealt valitseb tühjus ja lapsed otsivad nüüd oma juuri.“
(PK)

SHS järgi peab KOV tagama lapse sidemete säilimise bioloogiliste vanematega. Sealjuures on lastel või noortel sageli piiratud juurdepääs oma eluloofaktidele ning selle tõttu puudub võimalus luua tähendusi elus toimunule ja toimuvale (Sindi jt, 2019b). Ka käesolevast uuringust selgus, et sugugi kõikidel noortel ei olnud infot oma bioloogilise perekonna kohta. Intervjuudest noortega ilmnas, et noored soovisid, et nende kontakte oma bioloogiliste vanemate ja teiste perekonnaliikmetega aidataks võimaluse korral hoida. Olukorras, kus see ei ole võimalik, võiks KOVide spetsialistid ja/või teenuseosutajad anda infot bioloogilise perekonna kohta. Uuringust ilmnas, et noored vajavad infot oma vanemate kohta, isegi kui vanematega ei saa realselt kohtuda, sest nad on surnud või neil on suured probleemid (nt vägivaldsus, alkoholism, narkomaania vms). Ilma kontakti ja/või infota võib noorele jääda „auk“, mida ei ole võimalik asendada ning kui ta läheb iseseisvasse ellu, siis see „auk“ jääb alles ning noor tunneb end üksi.

„Et võiks rohkem olla avatud see süsteem. Ma saan aru, et see on keeruline, /.../aga laps kannatab, sest ta jääb igatsema. Igatsus ei kao kusagile. Need saladused ja dokumendid võiksid olla avatumad, et noorel realselt tekib kindlustunne, et nad [vanemad] vähemalt elavad onju, et kunagi sa võibolla kohtud, isegi kui neil ikka on need probleemid, et midagi ikka saab teha. Et see on tänapäeval riigil suur miinus, et nad varjavad kõike, et sa ei saaks teada, et sa ei saaks haiget ja kõike, ma ei tea, mis eesmärgil nad seda teevad, aga see tuleb lihtsalt täielikult likvideerida, sest see info puudus, mis noorel tekib selle kohta, mis tal on õigus teada, see teeb haiget lihtsalt ja lihtsalt tal tekib see viha. Sest õigus, mis tal tegelikult on ja mis talt on tegelikult ära võetud, see tekitab rohkem kahju kui see, et sul on vanemad elus ja nad joovad.“ (N63, 21)

Paljudel noortel oli sõpru, kelle poole vajaduse korral pöörduda ja kellega olid head suhted. Samas leidis noori, kelle hinnangul olid suhted sõpradega pigem pealiskaudsed ja sageli puudus ka usaldus. Teenuseosutajate, eriti asendus- ja perekodude esindajatel on ka kogemusi, kus noorele tekkinud sõpruskond ei avalda talle positiivset mõju. Sageli peavad noored naasma oma kodukanti ning satuvad taas elumustrisse, millest neid lapsena asendushooldusele paigutades võõrutada püüti. Seetõttu töötavad teenuseosutajad selle nimel, et noorel oleks võimalik teenuse lõppedes jääda sinna, kus neil on tekkinud uued kontaktid ning töö- ja elukoht. Varasemate negatiivsete kogemuste tõttu olukordades, kus noored on pidanud kodukanti tagasi minema või KOVi pakutud sotsiaalpinna elama asumata, toetavad teenuseosutajad noori elukoha leidmisel.

³³ Lastekaitseaduse § 34 lõige 3

„Minu jaoks on murekoht see, et meie töötame selle nimel, et kui lapsel tekib töökoht või elukoht ja sõpruskond teise piirkonda. /.../ Kõik need, kes on sunniviisiliselt pidanud minema ringkonda tagasi, nendest me pigem rohkem ei kuule. Me hakkame varakult üüripindasid otsima, et leida midagi, mis on ühtlasi taskukohane. Kui peavad tagasi sotsiaalpinna minema, sealt ei ole meil häid kogemusi olnud.“ (PK)

„Ega nad ei taha minna ka kodukanti tagasi, need on üksikud juhtumid. Pigem on perekodu juurde tekkinud ringkond, mõnel [linnas], kui on seal käinud ülikoolis, tahab sinna, kuna töökoht on tekkinud, aga valdavalt on jäänud meie juurde. Pigem on see, et KOV ei taha pakkuda siia kodukohta. Siis noor ei võta seda vastu, mida KOV pakub, vaid leiab ise koos meie abiga mingisuguse üüripinna.“ (PK)

Intervjuudes uuriti noorte käest milliseid suhteid nad ise soovivad enda lähedaste inimetsega ja milline on nende arvates hea kasvataja, perevanem või kasuvanem. Väga paljud noored ütlesid, et selline nagu neil on või oli. Samas oli rohkesti ka neid, kes rääkisid, milline noortega tegelev täiskasvanu olla ei tohiks. Noorte jaoks on oluline, et täiskasvanud, kes nendega tegelevad, looksid nendega kontakti ja usalduse, oleksid hoolivad, toetavad ning noorte jaoks alati olemas.

„Need täiskasvanud, kes nende lastega tegelevad, neil tuleks leida see side noorega, usaldus ja usaldusväärne õhkkond, kus lapsed tunnevad end mugavalt, et end avada realselt ja nagu tunda, et nad on kindlas kohas, kus seda teha, et neid ei tehtaks maha ja ei hakataks kohe suunama, st tuleks realselt olla ja kuulata lõpuni.“ (N20, 22)

„Nagu tavaline vanemgi, et on valmis igal hetkel toetama ja kuulama ja olemas olema.“ (N11, 19)

„Sellised nagu nad seal on. Nad olid hoolivad ja nad hoidsid mind. Ja et minu eest seisti. Ja alati aitasid ja kaitsesid. Sa pead hoolima ja hoidma last.“ (N12, 22)

„Selline, kes tegeleb laste ja noortega ja tegeleb ja kuulab neid ja tahab olla nende jaoks olemas ja mõned ei ole sellised, vaid lihtsalt selleks, et saada palka, aga peaks olema selline, et kes teeb hingegea oma tööd.“ (N15, 19)

„Et ta on toetav ja ei mudi endasuguseks. Teoorias on see hea, aga praktikas pole see nii. Paljud kasvatajad karjuvad, kui on mingi pahandus.“ (N9, 30)

Ka soovivad noored, et neid kasvataksid inimesed, kes tahavad lastega tegeleda, oleksid pühendunud ja kellele meeldiks see töö, mida nad teevad.

„Et ta tegeleb lastega, mitte ei vaata telekat ja käib suitsul ja võtab telefoni ilmaasjata ära – see ei ole normaalne.“ (N60, 16)

„Väga pika süütenõoriga. Kui keegi saadab sind kuhugi, siis oleks kannatust ja sa ei võta seda isiklikult, sest see ei ole suunatud sinule. Sulle peab meeldima, mida sa teed. Lapsed vajavad erinevat lähenemist. Laps vajab personaalset lähenemist.“ (N6, 23)

„Tal on see soojus sees, mul on [kasu]emaga väga palju vedanud. Ja tal siiras tahe, et astub ka üle piiride, et ta on nii asjade juures ja ta soovib sidet jätkata ja teine on A, kes on usalduskasvataja, kes mõistab noort inimest, ta mõistab valu ja temaga võib kõigest rääkida.“ (N30, 16)

Noored tahavad, et nendega tegelevad täiskasvanud armastaksid ja hooliksid nii iseendast kui lastest ning võtaksid vastutuse noorte kasvatamisel.

„Tähelepanu, armastus peab olema.“ (N6, 23)

„Sa ei saa tulla sinna tööle, kui sa ei armasta iseennast, sest siis sa ei oska lapsi panna ennast armastama. Sa ei oska anda lastele seda armastust, mida nad vajaksid. Ja sa ei pea igat last seal armastama, aga sa pead andma lapsele turvatunde ja tunde, et temast hoolitakse ja kui sa ei oska seda teha, kui sa ei oska iseendast hoolida, iseennast armastada, kuidas sa teed seda teistele? /.../ Sina oled see, kelle pärast mu maailm kujuneb teistsuguseks ja mis tunded ja arvamused mul on inimeste kohta, mis lootused mul on inimeste kohta, kuidas sellest sõltub nii palju, sellest sõltub see elu, mis peale seda saab, kui see inimene välja kolib, milliseid inimesi ta usaldab, milliseid valikuid ta elus teeb. /.../ Kõik, mida sa teed, on seotud nende lastega. See vastutuse võtmine on kõige suuremaid asju, mida nad teha ei taha, aga ometi sinna tööle lähevad. /.../ Ja sa ei tegele lastega, vaid inimestega, sa tegeled inimese üleskasvatamisega, sinu panus sellesse on nii suur, et sa kujundad välja inimese, et vastutus on meeletult suur sellel tööil ja kui sa ei ole valmis võtma vastutust, siis see ei ole sinu koht.“ (N53, 22)

Samuti leiavad noored, et ülioluline on see, et täiskasvanud oleksid endaga psühholoogiliselt tööd teinud ja tuleksid toime iseendi sisemiste, eraeluliste ja tööalaste pingetega.

„Täiskasvanud, kes tegelevad katkiste lastega, peavad olema iseendast väga teadlikud, et nad nagu tunneksid iseennast ja siis nad saaksid olla ka laste jaoks olemas, ja kindel kaljusein, kuhu sellele toetuda, mul jäi sellest puudu lastekodus.“ (N20, 22)

Noored ootavad täiskasvanutelt veel sõbralikkust, mõistmist, võrdväärset kohtlemist ja nende soovidega arvestamist.

„Sa saad kõike temaga jagada. Sa võtad seda teist inimest võrdsena, isegi kui teine on aastatelt noorem, et eelkõige mõistmine ja laskumine samale tasemele.“ (N34, 23)

„Kindlasti sõbralik, mõistev ja hell inimene, isegi kui on näiteks kuri inimene, et ta suudaks ka leebema häälega rääkida, et inimene, keda saad usaldada kõiges ja leebe, soe inimene ja keda sa ei karda.“ (N49, 25)

„Arvestab sinuga ja sellega, mida sa tahad, et kui tahad privaatset aega, siis saad selle. Et ta ei torgi sind ja et ta kuulab sind, enne kui hakkab ise rääkima.“ (N28, 20)

„Oskama olukorda vaadata läbi lapse nurga, mitte läbi enda oma. Võtma hetke ja vaatama olukorda, et miks laps nii käitub ja mida ta sellega öelda soovib.“ (N5, 24)

„Et kuulatakse lapse arvamust, mitte, et vanem teab, mis on õige ja me üheskoos otsustame asju, mitte [kasu]jema, et see on ikkagi koostöö.“ (N37, 22)

Ka leiavad noored, et täiskasvanud võiksid laste ja noorte vastu huvi tunda, nendega suhelda, neid uskuda ning suhtuda neisse eelarvamuste vabalt.

„Hea [kasu]vanem on see, kes räägib lapsega, üritab teda tundma õppida, tahab teada, kuidas tal elu on olnud, mis on tema rutiin, mis on tema harjumused, ilma mahategemiseta või nägusid tegemata. Ole lihtsalt avatud suhtlema noore inimesega, nagu ära võta teda kui väikest tatti, keda sa hakkad nüüd nagu kasvatama, vaid et selle suhtumisega, et mida sina temalt õppida saad, et jagame teadmisi, mitte et kuule, sa oled nüüd laps ja mul on sihukesed reeglid.“ (N20, 22)

„Hea kasvataja oleks noortekodus olnud see, kes usub, kui tõtt räägitakse ja kuulab ka ning ei kommenteeri ainult halbu asju.“ (N70, 22)

Mitmed noored pidasid oluliseks, et täiskasvanud oleksid piisavalt ranged, ei survestaks noori liigselt, seaksid reegleid ja looksid stabiilsust.

„Vanemad peavad olema kindla käega, ei ole nii, et hellitavad ära. Vanemad, eriti kasuvanemad, peavadki olema kindla käega. Kui laps on raske, siis vanemad peavad selle kuidagi kindla käega korda lööma. Vanemad peavad väga tugevad olema, kindlad olema kasulapses.“ (N21, 17)

„Inimene peab aru saama, et vastutab laste eest ja põhimõtteliselt mitte oma laste eest. Peavad olema mingid reeglid, mingi stabiilsus. Minu jaoks jäi puudu mingi rahu, stabiilsus. Et ühel päeval võis kõik olla väga hästi ja teisel tuled koju ja kõik on halvasti. Inimesel peavad prioriteediks olema lapsed, mitte tema sõltuvused.“ (N25, 19)

„Liiga palju surumist on, et ei saa peale ikka suruda ja nad teavad seda ja ikka suruvad. Ja kui suruvad ja ma ära kaon, siis nad ei saa aru, et nad ise tekitasid seda. Ja kui on mingi jutt, mida sa saad kirjutada, siis kirjuta, mitte ära helista korduvalt.“ (N29, 16)

Lisaks jagas mitu hooldusperes kasvanud noort mõtet, et kasuperes elades peaks lapsel tekkima tunne, et ta on perre oodatud, tema muredele pööratakse tähelepanu, ta tunneb, et ta kuulub perekonda ning on pere jaoks oluline. Siiski oli noortel ka kogemusi, kus konfliktide või pere lagunemise järel noorest loobuti.

„See ei ole ainult hea näo tegemine, vaid see ongi nagu päriselt probleemide lahendamine ja nendega tegelemine ja just see individuaalsus, et sa tegeledki lapsega individuaalselt, et mis on tema murekohad, millele on vaja rohkem tähelepanu pöörata. Ja lisaks ka see, et sel lapsel, kes tuleb, et ta oleks päriselt nagu sinna perre jõudes oleks nagu see tunne, et ta on päriselt vastu võetud või ta on oodatud. Et ei oleks seda, et mingi ajahetke pärast sa tunned, et ah, tegelikult sa ei ole osa sellest perest, vaid sa oledki lihtsalt kuskil süsteemi sisse pandud, et sa tunneksidki, et sa oled päriselt seal osa sellest. Arvan mina.“ (N66, 21)

KOVID väljendasid muret, et teenuseosutajad (eelkõige hoolduspered) mõnikord lõpetavad teenuse osutamise ennetähtaegselt ja laps kogeb selle tagajärjel mitu korda hülgamiskogemust. Sellest lähtuvalt tuleks asendushooldusteenuse osutajaid KOVIDe poolt ja koolituste jms tegevuste kaudu toetada, et nad tuleksid paremini toime keerukate lastega ja ei lõpetaks neile teenuse osutamist. Asendushooldusel olevad lapsed võiksid saada rohkem tähelepanu, hoidmist nagu „päris“ peres, mis juba on abi nende jaoks tulevikus. Samuti on oluline noori võimalikult varakult motiveerida tegema häid eluvalikuid, mis toetavad iseseisva elu alustamisel. Sageli puudub noortel piisav enesekindlus ja -hinnang, mistõttu nende valikud on teistest sõltuvad ja luuakse ebaterveid kooselusuhteid. Et vältida olukorda, kus laps liigub korduvalt eri kasuperede ja/või asendus- ning perekodude vahel, soovivad noored, et lastekaitsetöötajad kontrolliks rohkem kasuperede tausta, rahade kasutust, ent ka seda, mil viisil on laste õigused ja heaolu kasuperes tagatud. Sealjuures pidasid noored vajalikuks, et peresid külastades suhtleksid lastekaitsetöötajad ka laste ja noorte endiga.

„Minu kogemus näitab seda, et sihkest väntsutamist ühest kohast teise ei oleks üldse vaja. Et lastekaitsja peaks tegema suuremat tööd, et analüüsib kõiki neid peresid. Ta analüüsib lastekodusse minemist ja siis ta otsustab, mitte nii et ruttu-ruttu kasuperesse, et peaasi, et sa kuskil elad ja nii järjest. /.../ Ma olen õnnelik, et ma lastekodusse läksin, ma oleks võinud seal terve elu olla, seal oli turvaline, seal kehtestati reeglid, mulle olid ette nähtud teatud rahad, ma olin inimene, mind koheldi inimesena. /.../ Mind visati ühest kohast teise kui kaisukaru. Ma olin kaisukaru.“ (N63, 21)

Ka mainiti, et kui hooldusperes võetakse pidevalt perre uusi lapsi ja noori, siis võib tekkida olukord, kus kõigi jaoks ei jagu enam tähelepanu ja hoolt ning lastel ning noortel võib tekkida raskusi sellega, et nad peavad kõigiga oma kasuema jagama.

4.2.2. ELUASE JA ELUKESKKOND

Iseseivaks eluks sobiva eluaseme, aga ka töökoha leidmine on iseseisvasse ellu astuva noore jaoks kriitilise tähtsusega eeskätt seetõttu, et kui asendushoolduselt tulnud noor ei saavuta majanduslikku toimetulekut, jääb ta suure tõenäosusega abivajajaks ning satub järgmisele toetavale teenusele.

Antud uuringu raames intervjueritud teenuseosutajad ja KOVIDe esindajad pidasid iseseisva elu alustamise juures noorte peamiseks probleemiks elukoha leidmist ning seda nii linna- kui maapiirkondades. Linnapiirkondades ei ole alati saadaval noortele sobivaid eluruume – need on liiga kallid või ei ole piisavalt kiiresti kättesaadavad. Veel on sobiva eluaseme leidmist raskendav asjaolu see, et omanikud pelgavad noortele inimestele eluaset üürida, kartes üürivõlgade tekkimist ning võõrustamisega kaasnevaid võimalikke kahjusid.

„Linnas on väga keeruline elamispinna leidmisega, seda ei saa nii varakult ette planeerida, et mul kahe aasta pärast on vaja. /.../ See selgub suhteliselt vahetult enne järeelhooldusteenusele asumist.“ (Lääne piirkonna KOV)

„Probleem on ka see, et üürileandjad ei taha üürida noortele inimestele, sest nad kardavad pidusid ja lõhkumisi. Isegi kui mina soovitan, ikkagi ei anta.“ (Lääne piirkonna KOV)

Maapiirkondades oleks KOVIDel eluasemeid pakkuda, kuid sinna elama asumise takistuseks on piirkonnas töökoha leidmine ning vähene teenuste (nt meelelahutus, huvitegevus) kasutamise võimalus. Töökoht on iseseisvasse ellu astuva noore jaoks elukoha valimisel lisaks tugivõrgustiku lähedusele väga oluline kriteerium, ent hajaasustusega piirkondades ei pruugi sobivat vaba töökohta olla. Mujal tööl käimine eeldab pendelrännet, kuid see võib saada määravaks takistuseks, kui noorel puudub võimalus autot kasutada või ühistranspordiühendused on puudulikud või ajakulukad. Sellest lähtuvalt aitavad KOVID sotsiaaleluruumi pakkumise asemel noortel üürida eluaset piirkonnas, kus on lihtsam tööd leida.

„Valla käes olevaid eluruume oleme pakkunud, aga need ei ole ikka sobivas kohas. Meil on hajaasustus ja kui noorel autot pole ja ma panen ta valla ruumidesse, siis ta ei saa tööl käia ja jääbki abivajajaks. Pigem maksan mujal üüri, et noor saaks ise tööle minna ja raha koguma hakata.“ (Lõuna piirkonna KOV)

Ka teenuseosutajate sõnul on elukoha leidmine noorte jaoks keeruline, kuna KOVIDel kas ei ole sobivat kohta pakkuda või saab takistuseks üürikorterite esimene kõrge sissemaks, mida noortel endal tavaliselt

ei ole. Samas toodi ka positiivseid näiteid, kui noorele on asendushoolduse jooksul kogunenud rahasumma, mille eest ta sai tasuta tagatisraha korteri üürimiseks või lausa sissemaks korteri ostuks. Vastuolu nähakse ka selles, kui noor peaks iseseisvudes justkui kolima tagasi elukohajärgsesse KOVi, kuid ta on asendushoolduse ajal loonud omale võrgustiku muus piirkonnas.

„Elukoha leidmine on ka keeruline, just [linna] lähiümbruses. Neil pole kohta, kuhu kohe minna ja kui peab korterit üürima, siis on esimene sissemaks päris suur, mille noor peaks välja käima. KOV kindlasti pakub sotsiaalpinda, aga kui noor on olnud siin kandis, siis ta ei lähe tagasi sinna, kus tal ei ole sõpru ega võrgustikku, tema elu on siin. Kindlasti osad on valmis minema tagasi kodukanti, aga enamasti see elukoha leidmine on üks keeruline punkt.“ (AK)

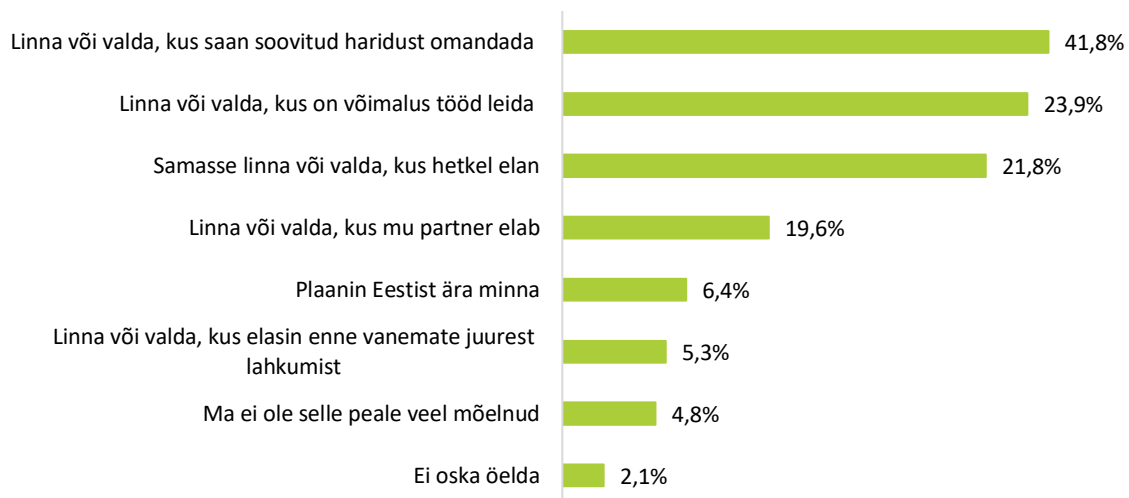
„Enamikel KOVidel ei ole pakkuda elamispinda. See on tore säte seaduses, aga reaalselt katet sel ei ole.“ (PK)

Noortelt uuriti, kuhu nad plaanivad asendushoolduselt lahkudes elama minna. Need intervjueeritud noored, kes on peagi asendushoolduselt või eestkostelt lahkumas, plaanivad elama minna üürikorterisse, isiklikku korterisse (ostavad ise või on korteri saanud päranduseks), elukaaslase korterisse, valla antud elamispinnale, ühiselamusse või jätkata elamist samas kohas, kus nad senini on elanud. Hooldusperede ja eestkoste noorte puhul oli tavaline, et kui nad plaanivad õppimist ja/või töötamist jätkata samas linnas, kus nad seni on elanud, siis plaanitakse kasuvanemate juures edasi elada. Eriti levinud oli see nende eestkoste ja hooldusperede ja eestkosteprede puhul kui oli kasvamas vaid üks noor. Kui noortel on võimalik perre edasi elama jääda, annab see neile kindlustunde ning võimaluse raha kokku hoida.

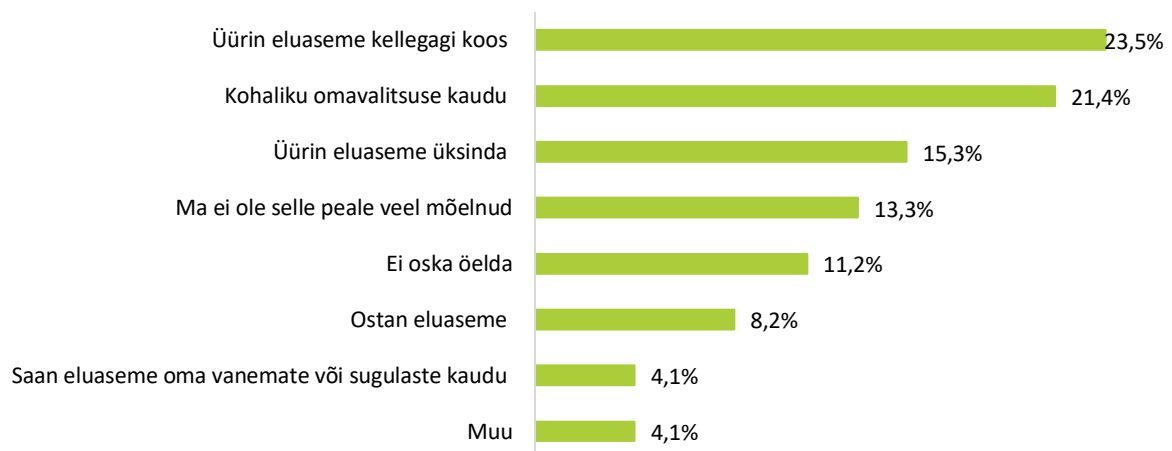
„Mul ei ole tulevikuplaanid olnud kindlad ja siis ema on mind toetanud ja võin elada nii kaua kuni muud välja mõtlen, see on hetkel ka kõige kindlam ja mul ei ole olnud vaja kuhugi minna.“ (N50, 23)

Asendus- ja perekodus elavate noorte seas oli mitmeid intervjueeritavaid, kes plaanisid järelhoolduse ajaks asutusse edasi elama jääda. Kui kasuperedes elavate intervjueeritud noorte seas oli enam neid, kes soovisid pärast asendushoolduselt lahkumist iseseisvalt elama hakata, siis asendus- ja perekodudes elavate noorte seas oli hulk noori, kes soovisid asutusse edasi elama jääda. Põhjendusena toodi eelkõige mugavust ja rahalist kokkuhoidu. Samuti mõeldi elukohaga seonduvalt sellele, kas piirkonnas leiduks neile tööd ning kui suured oleksid kulutused transpordile. Ka oli neid noori, kes soovivad pärast asendushoolduse lõppemist Eestist lahkuda.

Küsitluses osalenud noorte puhul mõjutab elukoha valikut kõige rohkem võimalus omandada soovitud haridust samas linnas või vallas (n=47; 48%) ja/või leida tööd (n=45; 46%). Ka soovivad paljud noored jätkata elamist samas linnas või vallas, kus nad hetkel elasid (n=41; 41%). Samuti oli noori, kes plaanivad Eestist ära minna (n=12; 12%) või siis asuda elama sellesse linna või valda, kus elati enne bioloogiliste vanemate juurest lahkumist (n=10; 10%). Teatud hulk noori ei olnud veel mõelnud (n=9; 9%) või ei osanud öelda (n=4; 4%), kuhu pärast iseseisva elu alustamist elama asuda. Ülevaade noorte elukohaplaanidest on toodud Joonis 14.

JOONIS 14. NOORTE PLAANID SEoses ELUKOHAGA PÄRAST ISESEISVA ELU ALUSTAMIST (N=98)

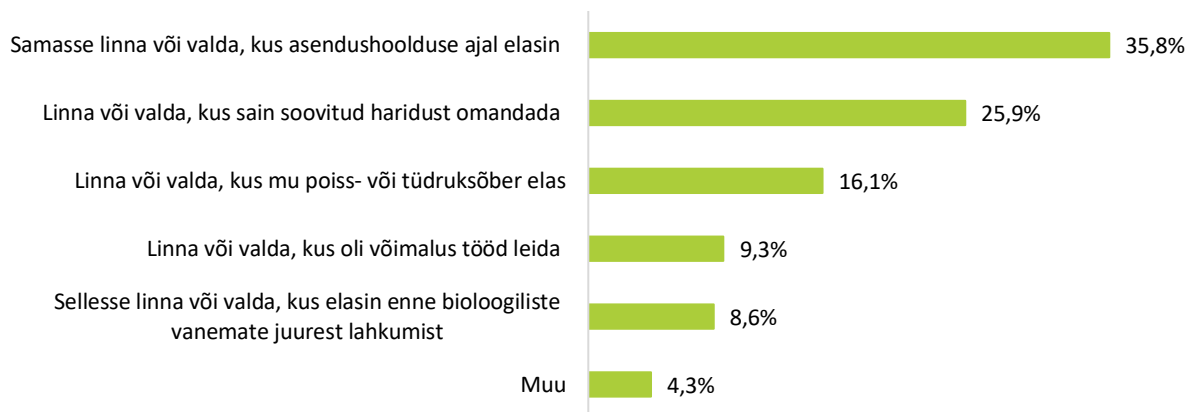
Sealjuures plaanib enamik noori endale üürida eluaseme kellegagi koos (n=23; 23%), saada elukohta KOVi kaudu (n=21; 21%) või üürida eluase üksinda (n=15; 15%). Ka oli noori, kes ei olnud veel mõelnud, kust nad eluaseme saavad (n=13; 13%) või ei osanud öelda (n=11; 11%). Noored plaanivad ka ise endale eluaseme osta (n=8; 8%) või saavad selle enda bioloogiliste vanemate või sugulaste kaudu (n=4; 4%) (vt. Joonis 15).

JOONIS 15. KUST NOORED SAAVAD ENDALE ELUKOHA PÄRAST ISESEISVA ELU ALUSTAMIST (N=98)

Mitmed eestkostel elanud noored olid asendushoolduse ajal elanud koos vanavanemaga, kus elamistingimused olid aga kasinad. Need noored mainisid, et nad olid elanud keskkonnas, kus pere majanduslik olukord oli neis palju stressi tekitanud. Samas rõhutasid need noored, et kasinates oludes õppisid nad, kuidas kokkuhoidlikult elada ja raha säästa ning need oskused on aidanud neil toime tulla ka edasises elus.

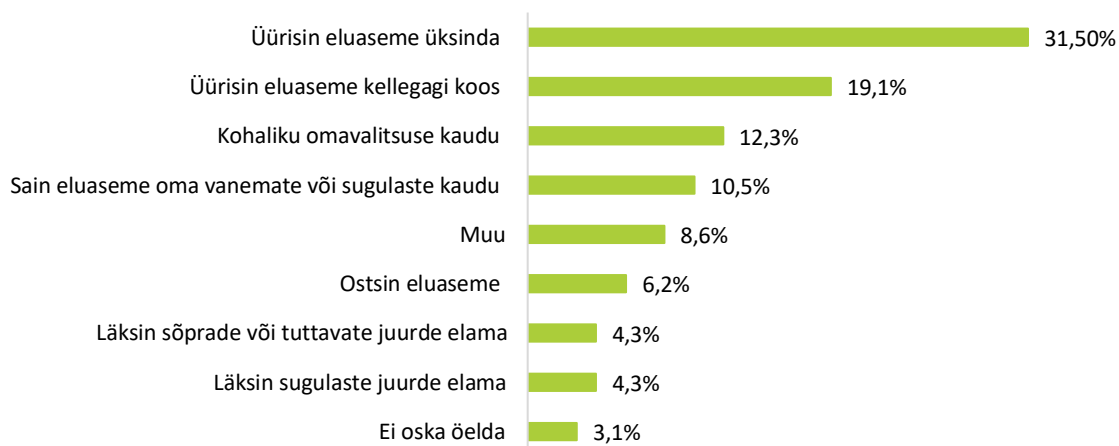
Noortelt, kes olid alustanud iseseisvat elu, uuriti, kuhu nad elama asusid. Üle kolmandiku jäid elama samasse linna või valda, kus nad asendushoolduse ajal olid elanud (n=58; 35%), ja enam kui neljandik valis elukohaks linna või valla, kus oli võimalik soovitud haridust omandada (n=42; 25%). Noored läksid elama ka linna või valda, kus elas nende poiss- või tüdruksõber (n=26; 16%). Ka mõjutasid noori elukohta valikul võimalused selles piirkonnas tööd leida (n=15; 9%) ja soov minna elama linna või valda, kus elati enne asendushooldusele siirdumist (n=14; 8%). Noorte elukohavalikut mõjutasid ka mõned muud tegurid (n=7; 4%). Näiteks mindi elama piirkonda, kus elasid teised sugulased jms (vt. Joonis 16).

JOONIS 16. Kuhu noored asusid elama pärast iseseisva elu alustamist (N=162)

Iseseisvat elu alustanud noortelt uuriti, kust nad said endale elukoha. Ligi kolmandik noortest üüris endale üksi eluaseme (n=51; 31%) ja ligi viiendik üüris eluaseme kellegagi koos (n=31; 19%). Samuti leidsid noored endale elukoha KOVi (n=20; 12%) või vanemate või sugulaste (n=17; 10%) kaudu. Ka leidis noori, kes ostsid endale eluaseme (n=10; 6%), ja neid, läksid elama sõprade või tuttavate (n=7; 4%) või sugulaste (n=7; 4%) juurde. Lisaks oli noori, kes leidsid endale elukoha muul viisil (n=14; 8%), näiteks hakati elama koos elukaaslasega (n=7; 4%), mindi ülikooli ühiselamusse või saadi elukoht töökoha kaudu (vt. Joonis 17).

JOONIS 17. Kust noored said endale elukoha pärast iseseisva elu alustamist (N=162)

KOVide esindajad selgitasid, et osadel asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvatel noortel on ka eluruumide osas liiga kõrged nõudmised. Mitmel korral mainiti, et KOVides pööratakse tähelepanu sellele, et noore eluruumides oleks olemas kõik eluks vajalikud tingimused, kuid noorte ootus on saada endale nõudepesumasina eluase. Selle taga nähakse, et noored võtavad asendushoolduse ajal võimaldatud tingimusi iseenesestmõistetavana ning ei ole valmis oma ootusi kärpima.

Teisalt märkisid mitmed noored intervjuudes, et nad ei soovinud elada korteris, mis oli saadud KOVi kaudu, halbade elamistingimuste tõttu. Näiteks olid teised korterikaaslased alkohoolikud, korteris oli väga külm ja pidevalt pidi toas olema paksudes riietes ning magamiseks võtma peale mitu tekki. Sellisel juhul olid noored sunnitud otsima endale teise eluasemel ega kasutatud tegelikult KOVi poolt pakutut.

Intervjuudest ja küsitluse tulemustest selgus, et nii asendushooldusel kui ka iseseisvat elu alustanud noortel on elukoha seonduvate teemade kohta vähe infot, sh nende õigustest ning kohustustest.

Paljudel noortel puudub teadmine, milliseid aspekte tuleb üürikorterit otsides ja lepingut sõlmides tähele panna ning kuidas maksta kommunaalkulusid.

„Kui ma olin 18, siis ma ei teadnud väga paljusid asju, mida oleks pidanud varem teadma, et kui ma gümnaasiumi lõpetan, et siis tean, mida edasi teha, onju. Et kuidas, kelle poole pöörduda või mis asju ajada kuidagi või nagu, mis võimalused mul elus on. Et kuidas sa üürid korterit, mis on korteri lepingus olulised aspektid, mis on töölepingutes olulised aspektid, mida peaksid jälgima, et kuidas oma kommunaalarveid vaadata, mida maksta, kuidas maksmine käib? Kõik sihukesed asjad. See kõik võiks olla enne teada, kasvõi selle jaoks, et lapsel oleks võimalus end kaitsta, kui nad on ohtlikes situatsioonides, mida nad ei tea isegi, et ette võivad tulla. /.../ Ja see kõik tuleb sellest, kui avatud inimene on nende lastega suhtlema, et kui sa räägid enda elust, kogemustest, kui sa kaasad inimest oma pärisellu, mitte et mul on tööaeg ja kodu. Et kui sa räägidki realselt inimesega, mitte lapsega justkui. Et kiputakse ära unustama, et laps on ka indiviid ja et nagu, noh, et neid otsuseid ei tehta, neid ei saa teha tema eest, sa pead andma talle piisavalt informatsiooni, et ta saaks need valikud ise teha.“ (N53, 22)

Küsitluses osalenud noorte seas oli neid, kes soovisid, et paremaks toimetulekuks võiksid riik ja KOV pakkuda neile tasuta eluaset (nt korterit) või toetada neid korteri leidmisel (n=16). Samas oli ka neid, kes arvasid, et noori toetatakse piisavalt, et nad saaksid iseseisvalt edukalt hakkama (n=13).

„Minu arvates pole midagi puudu, mis noori abistaks. Asenduskodud pakuvad palju erinevaid võimalusi, kuidas igat noort täpselt tema vajadustele mõeldes abistada.“ (KN226, 21)

Praxise 2016. aasta uuringus pakuti välja, et enne iseseisvumist võiks asendushooldusel olevatele noortele pakkuda võimalust harjutada iseseisvat elamist (Osila jt, 2016). Selline võimalus õpetaks noori iseseisvalt oma elu korraldama ning paremini majandama ja rahaga ümber käima. Sarnaseid ettepanekuid tegid käesoleva uuringu raames ka KOVide esindajad. Näiteks pakuti välja, et kõikidel vähemalt 16-aastastel noortel võiks olla võimalus asuda elama toetatud elamisele, kus nad saavad harjutada iseseisvalt söögitegemist, planeerida oma rahaasju, ajada asutustes asju, kuid vajaduse korral on tugi alati käepärast, sarnaselt olemasolevatele noortekodudele. Noortekodudes on kogu elu- ja töökorraldus eesmärgiga noori järk-järgult iseseisvamaks muuta, kuid asendushoolduselt lahkuvatel noortel on madal valmisolek olemasolevatesse noortekodudesse elama asuda. Noortekodudega kokkupuutunud noorte sõnul on peamine põhjus selles, et noortekodudes on mitme inimese ühised toad ning noored ei soovi hakata elama koos teise, võõra noorega. Asendushooldusel noortel võib olla suurem pelgus võõra inimesega koos elada, kuna on varem kokku puutunud mitmesuguste traumaatiliste olukordadega (nt väärkohtlemine, hooletusse jätmine, perevägivald ja/või vanema(te) kaotus), neil võib olla keeruline luua võõrastega kontakti (Ahrens jt, 2011) ja ollakse ka võõraste osas usaldamatud (Hiles jt, 2013). Sealjuures oli intervjuueeritute seas noori, kes soovisid elada koos teiste noortega pooliseseisvalt ehk koos tuttavate inimestega, kellega on usalduslikud suhted juba loodud.

Intervjuueeritud noortest elasid asendushoolduse ajal mitmed pooliseseisvalt, kus mõned eestkoste noored elasid nt kooli juures asuvas õpilaskodus ning hooldusperede noored kasuvanematele kuuluvates korterites. Paljud asendus- või perekodude noored elasid asutuse juurde kuuluvas noortekodus. Ka oli teatud hulk neid noori, kes olid jäänud järelhoolduse ajaks asutusse edasi elama. Paljud noored pidasid pooliseseisvat elamist väga positiivseks ja vajalikuks. Nad said rohkem iseseisvust, aga vajaduse korral said pöörduda asutuse töötajate poole. Sealjuures said noored pooliseseisvalt elades teha ise süüa, tegeleda majapidamistöodega ja koostada eelarvet. Noorte hinnangul valmistab sellisel viisil elamine hästi neid iseseisvaks eluks ette. Samuti peeti noortekodus elamise plussiks seda, et polnud väiksemaid lapsi, mistõttu oli vaiksem ning ka töötajad ei käinud neid enam nii palju kontrollimas. Samas oli noori, kelle hinnangul tuli noortekodus elamisega neile liiga palju iseseisvust ja vastutust, mistõttu elu noortekodus muutus nende jaoks võrreldes varasemaga halvemaks.

„Ja osa meist ei saanud väga palju tuge nagu nt mina ka, noh, meil oli üldiselt see, et arvati, et me saame niikuinii oma asjadega hakkama ja siis sellepärast ei pööratud meile nii palju tähelepanu. Aga jah, üldiselt oli see, et toetust nii palju ei saanud, aga kui midagi valesti tegid, siis oli hästi suur probleem.“ (N36, 21)

Teenuseosutajad leiavad üldiselt ka, et noortekodu on hea võimalus noorel järk-järgult iseseisvasse ellu astuda. Nende sõnul on noortekodudes tavaliselt igal noorel usaldusisik, kes noort toetab ja vajadusel juhendab. See tagab, et noor ei tunneks end üksijäetuna konkreetsete murede lahendamisel. Samas kinnitavad teenuseosutajad, et noored pigem pelgavad noortekodusse elama asumist. Neil puudub tavaliselt eelteadmine kuidas noortekodus elamine on korraldatud ning milline on sealne elukeskkond ja -tingimused, lisaks ei soovita jagada tuba võõraga. Intervjuudes toodud näidete põhjal võib järeldada, et noori võiks viia koos lähedastega noortekodusse kohapeale sealse elukorraldusega tutvuma, et tal oleks lihtsam elukoha osas valikut teha. Samuti tuleks vältida noorele elukoha pakkumist tema senise asendus- või perekodu kõrval asuvas noortekodus, sest muidu on noorel jätkuvalt mugavam viibida enda senises elupaigas, mitte harjuda eraldiseisva eluga.

4.2.3. MAJANDUSLIK OLUKORD JA RAHATARKUS

Intervjuud kinnitasid, et ühe suure murekohana nähakse asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noorte seas majanduslikku toimetulekut ning rahatarkust, mis hõlmab hoiakuid, teadmisi ja oskusi, millele toetudes oma rahaasjades tarku valikuid teha. Ka KOVID hindasid kõige madalamalt noorte iseseisvalt majandamise oskust, sh kulude planeerimist, kulude ja tulude jälgimist, eelarve koostamist, säästude kogumist (n=20; 27%). Teenuseosutajad hindasid iseseisvat elu alustavate noorte oskust rahaga majandada teiste valdkondadega võrreldes madalamalt (n=66; 45%) (vt joonis 5 ja joonis 6).

Majandamine valmistab asendus- ja perekodudes elavatele noortele raskusi üldiselt seetõttu, et paljudel noortel ei ole võimalik iseseisvat majandamist proovida – heal juhul on neile edasi antud teadmised, kuid praktikas rakendamise kogemus ning ohtudest hoidumise oskus puuduvad.

„Ellu astuvad noored on erineva taustaga, aga põhilised on asjaajamisega seotud teemad, ja nad vajavad julgustust ja tuge. Nad ei tea, kuidas neid asju aetakse ametiasutustes, et midagi omale taotleda. Julgusest ja oskustest jääb puudu.“ (Lõuna piirkonna KOV)

KOVide esindajad tõid läbivalt välja, et noored ei oska oma eelarvet planeerida ning intervjuueeritavad jagasid seoses noorte rahakasutusega erinevaid kogemusi. Näiteks on ette tulnud olukordi, kus noor kulutab aastatega kontole kogunenud arvestatava rahasumma ebamõistlikult. Põhjuseks asjaolu, et noore täisealiseks saades on noorel õigus saada kogunenud rahalistele vahenditele otsene ligipääs ning rahatarkuse puudumisel võibki juhtuda, et raha ei kasutata sihtotstarbekalt iseseisva elu alustamiseks, vaid kulutatakse emotsioonistudele (nt alkohol, tehnikavidinad, firmariided).

„Oma eelarve planeerimisega on siimaani probleemid. Süüa teha nad oskavad, teavad, milliseid toiduaineid osta, aga see, kuidas maksta korteri eest, seda peab ette ütleva ja näitama.“ (Ida piirkonna KOV)

„Mina ka tooksin rahakasutamise oskuse välja. Tavaliselt noorele koguneb küllaltki arvestatav summa kogumiskontole, ja kui ta selle täisealisena kätte saab, siis kaob see suure tõenäosusega kiiresti. Raha planeerimise oskust üritame õpetada, õpetada planeerima ja kulutusi tegema targalt.“ (Lääne piirkonna KOV)

SEB noorteuuringus (SEB, 2018) toodi välja, et enam kui 80% 18–25-aastastest noortest peavad oma rahaasjades nõu vanemate ja sugulastega. Võrreldes tavaperes kasvavate lastega ei näe asendus- ja perekodudes olevad lapsed igapäevaselt oma vanemate või lähedaste pealt seda, kuidas rahaga ümber käiakse. Noorte rahatarkuse ning seeläbi majandusliku toimetuleku parandamiseks tõi KOV välja ettepaneku kaasata noored pere rahaasjadesse, et vanemad julgeksid koos nendega läbi arutada, mida on vaja osta, ning usaldada raha ka noore kätte. Kusjuures mitmed hooldus- ja eestkosteperede vanemad mainisid, et nad kaasavad noori võimalikult palju pere rahaasjadesse, käivad koos poes, õpetavad säästmist jms. Lisaks on oluline tähele panna, et rahaga ümberkäimise oskus on ühiskondlik murekoht, mitte üksnes asendushooldusel viibinud noortega seotud teema.

„Rahakultuuri kasvatamine ei ole asenduskodu pidajate murekoht, vaid ühiskondlikult ühine, nii koolid kui noortekeskused võiksid sellega tegeleda. Olenemata sellest, kus lapsed kasvavad.“ (Ida piirkonna KOV)

Lisaks puudulikule raha kasutamise oskusele jäi KOVi esindajatega tehtud intervjuudest kõlama, et kohati on noortel tekkinud suhtumine, et KOV peab neid igal juhul rahaliselt toetama ning neile elamiseks võimalusi pakkuma. Sarnaselt KOVidele leidsid mõned asendus- ja perekodude esindajad, et vahel on asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvatel noortel õpitud abitus, st nad eeldavad, et pärast täiskasvanuks saamist kogukond ja KOV peavadki neid aitama. Teisalt toodi ka häid näiteid noortest, kes oskavad hinnata raha väärtust ning panevad raha kõrvale teadmisega, et neil läheb seda tulevikus vaja.

„Noorte ootused on hästi suured, eluruumide otsimisel näiteks. Selge, et vaatame pesumasina eluruumi, aga nõudepesumasina taha jääb nüanss kinni. See ei ole päris normaalne alati. Nad on olnud peredes, kus on hea võimekus ja võimalused, aga kui ise lähevad ellu ja ei ole seda, siis on nagu häda käes.“ (Lõuna piirkonna KOV)

„Praegu on riigi suund, et igal hetkel peab inimesele olema ette toodud kandikul teenused, abid ja asjad. See, et asendushooldusteenuselt väljuvad lapsed ei ole ette valmistatud eluks... Ega selline lähenemine ei valmista kedagi ette eluks.“ (Põhja piirkonna KOV)

„Aga meil on ka lapsi, kes hoiavad oma raha, sest teavad, et neil ei ole pärast mitte kuskilt saada. Enamus, suur hulk on neid, kes on tublid ja saavad aru, et neil on seda raha vaja.“ (PK)

Sealjuures teenuseosutajad (nii asendus-, perekodud kui ka hoolduspered) on võtnud kasutusele erinevaid lahendusi, et asendushoolduse noortele iseseisvalt majandamise kogemust pakkuda. Näiteks töid nad välja, et noortele pakutakse võimalust minna elama eraldi korterisse, kus nad saavad igakuiselt raha ning peavad ise hakkama saama, kuid teenuseosutaja asub vahetus läheduses ning nende juurde saab alati pöörduda.

„Rahadega majandamiseks me kasutame sellist süsteemi, et meil on grupikodu kõrval kaheinimese korter, siis me mängime läbi, et noored on liikunud üürikorterisse, saavad igakuise raha ja peavad hakkama saama. Loomulikult nälg nad ei jää, kuna grupikodu on kõrval, aga mis ma tahan öelda, et rahatarkusi ja muid tarkusi õpitakse ikkagi neid asju läbi kogedes, mitte koolitustel ja motivatsiooniloengutel.“ (PK2)

„See vaheetapp oleks hea, selline toetatud elamine, et oled 16 ja hakkad ise majandama, aga mina olen siin olemas ja siis tuleb päris-päris iseseisev elu.“ (Lääne piirkonna KOV)

Enamik asendushooldusel viibivatest intervjuueeritud noortest mainis, et nad saavad praegu üldiselt rahaliselt hakkama. Leidus ka noori, kes ütlesid, et neil on raske või väga raske toime tulla, ent ka neid, kes saavad väga hästi hakkama. Paremini said hakkama need noored, kes ei pidanud enda finantsidest ostma sööki, said piisavalt taskuraha, erinevaid toetusi ja/või olid käinud suviti tööl. Nii asutustes kui kasuperedes elavad noored pidasid kõige keerulisemateks teemadeks rahaga arvestamist, maksude maksmist ja raha kogumist.

„Seda peab õppima, kuidas midagi planeerida, kulutada, maksta ja arveldada. Ma tahaks seda tegelikult kogeda, aga ma ei usu, et ma praegu sellega väga toime tuleks sellisel ajal.“ (N21, 17)

Enamik asendushoolduselt lahkunud intervjuueeritud noortest rääkisid, et kõige keerulisem on iseseisva elu juures olnud rahadega toimetulek. Mitmed ei osanud alguses arveid maksta, kuid õppisid selle kiiresti ära. Mõnede noorte puhul oli arvete maksmisel suureks toeks ka tugiisik. Paljud järelhooldusteenusel viibivad noored mainisid, et kui nad ei oleks tööl käinud, saanud toetusi (nt Archimedesest ja SEB Heategevusfondist) või kui nad ei oleks raha kogunud, siis poleks nad tegelikult hakkama saanud. Hulgaliselt oli neid noori, kes ütlesid, et ainult järelhooldusteenuse rahadega nad toime ei tuleks.

„Ma olen osanud majandada. Ainult järelhoolduse rahaga toime ei tuleks, aga siin ongi võimalik eri stipendiume taotleda, siis on mingisugunegi võimalus koguda.“ (N34, 23)

Paljud noored mainisid, et rahatarkust (nt eelarve koostamine, säästmine, investeerimine jne) ei ole neile otsesest keegi õpetanud, osadel olid mõningased teadmised saadud iseseisvalt õppides, SEB Heategevusfondi rahatarkuse kursustelt, kasvatajatelt, perevanematelt, kasuvanematelt ja/või koolist

(nt karjäärirühmitist). Samuti mainisid noored, et kui noor ise ei tunne raha kogumise ja eelarve planeerimise vastu huvi, siis ei ole ka koolitustest ning õpetustest kasu.

„Alustala pani ikka see perekodus elamine, et kui me sinna elama läksime, olime üsna noored, aga siis oli tingimus, et kui keegi tahab endale midagi osta, siis tuleb ise vaeva näha ja sealt tekkiski see, et hakkasime suvel tööl käima. Ja siis käisime puukoolis või maasikaid korjamas ja sellega teenisime päris palju. Ja me andsime raha ka [kasu]ema kätte, ta teadis, et tahame koguda mingi muu asja jaoks ja me oskasime väärtustada neid asju, mida ostsime. Saime aru, et on oluline mingit tagavara koguda. Ja käisimegi suvel tööl ja kogusime ja siamaani on see suhtumine, et on vaja koguda.“ (N33, 20)

„Mul ei ole sellist inimest olnud, et pane raha sinna. Ise tuli see, et kogusin millegi jaoks ja suurelt saadki aru, et nii ongi vaja teha. Ma ei teagi ja see tuleb ikkagi ise õppides ja keegi ei saa sinu eest teha.“ (N30, 16)

„Keegi ei valmista sind selleks ette, et kuidas sina pead oma rahadega toime tulema või arvestama või nii.“ (N52, 18)

Eelarvet koostasid vabatahtlikult üksikud intervjuueeritud noored. Kuigi asendus- ja perekodudes puutusid noored eelarve koostamisega kokku, siis huvi selle vastu puudus. Noored, kes koostasid eelarvet, kirjutasid oma tulud ja kulud üles kas Excelisse või spetsiaalsesse vihikusse.

„Panen kirja, millised kulud mul üldiselt on ja lihtsalt numbri järgi. Näiteks millal, kui palju, kus kulutasin. Noh, päris mugav on teada, kuhu raha läheb. /.../ Muidugi, igaüks ise otsustab, kuidas seda teha. Ma lihtsalt arvasin, et oleks mugavam, kui ma paneksin kirja täpselt selle, kuhu ma kulutasin.“ (N23, 18)

Küsitluse tulemustest selgus, et igakuist eelarvet koostab pigem või kindlasti 41% noortest (n=112). Kusjuures 59% asendushooldusel viibivatest noortest (n=49) ei pane üldse või pigem ei pane kirja oma tulusid ja kulusid. Samal ajal, asendushoolduselt lahkunud noorte seas ei koosta ligi pooled (n=88; 47%) üleüldse või pigem ei koosta eelarvet. Kuna asendushoolduselt lahkunud noored peavad iseseisvamalt oma elu korraldama, siis on loogiline, et nende hulgas on enam eelarve kavandamist kui asendushooldusel viibivate noorte hulgas.

Kuna paljudel noortel on asendushooldusel viibimise ajal erinevatest toetustest kogunenud raha ja 18-aastaseks saamisel on neil võimalik kogunenud summale ligi pääseda, siis oli noori, kes tundsid muret, kuidas vältida olukorda, et kui nad saavad selle raha kätte, et nad teevad siis õigeid otsuseid ja ei kuluta seda kohe ära (nt pidutsemise ja alkoholi peale). Sealjuures selgus intervjuudest, et mitmed noored olid kogunenud raha kiiresti ära kulutanud ja kahetsesid, et olid nii toiminud. Samas oli ka neid, kel oli raha alles ja kes plaanisid osta korteri, auto vms. Seega pidasid ka noored ise vajalikuks, et senisest enam pöörataks tähelepanu noorte juhendamisele ja rahatarkuse edendamisele.

„Ma näen ohuolukordi, kus noorele on määratud puue ja selleks ajaks, kui saavad 18, siis on neile ikka väga suur summa kogunenud ja nad kulutavad selle kõik ära ja kui lähevad asenduskodust välja, siis on see summa nullis. Kuidagi peab neile selgeks tegema, et selle raha säästmine on nii oluline.“ (N36, 21)

Kuna paljud intervjuueeritud noored käisid koolis, kus põhirõhk oli õppimisel, siis raha kogumine oli nende jaoks keeruline. Küll aga andis suviti töökäimine võimaluse vähemal või suuremal määral raha kõrvale panna. Lisaks selgus intervjuudest, et raha oli lihtsam koguda neil, kes said lisaks mingeid toetusi (nt puudetoetus, toitjakaotuspension jne) ja/või stipendiume (nt SEB Heategevusfondilt). Mõned noored olid hakanud väga varakult mõtlema raha kogumise peale ja olid pannud teadlikult iga kuu raha kõrvale, isegi kui tegemist oli olnud väikeste summadega.

„Hakkasin raha koguma varakult ja säästma ja iga kuu panin raha kõrvale. Ma olen päris palju kogunud ja mõtlen, et peaks investeerima. Ma ei tunne, et ma vajaks midagi. Kõik baasasjad on olemas.“ (N39, 20)

Sealjuures selgus küsitluse tulemusest, et iga kolmas noor ei kogu igakuiselt raha (n=97; 36%). Nende noorte seas, kes panid raha kõrvale iga kuu, oli enim neid, kes kogusid kuni 50 eurot. Asendushooldusel viibivatest noortest pani kuni 50 eurot kõrvale 26% (n=22) ja asendushoolduselt lahkujate seas oli taolise summa kõrvale panijad 30% (n=56). 51–100 eurot kogus 15,3% (n=41) kõikidest noortest ja

101–200 eurot 8% (n=22). Asendushoolduse noorte hulgas paneb vähemalt 200 eurot kõrvale 9% (n=8) noortest. Seega saab tulemustest järeldada, et nii asendushooldusel või asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas on märkimisväärse hulgal noori, kes raha tuleviku vajaduste jaoks ei kogu.

Küsitluses osalenud noored kogusid raha peamiselt eluaseme soetamiseks (n=105; 39%), kusjuures ligi kolmandik asendushooldusel viibivatest noortest (n=27; 32%) ja 41% asendushoolduselt lahkunud noortest (n=78) pani eluaseme jaoks raha kõrvale. Auto või mootorratta ostmiseks pani raha kõrvale 31,7% asendushooldusel viibivatest noortest (n=26) ja neljandik asendushoolduselt lahkunud noortest (n=44; 26%). Reisimiseks kogus 30% asendushooldusel elavatest noortest (n=25) ja 28% asendushoolduselt lahkunutest (n=53). Üle neljandiku asendushooldusel elavatest noortest (n=22; 26%) ja ligi viiendik asendushoolduselt lahkunutest (n=36; 19%) kogus raha arvuti, tahvelarvuti ja/või mobiiltelefoni ostuks. Ligi neljandik asendushooldusel noortest (n=20; 24%) ja 16% asendushoolduselt lahkunutest (n=31) pani raha kõrvale ka õpingute jaoks. Asendushooldusel mitte viibivate noorte hulgas oli ka rohkem neid, kes kogusid raha ettevõtlusega alustamiseks (n=26; 14%). Muul eesmärgil (n=55; 20%) kogusid noored eelkõige ootamatute kulutuste katmiseks ja kindlustunde tekitamiseks (n=29; 10%). (vt. Joonis 18)

JOONIS 18. NOORTE RAHAKOGUMISE EESMÄRGID (N=268)

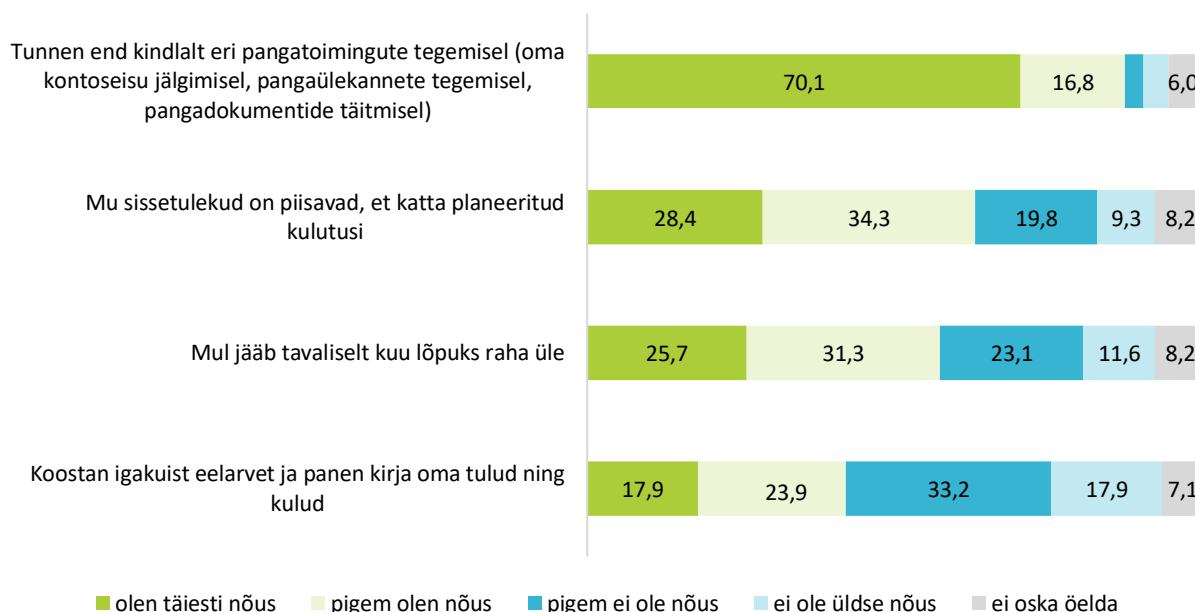

Ka küsiti küsimustiku täitnud noortelt, milline on nende toimetulek seoses raha planeerimise eri aspektidega, sh kuidas nad saavad hakkama eri pangatoimingutega. Üle poole noortest (n=168; 62%) on piisavalt sissetulekuid, et katta planeeritud kulutusi. Sealjuures oli asendushoolduse noorte seas täiesti piisavalt või pigem piisavalt sissetulekuid 53%-l (n=44) ning asendushoolduselt lahkunute hulgas on neid noori, kes peavad oma sissetulekuid piisavaks, 66% (n=124). Seega, asendushoolduselt lahkunud noored pidasid oma sissetulekuid piisavamaks kui asendushooldusel viibivad noored.

57%-l (n=153) kõikidest noortest jääb kuu lõpus raha üle. Asendushooldusel viibivate noorte hulgas on neid noori, kel jääb kuu lõpus raha üle, 62% (n=47) ja asendushoolduselt lahkunud noorte seas on 54% neid (n=102), kel jääb kuu lõpuks raha üle. Sealjuures on alla kolmandikul asendushooldusel viibivatest noortest kuu lõpus raha otsas (n=23; 28%), asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas on selliseid 37% (n=70). Võib öelda, et asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noorte hulgas on võrreldes asendushooldusel viibivate noortega rohkem neid, kes tulevad kuu lõpus vaid ots otsaga kokku. Asendushooldusel elavad noored ei pea enamasti mõtlema enda elatamise peale ning seega on arusaadav, miks asendushoolduselt lahkunutel on keerulisem toime tulla.

Kõige paremini hindasid noored oma oskusi seoses erinevate pangatoimingutega: 86% noortest (n=233) oskavad jälgida oma kontoseisu, teha pangaülekandeid ja täita pangadokumente. Sealjuures, 93% asendushoolduselt lahkunud noortest (n=173) märkis, et nad saavad eri pangatoimingute tegemisega hakkama. Asendushoolduse noorte seas oli pangatoimingutega hakkama saajaid mõnevõrra vähem ehk 73% (n=60). Ka noortega tehtud intervjuudest ilmnes, et üks suurimaid muutusi pärast iseseisvumist oli vajadus hakata ise makse maksma ja pangatoimingutega tegelema (vt. Joonis 19).

JOONIS 19. NOORTE RAHAASJADE PLANEERIMINE (N=268)

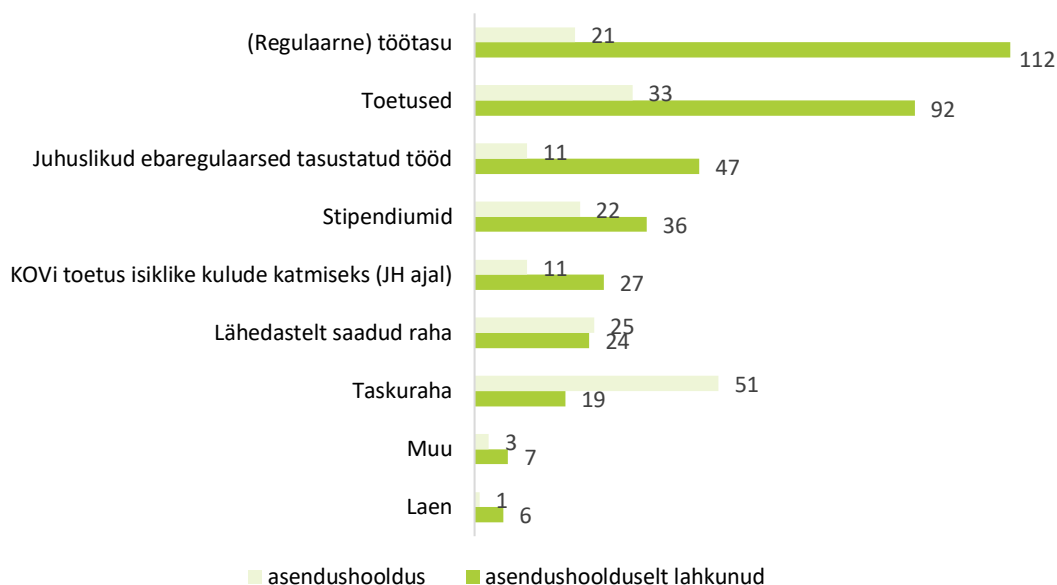
Mitmete intervjuus osalenud noorte hinnangul võiks noori paremini toetada läbi erinevate koolituste, kus õpetatakse, kuidas rahaga paremini toime tulla, sh planeerida eelarvet, säästa, investeerida. Noored olid palju kasu saanud näiteks SEB Heategevusfondi ja Swedbanki pakutud rahateemasid käsitlevatest koolitustest. Kuna oli ka noori, kes olid võtnud kiirlaene, siis soovisid noored saada rohkem infot kiirlaenude kohta.

„Võiks noortele rohkem õpetada, kuidas oma rahadega toime tulla, et kuidas arvutada, et kui palju sul läheb millegi peale, siis kuidas saaksid lihtsamalt elada, nt investeerimised ja asjad, et see aitaks väga palju, kui noortele selliseid asju lahti rääkida.“ (N43, 20)

„Kõik see laenuvõtmise teema, et oleks võinud seletada. Et nooremaid hoiatada ja seletada, et mis see laen on ja mis tagajärjed võivad olla. Võtsin kiirlaenu. Et kui laenusid ei oleks, siis elu oleks lill. Siis kui hakkasime korteris remonti tegema, siis võtsime rohkem ja lõpuks ei suutnud neid enam maksta, sest olin lapsega kodune ja siis see jama tuligi.“ (N14, 23)

Asendushooldusel viibivate noorte seas olid peamised sissetulekuallikad taskuraha (n=51; 62,2%), erinevad toetused (nt toimetulekutoetus, elatis, peretoetus, puudetoetus jne) (n=33; 43,9%) ja lähedastelt (sugulased, sõbrad) saadud raha (n=25; 30,5%). Asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas olid peamisteks sissetulekuteks regulaarne töötasu (n=112; 60,2%) ja erinevad toetused (nt toimetulekutoetus, elatis, peretoetus, puudetoetus jne) (n=92; 49,5%). Seega, kuna pooled asendushoolduselt lahkunud noored märkisid, et nende oluliseks sissetulekuks on mitmesugused toetused, siis võib öelda, et väga paljud noored vajavad pärast iseseisva elu alustamist äraelamiseks täiendavat abi (vt. Joonis 20).

JOONIS 20. NOORTE PEAMISED SISSETULEKUALLIKAD (N=268)

Lisaks uuriti taskuraha saavatelt noortelt (n=70), kui palju ja kui sageli nad tavaliselt taskuraha said. Taskuraha said küsitlusele vastanud noored peamiselt iga kuu (n=50; 71%). Iga nädal sai taskuraha 12% (n=9), ebaregulaarselt taskuraha saajaid oli 14% (n=10) ning üks noor sai taskuraha vaid hea käitumise, kodutööde ja/või heade õpitulemuste eest. Intervjueeritud noored said taskuraha kas iganädalaselt või kord kuus.

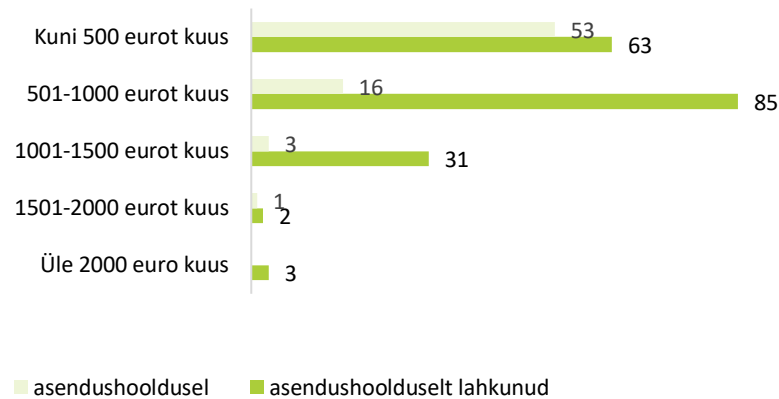
Mitmed asendus- ja perekodudes elavatest noortest mainisid, et taskuraha suurus sõltus sageli ka nende käitumisest. Halva käitumise ja/või halbade hinnete puhul vähendati taskuraha suurust.

„Me saime küll taskuraha, aga mingi hetk ei saanud. Siis osad said ja osad mitte ja see sõltus lapse käitumisest ja hinnetest, et kas said raha. /.../ Ja see sõltus, et mitu kahte sul aastas oli ja siis võeti paar eurot maha sellest 20st eurost. Väiksemad said ka mõnikord sama palju kui suuremad. Aga see on väga ebaaus, sest suuremad käivad trennides ja neil oleks vaja pigem rohkem taskuraha.“ (N27, 18)

Kuigi pärast Osila jt (2016) uuringu läbiviimist on raha väärtus muutunud, võib öelda, et viis aastat hiljem ei ole noored hakanud oluliselt rohkem taskuraha saama. Kui noorte ainsaks sissetulekuks ja rahaga ümberkäimise õppimiseks on taskuraha, siis on suur tõenäosus, et 10–15 eurot taskuraha kuus ei õpeta noori piisavalt iseseisvas elus rahaliselt toime tulema.

Sissetuleku osas oli küsitluses osalenud asendushooldusel viibivate noorte seas kõige rohkem neid, kelle sissetulek oli kuni 500 eurot kuus (n=33; 64%). Asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas oli enim neid, kelle netosissetulek oli 501–1000 eurot kuus (n=85; 45%) ja kuni 500 eurot kuus (n=63; 34%). Üle 1000 euro suurune netosissetulek oli üksikutel noortel (n=6) (vt. Joonis 21).

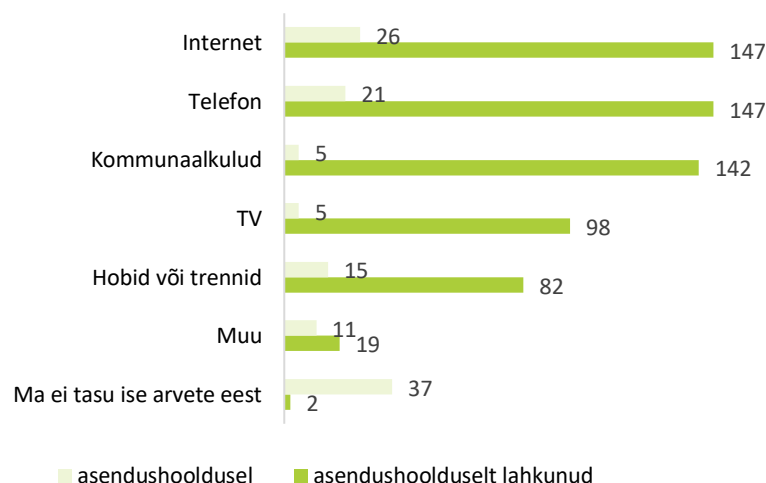
JOONIS 21. NOORTE KESKMINE IGAKUINE NETOSISSETULEK (N=268)

Samas, viie aasta pärast soovib noortest teenida üle 2000 euro kuus iga viies noor (n=55; 20%) ning 1501–2000 eurot kuus tahab saada 31,7% noortest (n=85). Asendushooldusel viibivate noorte seas soovib enim noori teenida viie aasta pärast 1001–1500 eurot (n=24; 29%) ning 1501–2000 eurot kuus soovib saada 23% (n=19). Asendushoolduselt lahkunud noortest soovib 1001–1500 eurot teenida iga kolmas (n=24; 34%) ning 1501–2000 eurot kuus tahab saada samuti iga kolmas noor 35% (n=66). Seega, asendushoolduselt lahkujatel on võrreldes asendushooldusel olijatega mõnevõrra kõrgemad ootused palga osas.

Asendushoolduselt lahkunud noortest maksid ise nii telefoni kui interneti arvete eest 79% (n=147), kommunaalkulud tasusid 76,3% (n=142), teleteenuste eest 52% (n=98) ning hobide ja trennide arveid maksid 44% noortest (n=82). Asendushooldusel viibivatest noortest ei maksnud ligi pooled ise arveid (n=37; 46%), peaaegu kolmandik maksis internetitasu (n=26; 32%) ning üle neljandiku noortest tasus ise telefoniarved (n=21; 26%). Kusjuures ligi viiendik asendushooldusel viibivatest noortest maksis ise oma hobide või trennide eest (n=15; 18%). Ka tasusid noored ise teiste kulutuste eest (n=31; 25%) nagu üür (n=10; 6%), laenud (n=6; 4%), autokindlustus (n=3; 2%) ning söök (n=5; 5%) (vt. Joonis 22).

JOONIS 22. MILLISED IGAKUISED ARVED TASUVAD NOORED ISE (N=268)

Uuringust selgus, et neil noortel, kellel oli laps, oli samuti keeruline majanduslikult toime tulla. Väikese lapse kõrvalt oli raske täistööajaga tööl käia, mistõttu oli ka keeruline tööd leida. Eriti keeruline oli neil, kel ei olnud tugivõrgustikku ja kes pidid last üksinda kasvatama. Kuna neil noortel puudus ka info, milliseid toetusi neil on õigus saada, siis ei suudetud materiaalset stabiilsust saavutada.

„Üksi on ikka keeruline küll ja mul ei jäänud enam midagi muud üle ja pidin tugiisikuga ühendust võtma. /.../ Miinus see, noh, sa ei saa iseendale seda aega leida, sest elu käib lapse ümber, mitte su enda.“ (N14, 23)

Mitmed noored olid võtnud ka kiirlaene, mida pidid tagasi maksuma. Kõik intervjuueeritud noored kahetsesid, et olid laene võtnud.

„Lollist peast sai võetud sms-kiirlaenu. Nüüd maksan ja loodan joonele saada. Raske on see, et ma ei osanud neid rahaasju majandada. Tunnen puudust, et rahaasju ei õpetatud asenduskodus.“ (N10, 27)

Küsimustikule vastanud noored tundsid, et iseseisvat elu alustades oli neil eelkõige puudu finantsidest (n=41), mistõttu neil oli pärast iseseisvumist rahaliselt väga raske olukord. Rahalist tuge peeti vajalikuks eelkõige elukoha soetamiseks, korteri üüriraha maksmiseks, igapäevaeluks vajalike asjade ostmiseks (nt teler, mööbel, kodukaubad, auto jne) ja/või iseseisvaks toimetulekuks. Ka pidasid need noored, kes läksid edasi õppima, vajalikuks, et nad ei peaks õppimise kõrvalt äraelamiseks tööle minema.

„Õnneks sain /.../-i [ülikool] kaudu vajaduspõhise toetuse, mis võimaldas mul ülikoolis käia ilma, et oleksin pidanud tööle käima kooli kõrvalt. /.../ [eriala] õppides ei oleks ma kindlasti tulnud toime kooli kõrvalt töötamisega. Kuna mu eestkostevanem elatub väikesest pensionist, oleks hea, kui eestkostelastel oleks veel mingisugune rahaline tugi õpingute jooksul. Mu vanem tegi kõik, et mind aidata ja aitab tänaseni. Lisaabi aidanuks mul paremini toime tulla ja mu vanem ei oleks pidanud igapäevaselt muretsema, kuidas ma teises Eesti otsas rahalises mõttes elatud saan.“ (KN142, 23)

4.2.4. TEADLIKKUS STIPENDIUMIDEST JA TOETUSTEST

Kuna asendushooldusel elavatele ja elanud noortele pakutakse õppimise ja iseseisva elu toetamiseks erinevaid toetusi, teenuseid ja stipendiume, siis uuriti noortelt, milline on nende teadlikkus eri toetusvõimalustest nii asendushooldusel viibimise ajal kui ka pärast asendushoolduselt lahkumist.

Nii noorte intervjuude kui ka ankeetküsimustiku tulemused näitasid, et noortel oli eelkõige kogemusi toitjakaotuspensionini, elatisraha, puudetoetuse ja/või järelhooldusteenusega, kuid teadlikkus teistest toetusvõimalustest oli valdavalt madal. Sealjuures, mitmele intervjuus osalenud asendushooldusel lahkunud noorele oli KOV pakkunud ka teisi sotsiaaltoetusi ja -teenuseid, nt vajaduspõhist toimetulekutoetust või psühholoogi nõustamisteenust.

Ka selgus intervjuudest, et enamik eestkostel elavatest noortest ei teadnud, milliseid toetavaid stipendiume, teenuseid ja toetusi on neil võimalik iseseisvuses saada. Kuigi teistel asendushoolduse vormidel kasvavatel noortel oli suurem teadlikkus, oli siiski suur hulk neid, kes ei olnud toetusvõimalustest informeeritud. Intervjuudes osalenud noored olid peamiselt kuulnud SEB Heategevusfondi pakutavatest toetustest ja stipendiumitest ning võimalusest saada KOVilt korter ja igakuist raha. Ka hoolduspere ja eestkostevanematega tehtud intervjuudest selgus, et enamasti olid kasuvanemate teadmised eri stipendiumitest, toetustest ning teenustest napid.

Asendushooldusteenusel viibinud või eestkostja peres elanud üliõpilaste kõrghariduse omandamise toetamiseks pakub HARNO võimalust taotleda stipendiumit suuruses 160 eurot kuus. Seega uuriti intervjuudes noortelt ja kasuperede vanematelt ning küsitluse käigus nendelt noortelt, kes omandasid või plaanisid omandada kõrgharidust, milline on nende teadlikkus HARNO stipendiumist. Küsimustikule vastanud noortest ei olnud stipendiumist kuulnud 36% (n=99). Stipendiumit said või olid saanud 17% noortest (n=47), sellest olid teadlikud 29% (n=80) ja vähesel määral olid kuulnud 15% noortest (n=42).

Lisaks taheti teada, kas noored on teadlikud SEB Heategevusfondi õpestipendiumi programmist, mida pakutakse asendushooldusel elavatele või elanud noortele vanuses 15–25 aastat, kes jätkavad stipendiumi taotlemise hetkel õpinguid põhi-, kesk-, kutse- või kõrghariduses. Stipendiumiga olid otsesed kogemused 25%-l noortest (n=67) ja stipendiumist ning selle taotlemise võimalustest olid teadlikud 19% noortest (n=53). Neid noori, kelle teadlikkus stipendiumi osas oli vähene, oli 13% (n=37) ja üldse ei teadnud sellest 41% (n=111). SEB Heategevusfondi programmiga kokku puutunud intervjuueeritute olid kõik sellega väga rahul ja saadud stipendium oli neid väga palju aidanud.

„Rahaline toetus on meie arvates kõige olulisem, et tasuta kõik arved ära, üür, mööblit osta. Teise koha pealt mõtlesin, et see on hea, mis SEB Heategevusfond teeb. Nad on teinud selle hobitoetuse, aitavad toetada kui on vaja ka erinevaid esemeid, mööblit.“ (N67, 21)

Nii nagu ilmnos Osila jt (2016) uuringust, pidid nii noored kui ka kasuvanemad ise sageli infot otsima, mistõttu jäi kättesaadav info lünklikuks. Kusjuures sageli leiti info ka liiga hilja, mistõttu jäädi mõnedest toetustest ja teenustest osaliselt või täielikult ilma. Seega soovisid nii eestkoste- ja hooldusperede vanemad kui ka noored, et riik annaks neile rohkem infot, milliseid toetusi ning teenuseid on neil võimalik saada.

„Kui ma oleks 2–3 aastat tagasi teadnud rohkem, siis ma õpiksin hetkel paremini. Seda informatsiooni võiks olla, mis toetuseid ma saan, mis õigused mul on, mis üritused on suurtele peredele, mis on tasuta ja see väga aitab nii materiaalselt kui vaimselt. Et infot oleks vaja kõvasti rohkem, et mis võimalused üldse on.“ (N41, 18)

Eestkoste noorte hinnangul võiks neil enne iseseisva elu alustamist olla ka kohtumine lastekaitsetöötajaga, kus neile räägitaks, milliseid toetusi neil on võimalik üldse taotleda. Samuti tehti ettepanek, et vajalikku infot võiks saata ka e-maili teel.

„Igaühel on meiliaadressid olemas, et valitsus saadaks meile e-maili, et nüüd on teil sellised võimalused, vaat seda informatsiooni oleks tore teada. Ja 2 aastat ei teadnud ma mitte midagi.“ (N46, 21)

4.2.5. HARIDUSE OMANDAMINE

Paljud intervjuueeritud asendushooldusteenusel olevatest noortest omandasid keskharidust kutseõppeasutuses või täiskasvanute gümnaasiumis. Eestkostel viibinud noored õppisid peamiselt gümnaasiumis. Küsimustikule vastanud asendushooldusel viibinud noortest oli pooltel põhiharidus, põhiharidus omandamisel või põhiharidus omandamata (n=41; 50%). Keskharidust omas või see oli omandamisel ligi kolmandikul noortest (n=26; 31%). Asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas oli enim neid, kel oli kesk- (n=51; 27%) või kutsekeskharidus (n=47; 25%) või need olid omandamisel. Seega, ligi kolmandik noortest (n=89; 33%) omandasid või olid omandanud haridust kutseõppes. (Vt. Tabel 6) Ka eri riikide kogemus näitab, et asendushooldusel viibinud lapsed ja noored õpivad rohkem kutseõppes (Jones jt, 2011).

TABEL 6. NOORTE (OMANDAMISEL) HARIDUSTASE (N=267)³⁴

HARIDUSTASEMETE LIIGITUS	ASENDUSHOOLDUSEL	ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUNUD	KOKKU
Põhiharidus (1.–9. klassi), sh	41	44	85
<i>põhiharidus omandamisel või lõpetamata</i>	8	2	10
<i>põhiharidus omandatud</i>	33	42	75
Keskharidus (10.–12. klassi)	26	51	77
Kutseharidus	3	17	20
Kutsekeskharidus	9	47	56
Kõrgharidus	2	15	17
Rakenduskõrgharidus	1	11	12

Paljud noored mainisid, et neid on väga positiivselt mõjutanud need asutuste töötajad ja kasuvanemad, kes väärtustasid hariduse omandamist ning lõid õppimiseks head tingimused. Mõned

³⁴ Kui noor oli käinud nii üld- kui ka kutsehariduses, siis võeti tema puhul arvesse üldhariduse haridustase

noored mainisid intervjuudes, et tänu kasuvanemate survestatamisele käisid nad oma haridustee lõpuni, kui muidu oleksid suure tõenäosusega õpingud pooleli jätnud.

„Meie üldist pingutamist motiveeris väga palju see pereelu, mis meile seal kujunes, et meil olid head tingimused õppimiseks.“ (N33, 20)

Need asendus- ja perekodudes viibivad intervjueritud noored, kes õppisid kutseõppeasutuses, pidasid oluliseks, et amet, mida nad õpivad, annaks neile pärast lõpetamist võimaluse töötada töökohal, mis tagaks hea ja stabiilse sissetuleku. Kusjuures tööle saamine oli üheks koolis käimise motivaatoriks. Ka oli noori, kes mõtlesid tööle minna alles ülikooliõpingute ajal, et gümnaasiumis rohkem õppimisele pühenduda.

„Kui ma ülikooli lähen, siis sealt kõrvalt saab juba tööle minna ja enda asja teha, õppida ja raha teenida, et oma elule minna. Alguses ei olegi vaja hirmus ägedat korterit. Vähemalt, kus saad ööbida ja süüa teha. See oleks juba fine. Kui on juba kool ja asjad tehtud, saad ainult tööle keskenduda, siis saad elus tőusta, lubada paremat elamist ja asju.“ (N21, 17)

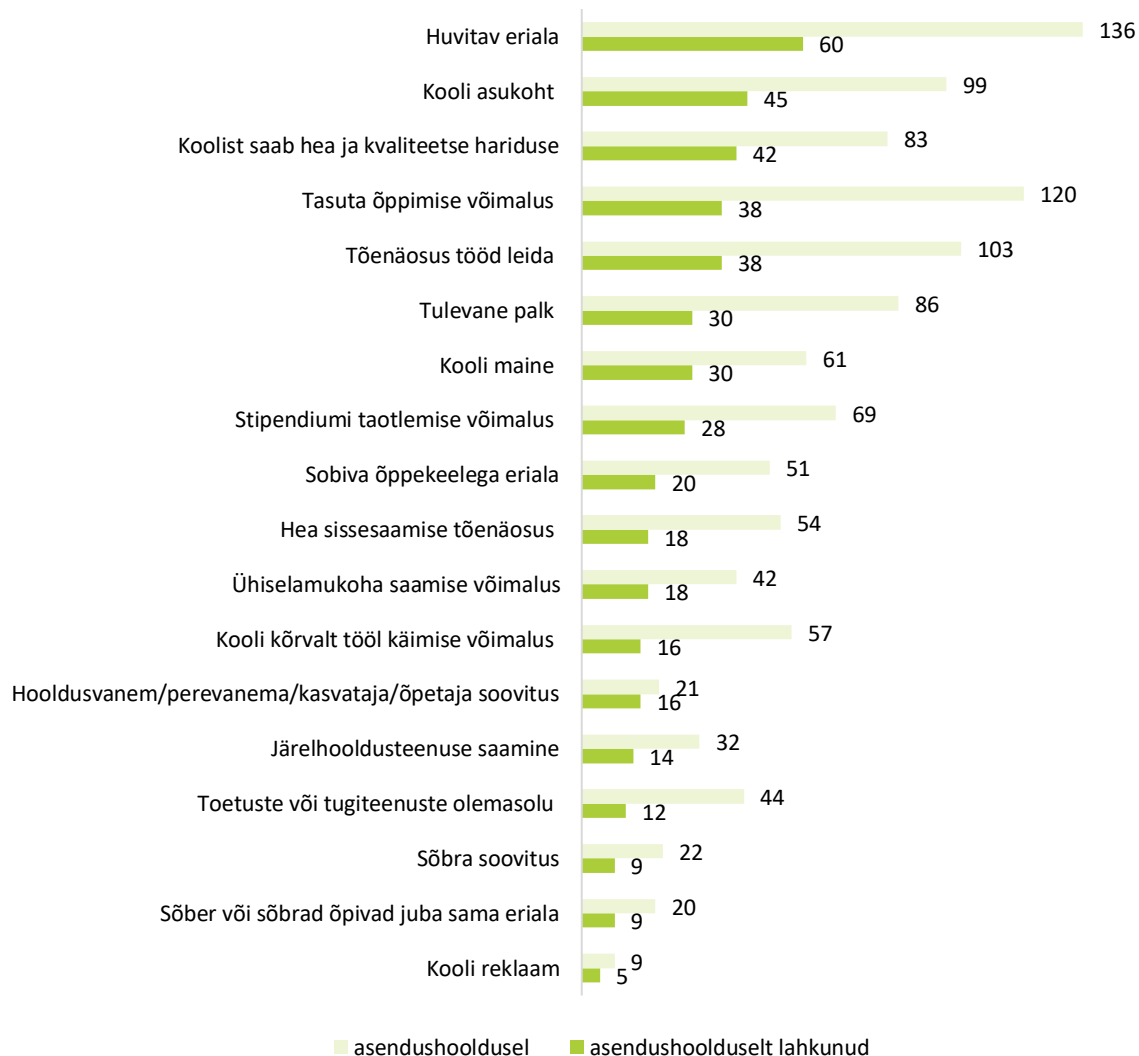
Noored tõid välja, et on teinud erialavaliku tuginedes oma soovile, sh sooviga leida tulevikus endale kindel töökoht ja hea sissetulek. Noorte elus on suunajateks olnud ka nendega töötavad inimesed või kasuvanemad. Leidub noori, keda on väga palju toetatud ja suunatud, et noor läheks kindlasti edasi õppima. Samuti on noori, kelle lähedane isik on tungivalt suunanud, millist eriala õppima minna arvestamata seejuures noore enda huvidega.

„Ma tahtsin minna /.../ ametile, aga tugikasvaja ja /.../ ütlesid, et see ei ole hea töö, et see on naiste töö ja kui tahan eriala vahetada, siis pean asutusest ära minema.“ (N17, 19)

„Tulevikus tahaks töötada ilu valdkonnas. Sooviks, et mul oleks mu enda ilusalong võib-olla. Ma ise tahtsin ka juuksuriks õppima minna, aga eestkostjad ei lubanud. Ütlesid, et ma pean normaalse hariduse saama ja kindlasti ülikooli minema. Keegi eriti ei küsinud, kas see mulle meeldib või mitte.“ (N22, 19)

Küsitluses osalenud noortest pidasid nii asendushooldusel kui ka asendushoolduselt lahkunud noored eriala ja kooli valikul enim oluliseks, et tegemist oleks huvitava erialaga (n=196; 71%). Rohkem kui pooled asendushooldusel viibivatest noortest väärtustavad kooli asukohta (n=45; 54%) ja et koolist saaks hea ning kvaliteetse hariduse (n=42; 51%). Samuti peavad nad oluliseks tõenäosust leida tööd (n=38; 46%) ja tasuta õppimise võimalust (n=38; 46%). Asendushoolduselt lahkunud noored hindavad eriala ja kooli valiku puhul enim oluliseks tasuta õppimise võimalust (n=120; 64%), tõenäosust leida tööd (n=103; 55%), kooli asukohta (n=99; 53%) ning tulevast palka (n=86; 46%). Nii asendushooldusel olevaid kui asendushoolduselt lahkunud noori mõjutavad eriala ja kooli valiku puhul vähim kooli tehtav reklaam (n=14; 4%), sõprade soovitusel (n=31; 10%) ja see, et sõbrad õpivad juba sama eriala (n=29; 10%) (vt. Joonis 23).

JOONIS 23. NOORTE JAOKS OLULISED ERIALA JA KOOLI VALIKUT PUUDUTAVAD MÕJUTEGURID (N=268) HEA KÄITUMISE, KODUTÖÖDE JA/VÕI HEADE ÕPITULEMUSTE EEST

Ka uuriti noortelt, milline on kõrgeim haridustase, mille nad plaanivad omandada. Põhiharidusega või põhiharidusest madalama haridusega noortest (n=85) plaanivad põhiharidusega piirduda 8% (n=7), kutsehariduse (põhihariduse baasil) soovivad omandada 19% (n=16), (kutse)keskhariduse soovivad omandada ligi pooled ehk 48% (n=41) ja (rakendus)kõrghariduse 32% (n=27). Nendest noortest, kel on kutseharidus (põhihariduse baasil) või see on omandamisel (n=20), plaanivad edasi õppida vähem kui pooled (n=9, 45%). Sealjuures, asendushooldusel viibivatest noortest, kes ei ole alustanud hariduse omandamist kesk- või kutsekeskhariduses, ei kavatse edasi õppida 15% (n=12).

Keskharidusega või keskharidust omandavatest noortest (n=78) soovib edasi õppida kõrgemal haridustasemel valdav enamus ehk 81% (n=63). Kutsekeskharidusega või kutsekeskharidust omandavatest noortest (n=55) plaanivad edasi õppida 60% (n=33) ja rakenduskõrgharidusega või rakenduskõrgharidust omandavatest noortest (n=12) soovivad kõrghariduse omandada 8 noort. Kõrgharidust omandas või selle oli omandanud 16 noort ning avatud küsimuse vastustes mainisid mitmed noored, et soovivad edasi õppida ka magistrantuuris (n=3) või doktorantuuris (n=3) (vt. Tabel 7).

TABEL 7. KÕRGEIM HARIDUSTASE, MILLE NOORED PLAANIVAD OMANDADA (N=267)

HARIDUSTASEMETE LIIGITUS	PÕHI-HARIDUS	KUTSE-HARIDUS	KESK-HARIDUS	KUTSEKESK-HARIDUS	KÕRG-HARIDUS	RAKENDUS-KÕRG-HARIDUS	MUU
Põhiharidus (1.–9. klassi) või vähem kui põhiharidus (omandamisel)	7	16	15	18	23	4	2
Kutseharidus (omandamisel)	-	11	3	3	3	-	-
Keskharidus (10.–12. klassi) (omandamisel)	-	3	7	2	51	12	3
Kutsekeskharidus (omandamisel)	-	-	-	18	21	11	5
Kõrgharidus (omandamisel)	-	-	-	-	16	-	1
Rakenduskõrgharidus (omandamisel)	-	-	-	-	8	4	-

Uuringust selgus, et osa noori oli kokku puutunud ka õpingute katkestamisega. Sealjuures olid intervjuueeritud noortest kõik õpingute katkestajad hiljem haridusteed jätkanud. Kui intervjuudes osalevatest noortest olid mõned õpingud katkestanud, siis küsitluses osalenutest oli iga neljas noor (n=64; 24%) haridustee pooleli jätnud. Siinjuures tasub rõhutada seda, et õpingute katkestamine võis toimuda erinevatel haridusastmetel, sh kõrghariduse omandamise käigus. Asendushooldusel viibivatest noortest oli kooli pooleli jätnud 13% (n=11). Asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas oli õpingute pooleli jätnud 53 ehk ligi kolmandik (28%) kõigist asendushoolduselt lahkunud noortest. Noortel jäid õpingud pooleli peamiselt töölemineku tõttu (n=15), mille kohta paljud noored mainisid, et äraelamiseks oli vaja kindlasti tööle minna. Kusjuures võrreldes teiste Euroopa Liidu riikidega on Eestis madala haridustasemega (ilma põhi- või keskhariduseta) noorte osalus tööturul oluliselt kõrgem (Eurostat, 2022), mistõttu võib eeldada, et haridustee pooleli jätvate noorte jaoks on tööleminekuvajadus oluline õpingute katkestamise riskitegur. Samuti mõjutas haridustee pooleli jätmist eelkõige vale eriala valik (n=7) ja kooli mittedobivus (n=7). Õpingud jäeti pooleli ka tervisliku seisundi (sh rasedaks jäämine, depressioon, ärevushäired), õpiraskuste, motivatsiooni puudumise ja/või liiga suure koormuse tõttu.

„Ma jäin rasedaks ja ma kartsin käia rasedana /.../ koolis kuna ma arvasin, et minu kohta hakkavad rääkima ja minu üle naerma.“ (KN256, 19)

Noored jätsid õpingud pooleli ka soovimatusest edasi õppida, lähedaste inimeste toetuse puudumise (nt neil olid kasuperes konfliktid), noortekampadesse kuulumise, kroonilise puudumise, koolikiusamise ning rahapuuduse tõttu.

„Ma ei tea, kuidas ma kooli läbi tegin, et võib-olla õpetajad nägid, et ma nagu ei ole päris ok ja venitame talle midagi välja. Ma ei tea. Sest mind enamuse ajast ei olnud koolis, ma ei jõudnud sinna, sest mõelda selle peale, et kui ma igapäevaselt koolis käiks, siis mul läheks selle peale kütust ja kas mul on selleks raha ja kas ma suudaks endale affordida iga päev koolis käia, kasvõi selline küsimus oli.“ (N, 22)

„Ma olin väga mässu täis pubekas. Ma sattusin halba seltskonda, meil oli alkohol, tubakas, narkootikumid ja peod, ma sattusin nii sõltuvusse neist ja mõtlesin, et mida ma seal koolis teen, et seal on nii igav, et parem lähen tõmban ennast kellegi juures täiesti pilve ja arvan, et nii on lahe ja nii on tore ja see läks käest ära. Jäin suuremasse sõltuvusse ja ma ei viitsinud enam midagi teha ja muutusin laisaks

ja eelmine õppeaasta oli raskem järje peale jõuda, aga praegu kutsekoolis on hea, et seal on minuvanuseid ka, mitte ainult minust nooremaid ja ei ole nii imelik olla koolis. /.../ Alles hiljuti, kui kohtasin oma elukaaslast, siis ta andis mulle motivatsiooni, et ma peaksin edasi liikuma ja et ma pingutaks palju ja et ma saan veel kõike parandada. /.../ Ma elasin lastekodus ja mind koolis kiusati sellepärast, et kunagi elasid lastekodus vargad ja pätid, aga ajad on muutunud ja enam ei ole kõik sellised ja siis ma tahtsin kuhugi kuuluda.“ (N18)

Mitmed intervjueritud mainisid, et kui jätkasid õpinguid täiskasvanute gümnaasiumis, siis nad ei tundnud enam, et nad oma vanuse tõttu ei sobitu klassi. Ka oli suur hulk selliseid noori, kes olid ühel või mitmel korral kooli vahetanud, eelkõige õpiraskuste, elukoha vahetuse või koolikiusamise tõttu. Melkmani (2017) järgi nõrgestab sage elukohtade ja koolide vahetus noorte tugivõrgustikku ning suurendab ebastabiilsust elus. Kusjuures nii intervjuudest kui ka küsitluse vastustest ilmnes, et väga paljud noored kasutasid oma soovidest rääkides termineid „stabiilsus“ ja „kindel“, millest võib eeldada, et nad on oma elus tundnud nii stabiilsuse kui ka kindlustunde puudumist.

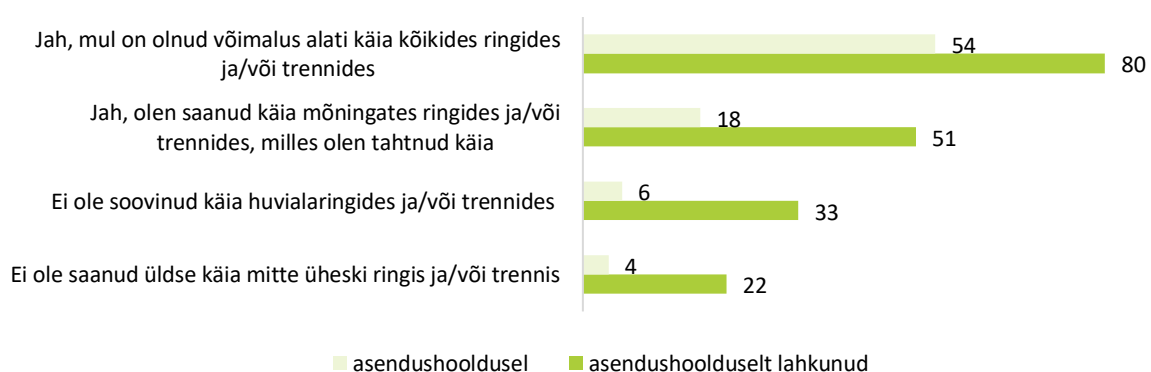
Õpingute jätkamiseks oleks noorte hinnangul suurim vajadus olnud rahalisest toetamisest, lähedaste tähelepanust ja toest ning erialase töö leidmisest. Ka leidsid noored, et õppimisel oleks võinud olla rohkem paindlikkust ja õpetajad oleksid võinud olla vastutulelikumad³⁵.

4.2.6. HUVIHARIDUSES OSALEMINE

Huvialaringid ja trennid pakuvad noortele võimalust end arendada, hankida uusi oskusi, teadmisi ja kogemusi väljaspool kooli, ent ka leida uusi sõpru ning veeta vaba aega. Lisaks võivad erinevad huvialaringid ja trennid toetada noorte väärtushinnangute kujunemist ning edasisi eriala- ja töövalikuid.

Seega uuriti, kas noored on saanud käia kõikides huviringides ja/või trennides, kus nad on soovinud käia. Tulemustest ilmneb, et asendushooldusel olevatest noortest on saanud huvihariduses osaleda valdav enamus ehk 87% (n=72), kuid asendushoolduselt lahkunud noortest 70% (n=131). Ka on mõlemas grupis teatud hulk noori, kes ei ole ise soovinud (n=39; 14%) või neil ei ole olnud võimalik (n=26; 9%) hobidega tegeleda (vt. Joonis 24). Niisiis ei ole iga neljas küsitluses osalenud noor käinud asendushoolduse ajal huviringides ja/või trennides.

JOONIS 24. NOORTE VÕIMALUSED KÄIA ASENDUSHOOLDUSE AJAL HUVIRINGIDES JA/VÕI TRENNIDES, KUS NAD ON SOOVINUD KÄIA (N=268)

Sealjuures uuriti neilt noortelt, kes ei olnud saanud üldse või kes olid saanud käia vaid mõningates ringides ja/või trennides (n=95), mis olid nende huvihariduses mitteosalemise põhjused. Noori mõjutas huviringides ja/või trennides käimist tavaliselt korraka mitu eri põhjust. Enamiku noorte jaoks olid suurimateks takistusteks rahapuudus (n=59; 62%), ajapuudus (n=34; 35%), sobivate

³⁵ Põhjalik ülevaade õpingute katkestamise põhjustest ja noorte vajadustest on leitav Espenberg jt (2012) uuringust.

trennide/huivialaringide puudumine (n=26; 27%) ja/või transpordiga seotud probleemid (nt ühistranspordi sõidugraafikud ei klapi trenni/ringi aegadega) (n=24; 25%).

Ka selgus koos avatud vastustega, et noori takistas huvihariduses osalemast veel füüsiline või vaimne tervis (n=14), sobiva õpetaja/treeneri puudumine (n=4) ning kasvataja, perevanema või kasuvanema nõusoleku puudumine (n=4). Mõnede noorte puhul oli takistuseks ka COVID-19 pandeemia (n=1), juba olemasolevate trennide/ringide rohkus (n=1) ja inimeste puudumine, kellega koos tennis käia (n=1).

Muu hulgas rääkisid eestkoste- ja hooldusperede vanemad intervjuudes, et nad pidasid oluliseks, et noored saaksid tegeleda hobidega, mistõttu löid tingimused, et noored saaksid käia enda jaoks olulistest huviringides ning trennides. Samas mainiti, et noorte kasvatamiseks mõeldud toetustest ei piisa, et katta tegelikke kulutusi toidule, riieteile, trennidele, transpordile jt kulutustele. Need kasuvanemad, kelle peres kasvas nii eestkostel olevaid kui ka hoolduslapsi, kirjeldasid, et kui nad pöördusid abi saamiseks KOVi poole, siis neid toetati vaid nende laste osas, kellele nad olid hooldusvanemaks.

Haridusvaldkonnas on järgneval aastakümnel üheks peamiseks prioriteediks õpivõimaluste valikurohkus ja kättesaadavus (Haridus- ja Teadusministeerium, 2020). Olukorras, kus huvihariduses osalemine tagab noorte parema toimetuleku iseseisvas elus (Luthar ja Ciccetti, 2000), aga ka võimaldab paremini kohaneda ühiskonnas toimuvate muutustega, on tähtis, et kõikidel noortel oleks võimalus käia endale sobivas huviringis ja/või trennis.

4.2.7. TÖÖTURUL OSALEMINE

Varasemad uuringud (nt Osila jt, 2016) on toonud esile, et võrreldes bioloogilises perekonnas kasvanud noortega, on asendushooldusel viibinud noortel hilisemas elus kehvem tööturupositsioon, nende töötamise perioodid on lühemad ning nad on sagedamini töötud. Samuti tõid KOVide esindajad murekohana välja, et asendushoolduse noored ei ole tööotsingutel ise aktiivsed ning kui leiavadki töö, siis on neil raske seda pidada. KOVide esindajate sõnul puudub asendushooldusel olnud noortel tihti tööharjumus, mistõttu nad kipuvad tööle hilinema või muul moel mittearvestavalt tegutsema. Sealjuures rääkisid mitmed intervjuus osalenud noored, et puuduva tööharjumuse tõttu oli neil alguses väga raske töö käia, mistõttu oli ka oht töö kaotada.

KOVid tõid positiivsena esile koostööpartnerid, kes on valmis pakkuma asendushoolduse noortele tööd ning andma neile uusi võimalusi. Samas selgus noortega tehtud intervjuudest ja küsitluse tulemustest, et noored polnud kuigi teadlikud töö leidmise täiendavatest võimalustest, mistõttu leiti töö ainult kas isiklike tutvuste, tööportaali või õpingute kaudu.

KOVidel ja teenuseosutajatel jagus edulugusid noortest, kes on probleemideta ülikooli astunud ja/või hea töökoha leidnud.

„Mis puudutab tööotsinguid, nad ei ole aktiivsed. Ükskõik, missugune asendushoolduse vorm, olgu asenduskodu või perekonnas hooldamine, nad teavad, et on võõrad inimesed, ei võta kuulda, mida räägitakse. Nad on harjunud saama, KOV on kohustatud mulle andma. See on siamaani jäänud ja ma ei tea, kuidas seda arusaamist murda. /.../ Ma lihtsalt näen, et mingit püüdlust tööd leida, midagi õppida, midagi rohkemat saavutada, ei ole.“ (Ida piirkonna KOV)

„See ongi, tal pole harjumust tööd teha, aga et siis proovime veel. Tavaline ettevõtja laseks ta lahti, kui jääb hiljaks, aga antud juhul koostööpartnerid peavad rohkem pingutama ja proovima.“ (Lõuna piirkonna KOV)

Samuti tõid teenuseosutajad välja, et töökoha leidmine on üks probleem, aga samuti on noorte puhul murekoht töökohale püsijäämine. Eriti keeruline on see noortel, kel on keskhariduse omandamine pooleli jäänud. Seetõttu nähakse, et asendushoolduse noortel tuleks kasvatada tööharjumust juba neid igapäevastesse töödese kaasamisega ning iseseisvumise ettevalmistamise juures pakkuda noortele koostöös Töötukassaga koolitusi ja toetavaid tegevusi, nt CV koostamist.

„See õpetamine ja suunamine peaks juba varakult olema. Mina arvan ka, et see töökasvatus, et kaasata erinevatesse kodutöökohadesse, pesu pesemine, söögi tegemine. Samuti ma näen mõne noore puhul, et ta

saab oma toetuse kätte ja mõtleb, miks ma peaks minema tööle? Raha tuleb, motivatsiooni tööle minna, tööharjumust on nii vähe. 20-aastane, aga kaks kuud või isegi vähem käis praktilal, aga see ei ole kasvatanud harjumust. Tööturule minek ja töö hoidmine on väljakutse.“ (AK)

Samuti rääkisid intervjueritud hooldus- ja eestkosteperede vanemad, kelle peres kasvas erivajadusega noor, et puude tõttu oli noorel raskem tööd leida ning esines olukordi, kus tööandjad kohtlesid erivajadusega noort ebaõiglaselt, makstes talle vähem palka või jättes töötasu üldse maksmata. Lisaks tõid need pered, kellel oli kogemusi mitme lapse kasvatamisega, välja olukorra, kus noore tööle kandideerimised ebaõnnestusid noore ebakindluse ja madala enesehinnangu tõttu.

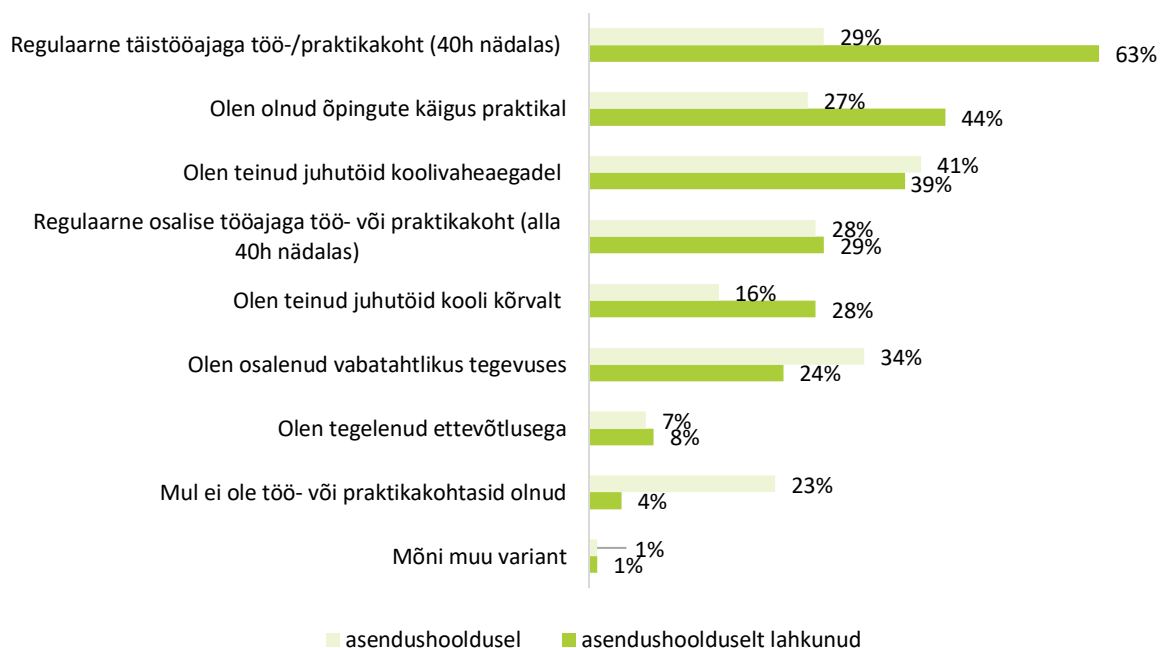
Kuigi suurem osa asendushooldusel viibivatest intervjueritud noortest pühendusid õppimisele ning vaid üksikud käisid kooli kõrvalt tööl, siis väga paljudel noortel oli kogemusi suvel töötamisega.

Intervjuudest ilmses, et paljud asendushooldusel viibivad noored pidasid väga oluliseks, et nad saaksid suviti tööl käia ja lisaraha teenida. Palgaks saadud raha pandi tavaliselt kõrvale, et osta midagi kindlat või selleks, et vajaduse korral oleks vajaminev summa olemas. Suviti töötati eelkõige selleks, et koguda raha, tulla rahaliselt toime või sisustada oma aega suvekuudel. Intervjuudes osalenud asendushoolduselt lahkunud noortest oli enamikul tööl käimisega kokkupuuteid, suurem osa käis püsivalt tööl. Asendushoolduselt lahkunud noored käisid tööl peamiselt selleks, et end ära elatada. Ka Osila jt (2016) uuringust selgus, et noored lähtusid töökohtade valikul peamiselt vajadusest lisaraha teenida või hiljem iseseisvununa äraelamiseks.

Nii asendushooldusel olevad kui ka asendushoolduselt lahkunud noored olid töökohad leidnud eelkõige tutvuste (kasuvanemad, asendus- ja perekodude töötajad, sõbrad, sugulased, varasem tööandja, nt praktika ajast), ent ka tööportaali kaudu. Kuigi tööportaalidest töö leidmise kogemus oli noortel erinev, siis valdav enamus pidas töö leidmist töökuulutuste kaudu pigem keeruliseks. Kuigi Töötukassa pakub eri programme ja teenuseid ka noortele, siis Töötukassast kui töö leidmist toetavast institutsioonist rääkisid vaid üksikud noored. Samas selgus noorte seas korraldatud küsitluse tulemustest, et on noori, kes soovivad, et noortele pakutaks toetatud töökohti, kus neid paremini mõistetak ja toetatakse. Töötukassa lähiaastate peamiseks prioriteediks on olnud noored (Töötukassa, 2018), mistõttu võiks eeldada, et enam noori on teadlikud Töötukassa pakutavatest noori toetavatest võimalustest. Üheks põhjuseks, miks noored on tööd otsinud eelkõige tutvuste kaudu, võib olla see, et tegemist on noore jaoks turvalisema valikuga, kus tööandjaga on loodud ka varasem kontakt. Lisaks mainisid paljud asendushooldusel olevad noored, et koroonalukorra tõttu on olnud tööd keerulisem leida.

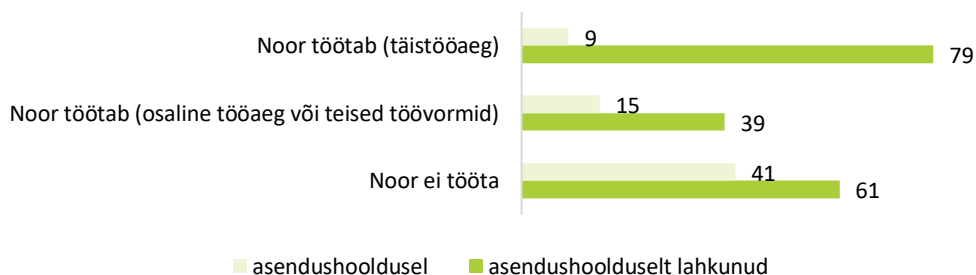
Varasemate töö- ja praktikakohtade osas olid küsitluses osalenud asendushooldusel olevatest noortest valdav osa puutunud kokku koolivaheaegadel juhutööde tegemisega (n=35; 42%), regulaarse täis- (n=24; 29%) ja osalise tööajaga töötamisega (n=23; 28%) ning õpingute ajal praktika läbimisega (n=22; 26%). Vähim olid asendushooldusel olijad puutunud kokku ettevõtluse (n=6; 7%) ja kooli kõrvalt juhutööde tegemisega (n=14; 17%). Asendushoolduselt lahkunud noorte seas oli enim neid, kes olid töötanud täistööajaga töö- või praktikakohal (n=119; 63%), käinud õpingute käigus praktilal (n=82; 44%) ja/või teinud koolivaheaegadel juhutöid (n=73; 39%). Ettevõtlusega oli kokku puutunud 7% (n=19) kõikidest noortest ning vabatahtlikku tööd oli teinud iga neljas noor (n=73; 27%). Töö- või praktikakohtasid ei ole olnud 9%-l (n=26) (vt. Joonis 25). Nii nagu ilmses Osila jt (2016) uuringust, on ka käesoleva uuringu põhjal olnud suuremal osal noortel vähemalt mingisugune töö- või praktikakogemus, olgu siis vabatahtlikuna või suviti töötamisega.

JOONIS 25. NOORTE VARASEMAD TÖÖ- VÕI PRAKTIKAKOHDAD (N=268)

Noortelt, kel olid olnud varasemad töö- või praktikakohad, uuriti, kas nad küsimustiku täitmise ajal töötasid (n=244). Küsimustikule vastanud asendushooldusel elavatest noortest ei töötanud 63% (n=41). Täistööajaga töötas 13% (n=9) ja alla neljandiku töötas osaliselt või teistel töövormidel (n=15; 23%). Asendushoolduselt lahkunud noorte seas oli 44% neid, kes töötasid täistööajaga (n=79) ja 21% (n=39) töötasid osaliselt või teistel töövormidel (vt. Joonis 26).

JOONIS 26. NOORTE TÖÖHÕIVES OSALEMINE (N= 244)

Võttes arvesse kahe viimase küsimuse tulemusi, võib öelda, et iga kolmas asendushoolduselt lahkunud noor ei käinud tööl (n=68; 36%). Kuna küsimustikus ei küsitud, mis põhjusel noored tööl ei käinud, siis intervjuude põhjal võib öelda, et järelhooldusel olevad noored eelistasid pühenduda eelkõige õpingutele ning töötati pigem suvekuudel. Asendushooldusel viibivatest noortest ei käinud tööl 73% (n=60), mis on arusaadav, sest noored tegelesid peamiselt õpingutega.

Küsimustikule vastanud noortest töötas enim kaubanduse ja müügi valdkonnas (n=43, 30%), kusjuures peamiselt töötati klienditeenindajana. Ka töötati rohkem toitlustuses (n=16; 11%) koka, abikoka, kelneri ja köögitöölisena ning tööstuses ja tootmises (n=15; 10%) keevitaja, liinitöölise, operaatori, tehniku vms ametikohal. Tervishoiu ja sotsiaalvaldkonnas olid noored tööl (n=14; 9%) peamiselt hooldaja, abiõe ja põetajana. Hariduses töötasid noored lasteaiaõpetaja, tugioõpetaja ja õpetajana (n=9; 6%).

Kusjuures nii asendushooldusel olevatest noortest (n=16; 46%) kui ka asendushoolduselt lahkunutest (n=52; 49%) plaanivad ligi pooled jätkata töötamist samal töökohal. Need noored, kes plaanivad tulevikus tööd vahetada (n=66), tahaksid tulevikus tegeleda meditsiiniga (n=7; 10%), nt saada

peamiselt arstiks, õeks, ämmaemandaks või veterinaariks. Ka soovib enam noori luua oma firma (n=6; 9%) või töötada sotsiaalvaldkonnas (n=7; 10%) nt sotsiaaltöötaja või psühholoogina. Mitmed noored tahavad tegeleda loomingulise tegevusega (n=5; 7%), töötada IT, hariduse või õigusvaldkondades. Noored mainisid väga erinevaid ameteid ja valdkondi, mis olid ka paljudel juhtudel seotud nende seniste õpingutega (nt iluteenused, keskkonnakaitse, diplomaatia jne). Mitmed noored ei osanud veel öelda, millist tööd nad tulevikus tahaksid teha (n=8; 12%). Seega, kui küsitluses osalemise ajal töötasid noored pigem liht- ja oskustöölisena, siis tulevikus soovitakse töötada keskastme- ning tippspetsialistidena.

Lisaks konkreetsetele valdkondadele soovivad noored töötada senisest paremini tasustatud kohas, et neil oleks paindlik ajakava ning rohkem liikumisvabadust. Ka oli neid, kes tahavad, et töö annaks võimaluse kasutada oma andeid, abistada teisi ja panustada maailma paremasse toimimisse. Need noored, kes tegelesid aktiivselt kindla hobiga (nt jalgpall või tantsimine), soovisid tulevikus teha tööd, mis oleks seotud nende huvialadega ja teadsid paremini, millised võimalused neil selle alaga tegelemiseks pärast asendushoolduselt lahkumist on. Lisaks leidis noori, kes soovivad kindlasti teha erialast tööd.

„Hetkel ei ole kindlat plaani, tahan leida töökoha või luua töökoha, kuhu sobin oma loomuse ja annetega kõige paremini. Selleks võiks olla /.../ või /.../ seonduv töökoht. Samuti näen ennast ürituste ja festivalide korraldajana. Aga ülikoolis õpitava erialaga, mis mulle väga korda läheb, saan omandada hariduse, mis on alati kindel tagavaraplaan, kui ma tõesti põrun eelmainitud töökohtades. Aga peale eriala omandamist tahan töötada mõned aastat erialaselt ja vaadata, kuhu sellega jõuan ja kõik muud oleks hobina.“ (KN207,20)

Mõnede noorte jaoks on oluline, et töö pakuks stabiilsust, oleks stressi- ja ärevusevaba ning teha saaks seda, mis oleks meeldiv ja nauditav. Lisaks oli noori, kes ei soovi üldse tööle minna. Mõned küsitluses osalenud tundsid huvi koolituste ja tasuta programmide vastu (n=9), mis toetaks nende tööle saamist (nt CV koostamine, tööintervjuu käitumine jne).

„Võiks korraldada rohkem koolitusi sellest, kuidas tööd leida, CV koostada ja tööintervjuu läbida. Ma tean sellest Rajaleidjast, aga ei tea täpselt, kuidas seda kasutada. Esimest tööd oli raske leida, sest sa ei tea, millist palka oodata, millised on seadused. Ma arvan, et sellised koolitused oleksid kõigile kasulikud.“ (N19, 22)

Need intervjueritud noored, kes õppisid ja käisid ka tööl, mainisid, et töötamise kõrvalt on õpingutele pühenduda väga raske. Kuna nad ilma töökohata ei tuleks rahaliselt toime, siis ei saanud nad ka tööst loobuda. Mitmed noored tegid tööd, mis neile meeldis. Siiski oli osa noortest sunnitud äraelamiseks töötama erialal, mis neile ei meeldinud. Selline töökoht valiti eelkõige sellepärast, et oleks üldse võimalik tööl käia või siis saada head sissetulekut.

„Töö üldse ei meeldi, mulle see eriala väga ei sobi, aga see toob raha sisse. See on kõige olulisem praegu.“ (N22, 19)

Mitmeid noori on mõjutanud ka COVID-19 pandeemiaga seotud olukord, mille tõttu nad kaotasid täielikult töö või hakkasid vähem teenima. Probleemid tekkisid töö leidmisega. Äraelamiseks kasutati varem kogutud raha, laenati või mindi elama sinna, kus olid väiksemad elamiskulud. Sealjuures sattusid mõned noored väga raskesse olukorda, kus neil ei jätkunud enam äraelamiseks raha ja nad pidid väga kokkuhoidlikult käituma.

„Ma ei saanud mitte midagi teha, pidingi lihtsalt kodus olema ja mul ei olnud sisuliselt süüa.“ (N64, 20)

4.2.8. TERVISLIK SEISUND JA ELUSTIIL

Asendushooldusel kasvanud noortel on suur tõenäosus kogeda mitmesuguseid vaimse ja füüsilise tervise probleeme (Courtney ja Dworsky, 2006; Davidson jt, 2010), mis tulenevad erinevatest põhjustest³⁶ nii asendushooldusele eelnenud ajast, asendushooldusel viibimise perioodist kui ka ajast,

³⁶ Vt eri põhjustest täpsemalt nt Johnson, Browne ja Hamilton-Giachritsis (2006) artiklist.

mil noored on jõudnud täiskasvanuikka ning elavad iseseisvalt. Vaimse ja füüsilise tervise olukord mõjutab omakorda tugevalt noore iseseisvas elus hakkama saamist.

Teenuseosutajad tunnetavad noorte iseseisvumise toetamisel kõige suurema takistusena just noorte vaimse tervise ja/või käitumise probleeme (n=87; 64%) ning erivajadusi (n=78; 59%) (vt. Joonis 5). Viimast rõhutasid küsitluse vabateksti vastustes eriti hoolduspere ja eestkostevanemad. Läbiva murekohana esitlesid KOVID vaimse tervise probleemide korral abi saamise võimaluse puudumise. Pooled, sh ka noored ise, töid korduvalt välja, et psühhiaatrite vastuvõtule on mitme kuu pikkused järjekorrad, seda isegi tasulise vastuvõtu puhul. Olukordades, kus abi on vaja otsekohe, takistavad pikad järjekorrad noortele adekvaatse abi pakkumist, rääkimata vaimse tervise probleemide varajasest märkamisest või ennetamisest.

„Praegu psühhiaatritele pole tasulisi kohti ka. /.../ Paljude puhul on see määrav, et saaks adekvaatset abi, kui on kriis. Seal on seda vaja praegu ja kohe, mitte et hakkad otsima, rääkima, veenma ja võib-olla leiad.“ (Põhja piirkonna KOV)

„Teine murekoht on vaimse tervise osas abi saamise võimalus. Järjekorrad on nii pikad, psühhiaatrite juurde otsisin aegu noortele ja isegi tasuliste juurde on ajad kaks kuud, kus on vastuvõtt üks tund 80-90 eurot. Ma ei tea, kuidas on sellisel juhul võimalik üldse rääkida varajasest sekkumisest.“ (Lõuna piirkonna KOV)

„Psühhiaatri juurde ei saa Eestis üldse. Ma ei tea, mis peab plahvatama, et neid tuleks ja me saaksime lõögile.“ (Ida piirkonna KOV)

KOVide esindajad töid välja asjaolu, et paljudel asendushooldusel viibivatel lastel ja noortel on erivajadus, mis vajab tähelepanu ja süstemaatilist tegelemist – mitte tingimata puue, kuid nad vaevlevad tihti erinevate aktiivsuse- ja tähelepanuhäire, söltuvuste või muu raskuse küüsis. Veel enam, eriliste vajadustega noortele ei ole alati kohti pakkuda ning kui on koht, siis ei pruugi see olla konkreetse noore erivajadustega tegelemiseks sobiv (nt on asutusel erinev suunitlus spetsiifilisemate vajadustega laste osas). Intervjueeritavad pakkusid välja, et noorte puhul, kellele on määratud puue, mille puhul noor vajab asendushoolduse järel erihoolekannet, võiks olla varem läbi mõeldud, kuhu ta edasi liigub ning mil moel seda üleminekut võimalikult sujuvalt korraldada. Kui noor suunatakse edasi toetatud elamise, kogukonnas elamise või ööpäevaringse hoolduse teenusele, siis ei tohiks kahe teenuse vahel tekkida ühtegi päeva vahet, kuna see mõjub kahjulikult.

„Võib-olla kui on määratud puue, mille puhul on erihoolekannet vaja, siis riigi tasandil saaks mõelda välja mudeli, et ei tekiks lünka. Ühte täisealist hoiame asenduskodus, kuna on erihoolekande järjekorras. Selliste laste puhul võiks olla ühe protsessina läbi mõeldud, kuhu ta jõuab. Saaks juba riigi tasandil paika panna mudeli, kuidas toimub liikumine ühest toetussüsteemist teise.“ (Põhja piirkonna KOV)

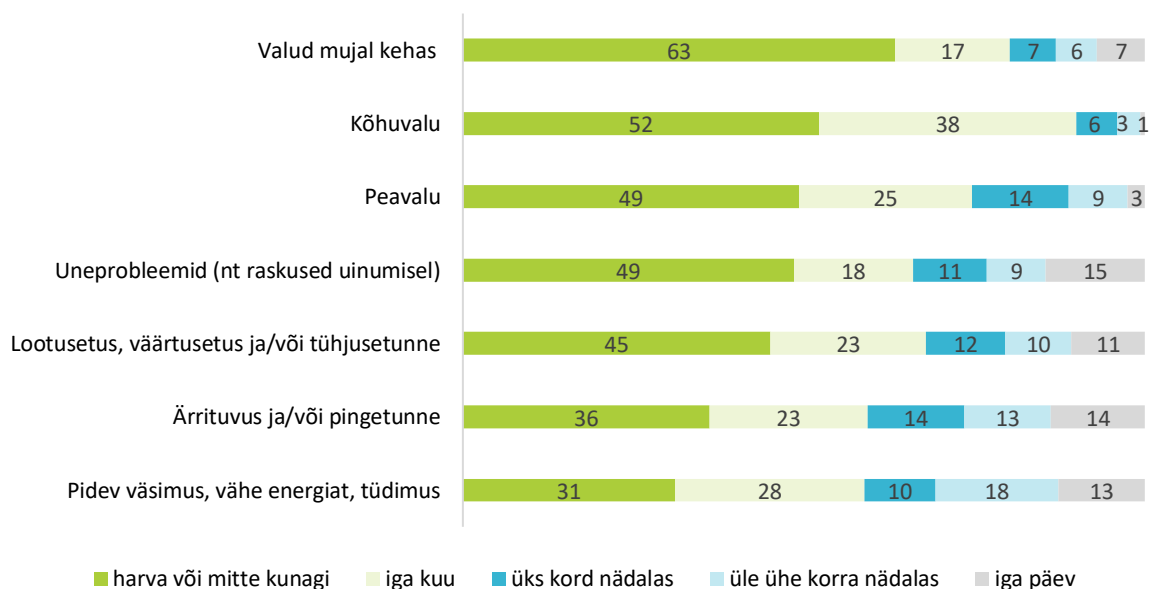
„Siis liiguvad erihoolekandeteenusele, aga seal on oma agad, neid kohti ka ei ole ja kui on koht, siis ei ole sobiv.“ (Lääne piirkonna KOV)

Noortelt uuriti, kuidas nad hindavad oma tervislikku seisundit. 68% noortest hindas oma tervist heaks või väga heaks (n=183) ja 26% hinnangul on nende tervis keskmine (n=70). Halb või väga halb tervis on 5% noortel (n=15). Asendushooldusel olijate ja asendushoolduselt lahkunud noorte vastuseid võrreldes suuri erinevusi ei esinenud. Puue oli määratud 16%-le vastanud noortest (n=44) ja 9% vastanutest (n=24) ei osanud öelda, et kas neil on puue.

Terviseprobleemidest kogesid noored igapäevaselt enim uneprobleeme (n=39; 14%), ärrituvust ja/või pingetunnet (n=37; 13%) ning pidevat väsimust, vähest energiat või tüdimust (n=34; 12%). Vähemalt igal nädalal puutusid noored eelkõige kokku väsimuse, vähese energia ja tüdimusega 28% (n=76), ärrituvuse ja/või pingetundega 26% (n=72), peavaludega 22% (n=61) ning lootusetuse-, väärtusetuse- ja/või tühjusetundega 21% (n=57). Kõige harvemini (harva või mitte kunagi) kogesid noored pea- (n=132; 49%), kõhu- (n=140; 52%) ja teisi valusid (n=170, 63%). Lisaks selgus tulemustest, et asendushoolduselt lahkunud noortel esines võrreldes asendushooldusel olijatega sagedamini erinevaid terviseprobleeme. Sealjuures on asendushoolduselt ellu astuvate noorte puhul tavapärane, et neil esineb pärast iseseisva elu alustamist rohkem terviseprobleeme (nt Stein ja Dumaret, 2011).

Asendushooldusel olijatest kogesid igapäevaselt enim ärrituvust ja/või pingetunnet 10% (n=8) ning lootusetuse-, väärtusetuse- ja/või tühjusetunnet 10% (n=8). Asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas kogeti igapäevaselt enim uneprobleeme (n=33; 18%), ärrituvust ja/või pingetunnet (n=29; 16%) ning pidevat väsimust, vähest energiat ja tühimust (n=28; 15%). Iganädalaselt (üks või rohkem kordi nädalas) koges asendushooldusel viibijate seas pidevat väsimust, vähest energiat ja tühimust (n=21; 26%) iga neljas noor ning ärrituvust ja/või pingetunnet (n=17; 21%), peavalu (n=16; 19%), lootusetust, väärtusetuse- ja/või tühjusetunnet (n=16; 19%) ning uneprobleeme (n=16; 20%) iga viies noor. Asendushoolduselt lahkunud noorte seas koges iganädalaselt pea iga kolmas ärrituvus- ja/või pingetunnet (n=55; 30%) ning pea iga kolmas noor pidevat väsimust, vähest energiat ja tühimust (n=55; 30%). Peavaluga (n=45; 25%) puutus iganädalaselt kokku iga neljas noor ning lootusetuse-, väärtusetuse- ja/või tühjusetunnet (n=41; 22%) ja uneprobleeme (n=36; 19) koges pea iga viies noor (vt. Joonis 27). Kusjuures, kord nädalas või sagedamini puutus kõikide noorte seas pideva väsimuse, vähesse energia ja tühimusega kokku 41% (n=110), ärrituvuse ja/või pingetundega 41% (n=109) ning uneprobleemidega 34% (n=91).

JOONIS 27. NOORTE TERVISEPROBLEEMIDE ESINEMISSAGEDUS, N=268

Seega kogesid asendushoolduselt lahkunud noored võrreldes asendushooldusel olijatega enam erinevaid vaimse ja füüsilise terviseiga seotud probleeme. Sarnane tendents esineb ka teistes riikides, kus on lisaks leitud, et pärast asendushoolduselt lahkumist on tavaline, et paljudel noortel süvenevad nii vaimse kui füüsilise tervise probleemid (Murray jt, 2020). Kuna tulemustest selgub, et pea iga kolmas noor kogeb sageli üht või mitut terviseprobleemi, siis sellest tulenevalt on oluline pöörata senisest suuremat tähelepanu vaimse tervise teemadele ja seda eelkõige asendushoolduselt lahkunud noorte puhul.

Lisaks küsiti noortelt, kuidas nad käituvad erinevate terviseprobleemide korral. Terviseprobleemide ilmnemisel puhkavad või magavad pea pooled noortest (n=114; 45%), 13,8% noortest joob vett või (ravim)teed (n=35) ja 12% noortest võtab ravimeid, peamiselt valuvaigisteid (n=32). Ka räägivad noored oma lähedastega, eelkõige perevanemate, kasvatajate, kasuvanemate, psühholoogide, sõprade ja elukaaslastega (n=27; 10%) ning tegeletakse oma lemmiktegevustega nagu jalutamine, muusika kuulamine, filmide või sarjade vaatamine, hobidega tegelemine jne (n=25; 9%).

*„Kuulan muusikat, üritan mõtted mujale saada või süüa või joon midagi, mis teeb paremaks tunde.“
(KN243, 21)*

„Jalutan värskes õhus ja räägin ühe oma olulise usaldusnimesega. Väga-väga palju on aidanud 4 aastat koolipsühholoogi juures käimine ning teen seda ka 5ndat ja viimast aastat veel, sest on teemasid, millega tegeleda.“ (KN72, 23)

Teatud hulk noori püüab välja selgitada terviseprobleemi põhjuse (n=20; 7%), et tegutseda vastavalt terviseprobleemile (nt suheldes usaldusisikute või arstiga, probleemi mõtetes analüüsides või otsides infot interneti kaudu) ja mitte midagi ei tee 7% noortest (n=18).

„Oleneb, miks mul halb olla on. Kui on füüsiline valu, leian valuvaigistit. Vaimsed pahaolemised mõtlen ma endas läbi ja püüan leida põhjuse, miks nii on ja kui ma olen põhjuse enda jaoks lahti mõtestanud, proovin leida probleemile lahenduse.“ (KN78, 21)

Intervjuudes osalenud noorte sõnul võtavad nad üldjuhul terviseprobleemide ilmnemisel ühendust arstiga, eelkõige perearstiga. Terviseurede, eelkõige vaimse tervise urede leevendamiseks suunavad noored oma mõtteid mujale, nutavad, söövad, mediteerivad, tegelevad joogaga ja/või mõtleavad positiivseid mõtteid. Mõned noored kasutavad terviseprobleemide ilmnemisel meelemürke.

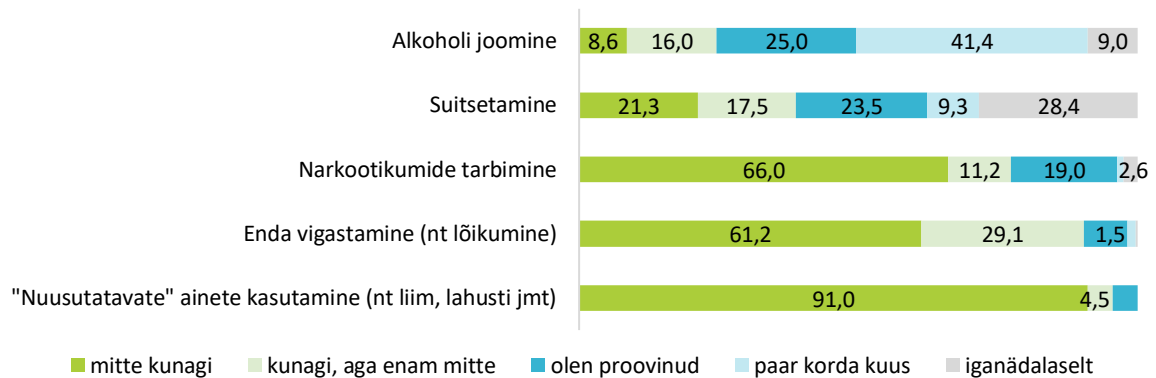
Terviseprobleemide korral pöördub asendushooldusel olijatest esmalt asendus- või perekodude töötajate või kasuvanemate poole 62% (n=51) noortest ning ise võtab perearsti või meditsiinitöötajaga ühendust iga viies noor (n=22; 26%). Asendushoolduselt lahkunud noortest pöördub valdav enamuse perearsti või meditsiinitöötaja poole (n=112; 60%) ja perevanema, kasvataja või kasuvanema poole pöördub 18% (n=34). 9% kõikidest noortest tegeleb terviseprobleemide tekkimisel probleemiga ise või pöörduvad eelkõige sugulaste, sõprade, elukaaslase või tugiisiku poole.

Noortelt taheti ka teada saada, kui sageli nad käivad hambaarsti juures. Uuringud on näidanud, et kui noorukiea lõpus on hambad terved, püsivad hambad terved veel mitukümmend aastat.³⁷ Kuna Eestis on alla 19-aastaste hambaravi tasuta, siis on võimalik vältida olukorda, et täiskasvanueas lähevad noortel väga suured kulutused hambaravile. Seega võib hammaste olukord mõjutada olulisel määral ka noorte elukvaliteeti. Kuna ühel intervjuus osalenud noorel oli kogemus, kus asendushoolduse ajal tasuta hambaravi võimalust ära ei kasutanud, siis soovitas ta teistel noortel kindlasti lasta oma hambad enne 19-aastaseks saamist korda teha. Vähemalt kaks korda aastas käib hambaarsti juures 29% (n=75), üks kord aastas 34% (n=88) ja kord kahe aasta jooksul 14% noortest (n=37). Kogu oma elu jooksul on üksikud korrad hambaarstil käinud viiendik noortest (n=50; 19%). Üksikud noored ei ole kordagi hambaarsti juurde jõudnud. Sealjuures, asendushooldusel olevatest noortest käis 40% kaks korda aastas hambaarsti juures ning asendushoolduselt lahkunud noorte hulgas külastas enim noori (38%) hambaarsti üks kord aastas. Mitmed intervjuueeritud noored tunnistasid, et ei olnud alaealisena hammaste hooldusele ja hügieenile piisavat tähelepanu pööranud, millest tulenevalt jõudsid hambaarsti juurde vanuses, kus hammaste parandamine ei olnud enam tasuta, mis omakorda mõjutas see olulisel määral nende majanduslikku toimetulekut.

„Omaltpoolt soovitan kindlasti hambaarsti juures käia, enne kui nad 19 saavad, sest siis see on juba väga-väga kallid.“ (N23, 19)

Lisaks sooviti teada saada, kui võrd on noored kokku puutunud eri meelemürkide kasutamise, aga ka enese vigastamisega (nt löikumisega). Vähim on noored kokku puutunud „nuusutatavate“ ainetega (nt liim jne): 91% noortest (n=244) ei ole mitte kunagi neid aineid tarbinud. Narkootikumide ei ole kunagi kasutanud 66% noortest (n=177) ja ennast vigastanud 61,2% (n=164). Iganädalaselt suitsetab 28% (n=76) ning alkoholi tarbib 9% (n=24) noortest. Kusjuures asendushoolduselt lahkunud noortest suitsetab vähemalt kord nädalas iga kolmas (n=67; 36%) (vt. Joonis 28).

³⁷ <https://www.haigekassa.ee/laste-hambaravi>

JOONIS 28. SUITSETAMISE, ENDA VIGASTAMISE, ALKOHOLI- JA/VÕI MEELEMÜRKIDE TARBIMISE SAGEDUS NOORTE HULGAS (N=268)

Lisaks taheti küsitluses osalenud noortelt teada saada, mis on suitsetamise, enda vigastamise, alkoholi ja/või meelemürkide tarbimise puhul nende jaoks kasu- ning kahjutegurid. Vastustest ilmnes, et noored tuginesid vastamisel suurel määral enda kogemustele. Enim noori on suitsetanud, ennast vigastanud, alkoholi ja/või meelemürke tarbinud hea tunde saavutamiseks, rahustamiseks ning stressi leevenduseks (n=75). Ka tegeletakse nende tegevustega eelkõige seltskonnas, sh kuuluvustunde tõstmiseks (n=20). Mitme noore jaoks on enda vigastamine, suitsetamine ja erinevate mõnuainete tarbimine aidanud saada tähelepanu, tulla toime valuga ning aidanud sealjuures vaimset valu „kustutada“, suurendada julgust või saada adrenaliini. Lisaks on erinevate ainete proovimine olnud noorte jaoks õpetlik, aga neid on proovitud ka huvi pärast. Mõni noor suitsetab, lõigub ennast, tarbib alkoholi ja/või meelemürke harjumuse tõttu. Sealjuures leidis suur hulk noori, et kasutegureid nendel tegevustel ja ainetel ei ole (n=36).

Kahjuteguritena toodi enim välja halba mõju tervisele, sh vaimse tervise probleemide tekkimist (n=79). Ka mainiti kahjuteguritena enesega rahulolematust, kahetsust ja häbitunnet (n=11), lõikumise puhul armide tekkimist, mis jäävad terveks eluks (n=9), elukvaliteedi langust ja üldist negatiivset mõju (n=9), kergesti sõltuvusse jäämist (n=8), halba mõju suhetele (n=7), rahalist kulukust (n=7) ning valu kogemist (n=4). Lisaks kirjeldati, et mõnuainete tarbimine võib tekitada olukorra, kus sarnanetakse oma bioloogilistele vanematele, ja mille tõttu nad sattusid asendushooldusele. Teatud hulga noorte jaoks ei ole suitsetamine, lõikumine, alkoholi ja/või meelemürkide tarvitamine kahjuliku mõjuga (n=13), seda eelkõige sellepärast, et noored ei ole nende ainete või tegevustega kokku puutunud või siis on kogemused minimaalsed.

Kuigi küsitluses osalenud noortest tarbivad regulaarselt alkoholi pooled (n=106; 50%), siis mitmed noored kirjeldasid intervjuudes, et asendus- ja perekodudes kasvavate noorte seas on alkoholi liigtarvitamine ja narkootikumide kasutamine väga levinud, eriti noormeeste seas. Tavapärane oli olukord, kus noored, kes olid pärit peredest, kus vanema(te)l oli alkoholi- ja/või narkosõltuvus, hakkasid sarnaseid eluviise harrastama. Sealjuures oli aga ka neid, kes ütlesid, et kuna nende bioloogilistel vanematel on olnud probleeme meelemürkidega, siis ei taha nad ise samasugust elu elada.

„Tavaline, et sama muster kordub. Ma arvan, et see on sellepärast, et nad ei tegele selle traumaga ja kallavad selle alkoholipudelis ja püüavad ära minna sellest valust. Aga nad peaksid tegelema selle valuga ja siin oleks terapeuti vaja, sest kui nad ei tegele sellega, siis võib see väga tõenäosuslikult juhtuda.“ (N46, 21)

Ka puutusid noored alkoholi liigtarvitamise teemaga kokku sel moel, et satuti elama alkoholiprobleemiga kasuvanema juurde või mindi pärast asendushoolduse lõppu taas elama oma bioloogilise perekonna juurde. Samas on oluline, et välditaks olukorda, kus noor satub elama sinna, kust ta asendushooldusele paigutati ning kus noor võib endist viisi kokku puutuda näiteks oma sõltlastest bioloogilistele vanematele või ebatervete elukommetega sõpruskonnaga (Sindi jt, 2019b).

„Alguses oli kõik ilus nagu ikka, aga siis, kui mingisugused paberid tehtud olid ja ma olin nende hoolealune, siis selle pere naisliige hakkas rohkelt tarbima alkoholi ja selle tõttu oli väga raske suhelda ja elada selles majas. /.../ Kahju inimesest, kes on sattunud viinakuradi kätte. Ja me püüdsime joomist piirata ja kallasime pudeleid tühjaks, aga vahet ei olnud lõpuks.“ (N20, 22)

Mitmed noored puutusid alkoholismi teemadega kokku tänu sellele, et suhtlevad oma alkoholiprobleemidega bioloogilis(t)e vanema(te)ga. Need noored tõid välja, et kuigi vanemate alkoholismiprobleemiga on tegeletud, siis nende vanem(ad) ei ole ise huvi tundnud, et oma sõltuvusest välja tulla. Siiski leidis ka noori, kelle vanem oli lõpetanud alkoholi liigtarvitamise ning muutnud oma endist elustiili.

„Isa alkohoolik ja /.../-aastat siia maani joob. Aga ta peab ise tahtma, muidu ei ole võimalik midagi teha. Kõik on inimeses endas kinni. Kui ta joob, siis viin talle toitu. Selline tunne, et ta on ise laps. Ja see mõjutab ja mõtlen, et see ei mõjuta, aga see mõjutab ja ma ei saa midagi teha, et see mõjutab.“

„Ja meile öeldi, et me lähme suht kiiresti tagasi oma vanemate juurde. Ma sain aru, et ta hakkas mingeid asju tegema ja mingid tabletid pidid aitama alkoholi joomise vastu. Aga ma ei näe, et midagi oleks muutunud ja mul siin on tekkinud lähedasem suhe oma perevanemaga kui emaga. Ja suurim murekoht on see, et kui palju inimene ise muutuda tahab. Et raske on muuta, kui ta muuta ei taha. Ma ei saa teda ka päris ära unustada, sest pikalt elasime ikkagi koos ja ta on ikkagi oluline inimene mu jaoks.“

Noorte hinnangul tuleks asendushoolduse ajal toetada senisest enam neid noori, kellel on oht hakata harrastama sarnaseid eluviise nagu nende vanemadki (nt alkoholi ja narkootikumide liigtarbimine) ja mille tõttu neid vanema(te) juurest ära võeti.

„Et suht tihti on see, et kui laps satub asenduskodusse, siis tekib nagu tsükkel /.../ ja siis on see, et see laps ei satuks samasse eluviisi, kui ta oli enne või nii, nagu ta vanemad olid. Üks kutt sattus oma korterisse ja sealt visati välja ja siis läks oma ema juurde, et 7 aastat sa oled olnud asenduskodu teenusel ja sind võetakse ära ema juurest, kus sul ei tohiks olla hea elada ja siis sa satud tagasi sinna ja see on vale. Hästi oluline, et lõhkuda see ring ära, et nad ei satuks sama eluviisi peale.“ (N36, 21)

38% küsitlusele vastanud noortest on kokku puutunud enesevigastamisega, eelkõige lõikumisega. Kusjuures enesevigastamise kogemusega noortest olid 56% (n=93) tütarlapsed ning 43% (n=71) noormehed. Ka teistes uuringutes on selgunud, et enesevigastamine on rohkem levinud tütarlaste seas (Barrocas jt, 2012; Osila jt, 2016). Ka intervjuudes osalenud noortest olid mitmed kokku puutunud lõikumisega, kas ise seda tehes või siis tegelesid sellega nende sõbrad, õed-vennad ja kaaslased asendus- või perekodus. Noored tõid välja, et sageli tegelesid sõbrad lõikumisega üheskoos ning end lõikuma hakatigi sõprade eeskujul. Mitmed noored mainisid, et nad hakkasid end lõikuma erikoolis või psühhiaatriakliinikus. Lõikumise puhul mainiti, et seda tehti siis, kui ei tulnud oma emotsioonidega toime, tunti masendustunnet või ärevust, sooviti saada tähelepanu ja naudingutunnet ja/või veeta sõpradega lihtsalt vaba aega.

„Ja mu mõte ei olnudki küll surra. Jah, sel hetkel sa tahad, et sureks ära, aga kui oled elus, /.../ sa tahad, et keegi näeks, et läheks paremaks, aga lõppude lõpuks ei läinud kunagi paremaks, kui sa ise ei teinud. /.../ Ja seda [lõikumist] väga ei nähtud.“ (N, 16)

„Ja siis mind pandi psühhiaatria haiglasse, aga mulle öeldi, et see on koht, kus sa saad puhata ja mul oli et ok, ja seal võeti mult kõik asjad ära ja seal oli koos seltskond, kus peaaegu kõik ennast umbes lõikusid ja ma polnud kunagi end lõikunud ja seal tekkisid uued sõbrad ja teistsugune elu sai alguse ja ka lõikumine, ja teised tegid ja nii see läks. /.../ ja ma lõikusin, sest see oli fun mu jaoks, ma nautisin seda. Aga viimane kord, kui haiglas olin, siis oli minus nagu küpsus, et minna oma eluga edasi.“ (N, 18)

„See [lõikumine] nagu korraks võttis selle valu või kurva olemise ära, aga siis oli ikkagi, et miks ma tegin seda, et ei olnud vaja. Et lihtsalt oligi see, et valu oli hea, mis tekkis korraks. Et see võttis kurva olemise tunde. Ma olen psühholoogi juures käinud /.../. Töötajaga ei ole rääkinud, teistele ei julge rääkida, sest nad sõimaksid. Nad ei saaks ka aru, et miks ma seda tegin. /.../ [lähisugulane], ta lõigub päris tihti. Kui sa lähed mingi vanema inimese juurde ja öeldi, et sa vajad psühholoogi, siis on vaja kohe tegeleda, aga sulle öeldi, et sul ei ole vaja minna, sul on kõik hästi. Kas nad ei tahtnud kuulata või nad ei tahtnud mind aidata. Ja siis sotsiaaltöötaja küsis, et kas ma vajan psühholoogi abi. Vanemad [täiskasvanud inimesed] ei saa aru, et nooremal on abi vaja.“ (N, 18)

Intervjueeritute rääkisid enesevigastamisest valdavalt asendus- ja perekodudes elavad või elanud tütarlapsed. Samuti olid noored puutunud kokku pigem regulaarse enesevigastamisega kui üksikute kordadega. Teenuseosutajad ja KOVID enesevigastamist, mis mõjutaks iseseisvasse ellu astumist, välja ei toonud.

4.2.9. TRAUMAATILISED KOGEMUSED

Intervjueeritud noorte hulgas oli palju ka neid, kes tundsid, et nende minevikus toimunud sündmused mõjutavad väga palju nende elu, sh vaimset tervist ja toimetulekut. Näiteks oli mitu noort, kes ei julgenud väljaspool kodu rääkida, et nad ei kasva koos oma bioloogiliste vanematega. Kui mõnedel juhtudel varjati seda infot sellepärast, et noored olid kogenud kaaslaste ja/või õpetajate kiusamist, siis teistel juhtudel kardeti, et tõde võib mõjutada suhteid koolikaaslastega.

„Minu kõige suurem ebakindlus oli see, et ma elan asenduskodus ja alles 8ndas klassis rääkisin, et elan asenduskodus ja mitte keegi ei uskunud. Ja keegi ei võtnud seda halvasti, aga ma ikkagi ei tahtnud sellest rääkida. Aga see viis ka selleni, et lähedased sõbrad ei julgenud ka midagi küsida selle kohta.“ (N36, 21)

Lisaks olid paljud intervjueeritud noored puutunud kokku kas vaimse ja/või füüsilise vägivalga (sh seksuaalse väärkohtlemisega), õpingute katkestamise, enesetapumõtete, -katsete või lähedase enesetapuga, noortekampadesse kuulumise, kuritegevuse, alkoholismi, narkomaania, enesevigastamise, tapmise ja tapmiskatsete, kodutuse jt raskete olukordadega. Sealjuures selgus, et väga sageli ei olnud noored pärast traagilisi sündmusi või kogemusi saanud psühholoogilist abi või olid psühholoogidega kohtunud vaid mõned üksikud korrad. Lisaks esines olukordi, kus psühholoogide juures ei kõneldud traagilistest olukordadest ja spetsialistid vältisid neid teemasid.

„Käisin terapeutide juures ja nad teadsid, et nad ei tohi seda teemat üles tõsta. Ja ma lihtsalt üritan seda ära unustada.“ (N, 17)

Samas oli palju neid noori, kellel oli küll kokkupuuteid psühholoogidega ja kes olid käinud erinevates teraapiates, kuid kes ei tundnud, et neist oleks tegelikult abi olnud. Siiski oli ka neid noori, kes tundsid, et psühholoogide juures käimisest oli kasu olnud.

„Mul on olnud päris palju hingelisi traumasid. Mingid päevad on rasked. Sa elad siia maani nagu oled 24, aga vahel on tunne nagu ma oleks 15. Hingeline trauma ikka 10 aastat hiljem sees. Pead ju ellu jääma ja tegelema sellega. Tahaks abi, aga ma ei viitsi aega raisata inimese peale, kes lihtsalt klõbistab arvutiklahve ja ütleb sulle lõpuks, et ma kirjutan sulle antidepressandid. Võtan need sisse, aga kas ma liigun edasi? Hingelisel tasandil ei liigu, olen täpselt samas kohas.“ (N5, 24)

„Olen käinud ainult ühe korra psühholoogi juures, siis kui mu /.../ [lähedane isik] ära suri, aga siis ka nagu ma ikkagi ei suutnud, sest see oli nii valus hetk ja see oli liiga vara, et sellest kellelegi rääkida ja siis hoidsingi kõik enda sees. Ja kui 18 sain, siis hakkas see kõik tagasi tulema ja siis ma tundsin, et ma ei taha, et miks mul psühholoogi on vaja, aga siis hakkasin endale liiga tegema ja võtsin julguse kokku ja läksin abi otsima ja sellest oli abi. Ja ma hakkasin ennast lõikuma ja tahtsin enekat teha, jah! Ja tegelikult hakkasin lõikuma juba põhikooli ajal, aga need olid lihtsalt sellepärast, et teised tegid, ma pidin ka tegema. Aga peale seda, kui mu /.../ ära suri, siis hakkaski tulema see, et depressioon ja asjad.“ (N, 18)

Teatud osa noori hakkas oma vaimse tervisega tegelema pärast asendushoolduselt lahkumist. Samas tundsid neist mitmed, et nad oleksid võinud paremat abi saada juba asendushooldusel viibides. Sealjuures nenditi, et asendushooldusel viibival lapsel või noorel on tegelikult raske jõuda selle teadmiseni, et ta kindlasti psühholoogi vajab. Seega, isegi kui vajalikud nõustamisteenused on noore jaoks olemas, ei pruugi noored nendeni jõuda.

„Ma nüüd näen, et me pigem ei räägi sellest [vaimse tervise teemadest], see on tabuteema ja tagasi vaadates, kui mõtlen oma lastekodu elu peale, siis ei olnud võimalust rääkida või siis kui laps oleks tahtnud rääkida, aga kindlasti läbi erinevate psühholoogide ja psühholoogiliste

tarkuste oleks saanud panna ka mind rääkima olulistest asjadest. /.../ Fookus oli selle peal, et kuidas koolis hakkama saada, kuidas sa hakkama ei saa, et miks koolis halvad hinded, aga ei nähtud tuuma, et laps ei ole ise süüdi, vaid seal on midagi enamat.“ (N18, 23)

Nii nagu ilmnes Osila jt (2016) uuringust, selgus ka hooldusperede ja eestkostjatega tehtud intervjuudest, et sageli puudub info ja võimalused eri spetsialistide (nt psühholoogid, psühhiaatrid, terapeudid) poole pöördumiseks. Samas, vajadus psühholoogilise abi järele on väga suur.

„Lapsed tulevad suure seljakotiga, nähtamatu seljakotiga, mis hakkab aastatega alles lahti minema. Ennem seda keegi ei näe, ainult laps kannab seda raskust kannab.“ (EK)

Sealjuures tundsid mitmed eestkoste ja hoolduspere vanemad, et nad vajaksid ka ise nii psühholoogilist tuge kui ka teadmisi ning oskusi noore arengu ja suhtlemisoskuste toetamisel. Kuna eestkoste- ja hooldusperede vanematel ei olnud tegelikult võimalik vajaliku spetsialisti poole pöörduda, siis olid neile toeks eelkõige lähedased inimesed või saadi üksi hakkama. Mitu eestkostjat olid pöördunud abi saamiseks ka KOVi spetsialisti poole, kuid pärast negatiivseid kogemusi nad enam seda teha ei soovinud. Ka oli mõnel eestkostjal kogemusi, et nad andsid koolile või KOVile noore probleemsest käitumisest teada, kuid sekkumist ei järgnenud ning kui probleemid kuhjusid, siis alles toimus sekkumine, kuid liiga hilja. Väga sageli puudusid eestkoste- ja hooldusperede vanematel endil rahalised vahendid, et erinevate spetsialistide poole pöörduda.

Paljud intervjuueeritud asendus- ja perekodus elavad või elanud noored olid kokku puutunud vaimse ja/või füüsilise vägivallega nii koolis kui ka asendushooldusel viibimise ajal³⁸. Väärkohtlemisel võivad olla väga pikaajalised mõjud, mis õigeaegse abita võivad oluliselt mõjutada inimeste enesehinnangut, tervist ja heaolu. Uuringust selgus, et koolis oli kiusamine (nii vaimne kui füüsiline) toimunud eelkõige põhikoolis õppimise ajal ja eelkõige kasutati nende puhul vaimset vägivalda, näiteks solvamist, ignoreerimist ja tõrjumist. Kusjuures lapsed peavad kõige raskemaks vaimseks vägivaldaks eelkõige ignoreerimist, mis sageli on ka füüsilisest vägivaldast vähem nähtav (Strömpl jt; 2007). Sealjuures olid mitmed noored kogenud ka füüsilist vägivalda. Need noored, keda kiusati, kirjeldasid, et neid kiusati eelkõige sellepärast, et nad elasid asendushooldusel, nad olid koolis uued, võrreldes teistega vaesemad või muul viisil erinevad (nt kandsid prille, olid ülekaalulised jms). Samuti rääkisid noored, et kiusamine mõjutas nende õppeedukust, õpimotivatsiooni, vaimset tervist, soovi käia koolis ja/või ajendas kiusamine koolist puuduma ning õpinguid katkestama.

„No koolis pandi mulle jalgu ette, mind tõugati, mulle öeldi halvasti, et kus su vanemad on, su vanemad ei taha sind. Igatahes, noored on ikka väga-väga julmad. Õpetajad ei tegelenud sellega üldse, neil oli täiesti ükskõik.“ (N, 18)

„Mind on väga palju kiusatud, juba põhikoolist saati /.../ ja mind on proovitud tappa koolis ja ka lastekodus on mind väga palju kiusatud. Ma olen igal pool olnud väga suure kiusamise all.“ (N, 25)

Strömpli jt (2007) uuringust selgus, et kiusajateks on tavaliselt õpiraskustega õpilased, kes üritavad välja pressides parandada oma hindeid ja seeläbi ka staatust, ohvrikogemusega lapsed, kes väldivad taas ohvriks langemist ning uustulnukad (istuma jäänud või päris uued õpilased), kes püüavad endale vägivalda abil klassi hierarhias võimalikult kõrget kohta saada. Kuigi uuringus osalenud noortel oli kokkupuude kõigi nimetatud kolme tüübiga, kas siis kiusaja ja/või ohvri rollis, oli enim siiski neid noori, kes olid olnud ise kiusamise ohvrid ning hakkasid seejärel ise teisi kiusama.

„Põhikoolis narriti mind ja siis ma muutusin ise kiuslikuks ja suurem osa sellest ka /.../ lastekodus olemisest, kus mind väga palju kiusati. Ja koolis olin väga kiuslik. /.../ Ja ma rohkem kiusasin füüsiliselt kui sõnaliselt ja kiusasin nooremaid, vanemaid ja ka õpetajaid. /.../ Ja olid ka politsei teemad, sest ma varastasin hästi palju ja mul oli hästi palju probleeme sellega. Praegu on juba pikemat aega ära lõppenud /.../ ja ma ei suutnud kellelegi öelda, et ma olen kiusatud. Ja ma ei tahtnud sellest rääkida.“ (N, 19)

³⁸ Uuringus ei käsitletud väärkohtlemist, mis oli toimunud enne asendushooldusele siirdumist.

„Aga mingi aeg hakkasin ma koolis käima ja ma julgesin vastu hakata ja ma hakkasin kiusajate kiusajaks. Need, kes mind proovisid kiusata, ma kiusasin neid ja kui nägin, et kui kedagi kiusati, siis ma kiusasin nende kiusajaid.“ (N, 18)

Sealjuures oli ka neid noori, kes kannatasid kiusamise ära. Noored põhjendasid kiusamise ära kannatamist sellega, et kas nad ei julgenud vastu hakata, nende varasematele kaebustele ei olnud täiskasvanud reageerinud või oli neil varasema kogemuse tõttu hirm, et neid hakatakse veelgi rohkem kiusama.

„Ja mina ei hakanud vastu. Ma olin sihuke, kes lihtsalt kannatas selle ära, ühest kõrvast sisse ja teisest välja. Mul oli nii lihtsam, sest see on nende probleem. Ma olen alati mõelnud, et ma ei tea, mis nende elus toimub, et äkki neil on kodus halvasti, et sellepärast kiusavad. /.../ Et siis, ma kannatasin umbes ära, et see oli mu põhiline põgenemistee ja lihtsalt looduses olla ja sõpradega aega veeta ja unustada need mured.“ (N, 18)

Mitmed noored rääkisid, et minevikus toimunud kiusamine mõjutab oluliselt siinamaani nende elu, kus neil on raske teisi inimesi usaldada, mistõttu on nad ka suhete loomisel, eriti võõrastega, ettevaatlikud. Lisaks oli noori, kel esines üksildustunnet, madalat enesehinnangut, ärevushäireid ning posttraumaatilist stressihäiret. Moore jt (2017) järgi on eelnevalt mainitud ilmingud kõige tüüpilisemad kiusamise tagajärjed. Kui koolis esines kiusamist, siis enamasti oli kiusamisega tegelemine ja sekkumine noorte sõnul liiga vähene või puudus üldse. Sealjuures ilmnis uuringust, et need noored, kel oli kogemusi vaimse ja või füüsilise väärkohtlemisega, rääkisid väga sageli, et edasises elus soovivad nad teisi inimesi aidata ja toetada sarnase elukogemustega lapsi.

Tihti märkisid noored intervjuudes, et nad olid asendushoolduse ajal kas ise või olid nende kaaslased kogenud teiste noorte kiusamist. Tavapärane oli endast väiksemate ja nooremate laste kiusamine. Valdav enamus noortest, kes olid sattunud asenduskodusse nooremas eas, olid kogenud kaaslaste kiusamist. Mitmed noored olid hakanud vanemana ise endast nooremaid kiusama. Näiteks selgus Kallipi (2008) magistriltööst, et asenduskodus oli laste ning noorte agressiivne ja vägivaldne käitumine enesestmõistetav ning kõik aktsepteerisid seda. Ka käesolevas uuringus rääkisid nii noored kui ka asendus- ja perekodude töötajad asutuses toimuvast väärkohtlemisest kui käitumisest, mis kuulub asendus- või perekodu elu juurde.

„Et nõrgemaid kiusati, et nad ei saanud enda eest seista ja töötajad ei kuule ega näe. Võid rääkida küll. Ja võin öelda, et lastekodus elatud aeg oli mu elu parim aeg. Ma õppisin enda eest seisma, ma õppisin teisi kaitsma. Sain teada, et mis see tähendab, kui teised sinu eest seisavad. Minu kogemuse järgi on teised noored kõige rohkem toeks ja lapsed peavad hoidma kokku, sellepärast et mitte keegi ei saa teie enda probleemidest aru, kui te ise. Kõige kurvem on see, et kui suured õpetavad lapsi kiusama üksteist, see on hästi nõme.“ (N20, 22)

Vägivaldse käitumise puhul käitusid asendus- ja perekodude töötajad noorte sõnul erinevalt. Oli töötajaid, kes sekkusid, kas rääkisid väärkohtlejatega ja/või määrasid neile karistuse. Karistustena kasutati näiteks seletuskirjade kirjutamist, asjade (nt telefon, arvuti jms) või hüvede äravõtmist (nt vähendati arvutis või telefonis oleku ja õues viibimise aega jms) ja oma tuppaa saatmist. Sealjuures mainis mitu noort, et väga sageli karistati noori ilma põhjuseta või määrati liiga karm karistus. Noored kirjeldasid, et oli ka neid töötajaid, kes ei sekkunud üldse või ei saanud sellepärast sekkuda, et kiusamine toimus siis, kui töötajaid juures ei olnud.

„Et pekstakse üksteist ja tehakse haiget ja asi ei ole leebe, vaid karmim ja ma ei tea, et endal on halb vaadata, et kui väiksemaid kiusatakse ja kui lähed kaitsed, siis saad ise, et miks sa mõlised ja kaitsed neid. /.../ Aga kasvatajad ei tee midagi, sest kasvataja ütleb, et pisikesed ise süüdi, et neid kiusatakse ja nad ise kiusavad suuremaid. Ma usun, et peab tegelikult nende väikestega rahulikult rääkima, mitte karjuma, sest kui nad teevad midagi valesti, siis nende peale karjutakse, aga nendega peab rahulikult rääkima ja mitte lihtsalt teise tuppaa saatma ja mitte kohe karistama.“ (N, 18)

„Päris paljude töötajate jaoks oli see suht ükskõik, et ahh küll need lapsed tulevad ise toime, et ei taheta tähelepanu pöörata ja lapsi on palju ja kasvataja ei jõuagi, aga jah, ma ei mäleta küll, et ma oleks saanud sellest rääkida. Eks ikka oli hetki, kui läksin ja ütlesin, et ma sain peksa ja siis mingeid meetodeid oli, kui pahandust tehti, aga jah, kuidagi lahjalt võeti seda kõike, et võibolla oleks pidanud lapse saama rääkima

asjadest ja rohkem vaatama lapse hinge sisse ja looma lapsele turvaline tsoon, kus ta saab end avada ja ta saab jagada, et sellest valust ka nagu lahti saada, vaat see oli puudu ja see on siamaani puudu, kui olen lastekodus käinud ja ma näen ka töötajate suhtumist lastesse, et need kes on vaimse eripäraga, nende üle ka naerdakse.“ (N, 23)

Mitmed hooldus- ja eestkosteperedes kasvanud noored rääkisid, et neid väärkoheldi kasuperes nii vaimselt kui ka füüsiliselt ning see mõjutas tugevalt nende vaimset tervist. Ka mainisid need noored, et kuigi kasuvanemad on olnud neile suureks toeks, on neil puudulikud vanemlikud oskused. Samuti oli intervjuueeritud noorte seast paljud asendus- ja perekodu noored puutunud kokku situatsioonidega, kus töötajad olid kasutanud vaimset vägivalda kas intervjuueeritavate või teiste noorte peal. Näiteks karjusid täiskasvanud noorte peale, mõnitasid, solvasid, alandasid ja/või ei kohelnud lapsi võrdselt. Mitmed noored ütlesid, et nad tundsid nende töötajate suhtes pettumust, kurbust, viha, ent ka, et hakkasid neid vähem usaldama.

„Ja ma ei tahtnud terrorit kuulda, et kuidas mind ei taheta ja kuidas ma rahu ei anna ja mida kõike veel. Ja see oli päris hull, et tuled koju /.../ ja üks hetk ütleb sulle, et kuidas ta sind armastab ja teine hetk ütleb sulle, et kuule tõmba uttu siit majast, sa ei ole mitte keegi, sa rikud siin meie rahu, sind ei taha mitte keegi siia ja koli välja ja lõpuks esimesel võimalusel läksingi ära. /.../ Ja ta [hoolduspere vanem] tuli mulle kallale ja ta sai vastu ja siis ta esitas peksusüüdistuse, et mina peksin ta läbi, aga ma ei lase endale liiga teha. /.../ ja käisin siis rääkimas uurijatega ja nagu kõik täiskasvanud olid minu poolt ja ta võttis süüdistuse tagasi.“ (N, 22)

„Vanasti inimesi karistati niimoodi, et pandi herved põrandale ja inimene pidi seal põlvede peal seal olema pool tundi, nagu piinamine põhimõtteliselt, nagu kuivatatud herved ja ma pidin ka selle üle elama ja nii karistas mind kasuema ja samal ajal ähvardas mind, et sa lähed lastekodusse, seal on kurjad tädid ja kõik vihkavad sind.“ (N, 21)

„Tegelikult meil ei olnud väga palju kiusamist, aga kõik olenes sellest, et kes oli töö. Ja töötajad suhtusid mõnedesse lastesse erinevalt /.../ ja seda oli valus kõrvalt vaadata, kuidas kasvataja eelistab oma arvamuse järgi lapsi ja surub enda korda peale lapsele, kes on väga tubli ja hoolas, hinded kõik korras ja käitub hästi. Aga ma ei tea, lihtsalt mõni kasvataja vingub kogu aeg selle üle, et üks väike asi, mis ta valesti teeb, see on lihtsalt tema jaoks suur katastroof ja seda oli nii jube vaadata ja seda ei olnud väga harva, seda oli tegelikult suht tihti.“ (N, 18)

Ka kogesid mitmed asendus- või perekodus elanud noored, et asutustes kohtlesid töötajad halvasti neid noori, kes olid asutusest lahkumas või äsja lahkunud. Noored mainisid, et neid solvati ning öeldi, et nad ei saa iseseisvalt hakkama. Kui need noored lahkusid asendus- või perekodust, siis nad olid õnnetud ja pettunud ning neil oli pärast keerulisem asutuses töötavate inimestega kontakti hoida. Nende noorte hinnangul oleksid töötajad pidanud toetama nende valikut alustada iseseisvat elu. Sealjuures tahtsid need noored iseseisvalt elama hakates eelkõige endale tõestada, et nad saavad ise hakkama.

„Kui mina hakkasin välja kolima, siis ma ei võtnud kõike kuulda, mis mulle räägiti, aga siis mind tambiti nii maha, väga maha ja see jutt läks kaugemale sealt majast ja mul oli lihtsalt vastik seal käia. Ja ta [perevanem] on ikka väga halvasti öelnud, ta kasutab väga inetuid sõnu ja ma ei võta enam nii südamesse ja ta oli sõnadega nii hull. Et kuidas sa ütled lastele debiilikud või persevestid? Et miks sa teed seda tööd, kui see sulle ei meeldi? Ja samuti ütles ta mulle, et ma olen halb ja debiilik ja loll, et ma teen oma otsuseid. Aga las ma teen, ma peangi tegema ja ma pidin kogu aeg midagi tõestama. See on nii kurb.“ (N, 21)

„Ja mis mulle rõõmu ei valmistanud, oli väga kohutav kogemus, oli see, et kui ma rääkisin, et ma lähen nüüd iseseisvale elule, siis /.../ [töötaja] pööras täiesti segi ja ta hakkas mu peale karjuma, et sa ei saa hakkama, sa oled kodutu põhimõtteliselt. See tegi mulle nii palju haiget, et mind selle kõigega üle valati ja suruti nurka. /.../ Aga nüüd hoida last tagasi, kes on valmis minema iseseisvale elule, on väga vale.“ (N, 23)

Töötajate mitteprofessionaalse käitumisega kokku puutunud asendus- ja perekodudes elanud ning elavad noored mainisid, et tihti on nendega tegelevatel töötajatel vähesed teadmised, oskused ja/või kogemused asendushooldusel viibivate noortega tegelemiseks.

„Kasvatajaid võeti suht nii tööle, et ma ei tea, et kas neil ei olnud väga kogemusi või ma ei tea, et suht lambid inimesed võeti sinna tööle, vanasti olid ikka need, kel olid lastega, neil oli rohkem kogemusi ja koolitusi tehtud. Jah, uutes majades oli inimesi, kes alles läksid koolitustele, aga nad ikkagi midagi seal väga ei õppinud. Mõni õppis, mõni ei õppinud. Võiks küsida töövestlusel, et milline elu peaks olema perekodu lapsel, milline võiks olla lapse tuleviku elu ja mida sa saaksid teha, et tal selline elu tuleks.“ (N27, 18)

„Seda on suht ekstreemne öelda, aga nagu parem oleks olnud, kui see inimene [töötaja] ei oleks seal olnud, seda olen suht paljude kohta tõdenud.“ (N36, 21)

Lisaks tundsid mitmed intervjuueeritud noored, et nende kasvatajatel või kasuvanematel on nende osas valed ootused, mistõttu tunnevad noored sageli lisastressi. Ka pidasid mõned noored vajalikuks, et tuge ning abi tuleks anda kõikidele noortele ja mitte eeldada, et iseseisvamad saavad elus niikuinii ise hakkama.

„Mõnede kasvatajate poolt tuleb see „Aaa, /.../ [intervjuueeritav] proovib minna edasi õppima“ /.../ ja mina tunnen, et surve peal ja ma ei taha, et nad minult seda ootaksid ja kui ma ei saa edasi, siis läbikukkumine. Kohtame seda asenduskodus palju, ka muudel teemadel. Oodatakse liiga palju.“ (N8, 23)

„Ma olen kasvanud keskkonnas, mis oli väga ärevust tekitav ja kui kahvel maha kukkus, siis ma ei teadnud, et kas mu peale hakatakse karjuma, et kogu elu on see ärevuse foon nii kõrge olnud. /.../ [eestkostja] on nartsissistlike tunnustega ja mul oli see, et ükskõik mis tegin, siis sellega ei oldud rahul. Kõik, mida tegin, oli vale. Lõpuks sa ei saa seda inimest rahuldada, ta kogu aeg ahistab sind, nii väsitav!“ (N38, 19)

„Need, kes on suurema potentsiaaliga, neid ei tohiks võtta kui seda, et nad on terve elu iseseisvad asendus- ja järelhoolduse jooksul, sest nemad vajavad ka tuge.“ (N36, 21)

Seega õppis suur hulk noori kiusamisest, et nad peavad eelkõige ise hakkama saama, ise enda eest seisma ning nad ei saa täiskasvanuid usaldada. Samas näitavad eri riikide uuringud, et sellistel noortel, kel on raskusi teiste inimeste usaldamisega ning kes tunnevad, et peavad iseseisvalt toime tulema, on keerulisem iseseisvas elus hakkama saada. Lisaks võib mõnedel noortel tekkida olukord, kus sama inimene, kelles noor on pettunud, on ainsaks täiskasvanud inimeseks, kes teda iseseisvumisel toetab.

Asendushooldusel viibivate laste ja noorte seas on võrreldes bioloogilises perekonnas kasvanud noortega rohkem kogemusi seksuaalse väärkohtlemisega (Allroggen jt, 2018). Kusjuures seksuaalne väärkohtlemine mõjutab ohvrite füüsilist ja psüühilist heaolu nii lühi- kui pikaajaliselt, sh ohustades ka eakohast arengut (Maniglio, 2009). Ka käesolevas uuringus selgus, et asendushooldusel viibimise ajal või enne asendushooldusele sattumist olid mitmed noored kogenud seksuaalset väärkohtlemist. Need noored olid oma läbielatud rääkinud teistele palju aastaid hiljem. Lisaks rääkisid nad, et läbielatu mõjutas tugevalt nende vaimset tervist ning alles siis, kui nad olid saanud kellelegi rääkida, et neid on väärkoheldud, siis hakkas toimuma tervenemine. Ka oli väärkoheldud noorte puhul tavaline, et väärkohtlejad keelasid neil teistele juhtunust rääkida, eelkõige juhtudel, kus väärkohtlejaks oli samas asendus- või perekodus viibiv noor (nt kasuvend).

„/.../ Ja siis ma mäletan, et mul oli see, et miks ma pean nüüd tasa olema ja miks ma pean [kasu]ema eest midagi varjama või midagi, et mul see hetk täiesti segadus tekkis ja muidugi see mõjutas mind aastaid /.../ ja ma rääkisin lõpuks emale, umbes 10 aastat hiljem või niimoodi. /.../ Ja mulle oli sellest trauma tekkinud /.../ ja ma mäletan, kuidas ma hiljem meeskasvatajaid vältisin. Ma sain juba siis aru, et see on millestki tulnud. /.../ psühholoogiga on see läbi töötatud ja praegu on see teema, et mul on see probleem, et ma ei suuda väga inimest endale ligi lasta ja seepärast ma olen siiani üks ja ma teen selle nimel igal moel tööd, et see saaks ületatud.“ (N, 23)

Noored mainisid, et seksuaalse väärkohtlemise teema ei tohiks olla tabuteema, millest ei tohi rääkida, vaid nendega tegelevad täiskasvanud peaksid looma turvalise ja usaldusväärse õhkkonna, kus oma probleemidest avatult ning hirmudeta rääkida. Ka Sindi (2021) järgi peab noortele andma võimaluse rääkida kõigil nende elu puudutavatel teemadel, ka neil, mis võivad olla täiskasvanutele ebamugavad.

„/.../ Ja laps peab tundma end vabalt, et temasse ei hakata halvasti suhtuma, et teda ei hakata süüdistama, et selline pinnas tuleb tekitada. /.../ Tegelikult on see perevanema töö, et laps saaks minna

rääkima ja siis hakatakse vaatama, et laps saaks rääkida, nii nagu ta tunneb. Ja meiega tegelesid erinevad inimesed. Ja sellele kasvatajale ei tule pähegi, et see [käitumine, mis tekkis pärast väärkohtlemist] on imelik, sest ta ei tegele minuga iga päev, sest ta ei tea, seal on ju need erinevad lülid ja see info läheb kaduma lihtsalt ja mu /.../ emal oli väga palju koormust ja see võtab seda tähelepanu ikkagi ära. /.../ ma ei õigusta, aga saan temast aru. Ja tegelikult oleksid inimesed aru saanud, sest /.../ [sugulane] imestas, et kuidas ma teadsin selliseid asju, kui ma küsisin.“

Olukorras, kus seksuaalne väärkohtlemine asutusepõhisel asendushooldusel on teadaolevast rohkem levinud, on oluline, et töötajatel oleksid sellest suuremad teadmised, et nad oskaksid senisest paremini märgata nii riskikäitumisega noori kui ka potentsiaalseid seksuaalse väärkohtlemise ohvreid.

Paljud noored rääkisid intervjuudes ka oma enesetapumõtetest. Paljud neist tundsid üksindust, hüljatust, tõrjutust, nad kogesid vaimset ja/või füüsilist vägivalda, neil olid õpiraskused, vaimse tervise probleemid ja/või puudusid neil lähedased suhted täiskasvanutega. Rooväli jt (2018) uuringust selgus, et Eesti inimeste seas on enesetapu olulisemateks riskiteguriteks lisaks (mees)soole üksindus, raskused elus ettetulevate probleemide lahendamisel, vaimse tervise häired, suitsiidimõtted ja suitsiidikatseted.

„Mina noorena tundsin, et minu õed ja vennad lahutati minust ja ma ei teadnud mitte midagi neist ja läksin lastekodusse ja olin täiesti ihuüks. See oli minu jaoks, minu süda läks katki kildudeks ja mul tekkis /.../-aastaselt depressioon. Ma olin /.../ aastat depressioonis ja tahtsin ennast ära tappa, sest ma olin üksinda jäetud. Ma tundsin, et mul oli väga puudust inimestest, kelle juurde minna ja kellele välja nutta oma valu ja mul olid lastekodus kaaslased, need lapsed, aga täiskasvanud tulid ja kallistasid lihtsalt sind ja öeldi, et kõik saab korda. Aga sul ei lastud ennast tühjaks rääkida ja see jääb ja jääb aina sügavamale.“ (N, 22)

Mitmed noored kirjeldasid oma enesetapukatseid, mis olid sageli ka korduvad. Enim prooviti enesetappe teha läbi poomise, löikumise ja ravimite liigtarvitamise, mis on ka Rooväli jt (2018) uuringu järgi Eestis peamised enesetappude viisid. Samuti mainis vaid osa noortest, et nad olid pärast suitsiidikatset saanud psühholoogilist abi. Sealjuures on tavapärane, et vaid pooled suitsiidikatse teinud inimestest suunatakse edasisele ambulatoorsele psühhiaatrilisele ravile (Rooväli jt, 2018). Kõik noored, kes rääkisid suitsiidikatsetest, ütlesid, et nad tundsid end tol hetkel üksinda ning neil ei olnud tegelikult kellegi poole pöörduda.

„Ma olen ennast mitu korda üritanud ära tappa. Kõige hullem oli /.../ klassi ajal, siis mul oli ärevushäire nii põhjas ja ma ei teadnud, et mul oli vaja abi. Ja mõtlesin, et kas kõik inimesed tunnevad nii, et kuidas nad seda välja kannatavad /.../ ja mul oli tohutult suur ärevus ja /.../ Ma olen proovinud rohtusid võtta ja üks kord talvel läksin /.../ ja lootsin, et külmun surnuks ja ma olin ikkagi hommikul elus ja mind leiti ikkagi üles ja viidi kiirabiga ära ja kõik läks samamoodi edasi. Ma ei saanud mingit tuge. Ma siamaani mõtlen, et mis juhtus. /.../ Ma olin nii leppinud, et keegi ei taha mind toetada ja mul on siamaani probleemid, et mul on raske sügavaid suhteid luua.“ (N, 19)

„Ma vahepeal võtsin rohkem ravimeid, aga pigem näha, mis juhtub ja juhtus see, et ma jäin magama /.../ ja mind ei suudetud üles äratada. Ja üritasin ka end üles puua, ja see oli väga ebameeldiv kogemus, sest ära ma ei surnud, sest ma ei teinud seda järsku, et kael läheb katki, vaid ma rippusin ja jäin nagu magama ja ei saanud aru, kus ma olin. /.../ Ja kui ma teadvusele tulin, siis ma värisesin, ma nutsin ja ma ei tea, et kas ma karjusin. Ilmselt mitte, sest keegi ei tulnud. See oli suht õudne.“ (N, 18)

Ka oli noori, kelle lähedane inimene (sõbrad, lähisugulased, kasuvanemad) oli viimaste aastate jooksul teinud enesetapu. Nende toimetulek oma lähedase suitsiidiga on olnud keeruline ja kohanemine võtnud palju aega. Mitmetel puudub tugivõrgustik ning nad ei ole saanud ka professionaalset abi. Rooväli jt (2018) uuringust ilmnes, et lisaks eelnevalt mainitud aspektidele ei tea lähedased, kust professionaalset abi saada ja selleks puuduvad ka rahalised vahendid. Lisaks rääkisid need noored, et nad on pärast lähedase surma muutunud palju kinnisemaks, mistõttu tõrjuvad nad ka teisi inimesi eemale.

„Tema oli /.../aastat vanem ja tema sai /.../aastat rohkem kannatada ja selles mõttes oli tal üldse hästi, meestel on ka nii, et nad ei räägi nii palju ja siis temal oligi, et ta tegi enesetapu /.../ ja tal oli väga palju probleeme tegelikult alkoholiga. Ta funktsioneeris, ta oli megatubli, ta käis tööl ja tal oli kodu jne ja kõik oligi hästi, aga kõik vabad hetked oli ikkagi see, et sai kõvasti joodud ja pidutsetud ja ei mäletatud asju

ja kogu aeg üritad aidata ja mõelda. Aga nagu, noh, need on asjad, millega sa ei saa aidata, sest sellega ei ole aidatud varem. Ma ei tahaks öelda, et see on tavaline, aga suur tõenäosus, et see lõppeb emba-või kumbapidi [alkoholismi ja narkomaania või enesetapuga].“ (N, 22)

Kuna asendushooldusel viibivad noored on kõik puutunud kokku vähemalt ühe traumaatilise kogemusega oma elus, siis pidasid paljud intervjuueeritud vajalikuks, et noortel oleks infot ja võimalus käia regulaarselt psühholoogi juures, et tegeleda oma traumade, mineviku sündmuste ning identiteeti puudutavate küsimustega. Sealjuures peeti oluliseks, et asendus- ja perekodude töötajad ning kasuvanemad ise suunaks noori psühholoogide juurde. Samuti leiti, et vaimse tervisega seonduvaid koolitusi ja seminare võiks senisest enam toimuda.

„Psühholoogiline abi on kõige olulisem elluastumisel. Peaasi, et oleks selline võimalus ja noored oleksid sellest teadlikud. See võib olla ka väikse tasu eest, aga ikkagi kättesaadav. Nüüd, kui ma mitu aastat juba iseseisvalt elan, ma saan aru, et vaimne tervise on palju olulisem kui mingid rahalised toetused ja sellele peab pöörama rohkem tähelepanu.“ (N19, 22)

„Nad [noored] on väga traumas kinni ja ma ei ole pigem selline, et ma soovitan terapeuti, kelle juurde nad saaksid minna ja tegeleda oma mineviku sündmustega ja ka identiteedi kriis, et väga palju võib olla süüdistust, et vanemad lahkusid sellepärast, et ma ei ole väärt, aga see ei ole õige ja nad peaksid leidma selle tõe ja tegelema endaga, kui nad on nt depressioonis, ja oma mineviku tegelema.“ (N46, 21)

„Üldiselt näen ka seda, et noorte seas on need enesetapud ja vaimse tervise teemadega tuleb tegeleda. Igas ülikoolis peaks olema võimalus, et noor saab minna psühholoogi juurde. /.../ Ja mul on hästi suur tugivõrgustik, kelle poole pöörduda, aga see ei tähenda seda, et ma ei peaks oma probleemidega tegelema. Ja on normaalne, et kui sa tunned ennast halvasti, siis sa ei pea ennast kohe ära peitma, kui tunned ennast halvasti.“ (N34, 23)

Kuna paljud noored, kes alustavad iseseisva eluga, tunnevad üksindust³⁹, siis peeti vajalikuks, et pärast elluastumist oleks kõigil noortel keegi, kes oleks neile toeks, kellega suhelda ja oma rõõme ning muresid jagada. Kusjuures vähemalt ühe täiskasvanu toe olemasolu sel ajal, kui noor alustab iseseisvat elu (Luthar ja Cicchetti, 2000), aga ka hiljem, tagab noorele edukama elluastumise.

„Kuna meil ei ole bioloogilisi vanemaid, siis vanema toetus võiks olla, nt tugisik või muu. Ma lootsin seda saada ema kujul perekodust, aga ei saanud.“ (N32, 21)

„Tuge, inimest, kes minu jaoks on olemas oleks, mind kuulaks, minu jaoks aega leiaks, mind mõistaks, jah. Tugi oli ainuke asi, mis puudu oli. Aga see inimene ei tohi olla ka inimene, kes ütleb, et mind saab usaldada, vaid lihtsalt inimene, kes oleks sõber ja jääks kõrvale sõbrana ja toetaks, mõtleks kaasa ja kuulaks.“ (N27, 18)

Lisaks selgus eestkoste ja hooldusperede vanematega tehtud intervjuudest, et mitmed kasuvanemad soovivad end paremini ette valmistada ja omandada lisateadmisi ning -oskusi paremaks toimetulekuks bioloogilisest perekonnast eraldatud laste ja noortega. Ka Snaithi (2020) magistriltööst selgus, et hoolduspered ei tule sageli toime ei hooldatava lapse emotsionaalsete ja käitumisraskustega ega ka lapse elu väljastpoolt mõjutavate suhetega, mistõttu pered vajaksid senisest enam asjakohaseid peresid toetavaid teenuseid. Kusjuures, kui mitmed hooldusvanemad olid rahul PRIDE programmiga⁴⁰, mida Tervise Arengu Instituut perede ettevalmistamiseks pakkus, siis oli ka neid, kes ei olnud nimetatud programmiga rahule jäänud, sest ei käsitletud nende jaoks vajalikke teemasid ning nende silmis oli koolituse kasuteguriks eelkõige tuttavaks saamine teiste peredega.

Samuti avaldasid KOVid arvamust, et teenuseosutajatel võiks olla ühine teadmine, kuidas lapsi ette valmistada. Ettevalmistus peaks olema süstemaatiline ja katma kõik vajalikud aspektid, seega võiks olla peredele ette nähtud vastav koolitus. Küll aga vastandusid teenuse korraldajate nägemused peamistest murekohtadest. Kuivõrd osad vastajad leidsid, et murekoht on füüsilisest isikust

³⁹ Osila, Liina., Turk, Pirjo., Piirits, Magnus., Biin, Helen., Anniste, Kristi., Masso, Märt. 2016. Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

⁴⁰ PRIDE eelkoolitused on mõeldud hooldusperede vanemate, lapsendajate ja eestkostjate ettevalmistamiseks, põhikoolitused pakuvad tuge ja enesearenguvõimalusi peredele, kus juba kasvavad teistest peredest pärit lapsed.

eestkostjad, kes on üldjuhul lähisugulased ja kellel kohati puudub pädevus või võimalus noori kasvatada ja toetada ning erivajadustega toime tulla, arvas osa vastajatest, et hoopis asutusepõhiselt asendushoolduselt väljuvatel noortel jääb igapäevaoskustest vajaka.

„Asenduskodust ellu astunud noorte puhul näen suuremat toimetulekuraskust iseseisvas elus kui näiteks eestkostelt ellu astunute puhul. Asenduskodus ei ole tekkinud noorel ehk piisavalt vastutust igapäeva elu korraldamisel (nt arstiajad paneb "kasvataja" jne).“ (küsimustikule vastanud KOVi esindaja)

4.3. JÄRELHOOLDUSTEENUSE SISU JA PRAKTIKA

Alates 2018. aastast on noortel võimalik iseseisva elu alustamisel saada täiendavat tuge läbi järelhooldusteenuse. Noorte iseseisvumist toetava järelhooldusteenuse pakkumisel on võtmeroll KOVidel ning noorega kokku puutuvate KOVi, asendushooldusteenuse pakkuja ja muude isikute sujuval koostööl.

4.3.1. TEENUSE PAKKUMINE

Järelhooldusteenust korraldab KOVides valdavalt lastekaitse, kuid teenuse sisu ja korraldus oleneb suuresti noorest ja tema juhtumist ning KOVi töökorraldusest. Teenuse korraldajate silmis on peamiseks erinevuseks asendus- ja järelhooldusteenuste vahel noore iseseisvuse ja vastutuse tase. Järelhooldusteenusel noor on täisealine, temalt oodatakse rohkem iseseisvust ning talle pakutakse suuremat otsustusõigust, ent piisavalt tuge ja suunamist, et ta õpiks elus hakkama saama. KOVide sõnul erinevad need teenused selle poolest, et asendushooldusel oleval lapsele on tagatud ööpäevaringne hooldus ja järelevalve, ent järelhooldusel oleva noore puhul vastab sekkumise internsiivsus tema vajadusele. Mõni noor vajab ainult rahalist tuge ja ei soovi ega vaja teisi toetavaid teenuseid, mõni aga vajab elamist ning pidevat juhendamist. Kui asendushooldusel korraldatakse elu koostöös noorega ning noore käekäigu eest vastutab ka asenduskodu, siis järelhooldusteenusel korraldab noor oma elu ise ning vajaduse korral teda toetatakse. Sellest lähtuvalt on järelhoolduse juures tähtsal kohal nõustamine üksindusega toimetuleku osas. Järelhooldusteenusel olevale noorele on oluline tugivõrgustik, kes teeb omavahel koostööd. Eriti vajavad järelhooldusteenuse ajal personaalset tuge ja nõustamist noored, kel on probleeme vaimse tervisega.

SHS⁴¹ järgi peab KOV tagama järelhooldusteenuse asendus- ja perekodudes ning hooldusperedes kasvanud edasi õppivatele noorele. Enamik intervjuudes osalenud KOVide esindajad märkisid, et nende piirkonnas pakutakse järelhooldusteenust nii nendele noortele, kes õpivad ehk kellele nad on kohustatud teenust tagama, kui ka neile, kellele seaduse järgi ei pea teenust osutama, kuid kellele võib teenust pakkuda. Samas tõdesid üksikud noored, et neile ei ole järelhooldusteenust võimaldatud, kuna nad ei jätkanud õpinguid.

„Ma proovisin igatpidi, et saada elukohta, et vald maksaks kasvõi pool üürist kinni, aga ei maksnud kahjuks. Hetkel ma maksan ise. Kui ma läksin koolist ära, ütlesid, et nad ei ole kohustatud seda tegema, kuna ma ei käi koolis. Aga kuidas ma saan minna õppima, kui mul pole elukohta ja keegi ei toeta mind. Kui küsisin tol hetkel sotsiaaltöötaja käest, kas on võimalik toetusi saada või midagi välja mõelda, siis ta ütles, et ei, kuni ma ei õpi, seni ma ei saa mingeid toetusi ega raha. Mul tuli mõte, et kuna kool jäi pooleli, et läheks täiskasvanute gümnaasiumisse, et siis saan kooli kõrvalt tööl käia, mis oleks minu jaoks mugav olnud, aga kui sotsiaaltöötajale rääkisin seda, siis ütles, et nemad ei arvesta õhtukooli statsionaarse õppena ehk ei maksa.“ (N13, 18)

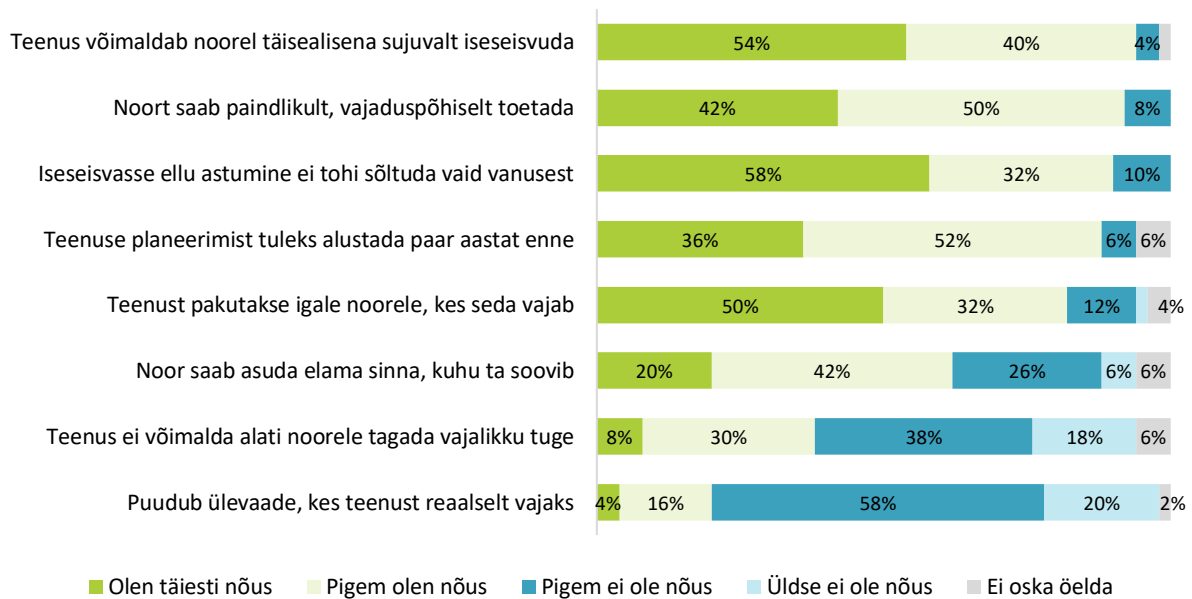
„Pakuti toetust, ainult juhul, kui kooli lähen. Kuid tol poolaastal ei pääsenud konkurentsist valitud erialal edasi. Kuid kui pool aastat hiljem pääsesin ülikooli, öeldi, et on juba hilja.“ (KN263, 20)

Kuigi eestkostel viibinud noortele ei ole KOVidel kohustust teenust pakkuda, siis selgus noortega tehtud intervjuudest, et leidus siiski KOVe, kes pakkusid teenust ka eestkosteperes elanud noortele. Sel juhul pakuti igakuist rahalist toetust kuni noore 21-aastaseks saamiseni.

⁴¹ Sotsiaalhoolekande seadus. <https://www.riigiteataja.ee/akt/130122015005>

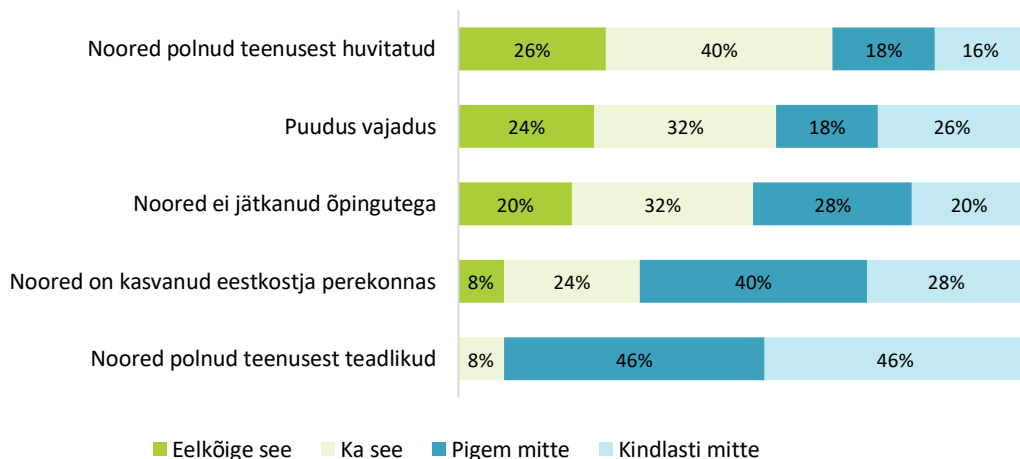
Valdav osa järelhooldusteenusega kokku puutunud KOVide esindajatest tõdesid, et järelhooldusteenus võimaldab pakkuda noorele paindlikumaid võimalusi sujuvaks iseseisvumiseks täisealisena (n=47; 94%) ning tema vajadusest lähtuvalt tugiteenuseid ja toetusi (n=46; 92%). Enam kui kolmandik vastajatest märkis, et teenus ei võimalda alati noorele vajalikku tuge pakkuda (n=19; 38%). Näitena toodi, et keeruline on leida noore soovide ning õppimise või töötamise plaaniga sobivat elukohta. Teenuse planeerimise teeb KOVide sõnul keeruliseks seegi, et noortel ei ole tihti selgeid tulevikuplaane ning alles vahetult enne asendushoolduse teenuse lõppu selgub, kuhu nad elama tahavad asuda või millega edasi tegeleda. (vt. Joonis 29)

JOONIS 29. JÄRELHOOLDUSTEENUSEGA KOKKU PUUTUNUD KOV-IDE ESINDAJATE NÕUSOLEK VÄIDETEGA SEoses JÄRELHOOLDUSTEENUSE SISU JA VÄLJAKUJUNENUD PRAKTIKATEGA TEIE KOV-IS (N=50)

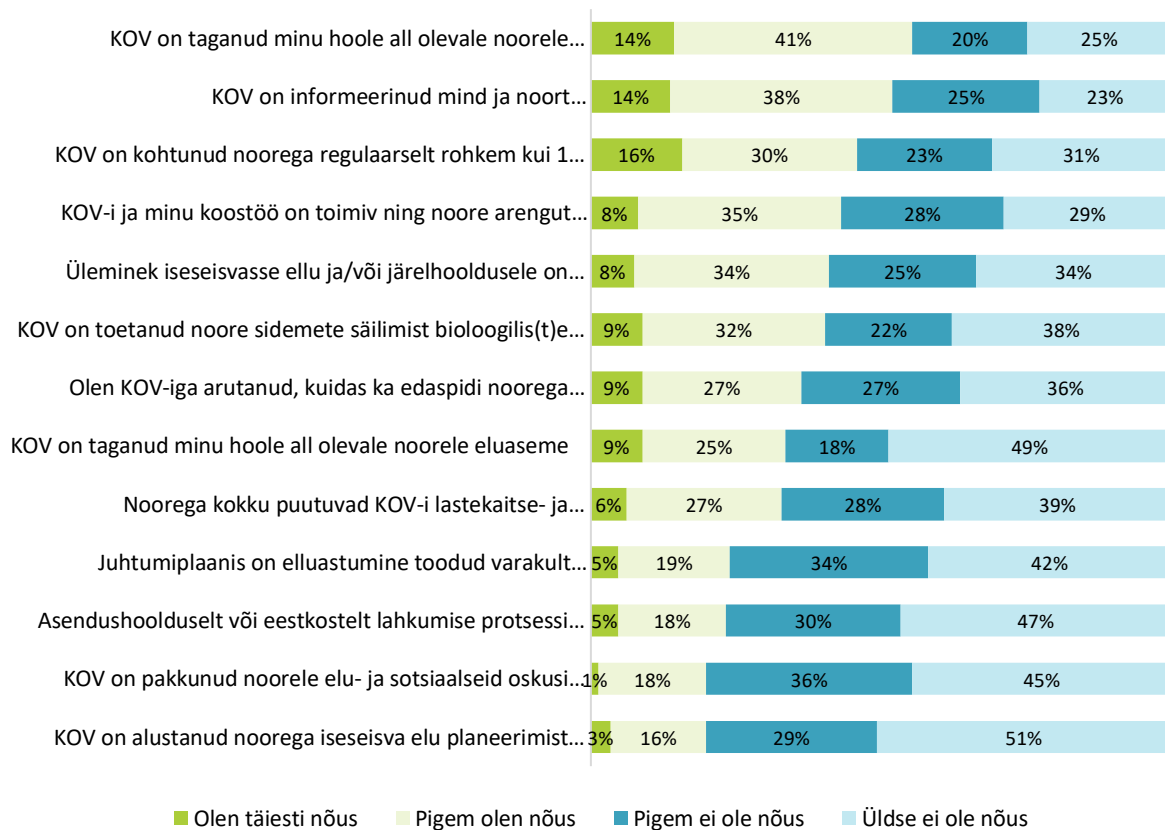
KOVide esindajad, kes ei ole järelhooldusteenust osutanud, märkisid, et selle põhjuseks on olnud asjaolu, et noored ei ole olnud teenusest huvitatud (n=33; 66%) või puudus vajadus teenust osutada (n=28; 56%). Üksikutel juhtudel toodi põhjuseks asjaolu, et noored ei olnud teenusest teadlikud (n=4; 8%). (vt. Joonis 30)

JOONIS 30. MILLISTEL PÕHJUSTEL EI OLE ASENDUSHOOLDUSELT ELLU ASTUVALE NOORELE VÕI NOORTELE TEIE KOV-IS JÄRELHOOLDUSTEENUST OSUTATUD? (N=50)

Enam kui pooled küsitlusele vastanud teenuseosutajatest tõdesid, et KOV on taganud peale asendushoolduselt lahkumist nende hoole all olevale noorele tugiteenused ja toetused (n=81; 55%) ning KOV on informeerinud nii teenuseosutajat kui ka noort järelhooldusteenusest ning selle sisust, sh eluasemest, vajaduspõhistest tugiteenustest ning toetustest (n=76; 52%). Kõige vähem olid teenuseosutajad nõus väidetega, et KOV on pakkunud noorele elu- ja sotsiaalseid oskusi arendavaid koolitusi ning seminare (n=29; 19%) ja et KOV on alustanud koos noorega tema iseseisva elu planeerimist vähemalt kaks aastat enne asendushoolduselt lahkumist (n=29; 19%). Ülevaadet kõikidest väidetest ning neile antud hinnangutest vt. Joonis 31.

JOONIS 31. MILLISEL VIISIL TOETAB VÕI ON TOETANUD KOHALIK OMAVALITSUS (KOV) SINU HOOLE ALL OLEVAT NOORT VÕI NOORI ELLUASTUMISEL? (N=146)

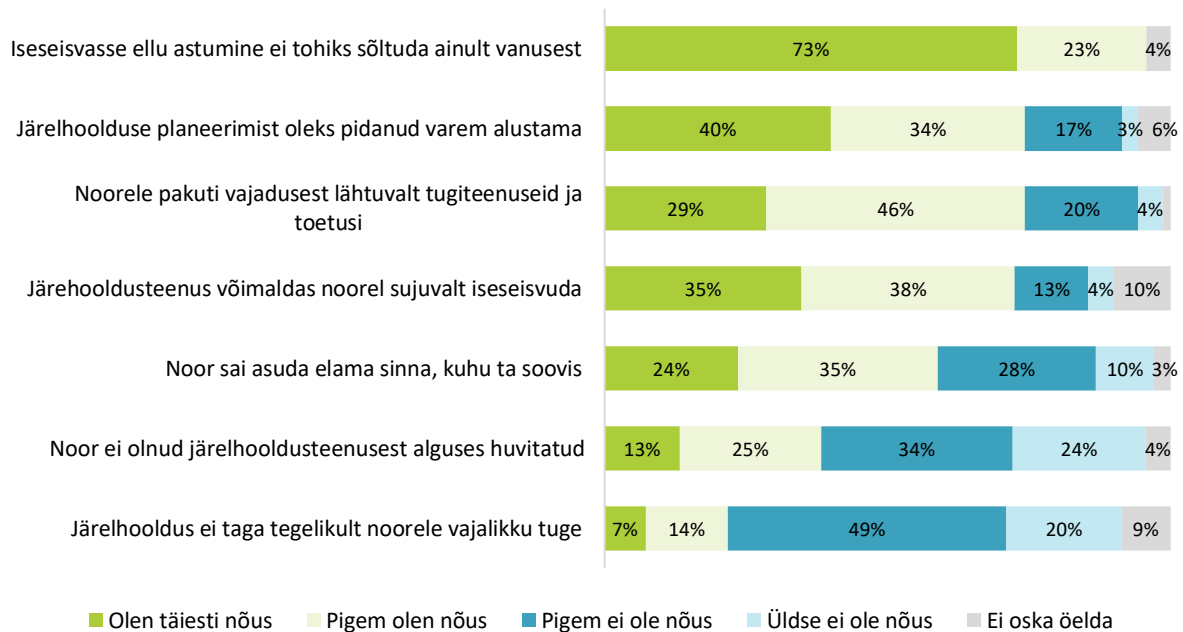
Väiteid on joonise tarbeks lühendatud, täispikkuses väited on toodud aruande lisa 3 (küsitlus teenuse korraldajatele).

Enam kui kolmandikule (n=52; 36%) küsimustikule vastanud teenuseosutajate hoole all olevatest noortest osutati küsimustikule vastamise ajal järelhooldusteenust, kuid enam kui pooltele vastanute hoole all olevatest noortest ei ole järelhooldusteenust osutatud (n=76; 52%). Viimase põhjuseks nimetati, et selleks puudus vajadus (n=32; 42%) või puudus info järelhooldusteenuse kohta (n=23; 30%) (siinkohal on oluline märkida, et vastajal võisid olla kogemused enne 2018. a ellu astunud noorega). Vähemal määral seetõttu, et KOVil ei olnud kohustust noorele järelhooldusteenust osutada (n=16; 21%), noor oli teenuse sihtrühmast noorem (n=11; 15%) või noortel puudus huvi järelhooldusteenuse saamise vastu (n=8; 11%).

Järelhooldusteenusega seoses on teenuseosutajad enim nõus sellega, et iseseisvasse ellu astumine ei tohiks sõltuda ainult noore vanusest, vaid arvestada tuleks ka noorte individuaalseid vajadusi ning soove (n=67; 96%). Noorele sai tugiteenuseid ja toetusi pakkuda paindlikult ja tema vajadustest lähtuvalt, kuid samal määral arvati ka, et järelhooldusteenuse planeerimist oleks pidanud alustama vähemalt paar aastat enne noore jõudmist täisikka (n=52; 74%). Kõige vähem nõustusid

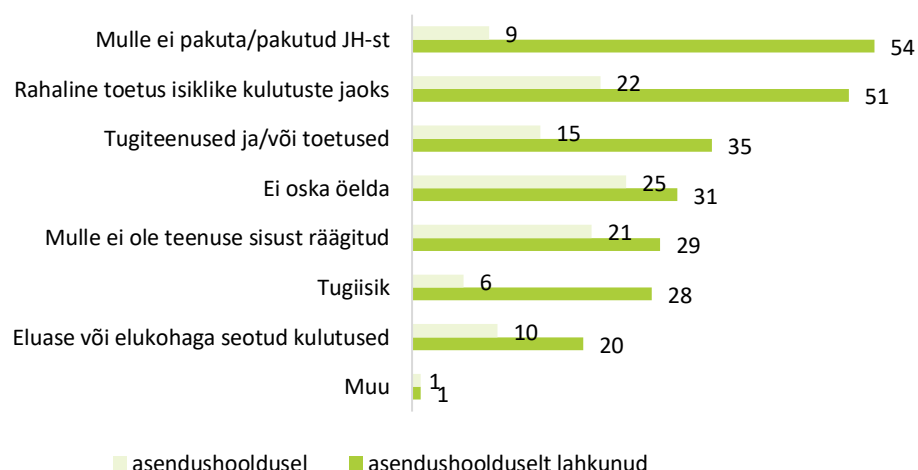
teenuseosutajad väidetega (vt. Joonis 32), et noor ei olnud järelhooldusteenusest huvitatud (n=26; 38%) ning et järelhooldusteenus ei taga noorele vajalikku tuge (n=15; 21%).

JOONIS 32. TEENUSE OSUTAJATE NÕUSOLEK JÄRELHOOLDUSEGA SEOTUD VÄIDETEGA (N=70)

Noorte hulgas korraldatud küsitlusest selgus, et asendushooldusel viibijate hulgas ei pakutud teenust 9%-le (n=8) ja asendushoolduselt lahkunud noorte seas ei ole teenust saanud 58% (n=63). Üle neljandiku (n=50; 26%) noortest ei osanud öelda, milliseks kujuneb või kujunes nende järelhooldusteenus ning ligi kolmandikule (n=55; 29%) noortele ei olnud teenuse sisust räägitud (vt. Joonis 33/Joonis 33).

JOONIS 33. MILLISEKS KUJUNEB VÕI KUJUNES NOORTELE PAKUTAVA JÄRELHOOLDUSTEENUSE SISU (N=268)

Lisaks uuriti noortelt põhjusi, miks neile järelhooldusteenust osutama ei hakata/hakatud. Eelkõige ei olnud noored järelhooldusest kuulnud (n=27; 52%), aga ka puudus vajadus (n=22; 43%).

„Minuga ei räägitud mitte ühestki toetusest ega arutatud võimalusi saada abi. Ainus abi oli 300 euro suuruses eestkostetoetus kuni ma õppisin. /.../ Ma elasin mehega sotsiaalajas, kus ei olnud vett, WC-d ega pesemisvõimalust. Ka küttekolle oli eluhtlik, meid aitasid vaid 6 kihti tekke ja paksud riided

südataalvel, majas, kus oli rohkem röpaseid asotsiaale kui mõistlikke ja toetavaid tingimusi. Ma olin tollal 17 ja õppisin!!“ (KN161, 22)

Samuti oli noori, kes ei saanud teenust sellepärast, et nad ei jätkanud üldse või kohe õpinguid (n=10; 19,6%) või ei soovinud ise teenust saada (n=6; 11%). Ka mainiti üksikutel juhtudel, et asendushoolduselt lahkumise ajal veel järeelhooldusteenust ei pakutud.

4.3.2. KOOSTÖÖ TEENUSE KUJUNDAMISEL

Tuginedes KOVide ja teenuseosutajate intervjuude käigus ja küsitluses antud vabas vormis vastustele võib järeldada, et üldiselt ollakse rahul sellega, et järeelhooldusteenust saab osutada paindlikult, noore vajadusest lähtuvalt ning KOVi ja teenuseosutaja koostöös. Siiski koorub esitatud infost välja mitmeid hinnanguid ja näiteid, kus teenuseosutaja ja KOVi vaheline koostöö noore toetamisel ja talle sobiva teenuse koostamisel on kaootiline. Eriti teenuseosutajad väitsid, et neile pole vahel selge, kuidas jagunevad ülesanded noore toetamisel KOVi ja teenuseosutaja vahel, eriti keerukaid olukordi koostöös esineb tegelemisel puudega noortega. Teenuseosutajate hinnangul saaksid KOVid iseseisvasse ellu astuvaid noori paremini toetada nendega sagedamini kohtudes ja suheldes, neile eluaset pakkudes ning neid rahaliselt toetades. Teenuseosutajad arvasid, et KOV peaks suhtlema nii noorega kui ka teenuseosutajaga regulaarsemalt, mitte vaid siis, kui teenuseosutajal on tekkinud probleem ja ta pöördub KOVi poole. Tihedamate kohtumiste eesmärk võiks olla arendada suhtlust, tunda huvi noore edasiste kavatsuste vastu ning planeerida tulevikku koos noorega, et noor tunneks, et temaga arvestatakse. Leiti ka, et KOVi ülesandeks on rääkida noortele teenustest ja toetustest, mida KOV saab noorele pakkuda, kui too asendushoolduselt lahku, kuna tihti jäävad toetused ja võimalused kasutamata just teadmatusel. Veel enam, üleminek iseseisvasse ellu ja järeelhooldusteenusele peaks olema sujuv ning noort tuleks ette valmistada läbi planeerimise, erinevate poolte kaasamise ja tugiteenuste varakult, mitte viimastel kuudel enne asendushoolduselt lahkumist.

„Kui KOV kohtub noorega ainult üks kord aastas, siis pole mõtet oodatagi, et ta teeks noore heaks rohkemat kui seda, mida seadus temalt nõuab. Perevanem on noore jaoks lähedane isik ja noor ootab abi ellu astumisel siiski perevanemalt, mitte KOVilt.“ (küsimustikule vastanud teenuseosutaja)

„Kui KOVil ja noorel on omavahel head suhted, noor tunneb, et temaga arvestatakse ja tema otsuseid aktsepteeritakse ning on tagatud igakuine rahaline toetus õppimise ajal, siis on kõik korras.“ (küsimustikule vastanud teenuseosutaja)

Samas tõid teenuseosutajad vabades vastustes välja, et KOVide suhtumine on läbivalt väga erinev. Mõned teenuseosutajad täpsustasid, et tegelikult oleneb teenus lastekaitsetöötaja suhtumisest ning vastutulelikkusest. Teised jällegi leidsid, et ka väga pühendunud lastekaitsetöötaja puhul võib teenuse osutamine jääda puudulikuks kõrgema tasandi otsuste tõttu. Lisaks on jätkuvalt see probleem, et lastekaitsetöötajad vahetuvad tihti, mistõttu pered ja noored ei saavuta lähedast kontakti ning koostöö jääb nõrgaks.

„Kõik oleneb, millise KOViga on tegu. Mitmed KOVid on sellised, et tegelevad noorega täpselt nii minimaalselt kui seadus ette näeb, aga samas teised KOVid tegelevad noortega väga palju ja tunnevad reaalselt huvi noore käekäigu vastu.“ (AK)

„Mis on praegu ka probleem, et lastekaitsetöötajad väga tihti vahetuvad. Mul on üks pere, kes vahepealset ei näinudki, nüüd on juba kolmas kahe aasta jooksul, vahepealsega ei jõudnud tuttavakski saada. Ja nii ei tulegi mingit koostööd tegelikult.“ (HP)

Enamik intervjuueeritud teenuseosutajaid tõid välja, et üksikutel juhtudel on ka ebaselge, kes noorega edasi tegeleb ning on olnud olukordi, kus KOVis hakatakse seda alles noore täisealiseks saades arutama. Intervjuude põhjal saab järeldada, et noore tuleviku osas on KOVides otsuseid teha keerulisem, kui noor peaks liikuma edasi erihoolekandeteenusele või vajab eestkostet ka täisealisena. Sellistes olukordades leitakse lahendused lihtsamini kui teenuseid korraldavad lastekaitse spetsialist ja sotsiaaltöötaja koos.

„Meil on hetkel välja kujunenud nii, et lastekaitsetöötaja jätkab ka järeelhooldusteenusega, pakkudes seeläbi stabiilsust muutusterohkes eluetapis.“ (küsimustikule vastanud KOVi esindaja)

„Kui noor saab 18, siis on olnud KOVis vaidlusi, kas tegelema peaks lastekaitsespetsialist või sotsiaaltöötaja. Olen noorega istunud lastekaitsja kabinetis, kus hakatakse arutama, kes tegelema hakkab või antakse telefoni teel edasi.“ (PK)

Teenuseosutajate meelest on keeruline ka olukord, kui KOVide omavaheline kommunikatsioon on problemaatiline. Selliseid olukordi tuli eeskätt ette pärast haldusreformi, kui näiteks kaks KOVi ei suutnud otsustada, kumma ülesanne oli algatada kohtuasi lapse asendushooldusele paigutamiseks või kumb KOVidest vastutab järelevalve eest. Õnneks leidub ka teenuseosutajaid, kellel on KOVidega väga hea koostöö ning ühine arusaamine noorte vajadustest.

„Üldiselt on head muljed, kuigi algus oli väga keeruline. Oligi see, et ei saanud asja käima. Üks omavalitsus veeretab teise kaela, mitu kuud käis nii. Eraldi omavalitsustes elasime lastega, üks ajas kohtuprotsessi ühel poolele ja teine teisele.“ (HP)

„See on koostöö küsimus. Mina ei saa meie KOVide kohta selliseid näiteid tuua, me tõesti varakult vaatame, mis on noore perspektiivid. Raha kasutamise oskus tema intellektist olenevalt ei pruugi olla adekvaatne, sel juhul teeme ettevalmistusi, et kui saab 18, siis saaks teovõime piiratud ja kogu järgneva elu osas on KOVidega varakult läbi räägitud, sh tugiisikuteenuse kasutamine.“ (AK)

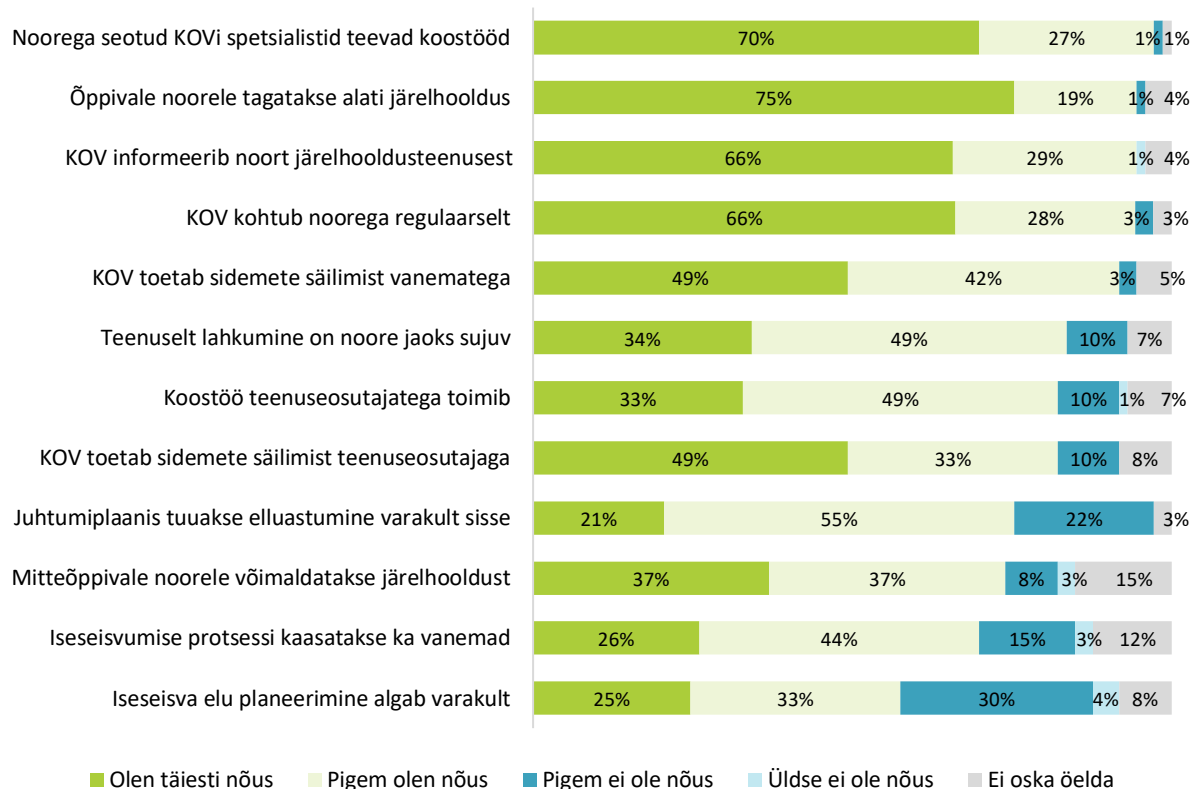
KOVide esindajate sõnul teeb enamik KOVide spetsialiste siiski omavahel tihedat koostööd, et noort iseseisvasse ellu astumisel paremini toetada (n=71; 97%). Intervjuudes ja ankeetküsitluse vabades vastuses täiendasid KOVide esindajad, et lisaks tehakse aktiivset koostööd ka asendushooldusteenuse osutajaga, kuna erinevate noorega kokku puutuvate poolte koostöö toetab kõige paremini noore sujuvat iseseisvumist. Seejuures tõdesid aga mitmed KOVide esindajad intervjuudes, et kuigi osapoolte koostöö olulisusest ollakse teadlikud, siis praktikas on KOVide ametnikud sageli väga koormatud, mistõttu suhtlus noore ja noore jaoks oluliste osapooltega jääb tegelikkuses pealiskaudseks. Mitmed KOVid avaldasid arvamust, et peamine ettevalmistus elluastumiseks peaks toimuma igapäevaselt asendushooldusteenuse osutajate juures.

95% küsitluse vastanud KOVide esindajatest kinnitasid, et asendus- või perekodus või hooldusperes viibinud õpinguid jätkavale noorele tagatakse vajaduse korral alati järelhooldusteenus (n=69) ning et KOV informeerib noort järelhooldusteenuse eesmärgist ja korraldusest, sh eluase, tugiteenused ja toetused (n=69; 95%). Kõige vähem nõustusid vastajad väitega, et KOV alustab noorega iseseisva elu planeerimist vähemalt kaks aastat enne asendushooldusteenuselt või eestkostelt lahkumist (n=42; 58%) – selle väitega ei nõustu ligi kolmandik (n=25; 34%) teenuse korraldajatest. Põhjenduseks toodi, et kõike ei saa alati ette planeerida, kuna täisealisel noorel on oma soovid ning kaks aastat enne ei saa keskenduda ainult asendushoolduselt lahkumisele, vaid tuleb elada ka igapäevast tavalist elu.

Vähemal määral nõustusid vastajad ka väitega, et asendushoolduselt lahkumise protsessi kaasatakse võimaluse ja noore soovi korral ka tema vanemad (n=51; 70%), kusjuures 18% vastanutest (n=13) ei olnud väitega üldse nõus. Sageli on suhtlus bioloogilise perega keeruline – kui pere on asotsiaalsete eluviisidega ja erinevate sõltuvusprobleemidega, siis on sellise pere noore inimese iseseisvasse ellu kaasamise kasu kaheldav. Teenuse korraldajatel oli kogemus olukordadega, kus suhtlus bioloogiliste vanematega viis selleni, et vanem elab noore kulul.

Väitega, et eestkostel viibinud ja/või mitteõppivale noorele osutatakse võimaluse korral alati järelhooldusteenust, nõustus ligi kolmveerand vastajatest (n=54; 74%), kuid välja toodi ka asjaolu, et eestkostel viibinud või mitteõppivaid noori toetab KOV vaid juhul, kui vahendeid on üle, mis paneb need noored teistest nõrgemas seisus (vt. Joonis 34). Mitu vastajat märkisid, et neil puudub kogemus asendushoolduselt iseseisvasse ellu astuvate noortega, kuna nad on oma ametis töötanud alles lühikest aega.

JOONIS 34. KOVIDE NÕUSOLEK VÄIDETEGA SEoses KOVI SENISTE PRAKTIKATEGA ASENDUSHOOLDUSELT ISESEISVASSE ELLU ASTUVATE NOORTE TOETAMISEL (N=73)

Enamus KOVide esindajaid nentisid, et nemad hakkavad järelhooldusteenusest kui võimalusest saada iseseisvumisel täiendavat tuge rääkima noortega ligikaudu 16. eluaastal, kuid selleks ajaks on noored üldjuhul teenusest juba üht-teist kuulnud, peamiselt teiste teenusel olevate noorte käest.

KOVide sõnul kaasatakse noori järelhooldusteenuse sisu kujundamisse ning lähtutakse noorte arvamustest ja vajadustest, mis koos läbi arutatakse. Enamasti kaasatakse lisaks noortele endile aruteludesse ka teenusepakkujad, kes noortega igapäevaselt kokku puutuvad. Ometi ei ole sellest alati kasu, kuna 18-aastaseks saades saavad noored ise otsustada ning ei tee alati otsuseid, mis on neile kõige paremad. Näiteks räägiti mitmel korral olukordadest, kus noorega koos arutati, kuidas lahendada järelhooldusteenuse ajal noore elukohaküsimus, kuid täisealiseks saades otsustas noor koolist paberid välja võtta ning iseseisvat elu alustada. KOVide esindajate selgituste järgi püüavad nad küll noorte vajadusi mõista ja erinevas vormis toetust pakkuda, kuid tunnetavad, et juhul kui noor on kindalt otsustanud täiesti iseseisvalt hakkama saada, siis ei ole neil võimalik temaga sunniviisiliselt kontakti hoida.

„Alati arvestatakse seda, mida noor ise arvab. Alati ei ole sellest kasu küll. Nüüd just kevadel arutasime, kuidas elukohta lahendada ja ühel hetkel tuli lastekaitsele nagu külm dušš, et tüdruk andis koolist ära tulemise avalduse ja läks päevapealt iseseisva elu peale /.../ Ikka arutatakse ja tehakse, aga nende arvamus on lõpuks see, mis määrab. Järelhooldus ei ole kohustuslik, vaid nende võimalus, aga kunagi me ei ole valmis selleks, et lõpuks otsustab midagi, mis ei ole võib-olla kõige parem tema tuleviku seisukohast.“ (Põhja piirkonna KOV)

KOVide sõnul toimub järelhooldusteenuse sisu kujundamine koostöös noorte ja nende teenuseosutajatega läbirääkimiste teel. Teisalt on ette tulnud olukordi, kus noored tunnevad täisealiseks saades vabadustunnet ning teevad hetke ajal iseseisvalt otsuseid, mis ei klapi kokkulepituga ning ei pruugi nende jaoks kõige paremad olla. On ka noori, kes juba varakult teavad, et soovivad iseseisvasse ellu astuda ning ei ole järelhooldusteenusest huvitatud.

Noortega peetud intervjuudest selgus, et järelhooldusteenusest olid teadlikud enamasti asendus- või perekodudes elavad või elanud noored. Teenusest olid noored kuulnud vanematelt õdedelt-vendadelt, kes olid või on hetkel teenusel, sõpradelt-tuttavatelt, asendus- ja perekodude töötajatelt või lastekaitsetöötajalt. Hooldusperedes elanud noored teadsid teenusest enamasti teiste peres elavate noorte, hooldusvanemate, lastekaitse- või sotsiaaltöötajate kaudu. Eestkoste noorte teadlikkus järelhooldusteenusest oli vähene või ei olnud seda üldse. Sageli olid noored teenusest teada saanud pärast iseseisva elu alustamist. Tavapärane oli olukord, kus info teenuse kohta tuli mitu aastat pärast asutusest või perest lahkumist.

„Ma varem ei saanud sellepärast, et ma isegi ei teadnud, mida mul on võimalus saada, mina näiteks ei teadnud oma õigusi, mida mul on õigus saada, mis abi mul on õigus saada, mida mul üldse vaja. Ma ei teadnud mitte midagi ja ma ei oska ju ise ka otsida, ma olen lihtsalt survival mode. Aga ei, keegi ei rääkinud mitte midagi. Kuulda said alles siis, kui su eakaaslased sealt juba välja läksid ja ütlesid, et neil on õigus saada sihukesi asju, et kas sul oli ka? Ja ma pöördusin ise siis lastekaitsetöötaja poole.“ (N20, 20)

Noorte kogemused teenuse kujundamises kaasa rääkida olid erinevad. Osad noored märkisid, et nemad ei saanud teenuse sisustamisel kaasa mõelda, kuna järelhooldusele minek toimus lühikese etteteatamisega ja kiiresti. Samas paljud noored kinnitasid, et said kaasa rääkida endale sobiva teenuse kujundamisel ja koostada juhtumiplaani koos lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga (noorte kaasamisest ja koostööst on pikemalt kirjutatud ka alapeatükis 4.1.2).

„Mulle anti see plaan ette ja sain öelda, et seda punkti tahan muuta või täiendada.“ (N45, 19)

„Ma sain teada kaks nädalat varem, sest neil oli vaja majja uued inimesed panna ja siis nad vaatasid, et kelle saab majast kiiresti välja tõsta või saata ja siis ma ei tea, mul vahet ei ole, kus ma magan, et kas teen seda kuu aega varem või hiljem, et ega see ka nüüd suurt rolli ei mängi ja siis tegid linn ja lastekodu kõik, et oleks kõik asjad olemas ja põhimõtteliselt oligi kahe nädalaga kõik asjad välja kolitud ja kõik oli olemas. Ja siis läks elu edasi.“ (N15, 19)

„Meil päris nii ei ole, on ikka varem öeldud ja rohkem aega antud.“ (N16, 18)

4.3.3. TEENUSE VASTAVUS NOORTE VAJADUSTELE

Teenuseosutajate sõnul on järelhooldusteenuse sisu sellest, kuidas KOV teenusesse suhtub ning teenuseosutajatel on KOVidega selles osas väga erinevad kogemused. Ligi kolmveerandi (n=52; 74%) teenuseosutajate meelest, kelle hoole all olev noor on järelhooldusteenust saanud, toetab järelhooldusteenus noortele vajaduspõhise toe osutamist iseseisva elu alustamisel. Kui noor on motiveeritud õppima ja töötama ning tuleb oma eluga toime, siis annab järelhooldusteenus talle kindlustunde, et ta ei ole üksi, vaid tal on igal ajal võimalik saada nõu ja juhiseid, kui ta seda vajab. Küll aga tuleb järelhooldusteenuse vajadus alati otsustada igast noorest lähtuvalt eraldi – mõni ei vaja seda üldse, mõni vajab kindlasti. Teenuseosutajad avaldasid arvamust, et õppivad noored ei peaks minema asendushoolduselt järelhooldusteenusele üksnes vanusest lähtuvalt ning iseseisva elu alustamisel vajavad tuge ka noored, kes ei õpi. Samas ei tohi järelhooldusteenus jääda venima, noor peaks teenuse vältel olema ise aktiivne ning edasi õppima ja/või tööd otsima. Need teenuseosutajad, kelle arvates järelhooldusteenus ei toeta noortele iseseisvumisel vajaduspõhise toe pakkumist (n=12; 14%), kommenteerisid, et järelhooldusteenus piirdus KOVi rahalise toetusega ning järelhooldusteenusel viibiva noorega KOVil kontakt sisuliselt puudus.

„See on parem kui mitte midagi, aga toetust vajavad ka noored, kes ei õpi ja need, kes õpivad ei peaks muutma teenust vanusest tingitult. Enamik KOVe on paindlikud, aga see tekitab siiski noortes ebakindlust ja teadmatust kuni viimase hetkeni, mil viisil ja kas toetatakse. Võrdlevad omavahel ja ei saa aru, miks sõpra toetatakse teisiti.“ (küsimustikule vastanud teenuseosutaja)

„Järelhooldusteenus on vajalik üleminekul iseseisvasse ellu, see ei tohi venida ja anda võimalust lihtsalt olla... Noor peaks õppima või olema töö otsingul aktiivne. Ja kui on selge, et noor oma erivajaduse tõttu vajab teist teenust, näiteks kogukonnateenust, toetatud elamise teenust, siis peaks noore kohe suunama sellele teenusele, mitte jätma vinduma järelhooldusteenusele.“ (küsimustikule vastanud teenuseosutaja)

*„Oleneb, kuidas KOV näeb seda järelhooldusteenust. Kui ta näeb seda lapsesõbralikult, vajadustest lähtuvalt ja ei loe raha, siis ilmselt on see hea teenus, aga mõnel juhul võib olla ka väga halb teenus.“
(PK)*

KOVidele on jäänud mulje, et enamus noori võtavad järelhooldusteenuse vastu eeskätt rahalise toetuse pärast, ent teenusega kaasnevaid tugiteenuseid nad tihti kasutada ei soovi. Noored usuvad, et saavad iseseisva elu alustamisega omal käel hakkama, kuid KOVide kogemuse kohaselt kipuvad noored oma võimeid üle hindama. Samas võtab järelhooldusteenus noorelt iseseisva elu alustamisel pinget ja hirmu veidi maha, kuna ta saab rahalist toetust ning ise sellega toimetada, kuid ei ole veel täielikult iseseisvunud. Küll aga avaldasid mõned KOVide esindajad muret, kuidas noored pärast järelhooldusteenuse lõppemist hakkama saavad. Selle peale tulid KOVide esindajad välja ideega rahalist toetust järk-järgult vähendada, et toetus ei lõpeks noore jaoks liiga järsult.

„Nad võtavad teenuse hea meelega vastu, sest saab raha.“ (Lääne piirkonna KOV)

„Nad tahavad kohe olla täiesti iseseisvad, aga hindavad oma võimeid üle. Tundub, et võtavad teenuse vastu, aga toetamist, juhendamist, õpetamist ei taha.“ (Ida piirkonna KOV)

„Järelhooldusteenusega ei ole suuri muresid, meil siin küll vähemalt. Eks need tulevad siis, kui saab läbi see aeg ja järelhooldusteenus lõpeb. Kuidas nad siis hakkama saavad? Neid on nii kaua poputatud, kuni 25. eluaastani, riik võib maksta läbi KOVi kõik kinni. See saab ühel hetkel läbi, kuidas nad siis hakkama saavad?“ (Lääne piirkonna KOV)

Järelhooldusel viibivad ja viibinud noored ise tõi olulisemate toetustena välja igakuise rahalise toetuse, toetuse eluaseme leidmisel ja selle kulude katmisel ning vähemal määral toetused tugiisikuteenuse ja vaimse tervise toetamise osas.

Intervjuudest selgus, et kuigi kõik noored said järelhoolduse käigus igakuist toetust, siis summa oli erinev, peamiselt sõltuvalt sellest, kas noortele maksti lisaks ka eluaseme ja täiendavate toetuste eest.

„Hetkel olen järelhooldusel, mul on igakuine toetus ja see summa katab kõik elamiskulud ära, 440 eur. Mul on ka tugiisik, pereema on määratud tugiisikuks.“ (N37, 22)

Kõik noored olid väga tänulikud ja õnnelikud, et neile pakuti järelhoolduse raames igakuist sissetulekut. Paljude noorte jaoks oli see summa siiski liiga väike, et tegeleda vaid õppimisega ja katta sealjuures kõik elamiseks vajalikud kulud. Kusjuures need noored, kes elasid maapiirkonnas ja ei käinud õppimise kõrvalt tööl, pidid arvestama lisakulutustega, näiteks transpordi peale. Seega esines olukordi, kus noored olid sunnitud minema kooli kõrvalt tööle, mistõttu nad ei saanud enam täielikult õppimisele pühenduda, või siis loobuti üldse õppimisest. Seega noortel, kes tahavad vaid õpingutele pühenduda, kellel ei ole isiklikku korterit, elavad maapiirkonnas, millest tulenevalt on kõrgemad transpordikulud, kellel on tervisehäädad, mistõttu nad peavad lisaks ravimeid ostma ja/või puudub tugivõrgustik, neil on raske praeguse igakuise toetuse suurusega toime tulla.

„See raha peaks olema vähemalt kaks korda suurem, et saaks ära elatud. Ja raha läheb ka transpordi jaoks, mul läheb 150 eurot kuus, kui sõidan bussiga linnade vahet. Ja kui on vaja ka ravimeid osta. Ravimid maksavad ka.“ (N12, 22)

Väike osa noori tõdes et järelhooldusega pakutavad toetused on piisavad ning need panevad rohkem pingutama. Eelkõige ei pidanud need noored, kes olid järelhoolduse ajal jätkanud elamist asendus- või perekodus, igakuise toetuse suurendamist vajalikuks, et vältida olukorda, kus noortel kaob piisavate sissetulekute tõttu motivatsioon kujundada oma tööharjumusi.

„Noortele antakse iga kuu raha seal [asenduskodus] ja suvel peaksid noored tööle minema, aga keegi ei lähe, sest raha on piisavalt, mis tekitabki olukorra, et noortel on raha nii kergesti kättesaadav ja nad ei viitsi tööle minna. Ja kui sa sealt ära lähed, siis võibki sul olla nii, et on raske tööl käia, sest sul on kogu aeg raha kergelt tulnud. Et kui noored peavad ikkagi ise ju hakkama saama, siis tuleks noortele vähem raha anda ja nad vahepeal tööle kupaatada.“ (N12, 22)

Paljudele noortele kompenseeriti elukohaga seotud kulutused (nt tasuti üür ja/või kommunaalkulud) ning noortel oli võimalik elada endale sobivas elukohas, kas üürikorteris, isiklikus korteris, õpilaskodus, ühiselamus, sotsiaalkorteris või jätkata elamist asendus- või perekodus. Siiski leidis ka neid noori, kes

elasid iseseisvalt oma isiklikus või üürikorteris, said järelhooldusteenuse raames vaid igakuist toetust ja olid hädas üüri ning kommunaalkulude maksmisega. Tavapärane oli olukord, et noored olid läinud osalise tööajaga tööle, et iseseisvalt elades toime tulla. Eluasemega seotud kulutuste hüvitamisel maksis osa KOVIDest raha otse noore pangakontole koos igakuise toetusega (kokku u 400–500 eurot). Samal ajal oli KOVe, kellele noored esitasid arved ning KOV tasus need ise. Mõningatel juhtudel esitasid asutusepõhiselt asendushoolduselt tulnud noored üürikorteri arved hoopis asenduskodule.

„Üürisin korteri /.../-s [linn] ja olen 6 kuud elanud ja olen aru saanud, et ühe õppiva tudengi jaoks on see päris suur amps, olen proovinud kooliga hakkama saada ja käia tööl ja see kõik on võtnud päris palju aega. /.../ See kõik tekitab tohutut stressi ja mul ei ole üldse niisama olekuks üldse aega ja mul läheb u 400 eurot selle korteri alla ja talv tuleb peale ja need arved lähevad ilmselgelt suuremaks ja lisaks tuleb ära maksta muud arved ja toiduraha tuleb arvestada ja ka auto peale läheb raha. Ma olen aru saanud, et see kõik on tore, aga ma ei saa puhata ja et sellist elu elada, ma pean tööl käima, aga kuna ma töötan /.../-s [töökohat] poole kohaga, siis see palk on ka minimaalne ja siiaamaani ei ole tekkinud seda võimalust, et raha kõrvale panna. Ja olen teinud kuu eelarveid, et näha, kas ma saaks kusagil kokku hoida.“ (N33, 20)

Noored olid enamasti rahul elukohaga, kus said tänu KOVi toetusele elada. Siiski leidis neid noori, kes elasid korterites, kus olid halvad elamistingimused.

„Elukoha leidsin tänu eestkostjale. Väga seal ei viibi, elamistingimused ei kõlba ja viibin mujal. Korteri kaaslased on alkohoolikud ja suurem probleem on toit. Eestkostja teab minu muret.“ (N2, 27)

„Eelmine talv ma põhimõtteliselt külmetasin ja magamistoas on radikad jääkülmad. /.../ Mul on juba praegu külm, mis siis veel talvel on, ma eelmine talv olin kahe tekiga toas ja mul oli siis ka külm.“ (N52, 18)

Noored, kes jätkasid järelhoolduse ajal elamist asendus- või perekodus, elasid kas noortekodus või ruumides, kus elasid koos vanemad noored. Need noored pidid järelhooldusele minnes hakkama ise oma kulutuste eest maksma ja iseseisvalt administratiivsete toimingutega tegelema. Mitmetel asendus- ja perekodus elavatel noortel muutus elu ka rahulikumaks, sest „väiksed lapsed ei sega“ (KN42) enam ning võimalus oli senisest vabamalt ringi käia. Hooldusperedes kasvanud noorte puhul, kes jäid järelhoolduse ajaks perre elama, jäi nende elukorraldus täpselt samasuguseks, v.a juhtudel, kus noor hakkas pooliseseisvalt elama.

„Muutunud on see, et ma ei saa enam taskuraha ja ma pean söögirahad ja riiete eest ise maksma. Enne maksis /.../ vallavalitsus. Ei ole nii raske, natuke on teistmoodi ja kõik on samamoodi, lihtsalt maksmine on teistsugune.“ (N31, 18)

„Eks raskem oli, kuna vabadust rohkem. Vabadus on mugav. Ise pidime järelhoolduse ajal süüa tegema ja majandama. Ma sain hakkama, kuna olen väiksenä saanud seda kogemust.“ (N1, 22)

Uuringus osalenud noortele oli pakutud mitmetel juhtudel järelhoolduse raames elukohta sellesse piirkonda, kuhu noor oli sisse kirjutatud. Samas aga elas noor ise mujal või kavatses seoses õpingute ja töökohaga mujale elama minna.

„Ma saaksin tasuta korteri kuhugi sotsiaalmajja, aga ma ise ei tahaks sinna, ma tahaks minna õppima ja ma pigem ostaks korteri, aga see on suht keeruline.“ (N16, 18)

Lisaks oli tavaline, et noortel soovitati end ümber registreerida sellesse KOVi, kus noor soovis seoses töö või õpingutega tegelikult elada.

„Mul oli hästi keeruline järelhoolduse lepinguni jõuda, sest KOV tahtis, et ma ümber registreeriks ja siis ütlesin, et ei. Et hästi suur jama oli ja hästi kehva tunde tekitas, aga lõpuks sai see leping allkirjastatud ja JH jookseb. See tekitas väga kehva tunde, et sa oled ju tubli inimene, sa õpid väga hästi /.../ ja sul on tunne, et sinust tahetakse lahti saada, et sa oled nagu koorem. See suhtumine ei olnud üldse nooresõbralik.“ (N34, 23)

Tugiisik oli järelhooldusteenusega määratud valdavalt asendus- ja perekodudest pärit noortele ning tugiisikuks oli kas usaldus-tugiisik (tavaliselt senine kasvataja või perevanem) või professionaalne tugiisik. Tugiisikud toetasid noori peamiselt igapäevaste asjaajamiste juures, aidates neil sujuvamalt ja

tõhusamalt iseseisvat elu alustada, ent olid ka noortele emotsionaalseks toeks. Enamikel noortel kokkupuude tugiisikuga siiski puudus ja leidus neidki, kes ei olnud tugiisiku teenusest kuulnud.

„Tugiisikult olen saanud palju abi. Aitab murekohtades, kuulab mind ära ja see kõige positiivsem.“ (N2, 27)

Üksikutes KOVIDest olid rahastanud järelhoolduse raames noorte käimist psühholoogi juures. Need noored, kes olid pärast asendushoolduselt lahkumist hakanud käima psühholoogi juures, leidsid, et paljud kulutavad igakuise toetuse asjadele, mida nad tegelikult ei vaja ning soovisid, et järelhooldusteenuse raames võiks rohkem toetada noorte vaimset tervist. Üldiselt on erivajadusega, ent ka lisatuge vajavatele noortele (nt kui noorel on laps) võimaldatud KOVIDes kõik need toetused ja teenused, mida järelhooldusteenuse raames oli võimalik osutada.

„Pärast lastekodust lahkumist ma langesin väga sügavasse masendusse ja depressiooni ja umbes kuu aega olin omadega rivist väljas, sest see oli mulle tõsine tragöödia. /.../ Ma ei saa üksi hakkama, sest kardan kõike ja mul on palju raskusi ja ma tunnen palju puudust lastekodust/.../ Mul olid kasvatajad ümber ja inimesed ja lapsed ümber ja sõbrad ja meil oli palju ühiseid tegevusi. Ma ei pidanud millegi pärast muretsema, toit oli laual, asjad olid olemas. Väga mugav elamine oli ja muredevaba, aga kui tulin koju, siis mul ei olnud enam sõpru ja kasvatajaid, kellega olin harjunud ja kellega oli hea läbisaamine. See ka, et pidid hakkama ise ka muretsema, mingeid arveid maksma ja nagu et elu läks keerulisemaks.“ (N49, 25)

Nii teenuseosutajate kui KOVIDe meelest on järelhooldusteenuse korraldamine problemaatiline juhul, kui noor läheb ajateenistusse. Esiteks ei ole sellisel juhul kohustus noorele järelhooldusteenust pakkuda, kuna ta ei õpi. Üksikutel juhtudel toodi ka näiteid, kus KOV ei soovi elukohta anda, kuna noor veedab enamuse ajast kaitseväes. Teiseks, isegi kui noorel on omaette elukoht, siis tülles nädalavahetuseks oma korterisse, ei ole neil kellegagi oma emotsioone jagada. Nende noorte puhul, kellele järelhooldusteenust osutatakse asendus- või perekodus, sellist murekohta ei ole.

„Kui varem oli noortel kindlustunne, et kui lähen kaitsevärke, siis lastekodu jäi alles. Tal oli koht, kuhu minna nädalavahetusel. Nüüd kui lõpetab 19+ kutsekooli ära, läheb kaitsevärke, siis asenduskodu teenusel ta olla ei tohi. Siis KOV peaks andma talle järelhooldusteenuse ja korteri, aga ta vajab tuge ja oma asendushooldusteenuse kasvatajat, kellega jagada emotsioone nädalavahetusel. Aga praegu ta on võõras keskkonnas kaitseväes viis päeva, siis läheb korterisse, kus ta on üksi. Eriti kui asenduskodu asub teises Eesti otsas, siis ta jääb üksi tegelikult. Siis võiks olla, et nädalavahetusel tulevad koju, saavad turvatunnet, võimalust emotsioone jagada.“ (Ida piirkonna KOV)

Valdav osa teenuseosutajatest olid ühel nõul, et paljudel noortel langevad järelhooldusteenusele üleminek ja kooli lõpetamine ajaliselt kokku, mistõttu nad peavad korraga toime tulema kahe muutusega. Teenuseosutajatel on rohkelt kogemusi noortega, kes jätavad seetõttu kooli pooleli. See tekitab ahela, kus noor liigub sotsiaalhoolekande kliendiks – keskhariduseta on raskem tööd leida, mis omakorda tekitab olukorra, kus noor peab sotsiaaltoetust taotlema ning ei saagi iseseisvaks. Mõnedes KOVIDes võimaldatakse KOVi ja teenuseosutaja koostöös viibida noorel kuni keskkooli lõpetamiseni asendushoolduse asutuses, et noor saaks keskenduda esmalt kooli lõpetamisele. Intervjueeritud pakkusid läbivalt välja, et noorel võiks olla võimalus jääda kuni kooli lõpetamiseni elama asendushooldusteenuse osutaja juurde. Olgugi et järelhooldusteenuse osutamine on KOVi jaoks majanduslikult soodsam, ei ole see noore jaoks parim lahendus.

„Kooli lõpetamine on hästi oluline, selle aja peaks saama noor olla teenusel. Ma arvan, et kõik KOVID ei toeta, leiavad mingid teised võimalused, et ei jäta noort asendus- või järelhooldusteenusele asutusse, vaid kuna järelhooldusteenus võimaldab maksta ühikakoha jt rahalisi toetusi, siis ei anta seda võimalust olla selles asendushooldusperes. See on küll see, mida peaks tagama. Enne, kui oli ainult asendushooldusteenus, siis me nägime, et see oli lapsele turvalisem.“ (PK)

„See, kas saab järelhooldust noortekodus, oleneb KOVist ja nende soovist seda kohta võimaldada. Siin on ju rahaline küsimus ka. Noortekodu teenus on KOVi jaoks kallim kui järelhooldusteenus.“ (NK)

4.3.4. TEENUSE RAHASTAMINE

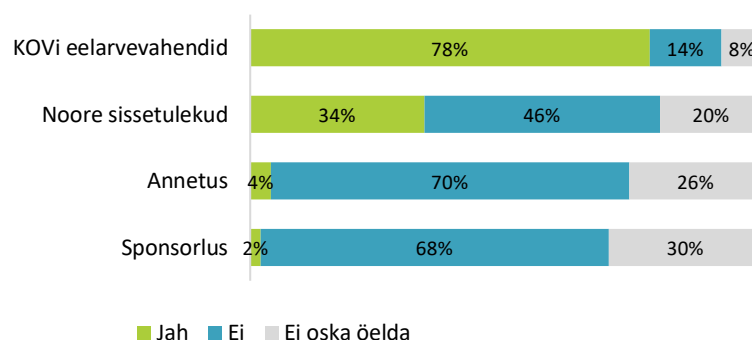
Riigieelarve toetusfondist eraldatakse KOVidele rahalised vahendid järelhooldusteenuse osutamiseks vastavalt nende piirkonna järelhooldusteenusel olevate noorte arvule. KOVidel on võimalus ise otsustada, kuidas järelhooldusteenusel olevate noorte kulude katmiseks ette nähtud toetust kasutada ning KOVi enda ja noore rahaliste vahenditega vajaduspõhiselt kombineerida. Intervjuudes selgitasid KOVid läbivalt, et järelhooldusteenuse korraldamisel arvestatakse valdavalt nii konkreetse noore vajaduste kui ka KOVi rahaliste võimalustega, kuid esmatähtsaks peetakse siiski noore vajadusi ja üldiselt pakutakse teenust ka neile, kel ei õpi aga kel on tuge vaja. Peamise rahastusallikana töid KOVide esindajad ise välja toetusfondist rahaliste vahendite eraldamise, mille arvelt toimub noorte isiklike kulude ja eluasemekulude katmine. Muude kulude katmine toimub vajaduspõhiselt alternatiivsetest allikatest - näiteks olukordades, kui KOVi eestkostele tuleb noor, kelle olemasolust ei olnud enne toetusfondi raha jaotamist teadlikud või kui noorel tekib täiendavaid põhjendatud kulutusi. KOVid märkisid, et kulude katmise korraldus ei toeta füüsilise isiku eestkostel olnud noortele järelhooldusteenuse osutamist.

„Mitte ainult järelhoolduse raames, vaid terve asendushoolduse raames on kõigile ette nähtud üks summa isiklikeks kuludeks. Aga lapsed on seal taga väga erinevad. Mõnel on huvitegevus, huvialaringid, mõni on teenusel ainult hooldusvajaduse pärast. Nii ka järelhooldusel, mõnel on suuremad vajadused, mõni on leplik, mõnele pakun. See on jälle koostöö, läbirääkimised.“ (Ida piirkonna KOV)

„Füüsilisest isikust eestkostel olevaid noori, nende andmeid meil ei ole, nad imbuvad ühel hetkel, kui eestkostjal on ressursid otsas, võtab sinuga ühendust ja siis sa saad teada, et see laps on ka eestkostel. Kirjutan Exceli tabelisse üles, aga muus osas ei tule neid andmeid välja.“ (Lääne piirkonna KOV)

Lisaks toetusfondi vahenditele kasutavad KOVid järelhoolduse rahastamiseks peamiselt KOVi enda eelarve vahendeid (n=39; 78%) ning teatud määral ka noore sissetulekuid (n=17; 34%). Enam kui veerand vastajatest ei teadnud, kas rahastamiseks kasutatakse ka sponsorlust (n=15; 30%) ja/või annetusi (n=13; 26%). (vt. Joonis 35)

JOONIS 35. JÄRELHOOLDUSTEENUSEGA KOKKU PUUTUNUD KOV-IDE ESINDAJATE VASTUSED RAHALISTE VAHENDITE PÄRITOLU KOHTA LISAKS TOETUSFONDI VAHENDITELE (N=50)

86% vastanud KOVide esindajatest (n=43) leidis, et 2018. aastast kehtiv järelhooldusteenuse korraldus ja rahastusmudel toetavad noortele vajaduspõhise teenuse osutamist. Samas toodi välja, et erandlike juhtumite puhuks võiks rahalisi vahendeid rohkem olla, niisiis kasutavad KOVid toetusfondi vahendeid, kuna väikeste kohalike omavalitsuste eelarved on sageli piiratud. Korraldust peetakse piisavalt paindlikuks, et järelhooldusteenust pakkuda ning noore vajadused katta määral, mis võimaldab iseseisvat elu alustada ning samas motiveerib noort elujärje parandamiseks isikliku initsiatiivi üles näitama. Samuti leiti, et valdkond areneb pidevalt ning see tagab noortele parema toe ning sujuvama ülemineku iseseisvasse ellu. KOVid, kelle hinnangul uus korraldus ja rahastus noortele vajaduspõhise teenuse osutamist ei toeta, põhjendasid oma arvamust sellega, et iseseisvasse ellu astumine ei tohiks sõltuda üksnes noore vanusest, vaid peaks arvestama ka tema arengutaseme ning vajadustega, kuid omavalitsuste võimekused (sh rahalised ja inimressursid) teenust pakkuda on erinevad ja seetõttu ei ole alati võimalik pakkuda teenust vastavalt vajadusele. Lisaks töid KOVide esindajad murekohana välja

teenuse pakkumise puudega noortele, kes iseseisvas elus omaette hakkama ei saa, kuid kogukonnas elamise ja toetatud töötamise teenustele on pikad järjekorrad ning puuduvad koolid, kuhu puudega noori edasi suunata.

„Kes ei jätka õpinguid, ei ole õigustatud saama järelhooldusteenust, kuid abi vajadus on ikka. Kuni 21. eluaastani võiks olla kõigile. Omavalitsuste võimalused teenust mitteõppijatele pakkuda on erinevad.“
(Põhja piirkonna KOV)

„Rahastuse mudel tuleks üle vaadata. Noore vajadused iseseisvasse ellu astumisel on suuremad ja rikkalikult asendushooldusteenuselt kasina sissetuleku peale üleminek on ikka väga järsk muutus. Loomulikult me toetame noort, et ta ei oleks näljas ja ilma riieteta, aga elukvaliteet peaks jääma samaks.“ (Lõuna piirkonna KOV)

2021. aastast vähendati toetusfondist KOVidele järelhooldusteenuse osutamiseks eraldatavate rahaliste vahendite suuruse arvestamiseks kasutatava koefitsiendi väärtust, mille tulemusel rahastus toetab pigem neid KOVe, kus on rohkem lapsi ja noori perepõhisel asendushooldusel. Seejuures säilib põhimõte, et toetusfondist eraldatud vahendid ei ole seotud konkreetse isikuga vaid KOVil on õigus otsustada nende kasutamine. Samal ajal eraldati riigieelarvest KOVidele täiendavaid rahalisi vahendeid, mille kasutamise üle oli KOVidel võimalik ise otsuseid teha. Vaatama sellele võib KOVide esindajate antud tagasiside põhjal järeldada, et nad tunnetavad survet teenuse osutamiseks vajalikele ressurssidele. KOVide esindajad märkisid, et nende hinnangul on tulevikusuund selline, et KOV peab ise suutma vahendid tagada, mis tähendab tõenäoliselt, et paljud KOVid hakkavad osutama vaid neid teenuseid, mis on seadusega ette nähtud, mitte kõiki neid, mida noortel tegelikkuses on vaja.

4.4. 2018. AASTA POLIITIKAMUUDATUSED ASENDUS- JA JÄRELHOOLDUSTEENUSTE KORRALDUSES

Sotsiaalhoolekande seaduses 2018. aastast rakendunud muudatuste eesmärk on muuhulgas toetada asendushoolduse rohelise raamatu⁴² eesmärkide täitmist, sealhulgas perepõhise asendushoolduse ja järelhooldusteenuse kaudu asendushooldusel viibinud noorte sujuvat iseseisvumist. Antud uuringus koguti KOVide ja teenuseosutajate hinnanguid, kuivõrd on need võimalused aidanud leevendada varasemaid noorte sujuvat iseseisvumist puudutavaid probleemkohti ning toetanud asendushoolduse rohelise raamatu eesmärkide täitmist.

Hinnates 2018. aastast rakendunud seadusemuudatuste laiemat mõju tõi enamik KOVide esindajaid intervjuudes välja, et muudatuste mõju ei ole veel märkimisväärselt tunda, kuna muudatused on suhteliselt värsked ning pärast neid iseseisvasse ellu astuvate noorte arv ei ole veel piisavalt suur. Ühtlasi raskendab muudatuste hindamist asjaolu, et lastekaitse valdkonna töötajad KOVides vahetuvad tihti,⁴³ mistõttu polnud kõik lastekaitsetöötajad muudatustele eelnenud olukorraga tuttavad ega osanud erinevusi võrrelda.

Asendushoolduse rohelises raamatus on kirjeldatud, et asendushoolduse puhul tuleb juhinduda põhimõttest, et lapse loomulik kasvu- ja arengukeskkond on perekond, mistõttu tuleb asendushoolduse võimaluste loomisel eelistada pere- ja kogukonnapõhiseid lahendusi. Tavapäraselt on lapse vaimse tervise ja käitumisprobleemide põhjuseks katkenud peresuhted ja lähedaste osas usalduse puudumine, mida saab edukamalt taastada perekonnale võimalikult sarnases teenusemudelil. Vaatamata selle seose teadvustamisele olid osad intervjuueeritud KOVide ning asendus- ja perekodude esindajad arvamisel, et perepõhine hooldus ei ole siiski kõikide asendushooldusel olevate laste jaoks sobivaim teenuse vorm. Nende hinnangul toimib just raske erivajaduse või probleemse käitumisega noorte puhul paremini asutusepõhine lahendus, kus lapsega

⁴² Sotsiaalministeerium. 2019. Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Loetud aadressil: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

⁴³ Lastekaitsetöötajate kohustused ja vastutus suurenevad iga aastaga. Õpetajate Leht, 2020.

tegeleb vastava väljaõppe saanud personal. Toodi näiteid, kus laps ei ole perepõhisel asendushooldusel kohanenud ning talle on leitud koht asutusepõhise asendushoolduse vormil.

„Kas kõikide laste jaoks on peremaja see kõige sobivam vorm füüsilise keskkonna vaates? Ja see küsimus on mul tänaseni. Kui on liitpuuetega laps, siis saab asutusepõhises ja paremini välja õppinud personaliga rohkem aidata hooldada kui suruda peale, et meil peavad tekkima erihooldused, kuhu saad puudega lapse suunata. Kas me oleme endale aru andnud, milliste laste, milliste probleemidega ja millise mure puhul, mis kõige paremini toimib?“ (Põhja piirkonna KOV)

Mitmete KOVide jaoks on pereskesne asendushooldus juba varasem eelistatud praktika ning võimalusel on lapsed alati perekonda paigutatud. Kuigi KOVde ülesanne on suunata ja toetada hooldusperesid nende tegevuses lastega, siis intervjuude põhjal saab järeldada, et KOVide ja hooldusperede koostöös on siiski puudujääke. Mitmed KOVid kritiseerid, ei hooldusperedes hoiavad vanemad lapsi nii-öelda vati sees ning teevad palju asju nende eest ise ära, kuna nii on lihtsam, takistades sellega aga noore iseseisvumist. Samuti toodi näiteid, kus vanemad kohtlevad oma bioloogilisi ja hooldatavaid lapsi erinevalt.

„Ja pereskesne asendushooldus, see ei ole meie jaoks midagi uut, me oleme üle kümne aasta oma lapsed võimalikult perre paigutanud, see ei ole midagi uut meie jaoks.“ (Põhja piirkonna KOV)

„Hoolduspere ei ole imevahend – valmisolek sõltub lapsest ja konkreetse pere toimetulekust. Viimaste väljumiste pealt oleme näinud, et nad ei oma head ettevalmistust. /.../ Pereskeskkonnas elanud küll, aga iseseisvat tegutsemist, majandamist ja mõtlemist ei ole.“ (Põhja piirkonna KOV)

„Olen ka mõelnud, et kuidas oleksid rohkem iseseisvamad. Nad on küll hooldusperes, aga see ei ole ikkagi elamine oma peres, vaid nagu teenus. Selles mõttes, et neil on lastekaitsest eestkostja, kellega lapse isiklike rahade kasutamine tuleb kooskõlastada. Osad vanemad peavad enda ja hoolduslaste rahade arvestust erinevalt, nad nõuavad tšekke, et ega rohkem ei kuluta kui see 240 eurot. Nende kulused ja käimisi jälgitakse rohkem kui samas peres kasvaval omal lapsel.“ (Põhja piirkonna KOV)

Üldiselt näevad KOVide esindajad, et neile on järelhooldusteenuse korraldamisel antud suhteliselt vabad käed teenuse sisustamiseks ja korraldamiseks. Järelhooldusteenuse veelgi sujuvaks muutmiseks tuntakse vajadust parimate praktikate jagamisele ja keerulisemate olukordade lahendamisele suunatud juhendite järele. Intervjueeritud selgitasid, et kui järelhooldusteenuse loomisel oli KOVidel palju segadust teenuse sisu ja korralduse osas, siis nüüdseks on olukord samm-sammult paremaks läinud – kuigi KOVid lähenevad teenuse korraldusele erinevalt, on tekkinud teatud praktika. 2020–2021 avaldati küll SKA kodulehel KOVidele järelhooldusteenuse korraldamiseks suunatud juhised^{44 45}, kuid KOVid tunnevad jätkuvalt vajadust õppida teiste kogemustest ja senisest parimast praktikast. Olenemata sellest, milline on KOVi lastekaitsetöötaja töökogemus, tuleb ikka ette olukordi, millega ta varem kokku pole puutunud. Seejuures toodi positiivsena välja, et alati saab pöörduda SKA piirkondliku nõustaja poole.

„Järelhooldusteenusega on antud laiad käed KOVile, kaalutud otsus ja kui teie otsustate, siis on nii, keegi ei keela. Kui sul raha on, siis palun, toimetage. Mina olen saanud sellised vastused.“ (Lääne piirkonna KOV)

„Asendushooldusteenusel on piirid ette pandud, siis järelhooldusel võiks ka olla ootused vähemalt, mida KOV teeb, mitte seaduses mõned laused. Näiteks parimad praktikad, kuidas on tehtud, kuidas keegi läheneb. Praegu nagu leiutame jalgratast kogu aeg ja küsid erinevaid ettepanekuid, kuidas teha. Otsustusvabadus on tore, aga mingid piirid on ka vajalikud.“ (Ida piirkonna KOV)

„Mina ka ütlen, et kui küsimusi tekib – ükskõik, kui pikk su kogemus või staaž on, iga juhtum on eriline ja tekivad küsimused, millega pole kokku puutunud – on olemas inimesed, kelle poole SKAs pöörduda ja

⁴⁴ Sindi, I., Kattai, K., Medar, M., Toros, K., Valma, K., Kuldjärv, M., Gornischeff, K., Saia, K. 2019.

Asendushooldusel täisealiseks saavate noorte iseseisvumise ja elluastumise toetamine ning järelhooldusteenuse planeerimine ja korraldamine. Soovituslik juhend kohalikule omavalitsusele. Tallinn: Tallinna Ülikool. [Link](#)

⁴⁵ SKA juhised asendus- ja järelhooldusteenuse korraldamiseks. [Link](#)

minul on ka positiivne kogemus. Kui nad ise ka vastust ei tea, siis uurivad ja annavad teada.“ (Lääne piirkonna KOV)

Teenuseosutajate arvates on 2018. aastal vastu võetud muudatustega pandud KOVidele kohustus korraldada järelhooldusteenuse sisu vastavalt noore vajadustele. Kuna KOVide võimekus teenuse osutamiseks on erinev, siis on tekkinud olukord, kus noortele pakutav on erinev ning tekitab noorte seas omavahelist võrdlemist. See omakorda toob kaasa lisatööd teenuseosutajatele, kes peavad selgitama noortele, miks nende järelhooldusteenused omavahel erinevad. Teenuse sisu erineb noorte vajadustest lähtuvalt, kuid võrdlemise vähendamiseks on vajalik noorte teadlik kaasamine otsustesse, et nad teaksid, mille alusel neile pakutava teenuse sisu kujuneb.

„Kuna KOVid käituvad erinevalt, siis noorte puhul tuleb erisus, see ei ole midagi kindlat, mida kõik noored saavad. Ja siis nad kogu aeg võrdlevad, miks keegi saab olla edasi noortekodus. Ja siis selgita, miks ühele KOV võimaldab edasi olla ja teisele mitte. See on tekkinud. See ei ole halb tingimata, aga see on muutus.“ (AK)

Asendushoolduse rohelises raamatus sätestatakse eesmärk suurendada perede valmisolekut ja perepõhise asendushoolduse pakkujate juurdekasvu. Samas leiavad KOVide esindajad, et hooldusperede arv ning valmisolek võõraid lapsi enda hoole alla võtta on kahanenud. See mõjutab eeskätt asendushooldusel olevaid teismelisi ja noori.

„Valdkonnas olen ikka väga kaua töötanud, muudatused on kogu aeg olnud. Iseküsimus, kui palju on noortele parem sellest. Noorte tingimused on paranenud ühelt poolt, aga mõned kitsaskohad on ka. (Asukoht) kui tulin, siis oli maakonnas 20+ hooldusperet, praegu on viis võib-olla. Ja nemad ka leiavad vabandusi.“ (Lõuna piirkonna KOV)

„Hooldusperesid hakkas juurde tulema rohkem, sest lapsed soovivad elavad peredes, nad soovivad omale vanemaid. Aga ei ole hooldusperesid, kes sooviksid teismelisi, aga teismelised vajavad samuti perekonda, nad vajavad tähelepanu.“ (Ida piirkonna KOV)

Mõned teenuseosutajad märkisid, et poliitikamuudatus ehk järelhooldusteenuse tekitamine kui selline muudab noorte iseseisvumise varasemast sujuvamaks. Nende hinnangul toimus peamine muutus rahastusmudelil, kuid noorte edukat iseseisvumist takistavad kitsaskohad tulenevad hoopis noorte nappidest sotsiaalsetest oskustest. Rahastusmudeli muutumise mõju näevad teenuseosutajad erinevalt. Osa teenuseosutajaid märkis, et nende meelest vähendati teenuse maksumust oluliselt, ent on ka teenuseosutajaid, kelle arvates saab tänu rahastuse muutumisele küsida teenuse eest õiglast hinda.

„See seadusemuudatus ei muutnud seda, kuidas noored iseseisvaks saavad. Ja ei saanudki muuta. Muutus ainult riiklik teenuse rahastus. Protsesse ei muutnud see kuidagi. Absurdne mõelda, et see kuidagi muudaks teismelise elu teistsuguseks. Meil on viimastel aastatel regulaarselt tulnud hooldusperedest lapsi noorte hoolekandesse. See on see, et erinev on kasvatada väikelast ja kui laps saab teismeliseks, siis hoolduspered ei suuda ennast ümber programmeerida, et monoloog peaks muutuma dialoogiks. See ongi raske.“ (PK)

„See, et rahastus läks üle KOVidele, see on täiesti ideaalne variant selle koha pealt, et saad küsida õiglast hinda. Paraku on siin üks „aga“: eraettevõtted ehk MTÜd ja SAd, kes ei kuulu omavalitsusele, nemad küsivad seda õiglast hinda, aga omavalitsuse allasutused ei saa seda küsida, kuna nendel on omavalitsus, kes ise maksab, paneb raha ühest taskust teise.“ (PK)

Muudatust maksimaalses lubatud laste arvus ühe pere kohta näevad teenuseosutajad positiivsena, kuna nii saavad teenuseosutajad laste ja noortega individuaalsemalt tegeleda ning neile rohkem tähelepanu pühendada. Enamikes hooldusperedes on teenuspakkujate vähesuse ja asendushoolduse kohtade nappuse tõttu maksimaalne lubatud arv ehk kuus last. Ideaalset olukorda nähakse tegelikult sellisena, kus lubatud maksimaalne laste arv oleks praegusest veelgi väiksem – neli last peres, sel juhul oleks võimalik hoolimata välisest survest hoida laste arvu peres väiksemana.

„Laste arvu muutmine kindlasti mõjutab, kasvatajad saavad rohkem tähelepanu pühendada ja individuaalselt suhelda. Ja lastel endil ka, kaheksa last peres, juba kasvõi kaheksa lapse füüsiline müra, see tekitab hoopis teise olukorra kui see, kui on kuus last. Kindlasti on peredes rahulikum. Laste kaasamine ja individuaalne suhtlemine on kindlasti positiivselt mõjutanud.“ (AK)

„Esimehe suur pluss on, et oleme kuue lapse peal peres. Meil on maju, kus on neli last peres ja see on normaalne. Arvestades seda, et asendushooldusteenusel on lapsed, kes on kiindumussuhte häirega, suuremal osal on mingisugune erivajadus, nad vajavad tuge, siis neli oleks normaalne.“ (PK)

Kokkuvõtvalt saab teenuseosutajate ja KOVide tagasiside põhjal järeldada, et 2018. aastal rakendatud seadusemuudatused on aidanud tõsta asendushoolduse kvaliteeti ja loonud laiemaid võimaluse noorte toetamiseks. Samas esineb protsessis probleeme keerulisemate ja harvem esinevate olukordade lahendamisel ning teatud ebakõlasid KOVide ja teenuseosutajate vahelises üksmeeles ja koostöös noore toetamisel.

4.5. EUROOPA SOTSIAALFONDIST RAHASTATUD TUGITEENUSED: TUGIISIKUTEENUS JA PROGRAMM „MINU ELU“

Euroopa Sotsiaalfondist rahastati perioodi 2016 – 2021 asendushooldusel viibinud või viibivate noorte toetamiseks suunatud tegevusi – tugiisikuteenus ja arenguprogramm „Minu elu“. Mõlema tegevuse eesmärk on pakkuda noorele tema vajadustest lähtuvat täiendavat tuge kiiremaks ja sujuvamaks iseseisvumiseks.

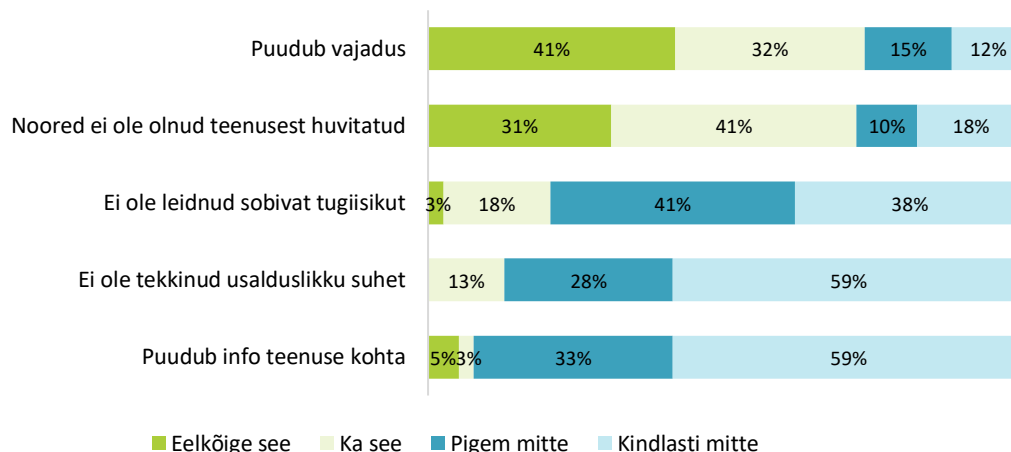
4.5.1. TUGIISIKUTEENUS

Kohalikul omavalitsusel on sotsiaalhoolekande seaduse kohaselt kohustus pakkuda asendushoolduselt lahkuvatele ja iseseisvat elu alustavatele noortele tugiisikuteenust. Alates 2016. aastast on KOVe tugiisikuteenuse pakkumisel toetanud Sotsiaalkindlustusamet ning teenust on rahastatud Euroopa Sotsiaalfondist. Alates 2022. aastast liigub teenuse rahastamine üle KOVidesse.

Tugiisikuteenuse eesmärk on aidata noorel sujuvamalt alustada iseseisvat elu, pakkuda tuge igapäevaste toimingute juures (nt saada teavet toetustest; juhendada tööle kandideerimisel jms). Noore tugiisikuks võib olla tema tuttav või muu lähedane inimene (nt eestkoste või hoolduspere vanem, asenduskodu perevanem/kasvataja, noortekeskuse töötaja) või hoopis professionaalne tugiisik, juhul kui noor ei soovi enda lähedast inimest tugiisikuks. SKA andmetel on alates 2016. aastast saanud tugiisiku u 120 noort.⁴⁶ Tugiisikuteenus pakub head võimalust eriti nendele noortele, kel endal toetav tugivõrgustik puudub.

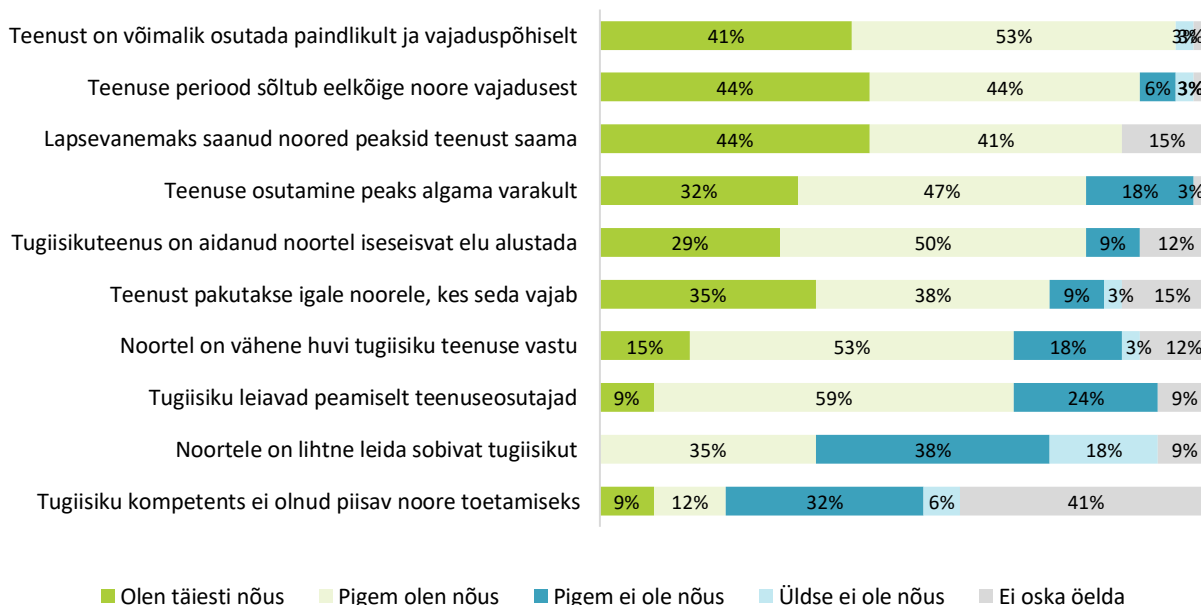
Antud uuringu küsitluses osalenud KOVide esindajatest tõdesid enam kui pooled (n=39; 54%), et nende KOV ei ole suunanud noori riigi SKA kaudu rahastatud tugiisiku teenusele. Peamiste põhjustena märgiti küsimustikus, et puudus vajadus (n=30; 73%) ning noored ei olnud teenusest huvitatud (n=28; 72%). Tuginedes intervjuude tulemustele võib järeldada, et noorte vähene huvi ja soov tugiisikuteenust saada on tingitud peamiselt sellest, et tugiisiku näol on tegemist noorele võõra inimesega. Oluliselt vähem mängis rolli see, et sobivat tugiisikut ei leitud (n=8; 21%) või noore ja tugiisiku vahel ei tekkinud usalduslikku suhet (n=5; 13). Muude põhjustena märgiti, et noored on läinud teisele teenusele (nt toetatud elamine) või KOVil on olemas palgaline tugiisik, kes osutab teenust järelhooldusel viibivatele noortele. Põhjuste jaotumine on täpsemalt kujutatud Joonis 36.

⁴⁶ Sotsiaalkindlustusamet. Tugiisikuteenus asendushoolduselt lahkuvale noorele. Loetud addressil: <https://www.sotsiaalkindlustusamet.ee/et/uudised/tugiisikuteenus-asendushoolduselt-lahkuvatele-ja-iseseisvat-elu-alustavatele-noortele-2021>

JOONIS 36. MIS PÕHJUSEL EI OLE NOORELE VÕI NOORTELE TEIE KOVIS OSUTATUD RIIGI (SKA KAUDU) RAHASTATUD TUGIISIKUTEENUST? (N=39)

Valdav osa KOVide esindajatest nõustus sellega, et tugiisikuteenust on võimalik osutada paindlikult ja vajaduspõhiselt (n=32; 94%) ning teenuse periood sõltub eelkõige noore individuaalsetest vajadustest (n=30; 88%). Enam kui pooled (n=19; 56%) vastajad ei olnud nõus, et noorele sobiva tugiisiku leidmine on lihtne ning enam kui kolmandik (n=14; 41%) vastajatest ei osanud hinnata, kas professionaalse tugiisiku kompetents oli piisav asendushooldusel viibinud noore toetamiseks. Detailsem ülevaade tugiisikuteenusega seotud väidetega nõustumise kohta on toodud Joonis 37.

Muude asjaoludena toodi välja, et noored, kes on saanud lapsevanemaks, vajavad tihti pigem peretõõ teenust ning see teenus on ennast igati õigustanud. Märgiti ka, et tugiisikuteenuse kvaliteet on madal, kuna tugiisikutel puuduvad teadmised ja oskused noorte toetamiseks ning tugiisikud on noorega kontakti hoidmisel passiivsed. Intervjueeritud ei osanud eristada, kas tegemist on Euroopa Sotsiaalfondist rahastatud või KOVi enda pakutud tugiisikuteenusega.

JOONIS 37. PALUN MÄRKIGE, KUIVÕRD NÕUSTUTE JÄRGMISTE VÄIDETEGA SEoses TUGIISIKUTEENUSEGA (N=34)

Tugiisikuteenuse osutamise teema juures rõhutati läbivalt, et noored ei soovi endale toeks võõrast inimest, vaid eelistavad kedagi, kellega on usalduslik suhe tekkinud juba varem. Noored kasutavad

tugiisikuteenust meelsamini, kui seda osutab tuttav inimene. Euroopa Sotsiaalfondi nõutava kvalifikatsiooni (nt erialase kõrghariduse) puudumine tugiisikutel on üks põhjustest, miks KOVID ei ole alati pakkunud Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest rahastatud tugiisikuteenust, vaid on leidnud alternatiivse lahenduse ning rahastanud teenust tugiisikuga, kes on noorele sobilik, kuid ei vasta alati Euroopa Sotsiaalfondi nõuetele. Mõned KOVID töid selle, et teenust ei ole rahastatud Euroopa Sotsiaalfondist, vaid oma vahenditest, välja kui positiivse asjaoluna, kuna fondi rahastus lõpetatakse ning siis on KOVIDel olemas kogemus ja valmisolek teenusega jätkata.

„Me oleme ühe puhul kasutanud, aga noor ju võõrast tegelikult ei taha. Siis oli ka nii, et tugiisik oli pere endine töötaja. Neil on oma lähedussuhe ja nad ei tahagi kedagi uut. Võõraid on palju elus niikuinii. Lapse tingimus oligi, et kui tugiisik, siis keegi tuttav ja siis sealt valisid. Võõrad olid kohe välistatud.“ (Ida piirkonna KOV)

„Näpuga järke ajada, et näiteks perevanem ei saa tugiisik olla paberite puudumise pärast – no kuulge! Laps ei lähe paberiga inimese juurde, laps läheb selle juurde, keda ta usaldab.“ (Ida piirkonna KOV)

Lisaks Euroopa Sotsiaalfondi nõutud kvalifikatsiooni puudumisele ei osutatud tugiisikuteenust suurel määral ka seetõttu, et teenus on vabatahtlik ning noored ei olnud sellest huvitatud. Üheks keeldumise põhjuseks arvasid KOVIDe esindajad olevat sõna „tugiisik“ mitteatraktiivne kõla noorte jaoks, mistõttu tehti ettepanek mõelda termini muutmise peale, et sellele positiivsemat tähendust omistada. Sarnaselt teenuse korraldajate jutule ilmnes ka teenuseosutajate vastustest ning intervjuudest, et noortele on sõna „tugiisik“ tihti vastumeelne, kuna see paneb noorele nii-öelda sildi külge, et ta vajab tuge.

„Tugiisik on natuke paha sõna võib-olla, panna äkki muu nimi. Mõtleb, et mul on midagi viga, miks mul tugiisik peab olema? Sõnastada kuidagi teistmoodi? Peretugevustöötaja, meil vallas on ta sellise nime all. See on palju positiivsema tähendusega. /.../ Võib-olla tasub mõelda selle sõna muutmisele.“ (Lõuna piirkonna KOV)

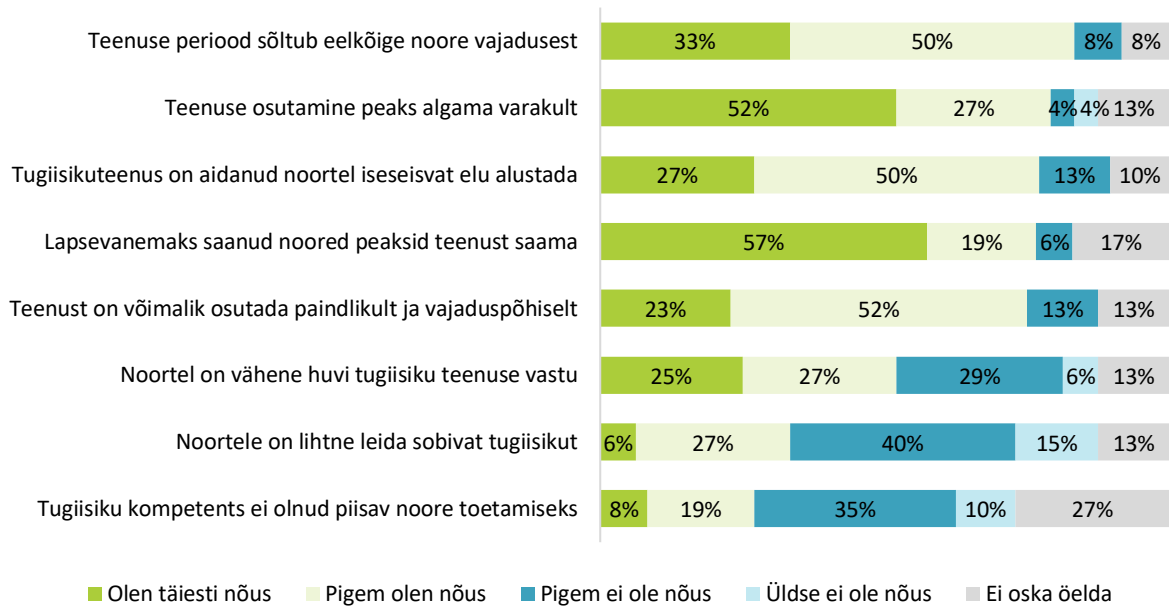
„Meil on paar head näidet, aga viimane näide just teenuselt lahkuva noorega, et teda see sõna tugiisik häiris. Temal ei ole maailma mõistmisega mingit probleemi, aga tundus, et tugiisik piirab tema tegevusvälja või sildistab teda. Me küll selgitasime ja andsime lingid, kust lisainfot saada, aga ta vist eriti ei taha.“ (AK)

Nii teenuseosutajatelt kui noortelt uuriti, kas nad oskaksid soovitada tugiisiku asemele paremat terminit ning välja pakuti „mentor“ ning „coach“.

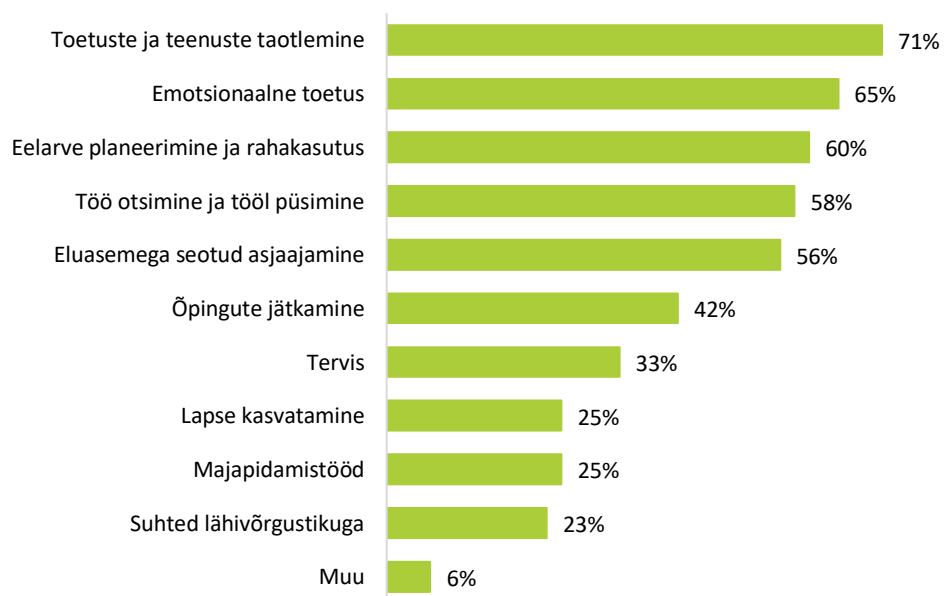
Enam kui kaks kolmandikku küsimustikule vastanud teenuseosutajatest märkisid, et nende hoole all olevale noorele ei ole SKA kaudu rahastatud tugiisikuteenust osutatud (n=98; 67%). Enamikul juhtudel puudus vajadus (n=65; 66%), puudus teave teenuse kohta (n=24; 25%) või ei olnud noor teenusest huvitatud (n=17; 17%). Vähemal määral vastasid teenuseosutajad, et noorele ei olnud võimalik leida sobivat tugiisikut (n=6; 6%), näiteks seetõttu, et tugiisikul puudusid teadmised asendushooldusel kasvava noore vajadustest (traumateadlikkus) või et noore ja tugiisiku vahel ei tekkinud usalduslikku suhet (n=4; 4%). Muude põhjustena toodi välja, et noor leidis endale asjaliku elukaaslase, kes toetab teda õppimisel ja muudes eluküsimustes, või läks üle erihoolekandeteenusele.

Küsimustikule vastamise ajal oli 14%-l (n=21) teenuseosutaja hoole all olevatest noortest SKA rahastatud tugiisik ning 19%-l (n=27) teenuseosutaja hoole all olnud noortest oli varem olnud SKA rahastatud tugiisik. Valdav osa neist leidis, et teenuse osutamine peaks algama varakult (n=38; 79%) ning teenuse periood sõltub eelkõige noore vajadustest (n=40; 83%). Oluliselt vähem nõustuti väitega, et noortele on lihtne sobivat tugiisikut leida (n=16; 33%) ning vabades vastustes toodi esile, et tugiisikuteenust kasutavad vähesed noored ja tugiisikuteks on pigem endised kasvatajad või inimesed, kes noort hästi teavad ja kellel on noorega eelnevalt hea suhe (vt. Joonis 38). Sobiva tugiisiku leidmist takistab ka kõrghariduse nõue, mida teenuseosutajad kirjeldasid järgnevalt:

„Kummaline on see, et perekodus kasvataja ei pea olema kõrgharidusega, kuid kui noor astub ellu, siis see sama kasvataja tugiisikuks ei sobi, kuna seal on kõrghariduse nõue.“

JOONIS 38. PALUN MÄRKIGE, KUIVÕRD NÕUSTUTE JÄRGMISTE TUGIISIKUTEENUSEGA SEOTUD VÄIDETEGA (N=48)

Teenuseosutajate arvates vajab nende hoole all olev noor tugiisikut eelkõige praktilistes asjaajamistes (n=35; 73%) ja emotsionaalseks toeks (n=34; 71%), vähem erivajaduse tõttu (n=22; 46%) või stabiilse suhte jätkumiseks tuttava täiskasvanuga (n=19; 40%). Muude põhjustena toodi välja õpingutega toimetulek (sh õpingute jätkamise motiveerimine) ning rahaga majandamine. Tugiisiku abi vajab noor kõige enam toetuste ja teenuste taotlemisel (n=34; 71%), emotsionaalse toe näol (n=31; 65%) ning eelarve planeerimisel ja raha kasutamisel (n=29; 60%). Ülevaade toetust vajavate valdkondade jaotumisest on toodud Joonis 39.

JOONIS 39. MIS VALDKONNAS VAJAB VÕI VAJAS NOOR TUGIISIKU TOETUST KÕIGE ENAM? (N=48)

Tugiisiku puhul peetakse väga oluliseks, et see oleks inimene, kes noort tunneb ja kellega tal on tekkinud usalduslik suhe. 18-aastaselt on noore jaoks emotsionaalselt raske lasta endale ligi uut võõrast inimest, kes peaks hakkama teda lähedaselt toetama. Seetõttu tuleks noorele tugiisikut pakkuda juba varem, mitte alles iseseisvumisel. Suureks abiks on, kui tugiisikuks on valmis hakkama

mõni asendushoolduselt iseseisvunud ja toimetulev noor. Lisaks ei taha paljud noored tunnista, et vajavad iseseisvasse ellu astumisel tuge, ning keelduvad tugiisikuteenusest. Eeskätt nähakse vajadust tugiisikuteenus järele noorte puhul, kes iseseisvuvad asutusepõhiselt teenuselt, kuna perepõhise teenuse järel jääb noort kasvatanud inimene temaga suhtlema, just nagu oma bioloogiliste lastegagi. Küll aga ei ole see reegel, kuna mõnikord ei ole suhted noore ja perevanema vahel kuigi head.

„Aga tugiisiku teema on täpselt see, et tugiisik saab olla see, keda noor usaldab ja kes on varasemast tuttav. See on ju vabatahtlik ja muul juhul ei ole sellest mingit kasu.“ (PK)

„Minu lastel ei ole olnud, olen ise jätkanud suhtlemist. Ilmselt on vajalik eelkõige just lastekodu vormilt ellu astumisel. Kui laps on nii kaua peres kasvanud, siis suhe jääb olema nii nagu bioloogiliste lastegagi, et lapsevanem on see, kellelt nõu küsida, abi saada. Aga jälle on oht, et tugiisikuteenus ei tohi väga pikale venida noore kõval. Jääb sõltuvusse ja ei toimu iseseisvumist sellisel määral, et päris ise hakkama saaks.“ (HP)

Teenuseosutajad viitasid asjaolule, et Euroopa Sotsiaalfondist rahastatud tugiisikuteenusega kaasneb mahukas aruandlus ja hulk nõudeid, mille täitmine ei ole mõistlikus suhtes tugiisikutele pakutava töötasuga. Teisisõnu on tugiisikud otsustanud noori toetada ilma Euroopa Sotsiaalfondi nõudeid täitmata ja rahastusteta, kuna nad sisuliselt on juba tugiisiku rollis ja suhtlevad noortega niikuinii.

„Meil on riigi rahastusega tugiisikuid olnud, kui saime panna oma töötaja. Samamoodi meie töötajad ütlesid, et arme jama sellega, ma olen niisama (tugiisik), ma olen ju niikuinii. See 50 eurot, mis nad sealt said, andsid noorele, kuigi see oli nende tasu. See paberimäärimine, koolitustel käimine ei tasu end ära.“ (PK)

Tugiisikuteenusega seoses on teenuseosutajad mures, mis saab tugiisikutest ja kes neid toetab, kui tugiisikuteenus rahastus liigub Euroopa Sotsiaalfondist üle KOVidele. Teenuseosutajad on veendunud, et KOVid tugiisikutele vajalikul määral koolitusi ja supervisiooni pakkuda ei suuda, peamiselt niigi suure töökoormuse ja rahaliste vahendite vähesuse tõttu. Seetõttu loodavad teenuseosutajad, et SKA jätkab ka edaspidi tugiisikutele koolituste ja toetavate ürituste korraldamist.

„Kui raha läheb KOVidele, siis mina näen, et praegu hästi töötab SKA tugiisikute koolitamine, vahvad regulaarsed üritused. Ise olen vähe osalenud, aga tehakse, olen infoväljas ja tean ka, et tugiisikud on ülirahul. Kui rahastus läheb KOVile, minu hirm on see, kas siis tugiisikud jäävad ilma toeta? Või jätab SKA koolitamise/supervisiooni⁴⁷ enda kätte? Sest KOVid seda küll tegema ei hakka, see on täitsa kindel. Siis see teenus sureb välja. Noorele tugiisik olla on raske. Alguses me lähme teda päästma, me arvame, et hullult aitame ja ta on tänulik, aga tihti tulevad tagasilöögid. Näen ise, et tugiisikud ei saa hakkama, kui noor ei tule kohale, ei võta vastu, ei lase uksest sisse. Need on tugiisikuteenus valukohad, millega peab arvestama. Aga kui toetamine jääb KOVidele, siis heal juhul kutsutakse kord aastas vestlusele ja see on kõik. Aga tugiisik vajab ka tuge.“ (PK)

Lisaks uuriti noortelt, milline on nende kogemus tugiisikuteenusega. Paljud intervjueeritud ei olnud tugiisikuga kokku puutunud ning sageli ei teatud ka, milles tugiisik võiks noori toetada. Pea kõik noored, kel oli tugiisikuga kogemus, olid selle teenusega rahul. Enamasti olid tugiisikud toeks psühholoogiliselt või juhendasid igapäevaelu puudutavates küsimustes (näiteks vajalike dokumentide koostamine, suhtlemine arstidega jt, arvete maksmine). Miinusena toodi välja teenuse pakkumist siis, kui see tegelikult ei olnud vajalik, kliendipäevikus vale info esitamist, kus kirja on läinud tegelikkusest rohkem töötunde ja tegevusi, mida ei ole tehtud, aga ka teenuse üldist väikest mahtu.

„Saime paar korda kokku, aga see oli piiritletud aeg. Ja ma tundsin, et mul on palju rohkem vaja rääkida, kui see teenus seda võimaldas. Et seda [teenust] on väga vaja ja minu hinnangul peaks seda kontakti olema rohkem, et sellest oleks rohkem kasu.“ (N34, 23)

Ankeetküsitlusele vastanutest oli 57 noorel (22%) tugiisikuga kogemusi. Sealjuures 14 noort (5,2%) saavad võib-olla ja viis noort (1,8%) saavad endale kindlasti tugiisiku. Üle poolel vastanutest (n=148; 55%) puudub teenusega kokkupuude ja 42 noorega (15,7%) ei ole tugiisikust veel räägitud.

⁴⁷ Autori märkus: Lisaks tugiisikuteenusle ja „Minu Elu“ programmile pakub SKA ka teisi tugiisikuteenusi nii perepõhise asendushoolduse pakujatele kui ka pere- ja asenduskodude töötajatele.

Asendushooldusel viibivatest noortest on tugiisik 9-l. Osa noori (n=18) leidis, et noorte jaoks on väga oluline tugivõrgustik, kes neid toetaks, sh moraalselt, et nad iseseisva eluga paremini toime tuleksid. Samas peeti tähtsaks, et tugiisikuga oleksid koostõised ja lähedased suhted. Ka tauniti seda, kui tugiisik on kui ametnik, sest sellisel juhul ei suuda ta noort toetada ja tekitab noores pigem hirmu ja trotsi.

„Kõige olulisem on lapsele tugivõrgustik. Kuna lapsel on puudu bioloogilisest tugivõrgustikust, siis laps peab teadma, et asenduskodust on tal tugivõrgustik olemas.“ (KN214,22)

Lisaks uuriti peagi ellu astuvatelt noortelt, millistes tegevustes nad enim abi vajaksid. Noored (n=7) mainisid, et enim vajaksid nad abi seoses korteriga, rahaasjades, lapse eest hoolitsemisel ja/või üldise toimetulekuga edaspidises elus. Noortelt, kel on olnud või oli tugiisik (n=59), küsiti, milles tugiisik neid toetas. Peamiselt toetasid tugiisikud rahaasjade ja eelarve planeerimisel, töökoha leidmisel, elukoha otsimisel või ostmisel ja/või suheldi muudel elulistel teemadel (nt arutati tulevikuplaane). Ka oli osa tugiisikutest psühholoogiliseks toeks ja noored said jagada nendega oma muresid ning rõõme. Lisaks toetasid tugiisikud noori praktilistes küsimustes nagu dokumentide koostamisel, poes ja arsti juures käimisel jms.

„Otsin korteri tema abiga. Käisin temaga koos pangas notari juures, ajasin puudeasju, käisin arstil jne. Ta aitab korterit sisustada ja suhtlen temaga pea iga päev. Aitas mind tööle jne.“ (KN89, 19)

„Rääkinud minu tulevikust, käinud minuga igal pool ja aidanud mul end sisse seada iseseisvaks eluks.“ (KN243, 21)

Ka on hulk noori (n=14) veetnud oma vaba aega koos tugiisikuga ja käinud nt koos söömas, jalutamas, jooksmas, väljasõitudel, kinos, jalgpalli vaatamas, koos pühi veetnud jne.

„Oleme tihti einestamas käinud, jalutanud, aega nautinud, pühi tähistanud ning palju muud.“ (KN251, 19)

Ligikaudu kolmandik (27,3%) noortest, kel oli varem olnud tugiisik, mainis, et nad ei teinud koos tugiisikuga mitte midagi ja üks noor märkis, et talle määratud tugiisik ei meeldinud. Nende noorte seas, kel hetkel oli tugiisik, oli ainult üks, kes koos tugiisikuga midagi ei teinud. Ka tõi osa noori välja, et kohtumisi tugiisikuga toimub liiga vähe.

„Ta oli ainult aasta, aga kuna see kontakt oli harv ja kogu aeg kalkuleeritud nii ajaliselt kui rahaliselt, siis mul oli mõttekas jätkata suhtlemist oma usaldusinimesega, kes tõesti ei arvesta asju nii nagu ametlikult tehakse. Kindlasti see midagi andis ja nende puhul, kellel pole mitte kedagi, on tugiisikuteenus HÄDAVAJALIK ja neid tundide arvusid võiks suurendada, et noored reaalselt emotsionaalset abi võiksid saada.“ (KN238, 23)

Mõned hooldusperes ja perekodus elanud noored kirjutasid, et kuna nende kasuvanem või perevanem oli neile pärast asendushooldust tugiisikuks, siis nad suhtlesid aktiivselt edasi ning said vajaduse korral nendega alati ühendust võtta.

„Kuna minu tugiisik oli minu asendushoolduse ajal minu n-õ hoolduspere, siis me teeme palju koos. Mind on võetud perre ja kaasatakse igapäevastesse tegevustesse ja väljasõitudesse.“ (KN78, 21)

Samuti küsiti küsitluses osalenud noortelt, et mil määral on tugiisik neid toetanud ja/või aidanud iseseisvalt paremini toime tulla. 62,7% (n=37) noorte jaoks on tugiisik olnud suureks või väga suureks abiks ja 15,3% (n=9) noori said mõnevõrra abi. Iga viies noor oli tugiisikult abi ja tuge saanud vähesel või väga vähesel määral (n=11; 18,7%).

Noortelt, kel puudus kokkupuude tugiisikuga, uuriti, mis põhjusel pole neil tugiisikut olnud. Enim noori ehk pea pooled ei tundnud vajadust tugiisiku järele (n=91; 47,9%), ligi kolmandik (n=59; 31,1%) ei olnud sellest teenusest kuulnud ja tugiisikut ei soovinud ligi viiendik noortest (n=18; 9,5%). Nii intervjuudes kui küsitluses osalenud noored kas ei soovinud tugiisikut sobiva inimese puudumise tõttu, ei tahtnud võõra inimesega suhelda, neil puudus usaldus tugiisikute vastu või ei soovitud, et neid tembeldatakse „lolliks“, kes ei saa oma eluga hakkama. Ka selgus noortega tehtud intervjuudest, et osad noori toetas tugiisik vastavalt noorte tegelikele vajadustele pikemaajaliselt ja seega jäi neile noortele pärast iseseisva elu alustamist jätkuv tugi, mis mitmete uuringute järgi on noorte toetamisel hädavajalik.

Seega pidasid kõik osapooled oluliseks, et vajaduse korral (nt tugivõrgustiku puudumine, erivajadus jne) oleks noortel olemas tugiisik, kes toetaks neid sujuvamalt iseseisvasse ellu astumisel ja kes abistaks noort nendes küsimustes, kus noor ise kõige rohkem abi ning toetust vajab. Kuna noorte teadmised ja oskused on erinevad, siis on ka teenuse sisu olnud erinev. Sealjuures noored, kellel on tugiisik olnud, on jäänud pigem rahule.

4.5.2. NOORTE ARENGUPROGRAMM „MINU ELU“

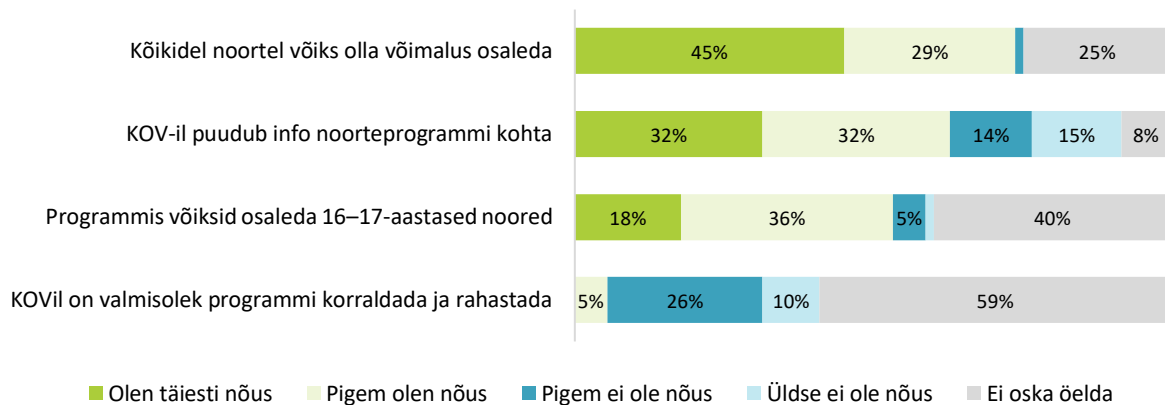
Asendus- või perekodus, hooldusperes või eestkosteperes kasvanud 16-19-aastastele noortele pakuti võimalust osaleda Euroopa Sotsiaalfondi 2014-2020 „Asendushoolduse kvaliteedi tõstmine“ vahenditest rahastatud arenguprogrammis „Minu elu“. Programm koosnes tasuta seminaride sarjast, mis toimus kolmel nädalavahetusel, sisaldades tegevusi, mille läbi noored said arendada muu hulgas enesekindlust, eneseväljendusoskust ja suhtlemisoskust. Programmi korraldamist koordineeris SKA. Enam kui pooled KOVide esindajatest (n=44; 60%) vastasid, et nende KOVi noored ei ole osalenud 16–19-aastastele noortele mõeldud arenguprogrammis „Minu Elu“ ning enam kui kolmandik (n=26; 36%) ei osanud öelda, kas nende KOVi noored on programmis osalenud. Üksnes kolme KOVi noored on vastajatele teadaolevalt osalenud programmis. Intervjuude käigus tuli välja, et arenguprogrammist olid kuulnud vaid üksikud KOVide esindajad – enamik väitis, et said nimetatud arenguprogrammist teada alles antud uuringu käigus. Samas tõdesid KOVide esindajad, kelle eestkostel olevad noored on arenguprogrammis osalenud, et noorte organiseerimisega tegeles pigem teenusepakkuja, mis võib olla ka põhjuseks, miks enamus intervjuueeritud programmiga kursis ei olnud.

„Mina ei ole kuulnud. Meie omad osalenud küll ei ole, seda ma teaksin. Programm ei ole kordagi jutuks tulnud isegi meil, lastekaitsjad ka ei tea. See ongi paha, et tegelikult on turul tohutult palju erinevaid projekte ja programme, paljud on rahastatud ESFist või hasartmängumaksust, aga KOVi tasandil on raske kursis hoida kõigega.“ (Põhja piirkonna KOV)

„Kes käisid, ütlesid, et neile meeldis. Mul ei ole paljud käinud, aga mõned on osalenud. Said kogemusi jagada, noortega suhelda. Aega veeta põnevalt, arutleda tähtsatel teemadel. Ma olen kuulnud, aga asenduskodud on pakkunud lastele ise. Meie lapsed on käinud, rohkem ma ei tea.“ (Ida piirkonna KOV)

KOVide esindajatele esitati seoses arenguprogrammiga neli väidet ning paluti hinnata, kuivõrd nad antud väidetega nõustuvad. Enim nõustusid KOVide esindajad sellega, et kõikidel noortel võiks olla võimalus arenguprogrammis osaleda (n=54; 74%), kuid vabades vastustes toodi välja, et igal noorel on erinevad vajadused ning programmis osalemine peaks olenema selle sobivusest. Vähemal määral leiti, et programmis võiksid osaleda 16–17-aastased noored (n=39; 54%), ja 40% (n=29) vastajatest ei osanud öelda, kas programmis peaksid osalema just selles vanuses noored. Vastajad kommenteerisid, et sihtrühma vanust ei peaks kitsendama. Ligi kaks kolmandikku (n=46; 64%) KOVide esindajatest tõdesid, et KOVil puudub teave noorteprogrammi kohta. Väitele, et KOVil on valmisolek programmi ise korraldada ja rahastada, vastasid enam kui kolmandik (n=26; 36%) eitavalt ning enam kui pooled (n=43; 59%) ei osanud öelda. Täpsustati, et kuna asendushooldusel olevaid noori on KOVis vähe, siis pole iseseisvalt programmi korraldada võimalik, küll aga on KOVid valmis vajaduse korral kompenseerima noortele programmis osalemise kulud. (vt. Joonis 40)

JOONIS 40. PALUN MÄRKIGE, KUIVÕRD NÕUSTUTE JÄRGMISTE VÄIDETEGA SEoses NOORTE ARENGUPROGRAMMIGA (N=73)

Teenuse osutajad olid noorte arenguprogrammiga „Minu elu“ kursis veidi enam kui teenuse korraldajad. Nende sõnul olid noored, kes programmis osalesid, pakutuga väga rahul ning pidasid seda kasulikuks. Küll aga tõdeti, et erinevate asenduskodude esindatus oli vähene ning programmis osalesid läbivalt ühed ja samad noored. Ühelt poolt tähendab korduv osalemine, et noored on sellisest ettevõtmisest huvitatud, kuid teisalt võib see tähendada ka, et info programmi kohta on jõudnud vaid väheste teenuseosutajateni.

„Ma tean, et me oleme seal osalenud, igal aastal vähemalt keegi osaleb, mõned saavad mitu korda käia. Kes on kord käinud, tahavad tagasi minna.“ (PK)

„Mina olin ise kaasatud seal „Minu elu“ programmis, koolitused noorele 6 päeva jooksul. Need noored, kes seal olid, neile väga meeldis ja nad pidasid seda kasulikuks. Mida mina nägin, et erinevate asenduskodude esindatus oli väga väike. Enam-vähem ühed-samad noored on olnud. See sõltub ka sellest inimesest, kes nendega asenduskodus tööd teeb, et kui hästi ta suudab neid motiveerida. Et tulla välja ja koolitusele minna, see nõuab hakkamist. See on uudne ja teistmoodi. Aga kui nad tulid, siis kõigile väga meeldis. Need olid toredad koolitused neile. Seal tehti pärast uuringud, küsitlused, kui palju sellest kasu oli. Teemad olid väga elulised ja nendel teemadel sellist mõtlemist, kaasamõtlemist ja enese arendamist ei ole kunagi liiga palju, ükskõik, mis vanuses. Minu arvates oli see väga vajalik, sest ma tean seda sisu ja noorte tagasisidet.“ (AK)

Enamik intervjuueeritud noortest ei olnud nimetatud arenguprogrammiga kokku puutunud. Programmis olid osalenud vaid asutusepõhisel asendushooldusel viibinud noored. Mitmed asendus- ja perekodu noored ütlesid, et neile pakutakse pidevalt võimalusi võtta osa eri programmidest ning nad ei jõua igale poole.

„Ma kuulsin sellest, aga ei ole osalenud. Ma tegelikult võtsin osa nii paljudest programmidest, et seekord ma mõtlesin, et pole mõtet minna. Et seal räägitakse üht ja sama asja kogu aeg, nii et ei tahtnud eriti osaleda.“ (N23, 18)

Ankeetküsitlusele vastanutest ei olnud programmiga kokku puutunud 80,6% (n=204) noortest. Asendushooldusel viibivatest noortest oli seminaride sarjas osalenud seitse noort (8,8%), kogemus puudus 60 noorel (75%) ning 13 noort (16,3%) ei osanud öelda, kas nad on programmist osa võtnud. Asendushoolduselt lahkunud noorte seas oli kokkupuude programmiga 16 noorel (9,2%), kogemus puudus 144 noorel (83,2%) ning 13 noort (7,5%) ei teadnud, kas nad olid seminaride sarjas osalenud.

Noortelt, kes programmis olid osalenud, uuriti, millist kasu oli see programm neile andnud. Noored mainisid, et programm andis neile uusi teadmisi ja oskusi, mille raames arendati eelkõige suhtlemisoskusi ja meeskonnatööd. Lisaks muututi enesekindlamaks ja saadi rohkem infot iseseisva elu planeerimise osas. Ka toodi programmi kasuteguritena välja uute tutvuste loomist, vaimsete teemade käsitlemist ja võimalust veeta rahulikult ning vabalt oma aega.

„See oli väga äge seminar ja seal sai olla vabalt.“ (KN57, 21)

„Andis rohkem nn ülevaadet erinevatest suhtlemisviisidest, andis võimalusi leida uusi tutvusi üle Eesti, meeskonnatööd ja mulle meeldisid erinevad mängud ja ka erinevad grupitööd, kus me pidime mingit mõistekaarti koostama või mingit harjutust tegema.“ (N27, 18)

Seega võib kokkuvõtvalt järeldada, et noortele suunatud arenguprogramm „Minu elu“ oli noortele kasulik ja vajalik. Kuid programmi toimumise ja eesmärgi kohta on kommunikatsioon olnud tagasihoidlik, mistõttu on asendushooldusel noorte osalemine jäänud tagasihoidlikuks.

5. KOKKUVÕTE JA SOOVITUSED

Uuringu eesmärk oli välja selgitada, kuidas noored on asendushooldusel viibivad noored valmis iseseisvasse ellu astumiseks, kuidas noori iseseisvumisel toetatakse ning kui edukalt elluastumine on asendushoolduselt lahkunud noorte jaoks toimunud. Seejuures oli eesmärk analüüsida, kuidas hindavad pooled 2018. aastast rakendunud järelhooldusteenuse mõju. Uuringu sihtrühmad olid asendushooldusteenusel ja eestkostel viibivad ning viibinud noored, teenuseosutajad (asendus- ja perekodude töötajad, hooldus- ja eestkosteperede vanemad) ja KOVide spetsialistid. Uuringu korraldamiseks koguti kõikidelt sihtgruppidele andmeid personaal- ja rühmaintervjuude ning ankeetküsitluse vormis.

Asendushoolduse valdkonna strateegilised suunad ja eesmärgid, mis on kirjeldatud vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelistes raamatus⁴⁸ ning laste ja perede arengukavas 2012–2020⁴⁹, rõhutavad perepõhise asendushoolduse korraldust ning lapsekeskset lähenemist. Asendushooldust ja järelhooldusteenust reguleerivad lastekaitse-, perekonna- ning sotsiaalhoolekande seadus. Nende regulatsioonide alusel on laste heaolu ja arengut ohustavate riskide ennetamise, märkamise ja nendele reageerimise juures peamine roll KOVidel. Muuhulgas on KOVid kohustatud pakkuma ja korraldama asendus- ja järelhooldusteenust, mida tehakse koostöös noorega ning asendushooldusteenuse pakkuja ja järelhooldusteenuse puhul ka eestkostevanemaga. Asendus- ja järelhooldusteenuste rahastamiseks ning noore iseseisvumisel vajalike kulude katmiseks on KOVil võimalik kasutada riigieelarve toetusfondi ja enda eelarvevahendeid.

Teaduskirjandus ja varasemad uuringud viitavad, et iseseisvasse ellu astumine on suur proovilepanek kõikidele noortele, kuid asendushooldusel kasvanud noortel on selle eluetapiga toimetulek keskmisest keerulisem. Selle põhjusteks on erinevate allikate põhjal peamiselt usaldusväärsete kontaktide ja tugisikute vähesus ning vähene ettevalmistus praktiliste tegevuste ja oskuste mõttes. Asendushooldusel viibinud noorte iseseisvumisele avaldab ebasoodsat mõju ka noorte taust – juhul kui tegemist on vaimse või füüsilise probleemiga, traumakogemustega, madalama haridustasemega, varakult lapsevanemaks saanud või kuritegeliku taustaga noorega, siis on noorel oluliselt keerulisem leida iseseisvaks eluks vajalik eluase, töökoht või jätkata õpingutega.

5.1. PEAMISED TULEMUSED

Viimastel aastatel asendushoolduses võetud perepõhise lähenemise suund ning noortele järelhooldusteenuse pakkumine on kindlasti loonud paremaid võimalusi noorte iseseisvumise toetamiseks sh tugivõrgustiku loomisel, eluaseme leidmisel ja vajalike kulutuste katmisel. Siiski esineb teenuste pakkumises KOVide ja asendushoolduse vormide lõikes ebaühtlast lähenemist, KOVide ja teenuseosutajate ja noorte vaheline koostöö ei ole alati piisvalt sujuv ning teenuseosutajate puhul on märgata jätkuvalt tugevat institutsionaalset mõtteviisi ja lähenemist.

KOVide võimekus pakkuja noortele järelhooldusteenust on omavalitsuste ja asendushoolduse vormide lõikes ebaühtlane. Peamiselt on erinev lähenemine põhjustatud KOVide erinevast võimekusest ja ressursside olemasolust. Kuid keerulisematel juhtudel napib KOVidel ka praktikat ja oskusi. Selle tulemusel ei ole noortele teenused võrdselt kättesaadavad.

Osapoolte sujuvat koostööd pärsib kohati mõtteviis, kus kuni asendushoolduse lõppemiseni on noor teenuseosutaja järelevalve all ning peale iseseisvasse ellu astumist on noorega tegelemine KOVi

⁴⁸ Sotsiaalministeerium. Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Loetud aadressil: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

⁴⁹ Laste ja perede arengukava. Loetud aadressil: <http://sm.ee/et/laste-ja-perede-arengukava-2012-2020>

ülesandeks. Selline lähenemine ei soodusta teenuseosutaja ja KOVi omavahelist koostööd ja ühiselt noore toetamist, mis on noore tuleviku planeerimise edukuse üheks oluliseks võtmeteguriks. Samuti on puudulik noore enda kaasamine, mistõttu noore enda jaoks tuleb elluastumine tihti ootamatult.

Võrreldes asutuse- ja perepõhisel asendushooldusteenusel toimunud koostööd noorega ja tema toetamist iseseisvasse ellu astumisel ei ole olulisi erinevusi märgata. Kuigi teenuseosutajad valdavalt mõistavad perepõhise teenuse lähenemise väärtust ja positiivset mõju noorele, siis praktikas ei ole senise suhteliselt lühikese aja jooksul põhjalikud muutused toimunud. Lisaks on asutusepõhiste asendushoolduse vormide ja kohati ka hooldusperede puhul näha institutsionaalset mõttemahti, mida näiteks kinnitab terminite „lastekodu“ ja „kasvaja“ kasutamine nii täiskasvanute kui noorte poolt. Juhul, kui perepõhist asendushooldust osutab täiskasvanu, kes varem töötas asutuses, siis on senised põhimõtted visad muutuma. Siiski saab järeldada, et perepõhisel asendushooldusel viibinud noortel on tugevamad sidemed oma hoolduspere või perekodu vanemaga ka peale elluastumist. Selle põhjuseks saab pidada asjaolu, et perepõhise asendushoolduse puhul vahetuvad täiskasvanud harvem ning väiksema laste arvu korral on noorega tihedama kontakti loomiseks rohkem aega ja võimalusi. Samas on asutusepõhisel asendushooldusel viibinud noorte teadlikkus enda õigustest ja võimalustest ning KOVi pakutavates teenustest kõrgem, sest asutuses on noore ümber oluliselt rohkem inimesi, kelle kaudu informatsioon levib.

Asendushoolduselt elluastuvate noorte valmisolekut uuriti viimati 2016. aastal. Uuringu tulemusel selgus, et noored ise hindasid enda valmisolekut elluastumiseks pigem heaks, kuid mitmete reaalseste probleemidega ei osatud enne üksi elama asumist arvestada. Samuti ilmnes, et noortel olid vähesed teadmised rahaga ümberkäimise, tööõiguse ning toetuse saamise võimalustega seotud küsimustes. Enamasti oli noortel olemas lähedane sõber, kuid tõdeti, et probleemide korra puudub piisav usaldus abi palumiseks. Antud uuringu tulemuste põhjal noorte elluastumise ettevalmistusel ja iseseisvas eluks esinevad peamised probleemid ei ole oluliselt muutunud. Jätkuvalt tunnevad noored peale iseseisva elu alustamist, et neil ei ole piisavad igapäevased praktilised oskused ning puuduvad lähedased inimesed, kelle poole julgeks muredega pöörduda.

PLANEERIMINE JA VALMISOLEK ISESEISVAKS ELUS

Asendushooldushooldusel viibinud noorte hakkama saamine iseseisvas elus sõltub kõige enam usaldusväärse tugivõrgustiku olemasolust ja majanduslikest võimalustest. Kui noored ise avaldasid, et tunnevad elluastumise osas pigem hirmu ja puuduvad usaldusväärsed lähedased, siis KOVID ja teenuseosutajad tundsid, et vastutus enda tuleviku planeerida ja selleks valmistuda on paljuski noorel endal märkides, et noori on keeruline toetada kuna neil endal huvi puudub. Teenuseosutajad tõid noorte elluastumist takistavate teguritena enim välja noori puudutavad aspektid (nt noore vaimne tervis, erivajadused, probleemid koolis jne), vähem teenuseosutajatest lähtuvaid tegureid (nagu näiteks teenuseosutaja enda vähesed teadmised ja oskused või noorega ühiste huvide leidmine jms).

Noorte ettevalmistamisel on oluliseks kitsaskohaks, et noortega ei alustata tihti iseseisva elu planeerimist piisavalt vara või ei tehta seda järjepidevalt või noorega koostöös. Uuringust selgus, et paljud noored ei ole üldse teadlikud enda kohta koostatud juhtumiplaanist või ei ole sellega tutvunud. Noorte valmisolekut ja ettevalmistust iseloomustab, et noored, kel oli iseseisva elu alustamisega veel mõned aastad aega, ei olnud üldjuhul elluastumise peale mõelnud. Nad on üldiselt õnnelikud ja suhtuvad täiskasvanuks saamisenesse neutraalselt. Seevastu noored, kes olid juba sunnitud elluastumist planeerima, tundsid tihti ärevust ja hirmu, sest neil oli läbi mõtlemata, kuhu minna elama, õppima või milline karjäär valida. Asendushooldusel viibivate noorte varasemat ettevalmistust toetaks paremini, kui KOVID ja teenuseosutajad alustaksid teadlikult koos noorega nende tuleviku planeerimist juba paar aastat enne täiskasvanuikka jõudmist. Noored ise ei oska alati piisavalt mõelda iseseisvas elus vaja minevate oskuste peale ega adekvaatselt hinnata enda valmisolekut, seda olulisem on teda ümbritsevate täiskasvanute roll tema põhjalikul ettevalmistamisel.

Noorte sujuvaks elluastumiseks on oluline neile läbi praktiliste tegevuste ja kaasamise õpetada igapäevaeluks vajalikke oskusi alates koristamisest kuni ametiasutustes asjaajamiseni, samuti on oluline suhete loomise ja hoidmise oskus. Antud uuringu ankeetküsitluses hindasid noored ise enda

teadmiseid ja oskusi väga kõrgelt, samas tõdesid nad intervjuudes (seejuures just asendushoolduselt lahkunud noored), et oskused siiski alati piisavad ei ole. Igapäevaste praktiliste toimingutega on hiljem iseseisvalt keerulisem toime tulla asendushoolduse ajal asutuses elanud noortel, kuna toidu valmistamine, koristamine jt tegevused tehakse seal nende eest ära. Mitmed noored hindasid tagantjärele vaadates, et pidasid end enne asendushoolduselt lahkumist hästi valmistunuks, kuid hiljem said aru, et tegelikult oli neil palju teadmisi ja oskusi siiski puudu. Teenuseosutajad ja KOVID hindasid noorte oskuseid viimastest oluliselt madalamaks, kusjuures KOVIDe hinnangud olid omakorda madalamad kui teenuseosutajatel. Oskuste järjestuses olulisi erinevusi polnud ning kõige madalaks hinnati noorte teadmiseid eluasemega seotud tegevusest, iseseisvaid majandamisoskuseid ja tervete ja turvaliste suhete loomise oskust. Siinkohal võib põhjuseks olla juba eespool välja toodud mõtteviis, et asendushoolduse ajal on noore õpetamine teenuseosutaja ülesanne ning KOVID tegelevad noortega peamiselt alles peale asendushoolduselt lahkumist, mistõttu nendeni jõuavadki pigem probleemide ja madalamate oskustega noored.

Juba iseseisvasse ellu jõudnud noori valdavad üldiselt kahetised tunded. Paljud neist tunnevad end üldiselt õnnelikult, kuna tekkis võimalus ise oma tegevusi planeerida, puudub järelevalve ning neil on võimalus vastutada ise enda asjade eest. Samas tunneb suur hulk noori tugevat üksindustunnet, kuna ei ole harjutud üksinda elama või puudust inimesest, kellele saaks enda muredest ja hirmudest rääkida. Paljud noored tunnistavad, et iseseisvalt elamine ei vastanud nende algsele ettekujutusele. Noored, kes alustasid iseseisva eluga 2020. aastal, kui COVID-19 olukord seadis piiranguid õppimisele, töötamisele ja sotsiaalsele elule, rääkisid teistest rohkem üksindust, vaimse tervise probleemidest ning raskustest üksi hakkama saamisel.

ISESEISVAS ELUS TOIMETULEKUT ENIM MÕJUTAVAD TEGURID

Tuginedes varasematele analüüsidele ja antud uuringu tulemusele saab välja tuua peamised tegurid, mis eelkõige mõjutavad asendushoolduselt lahkuvate noorte iseseisvumist – need on suhted lähedastega, eluase ja elukeskkond, majanduslik olukord, õppimise ja töötamise võimalused ning noore tervise seisund.

SUHTED LÄHEASTE JA SOTSIAALVÕRGUSTIKUGA | Iseseisvumisel mängivad olulist rolli head ja usalduslikud suhted senise kasupere või asendus- ja perekodu töötajatega, KOVID spetsialistidega. Väga olulist tuge pakuvad püsivad suhted bioloogilise pere ja sugulastega, kuna teadmised oma päritolust annavad noorele enesekindlust. Noored ise peavad oluliseks, et neid ümbritsev täiskasvanute võrgustik oleks pühendunud ja hooliv ning psühholoogiliselt asendushooldusel oleva noorega töötamiseks valmis.

Uuringu tulemuste põhjal saab üldistada, et noorte ning KOVID lastekaitse- ja sotsiaaltöötaja omavaheline koostöö on varieeruv. Osade noorte kogemused on head – KOVID spetsialistidega kohtutakse regulaarselt ning nad tunnevad, et nende käekäigu vastu tuntakse huvi. Samas ilmnes palju näiteid, kus noore olukorda arutati ilma noort ennast kaasamata, noor oli vaid üksikud korrad KOVID spetsialistiga kohtunud või ei kohtunud üldse või vahetusid spetsialistid tihti, mistõttu noorega ei saanudki sidet tekkida. Selgelt paistab silma vajadus, et KOVID spetsialistid suhtleksid noorega ise aktiivsemalt, tunneksid huvi noore käekäigu ja plaanide vastu, kuna noored ei oska tavaliselt ise abi küsida või neil puudub selleks piisav julgus. Üle poole uuringus osalenud iseseisva eluga alustanud noortest ei pöördunud või said pöörduda vähesel määral kellegi poole murede ja probleemide korral. Nende noorte osas esineb suur oht, et nad satuvad sotsiaalsesse isolatsiooni.

ELUASE JA ELUKESKKOND | Noored eelistavad pärast elluastumist asuda elama sinna piirkonda, kuhu nad lähevad õppima või tööle või kus nad seni on elanud. Noore ootustele vastava eluaseme leidmist takistavad KOVIDe jaoks mitmed asjaolud: linnapiirkonnas on eluase liiga kallis, maapiirkonnas ei ole noorele töö- ja õppimisvõimalusi või eluasemete seisukord on halb, üürileandjad ei soosi asendushoolduselt tulevate noorele korteri üürimist või sissemaksuks pole piisavalt raha. Soodsamas olukorras on need noored, kel on võimalus jätkata hoolduspere või eestkosteperega koos elamist,

asuda elama koos elukaaslasega või kooli pakutavasse majutusasutusse. Selline võimalus soodustab märgatavalt noore paindlikumat iseseisvumist ja vähendab stressi.

Noorte sujuvamat iseseisvumist aitab toetada ka pooliseseseiv elamine enne täisikka jõudmist. Positiivsena saab välja tuua, et pooliseseseiva elamise võimalusi on kasutatud järk-järgult aina rohkem. Pooliseseseivat elamist pakutakse noortekodudes, koolide õpilaskodudes, ülikoolide ühiselamutes, harvematel juhtudel kasuvanematele kuuluvates korterites. Kuigi pooliseseseiva elamise kasulikkust kinnitavad nii noored ise kui teenuseosutajad, siis on selle pakkumise võimalused pigem piiratud. Noortekodudes elamise suhtes on noortel ka teatud umbusaldus, kuna peavad seal eluruume jagama täiesti võõraste inimestega.

MAJANDUSLIK OLUKORD JA TEADLIKKUS STIPENDIUMITEST | Pärast elluastumist on noorte jaoks keeruline iseseisva majandusliku toimetuleku saavutamine ja enda rahaasjadega tegelemine. Nende tegevuste jaoks on paljudel noortel kasin ettevalmistus ja ka elluastunud noored ise hindavad neid oskusi vähesteks. Enne asendushoolduselt lahkumist on noorte võimalused rahaga ümberkäimist praktikas proovida pigem piiratud – taskuraha on väike või puudub ning asutustes ei kaasata neid olulisel määral eelarve ja kulude planeerimisse. Esineb üksikuid näiteid, kus teenuseosutajad regulaarselt arutavad noorega igapäevakulusid või peavad tulude-kulude kohta koos märkmeid.

Noorte täisealiseks saamisel tekib neil täielik ligipääs kogunenud rahalistele vahenditele, mis mitmete töös esitatud näidete põhjal annavad hea võimaluse lihtsamalt iseseisvat elu alustada (nt kasutada korteri soetamiseks või igapäevakulude katmiseks, seni kui on võimalik töökoht leida). Ilma piisava teadlikkuseta kulutavad noored säästusid kiirelt ja ebamõistlike otsuste põhjal.

Kuigi teenuseosutajad ja KOVID tajuvad selgelt, et noorte iseseisva majandusliku toimetuleku saavutamine on võtmetähtsusega, siis ei ole nad üldiselt aldid andma noortele vastutust enda kulude eest. Pigem on levinud arvamus, et noored kulutaksid sel juhul raha ebaotstarbekalt.

ÕPPIMINE JA TÖÖTAMINE | Üldiselt mõistavad noored hariduse omandamise olulisust ning planeerivad jõuda pigem olemasolevast kõrgema haridustasemeni. Selle arusaama tekkimisele on mõju avaldanud asutuste töötajad ja kasuvanemad. Suur osa asendushooldusel viibinud noortest jätkab või suundub kutseharidussüsteemi. Noortele valmistab raskust töö ja õppimise ühitamine - osad noored otsustasid ainult õppimise kasuks, osad jätsid haridustee pooleli, muuhulgas ka seetõttu, et äraelamiseks oli vajalik tööle minna.

Edukuse saavutamist tööturul takistavad osade asendushoolduselt elluastunud noore puhul tööharjumuse puudumine, madalam haridustase või teadmiste ja julguse puudumine. Hea praktikana on KOVIDel koostööpartnereid, kes on valmis pakkuma asendushooldusel viibinud noortele tööd. Töötukassa kaudu töö leidmise võimalusest on teadlikud pigem üksikud noored. Töö leidmiseks eelistavad noored pigem turvalisemat tuttavate võrgustikku. Noored ise pigem tahavad tööl käia, tunnevad, et see annab neile rahalisi võimalusi ja iseseisvust, mida kinnitab asjaolu, et suuremal hulgal asendushooldusel viibivatest noortest on vähemalt mingisugune töökogemus (nt suvetöö, praktika vms).

TERVISLIK SEISUND JA TRAUMAKOGEMUSED | Asendushooldusel kasvanud noorte elus esineb keskmisest rohkem tegureid, mis mõjutavad negatiivselt nende vaimset tervist. See omakorda põhjustab noorte madalat enesehinnangut, ebakindlust, tervisemuresid, probleeme lähisuhetes ning takistab seetõttu ka kiiret ja edukat iseseisvumist. Oluline on märkida, et tulemuste põhjal esines asendushoolduselt lahkunud noortel võrreldes asendushooldusel olijatega sagedamini erinevaid terviseprobleeme.

Lisaks bioloogilisest perest lahutamisel saadud traumakogemusele puutuvad noored asendushoolduse ajal kokku alkoholi ja meelemürkide tarbimise ja suitsetamisega, enesevigastamisega, vaimse ja füüsilise vägivallega, seksuaalse väärkohtlemisega ja muude keeruliste olukordadega. Sellistest kogemustest ja harjumustest üle saamiseks on oluline, et kõikidel noortel oleks võimalik saada regulaarset psühholoogilist abi. Paraku on järjekorrad liiga pikad, ka ei suuna KOVID ja teenuseosutajad noort alati psühholoogi juurde ja noor ise ei taha või ei oska abi otsida. Probleemi aitaks mõningal

määral leevendada ka noorega tegelevate täiskasvanute ja spetsialistide parem ettevalmistamine emotsionaalsete ja käitumisraskustega noorega toime tulemiseks. Kuigi vastavaid koolitusi ja programme ka pakutakse, siis tuleks sarnast professionaalset ettevalmistust pakkuda laiemalt ja süsteemselt kõikide asendushoolduse vormide puhul.

Eraldi esiletoomist väärib erivajadusega noorte ettevalmistus ja liikumine asendushoolduselt jätkuteenustele. Kuna erihoolekandeteenustele nagu toetatud elamine, kogukonnas elamine või ööpäevaringne hooldus on pikad järjekorrad, siis on vajalik üleminek eriti pikalt ette planeerida. Noorele mõjub kahjulikult, kui asendushoolduse lõppemisele ei järgne kohe erihoolekandeteenus.

JÄRELHOOLDUSETEENUSE SISU JA PRAKTIKA

2018. aastast pakuvad KOVID asendushooldusel viibinud noortele elluastumisel täiendavat tuge läbi järelhooldusteenuse. Järelhoolduse korraldamiseks ning sisustamiseks on KOVIDel paindlikud võimalused, et tagada teenuse vastavus just konkreetse noore olukorrast ja tulevikuplaanidest lähtuvatele vajadustele.

Järelhooldusteenuse puhul saab hinnata kõrgelt selle paindlikkust, mille kaudu saab tagada teenuse vastavuse noore vajadustele ja mida peaks teenuse pakkumisel kindlasti edaspidigi järgima. Samas ei saa lugeda noore vajadustega piisavalt arvestavaks järelhooldusteenuse pakkumist sõltuvalt noore vanusest ja õpingute jätkamisest. Mitmed uuringus toodud näited ja arvamused kinnitasid, et teatud olukordades võib noor vajada tuge pikemaajaliselt ja õpingutes võib tekkida katkestusi. Selle kitsaskoha mõningaseks leevendamiseks ja teenuse paindlikkuse tõstmiseks saaksid KOVID rohkem kaaluda, kas ja kuidas noore vajadusi rahuldada järelhoolduse ja mõne teise sotsiaalteenuse kombineerimise teel ning noore paremal toetamisel ühelt teenuselt teisele üleminekul.

Teise järelhooldusteenuse suuremat mõju piirava tegurina selgus KOVIDe erinev lähenemine, võimekus ja arusaam teenuse korraldusest. Kuigi KOVID kinnitavad, et kõikidele noortele järelhooldust pakutakse, siis noored töid korduvalt näiteid kui neile teenust ei pakutud või nad ei olnud sellest üldse teadlikud. Seega pakutakse noortele mõnikord teenust mitte nende vajadusest, vaid KOVID võimekusest ja arusaamast lähtuvalt, mis jätab osad noored toeta ja ebavõrdsesse seisusse. Noored ei ole üldjuhul proaktiivselt ise sotsiaalabi otsijad. Arvestades, et asendushooldusel viibinud noor ei ole üldiselt aldis ise ametnikelt informiooni ja abi küsima, siis võivad nad vajalikust toest ilma jääda kui neid ei kaasata ja informeerita varakult. Oluline on märkida, et ebavõrdsemas seisus on ka eestkosteperest elluastuvad noored, sest osades KOVIDes pakutakse järelhooldusteenust neile noortele vaid siis, kui rahalisi vahendeid üle jääb.

Eriti olulise kitsaskohana tuleb töö tulemustest esile, et noorega koos tema vajaduste ja tulevikuplaanide väljaselgitamisega ja selle põhjal järelhooldusteenuse sisustamisega ei alustata piisavalt vara. Sellele viitavad mitmed ankeetküsitluste ja intervjuude tulemused. Näiteks märgib suur hulk noori ja teenuseosutajaid, et nad ei olnud järelhoolduse võimalusest teadlikud või ei saanud teenuse kujundamisel kaasa rääkida, kuna järelhooldusele minek toimus lühikese etteteatamisajaga. Enamik teenuseosutajaid olid kokku puutunud olukorraga, kus KOVIDis hakati alles noore täisealiseks saades arutama, kes temaga edasi tegeleb. KOVIDe esindajad ise tõdesid, et kuigi eeldatavalt tuleks noore elluastumise planeerimisega alustada 16. eluaastast, siis tegelikult alustatakse sellega märksa hiljem.

Probleemidele järelhoolduse korralduses viitavad ka uuringu vastuolulised tulemused, mille puhul kõik pooled kinnitavad, et elluastumisel on määrav roll tugivõrgustiku, rahalise ja muu toetuse olemasolul, kuid samas nendib suur osa kõikidest sihtgruppidest, et järelhooldusteenuse järele pole olnud üldse vajadust. Sellest saab järeldada, et pigem võis noorte teadlikkus olla vähene või olid tema tulevikuplaanid juba muul moel kujunenud, enne kui talle järelhooldust pakuti. Seega tuleks järelhoolduse kvaliteedi tõstmiseks ja noorte paremaks toetamiseks jälgida, et elluastumise ettevalmistamine ja järelhoolduse teenuse sisustamine algaks piisavalt vara. See aitaks KOVIDil paremini planeerida ka rahalisi ressursse ja muid tegevusi, mida noore toetamiseks on vaja pakkuda.

Järelhooldusteenusel viibinud noored ise hindasid teenuse juures üldiselt positiivselt, et neil oli võimalik saada sobiv eluase ja rahalist toetust vajalike kulude katmiseks, mistõttu nad ei pidanud muretsema niipalju sissetuleku pärast ja said õpingutega jätkata. Samas on noorte teadlikkus teenuse saamise võimalusest ja sisust kohati madal, sõltudes nii piirkonnast, KOVi lastekaitsetöötaja aktiivsusest, asendushoolduse vormist kui noore sotsiaal- ja tugivõrgustikust.

Üks läbiv probleem järelhooldusteenuse osutamisel on noorele sobiva eluruumi leidmine ja pakkumine. Kuna iseseisva eluga alustamisel on elukoht määrava tähtsusega, siis on oluline, et noorele oleks kättesaadav nii asukohta kui seisukorra poolest sobilik eluruum. Paraku on siin takistuseks, et paljudes KOVides puuduvad noortele sobilikud eluruumid ja noore tulevikuplaanid selguvad liiga hilja, et oleks õigeaegselt võimalik sobiv eluruum leida (nt teises KOVis). Eriti ekstreemsete näidetena toodi välja olukordi, kus noorel soovitatakse enda elukoht ümber registreerida teise KOVi, mille tulemusel kandub ka eluruumi leidmise ja pakkumise kohustus teisele omavalitsusele.

Eraldi teemadena kooruvad töö tulemustest välja raskused järelhoolduse pakkumisel füüsilise ja vaimse puudega noortele, kes moodustavad märkimisväärse osa asendushooldusel olevate noorte hulgast. Puudega noor üldiselt iseseisvas elus üksinda hakkama ei saa ning järelhooldusteenust oleks vajalik kombineerida mõne erihoolekandeteenusega või suunata noor erihoolekandeteenusele. Kogukonnas elamise ja toetatud töötamise teenustele on aga pikad järjekorrad ning puuduvad koolid, kuhu puudega noori edasi suunata.

Järelhooldusteenuse kvaliteedi ja mõju tagamisel tulevikus on väga oluline roll KOVide finantsilisel võimekusel. Kuigi seni katab 240 euro suurune toetus kuus noorte arvates üldiselt nende igapäevakulud, siis arvestades elukalliduse ning toidu- ja esmatarbekaupade pidevat hinnasurvet, tuleb eeldavalt lähiaastatel kuist toetusmäärat suurendada, samuti kallinevad muud KOVi kompenseeritavad kulud (nt transpordi, eluaseme jms kulud). Juba praegu ilmnes mitmeid näiteid, kus KOVide finantsilise piiratud tõttu pakutakse järelhooldust vaid õppivale noorele, teenust ei pakuta eestkostelt elluastunud noorele või on noor sunnitud õpingud katkestama ja vajalike kulude katmiseks tööle minema.

Kokkuvõtvalt saab järeldada, et järelhooldusteenuse osutamise korraldus ja protsess ei ole KOVide jaoks alati selge - teenuse head korraldust takistavad erinevad arusaamad ning segadus KOVi rolli ja ülesannete asjus. Eelkõige kerkivad esile KOVi ja teenuseosutaja vahelised suhtlemisprobleemid, sh erinevad nägemused hooldusperede ja asutuste rollide ning ülesannete jagunemisel ja KOVide lastekaitsetöötajate tihe vahetumine. Kirjeldatud kitsakohad KOVide tegevuses viitavad, et neil puuduvad teatud olukordade lahendamiseks vajalikud erialased teadmised ja selged juhised. Kuigi 2020–2021 koostas SKA KOVide toetamiseks ja järelhooldusteenuse kvaliteedi ühtlustamiseks järelhooldusteenuse korraldamise juhised ning KOVil on võimalik saada nõustamist SKA piirkondlikult nõustajalt, on jätkuvalt vaja praktikaid ühtlustada ja seniseid häid kogemusi jagada. Samuti puudub ühtne n-õ miinimumteenuste pakett, mida tuleks alati igale elluastuvale noorele tagada. Teisalt tuleb silmas pidada, et teenusele selliste miinimumnõuete kehtestamine võib omakorda teenuse praegust paindlikkust hoopis piirama hakata.

2018. AASTA POLIITIKAMUUDATUSED ASENDUS- JA JÄRELHOOLDUSTEENUSTE KORRALDUSES

Alates 2018. aastast jõustunud sotsiaalhoolekande seaduse⁵⁰ muudatused juhivad vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika rohelisest raamatust⁵¹, milles seatakse valdkondlikeks suundadeks perepõhise asendushoolduse osatähtsuse ja asendushoolduse kvaliteedi tõstmine ning asendushoolduselt elluastumise parem ettevalmistus. Uuringu tulemuste põhjal saab järeldada, et nendest suundadest ja põhimõtetest ollakse üldiselt teadlikud, kuid reaalselt mõju ja muutusi on märgata vähe, kuna muudatused ei ole kehtinud veel piisavalt pikka aega. Olulist mõju avaldab ka, et KOVides ja teenuseosutajate juures noortega tegelevad inimesed vahetuvad tihti.

⁵⁰ Riigi Teataja. Sotsiaalhoolekande seadus. Loetud aadressil: <https://www.riigiteataja.ee/akt/121042020038>

⁵¹ Sotsiaalministeerium. Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Loetud aadressil: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

Perepõhise mudeli eelistamine on aidanud mõnevõrra tõsta asendushoolduse kvaliteeti, kuid jätkuvalt on probleeme keerulisemate ja harvem esinevate olukordade lahendamiseks (nt puudega lastel võib teatud juhtudel olla parem kohaneda asutuses; järelhoolduse korraldamine kaitsevääteenistuse ajal, õpingute lühiajalisel katkemisel jms) ning teatud ebakõlasid leidub KOVide ja teenuseosutajate vahelises üksmeeles ja koostöös noore toetamisel. Kinnitust leidis, et KOVides teadvustatakse üldiselt tiheda koostöö ja noore kaasamise vajadust, kuid praktikas on selleks aega ja ressursse puudu. Seetõttu on järelhoolduse tulemusel küll muutunud paremaks teenuse rahastus, kuid sisuliselt muutusi ei ole (nt varasema planeerimine koos noorega; regulaarne ja toetav suhtlemine peale elluastumist). Lisaks ei ole KOVide lõikes järelhoolduseteenuse osutamise korraldus ja protsess alati ühesugused, KOVidel on erinevad arusaamad enda ülesannete osas, järelhoolduse praktika (eriti keerulisemates olukordades) ei ole veel põhjalikult välja kujunenud.

Perepõhise lähenemise laiemat kasutamist KOVides piirab ka hooldusperede vähesus. Lisaks ilmnes, et nii asendus- kui perekodudes on endiselt praktikas institutsionaalset kultuuri, mis ei võimalda noortel olla aktiivsed osalejad, vaid passiivsed teenuse saajad. Olulise positiivse tegurina on asendushoolduse kvaliteedile mõju avaldanud asendus- ja perekodudes lubatud maksimaalse laste arvu kahandamine kuuetele lapsele.

EUROOPA SOTSIAALFONDIST RAHASTATUD TUGIISIKUTEENUS JA NOORTE ARENGUPROGRAMM „MINU ELU“

Tugiisikuteenus on KOVide asendushoolduselt lahkuvale noorele pakutav teenus, mille eesmärk on aidata noorel sujuvamalt alustada iseseisvat elu ja toetada noort igapäevastes toimingutes (nt anda teavet toetustest; juhendada tööle kandideerimisel; toetada psühholoogiliselt jms). Noore tugiisik võib olla tema tuttav või muu lähedane inimene (nt eestkostja- või hooldusperes vanem vms), teine asendushoolduselt lahkunud noor või hoopis professionaalne noorele võõras tugiisik.

Teaduskirjanduse ja uuringu tulemuste põhjal on noore sujuva iseseisvumise üks võtmekoht usaldusväärse võrgustiku olemasolu, seega võib tugiisiku teenust pidada äärmiselt oluliseks võimaluseks. Antud uuringust selgus ühelt poolt, et tugiisikuteenuse järele ei ole noorel enamasti vajadust või ei olda sellest teadlikud ning teisalt, et noore jaoks, eriti elluastumisel, on esmatähtis usaldusväärse tugiisiku olemasolu, kelle poole ootamatute murede või üksindustunde korral pöörduda. Seega saab järeldada, et tugiisikuteenus on vajalik, kuid noortel ei ole ilmselt piisavalt infot teenuse kohta, usaldust tugiisikuks pakutava inimese vastu või loodetakse lihtsalt iseseisvalt hakkama saada, mistõttu ei osata selle vajadust hinnata.

Tugiisikuteenuse olulisust kinnitavad olukorrad, kus peale elluastumist jätkas noorele toe pakkumist perevanem või hooldusvanem vms ilma seda ametlikult tugiisikuteenuseks vormistamata. Noored, kel oli tugiisikuga kogemusi, hindasid valdavalt teenust vajalikuks ja väljendasid rahuolu. Neil oli võimalik saada head nõu nii igapäevase asjaajamise kohta kui niisama aega veeta ja oma muredest ning rõõmudest rääkida. Tugiisikuteenuse suureks plussiks saab lugeda, et seda on võimalik osutada piisavalt paindlikult ja noore vajadusest lähtuvalt.

Tugiisikuteenuse edukuse võti sõltub sellest kui hästi leiavad tugiisik ja noor ühise usaldusliku keele. Uuringu tulemuste põhjal võib arvata, et enamasti ei kasutagi noor tugiisikuteenust seetõttu, et KOVil ei ole sobivat tugiisikut, kes noorega sobiks või noor ise ei taha võõraga suhelda. Tugiisikuteenuse potentsiaali paremaks realiseerimiseks võiks juba enne noore elluastumist kaaluda, kas talle on vajalik hiljem eraldi tugiisik leida ning hakata selleks ettevalmistusi tegema (nt noorega koos tugiisikuteenuse vajaduse ja profiili arutamine ning võimalusel konkreetse tugiisiku ja noore vahel suhte loomine). Teenuse kvaliteeti aitaks parandada ka jätkuv sobivate tugiisikute ettevalmistamine ja koolitamine, tugiisikutele kõrgema tasu maksmine ning teenuse kohta teabe levitamine nii teenusepakkujate kui noorte hulgas. Kuna alates 2022. aastast on KOVidel kohustus rahastada tugiisikuteenust enda eelarvest, siis võib tekkida risk, et osades KOVides väheneb tugiisikuteenuse pakkumise võimekus.

Lisaks tugiisikuteenusele rahastati perioodil 2016–2020 Euroopa Sotsiaalfondist noorte osalemist arenguprogrammis „Minu elu“. Programm koosnes noorte enesekindluse ja suhtlemisoskuse

parandamisele suunatud seminarisarjadest, mis olid noortele tasuta. Enamik uuringus osalenud noori, teenuseosutajaid ja KOVe ei olnud programmist teadlikud. Samas tõdeti, et sarnase eemärgiga programme ja seminare võiks noortele korraldada ka edaspidi, kuna need põhinevad noorte vajadustel ning aitavad arendada olulisi sotsiaalseid oskuseid. Seminaride ja koolituste jms pakkumine peaks olema KOVide-ülevalt korraldatud, kuna sarnase vajadusega noori on samas KOVis vähe ja küsitluse põhjal on KOVide valmisolek nende korraldiseks madal. Programmis olid osalenud vaid asutusepõhisel asendushooldusel viibinud noored. Nad kinnitasid, et osalemine aitas neil enesekindlust juurde saada ja uusi tutvavaid leida. Tulevikus sarnaste programmide planeerimisel tuleks pöörata rohkem tähelepanu kuidas paremini sihtgruppi kuuluvate noorteni jõuda ning motiveerida neid osalema.

5.2. SOOVITUSED ASENDUSHOOLDUSELT ELLUASTUVATE NOORTE PAREMAKS TOETAMISEKS

Järgnevalt on esitatud uuringu tulemustel põhinevad soovitusel. Soovitused on tabelis järjestatud teemade alusel.

Nr	Teema	Soovitus	Soovituse adressaat
NOORE TOETAMINE JA KOOSTÖÖ ASENDUSHOOLDUSE AJAL			
1.	<p>Noorte ettevalmistamisega iseseisvaks eluks ei alustata piisavalt vara, mistõttu toimub ellu astumine mõnikord noore jaoks järsku ja ootamatult.</p> <p>Liiga hilja elluastumise ettevalmistamine või noore mitte kaasamine tekitab noortes täiendavat stressi ja ärevust, mistõttu on neil uue olukorraga veelgi raskem kohaneda.</p> <p>Noored ei oska alati iseseisvalt mõelda piisavalt põhjalikult iseseisvas elus vaja minevate oskuste peale ega adekvaatselt hinnata enda valmisolekut.</p>	<p>1.1. Alustada teadlikult koos noorega nende tuleviku planeerimist juba 2-3 aastat enne täiskasvanuikka jõudmist.</p> <p>1.2. Enda initsiatiivil tunda huvi noore tulevikuplaanide ja käekäigu vastu, innustada noort mõtlema enda tulevikuplaanide üle ja toetada teda selle kujundamises.</p> <p>1.3. Teha noore asendushoolduselt lahkumise planeerimisel veelgi rohkem koostööd nii noore endaga kui erinevate asjakohaste asutuste spetsialistidega. Tõhusama koostöö tulemusel vältida olukordi, kus noor peab asendushoolduselt lahkuma ootamatult ja lühikese aja jooksul lahkuma.</p>	<p>Teenuseosutajad ja KOVid</p> <p>Teenuseosutajad ja KOVid</p> <p>Teenuseosutajad ja KOVid</p>
2.	<p>Noortel on iseseisvas elus keerulisem toime tulla nende tegevustega, millega nad asendushoolduse ajal vähem praktikas kokku puutusid.</p> <p>Asendushoolduse ajal asutuses elavatel noortel on praktilised oskused madalamad, kuna toidu valmistamine, koristamine jt tegevused tehakse seal nende eest ära.</p>	<p>2.1. Kaasata noori oluliselt aktiivsemalt (eriti asutustes) igapäeva eluks vajalikesse praktilistesse tegevustesse ning tulude ja kulude arvestamisse, et suurendada nende praktilisi oskusi.</p> <p>2.2. Nõustada noori kuidas oleks kõige otstarbekam asendushoolduse ajal kogunenud rahalisi vahendeid kasutada sujuva elluasutumise toetamiseks.</p>	<p>Teenuseosutajad</p> <p>Teenuseosutajad ja KOVid</p>

Nr	Teema	Soovitus	Soovituse adressaat
3.	<p>Elluastumine on keerulisem nendele noortele, kes puudub kindel ja usaldusväärne tugivõrgustik.</p> <p>Peale iseseisvalt elama asumist tunneb suur hulk noori tugevat üksindustunnet, kuna ei ole harjutud üksinda elama. Tihti kaotavad nad kontakti senise asendushoolduse võrgustikuga ning uusi sidemeid on raske luua.</p> <p>Usalduslike sidemete loomine peab algama juba võimalikult varases eas.</p>	<p>3.1. Kujundada teadlikult ja järjepidevalt noore tugivõrgustikku ja pidades seejuures silmas, et asendushoolduse ajal kujunevad tugiisikud saaksid ka peale noore täiskasvanuikka jõudmist teda vajadusel toetada.</p> <p>3.2. Enda initsiatiivil tunda regulaarselt huvi noore käekäigu vastu ka peale elluastumist sh järelhooldusteenuse ajal.</p> <p>3.3. Teha veelgi aktiivsemat ja avatud koostööd kõigi noorega kokkupuutuvate osapoolte vahel, sh noore paremaks toetamiseks teha koostööd koolide, lastekaitsetöötajate, tugispetsialistide jt asjasse puutuvate isikute või asutuste vahel.</p> <p>3.4. Oluliste elusündmuste korraldamisse (nt kooli vahetus) peaksid olema kaasatud erinevad kõik noorega kokkupuutuvad osapooled - KOV, teenuseosutaja, haridusasutus ja muud noore jaoks olulised isikud.</p>	<p>Teenuseosutajad ja KOVid</p> <p>KOVid</p> <p>Teenuseosutajad ja KOVid</p> <p>KOVid, teenuseosutajad, haridusasutused ja muud nooretga kokkupuutuvad osapooled</p>
4.	<p>Esineb olukordi, kus noort ei kaasata juhtumiplaani koostamisse või kus noor on asendushoolduse ajal vaid üksikud korrad KOVi spetsialistiga kohtunud või ei kohtunud üldse.</p>	<p>4.1. Kaasata juhtumiplaanide koostamisse, hindamisse ja uuendamisse alati noor ning samuti temale lähedal seisvad inimesed.</p> <p>4.2. Jälgida, et juhtumiplaanid oleksid piisavalt detailsed, et KOVides spetsialistide vahetusel saaksid nad vajaliku info juhtumiplaanist ning noor ei pea sama infot korduvalt jagama.</p> <p>4.3. Kaaluda asenduskodudes, perekodudes, hooldusperedes ja eestkoste peredes regulaarse seiresüsteemi kasutamist, mis tagaks, et noorte juhtumiplaanid oleksid sisukad, läbimõeldud ja koostatud noorega koostöös.</p>	<p>KOVid, teenuseosutajad</p> <p>KOVid</p> <p>Sotsiaal-kindlustusamet</p>
5.	<p>Noorele pakuvad olulist tuge ja enesekindlust püsivad suhted bioloogilise pere ja sugulastega ning teadmised oma päritolust. Esineb olukordi, kus noored on kaotanud täielikult kontakti enda bioloogilise perega ning neil puudub informatsioon enda päritolu kohta.</p>	<p>5.1. Toetada noorte identiteedi kujunemist toetades võimaluse piires suhete hoidmist tema bioloogilise perega ja tagades talle informatsiooni tema päritolust ja eluloo faktidest.</p>	<p>KOVid ja teenuseosustajad</p>
6.	<p>Pooliseseisva elamise kasulikkust kinnitavad noored ja teenuse-</p>	<p>6.1. Pakkuda aktiivsemalt noortele võimalust kasutada enne täielikult iseseisvasse ellu astumist toetatud elamise mudelit.</p>	<p>KOVid</p>

Nr	Teema	Soovitus	Soovituse adressaat
	<p>osutajad, kuid selle pakkumise võimalused on piiratud.</p> <p>Noortekodudes elamise suhtes on noortel umbusaldus, kuna peavad seal eluruume jagama täiesti võõraste inimestega.</p>	6.2. Võimalusel planeerida noortekodus elamist selliselt, et ühiselt saaksid eluruume jagada samas vanuses noored, kes juba asendushooldusel kokku puutusid.	KOVid
7.	<p>Asendushoolduselt elluastunud noorte puhul võivad keskmisest enam takistada edukuse saavutamist tööturul tööharjumuse puudumine, madalam haridustase ning teadmiste ja julguse puudumine.</p> <p>Noored ei ole piisavalt teadlikud Töötukassa pakutavatest võimalusest.</p>	<p>7.1. Julgustada ja otsida koostöös noorega teadlikult noortele asendushoolduse ajal erinevaid ajutise või osalise töö võimalusi (sh praktika, suvetöö, malevas osalemine jms).</p> <p>7.2. Leida kohalikus piirkonnas ettevõtete ja asutuste hulgas koostööpartnereid, kes oleksid valmis noortele väljaõpet ja esimest töökohta pakkuma. Kaaluda ajutiselt noore töötasu (osalist) kompenseerimist omavalitsuse poolt või pakkuda esimest töökohta KOVis.</p> <p>7.3. Pakkuda sihipäraselt ja enda initsiatiivil elluastuvatele noortele Töötukassa teenuste osas teabeüritusi ja nõustamist.</p>	<p>Teenuseosutajad ja KOVid</p> <p>KOVid</p> <p>KOVid koostöös Töötukassa kohaliku piirkonna esindajaga</p>
JÄRELHOOLDUS JA SEDA TOETAVAD TEGEVUSED			
8.	<p>Ellustuvale noorele on keeruline leida sobivat eluaset – linnapiirkonnas on eluaseme kulud kallid ja maapiirkonnas ei ole töö- või õppimisvõimalusi või eluasemete seisukord on halb.</p> <p>Juhul kui noored on sunnitud peale asendushooldust kolima tagasi algsele elukohale, esineb oht, et nad satuvad vanasse negatiivsesse elumustrisse.</p>	<p>8.1. Pakkuda aktiivsemalt noorele võimalust elada kuni kooli lõpetamiseni ja elukoha leidmiseni asendus-, perekodus või kasuperes, et noore iseseisvasse ellu astumine oleks võimalikult sujuv.</p> <p>8.2. Teha KOVide üleselt aktiivsemalt ja varakult koostööd, kui on teada, et noor soovib peale asendushooldust minna elama teise piirkonda.</p> <p>8.3. Soodustada koostöös õppeasutustega asendushoolduselt õppima suunduvatele noortele ühiselamutes elukoha pakkumist.</p>	<p>Teenuse-osutajad</p> <p>KOVid</p> <p>KOVid ja õppeasutused</p>
9.	Asendushoolduselt lahkunud noortel on võrreldes asendushooldusel olijatega sagedamini erinevaid vaimse tervise probleeme.	<p>9.1. Lisada asendushoolduselt lahkuvate noorte vaimse tervise paremaks toetamiseks järelhooldusteenuse üheks täiendavaks kohustuslikuks komponendiks psühholoogilise nõustamise pakkumine noortele.</p> <p>9.2. Pakkuda regulaarselt noorega tegelevatele täiskasvanutele ja spetsialistidele koolitusi paremaks toimetulekuks emotsionaalsete ja</p>	<p>Sotsiaal-ministeerium ja KOVid</p> <p>Sotsiaal-ministeerium, Sotsiaal-</p>

Nr	Teema	Soovitus	Soovituse adressaat
		käitumisraskustega noorega. Kuigi vastavaid koolitusi ja programme ka pakutakse, siis tuleks sarnast professionaalset ettevalmistust pakkuda laiemalt ja süsteemselt kõikide asendushoolduse vormide puhul.	kindlustusamet ja KOVID
10.	<p>KOVide löikes ei ole järelhooldusteenuse osutamise korraldus ja protsess alati ühesugused, KOVIDel on erinevad arusaamad enda ülesannete osas, järelhoolduse praktika (eriti keerulisemates olukordades) ei ole veel põhjalikult välja kujunenud.</p> <p>KOV-i võimekusest ja järelhooldusteenuse sisustamise erinevusest tulenevalt pakutakse noortele erinevaid toetusi, mis paneb eri piirkondade noored ebavõrdsesse seisu.</p>	<p>10.1. Ühtlustada järelhooldusteenuse tingimuste täpsustamise ja KOVIDe vahelise tihedama koostöö kaudu nooretele erinevates KOVIDes ostatava järelhooldusteenuse sisu.</p> <p>10.2. Korraldada KOVIDele ja teenuseosutajatele regulaarseid seminare või töötubasid, kus oleks võimalik jagada senist praktikat (eriti harvaesinevate ja keerulisemate juhtumite lahendamisel) ja läbi ühise arutelu ühtlustada arusaamasid osapoolte rollidest. KOVIDe ja teenuseosutajate regulaarsete ühiste kohtumiste korraldamine aitab neid teineteisele lähendada ja koostööd parandada.</p>	<p>Sotsiaalministeerium, Sotsiaalkindlustusamet ja KOVID</p> <p>Sotsiaalministeerium, Sotsiaalkindlustusamet ja KOVID</p>
11.	<p>Järelhoolduse paindlik korraldus soodustab noorte elluastumist, kuid keerulisemate olukordade lahendamisel on vajalik pakkuda noorele täiendavaid toetavaid teenuseid (nt õpingute ajutisel katkemisel, tervisemurede korral vms olukorras).</p> <p>Esineb olukordi, kus noored on sunnitud järelhooldusteenuse saamiseks muutma teadlikult enda tulevikuplaane (nt asuma õppima erialale, mis ei pruugi ühtida noort huvitada).</p> <p>Enamik KOV maksab noortele toetust seaduses etteantud määras 240 eurot kuus. Arvestades praegust hinnasurvet kaupade ja teenuste maksumusele, siis võib lähiajal jääda see summa väikeseks, et igakuiselt ära elada.</p>	<p>11.1. Pöörata tähelepanu iga noore spetsiifilistele vajadustele ning pakkuda sellest lähtuvalt järelhooldusteenuse eri komponente (tugiisiku teenus, eluase) ja kombineerida järelhooldusteenust teiste tugiteenustega.</p> <p>11.2. Kaaluda järelhoolduse ajal noortele makstava igakuise toetuse summa suurendamist vasvalt üldisele elukalliduse kasvule.</p>	<p>KOVID</p> <p>KOVID, Sotsiaalministeerium</p>
12.	Aja- või asendusteenistusse suunduvatel noortel on keerulisem iseseisvalt elada. Neil on keerulisem saada eluaset, kuna viibivad seal vaid nädalavahetuseti, raldi elamispinna puhul võivad nad aga tunda	12.1. Võtta aja- või asendusteenistusse minevatele noortele järelhooldusteenuse kavandamisel ja pakkumisel arvesse nende vajadusi ja teenistusest mõjutatud elukorraldust.	KOVID

Nr	Teema	Soovitus	Soovituse adressaat
	nädalavahetustel tugevat üksindustunnet.		
13.	<p>Tugiisikuteenuse edukus sõltub tugiisiku ja noore vahel tekkivast usalduslikust suhtest.</p> <p>Tugiisikuteenuse potentsiaal jääb kasutamata kuna KOVil ei ole tugiisikut, kes noorega sobiks või noor ise ei taha võõraga suhelda. Noorele on tihti keeruline leida tugiisikut, kes suudaks saada noorega usaldusliku kontakti. Tugiisikuteks sobivaid kandidaate on vähe ja nende töötasu on madal.</p>	<p>13.1. KOVidel ja teenuseosutajatel arutleda varakult koos noorega tugiisikuteenuse vajaduse ja tugiisiku profiili üle ning võimalusel alustada varakult konkreetse tugiisiku ja noore vahel suhte loomist.</p> <p>13.2. Pakkuda jätkuvalt tugiisikutele koolitusi ja nõustamist, et tagada piisav arv ja valik tugiisikuteks sobivaid spetsialiste.</p> <p>13.3. Kaaluda tugiisikuteenuse korraldamist selliselt, et ühele noorele on toeks tugiisikute paar, mille moodustavad sobiva kvalifikatsiooniga spetsialist (või asenduspere/hoolduspere vanem vms) ja tudeng või juba iseseisvunud noor, kes on valmis tugiisikuks olema. Selliselt oleks tagatud asendushoolduselt lahkuvale noorele professionaalne tugi ja pigem omaealise näol toetav olukord usaldusliku suhte loomiseks.</p> <p>13.4. Tagada kõikides KOVides noortele nende vajadusest lähtuv ja paindlik tugiisikuteenus ka peale Euroopa Sotsiaalfondi rahatuse lõppemist KOVide eelarvelistest vahenditest.</p>	<p>KOVid ja teenuseosutajad</p> <p>Sotsiaalministeerium, Sotsiaalkindlustusamet</p> <p>KOV</p> <p>KOV</p>
14.	<p>Asendushoolduselt elluastuvate noorte täiendavaks toetamiseks pakutud teenuseid ja tegevusi (sh tugiisikuteenus ja programm „Minu elu“) peetakse kasulikuks, kuid teadlikkus nendest on nii noorte, teenuseosutajate kui KOVide hulgas väga madal.</p> <p>Peale programmi „Minu elu“ rahastamise lõppu Euroopa Sotsiaalfondist võib tekkida oht, et sarnaseid programme enam ei pakuta.</p>	<p>14.1. Planeerida noorte toetamiseks suunatud tugiisikuteenuse ja muude tegevuste kohta teadlikkuse suurendamiseks regulaarseid ja kõikidele sihtgruppidele suunatud kommunikatsioonitegevusi.</p> <p>14.2. Pakkuda üle-riigiliselt noortele suunatud programme, mis toetavad nende sotsiaalsete suhete loomise oskusi, tõstavad enesekindlust ja toetavad tervikuna isesesivalt hakkamasaamist.</p>	<p>Sotsiaalkindlustusamet ja KOVid</p> <p>Sotsiaalministeerium, Sotsiaalkindlustusamet ja KOVid</p>
15.	<p>Keerulisemad olukorrad noore iseseisvumisel ja järelhoolduse pakkumises esinevad erivajadustega noorte puhul.</p> <p>Erihoolekandeteenustele nagu toetatud elamine, kogukonnas</p>	<p>15.1. Kaaluda varakult ja põhjalikumalt millist teenust vajab erivajadusega noor ning vajadusel korralda koostöös noore ja temale lähedalolevate isikutega sujuv üleminek asendushoolduselt erihoolekande teenusele.</p>	<p>KOVid</p>

Nr	Teema	Soovitus	Soovituse adressaat
	elamine või ööpäevaringne hooldus on pikad järjekorrad.		
EESTKOSTE			
16.	Eestkoste pered kasvavate noorte ettevalmistusse sekkuvad KOVID pigem vähe. Eestkoste pered on keskmisest vähem teadlikud, milliseid teenuseid ja toetusi noorel on võimalik saada. Selle tulemusel võivad eestkostel kasvanud noored peale iseseisvumist jääda keerulisemasse olukorda.	16.1. Rakendada eestkostjate puhul sarnaselt hooldusperedega ühtsete ja reguleeritud eestkoste pere hindamise ja ettevalmistamise protsessi, mille raames selgitatakse välja eestkostja motivatsioon, vajadused, riskid ning võimalused. 16.2. Rakendada eestkostjate puhul sarnaselt hooldusperedega samasugust rahalist toetamise skeemi. 16.3. Läbi viia eestkoste peredes regulaarseid kodukülastusi ja jälgida perede heaolu kodukülastuste kaudu.	Justiitsministeerium, Sotsiaalministeerium Justiitsministeerium, Sotsiaalministeerium Justiitsministeerium, Sotsiaalministeerium
17.	Osades KOVIDes pakutakse eestkostelt elluastunud noortele järelhooldusteenust vaid siis, kui selleks rahalisi vahendeid üle jääb.	17.1. Informeerida eestkoste peresid ja nendes kasvavaid noori enne iseseisvumist (kohtumise või e-maili teel) järelhooldusteenuse ning muude toetuste ja teenuste võimalustest. 17.2. Tagada eestkostelt elluastunud noortele järelhooldusteenuse võimalus kõikides KOVIDes ja samadel tingimustel kui teistele asendushoolduse vormidel kasvanud noortele.	Sotsiaal-kindlustusamet ja KOVID KOVID
VALDKONNA ARENG			
18.	Asendus- ja perekodude töötajate ning kasuvanemate ettevalmistus, teadmised ning oskused asendushooldusel viibiva noorega töötamisel ei ole alati piisavad.	18.1. Pakkuda asendus- ja perekodude töötajatele ning kasuvanematele järjepidevalt: <ul style="list-style-type: none"> ➤ psühholoogilist nõustamist, mentorlust ja/või coachingut ning supervisioonis ja/või kovisioonis osalemise võimalusi, et tagada nende enda eluterve hoiak ning motivatsioon asendushooldusel olevate lastega tegelemiseks; ➤ noorte kasvatamiseks vajalikke oskusi arendavaid koolitusi (nt suhtlemisoskused, eneserefleksiooni oskuste arendamine, traumapädevus, turvaline kiindumissuhe jne); ➤ koolitusi, mis aitavad märgata ja ära tunda üksinduses ja suitsiidimõtetega noori ning seksuaalse väärkohtlemise ohvrit ja (potentsiaalset) seksuaalset väärkohtlejat. 	Sotsiaal-kindlustusamet, Tervise Arengu Instituut ja KOVID

Nr	Teema	Soovitus	Soovituse adressaat
19.	Perepõhise lähenemise põhimõtted ja järelhooldusteenus annavad paremaid võimalusi noorte elluastumise toetamiseks. Kuigi valdkonnas teadvustatakse üldiselt neid suundi, siis praktikas rakendamine on jäänud veel ressursside, teadmiste ja aja puuduse taha.	19.1. Rõhutada järjepidevalt üleriigiliselt strateegilisel tasandil perepõhise lähenemise olulisust, teenuste pakkumisel noore vajadusest lähtumist ja paindlikkust ning toetada neid tegevusi vajalike ressurssidega, et järk-järgult põhimõtted ja suunad laiemalt avalduksid praktikas. 19.2. Monitoorida iga 5 aasta tagant arenguid asendus- (sh eestkoste) ja järelhoolduse valdkonnas - viia läbi uuring, millega oleks võimalik mõõta asendus- ning järelhoolduse kvaliteeti, tugimeetmeid ja asendushooldusel viibivate ning viibinud noorte toimetulekut.	Sotsiaal- ministeerium, Sotsiaal- kindlustusamet Sotsiaal- ministeerium

5.3. SOOVITUSED TULEVASTE UURINGUTE TEOSTAJATELE

Kuna uuringu teostamisel ilmnes hulgaliselt kitsaskohti, aga ka positiivseid aspekte, siis järgnevalt on välja toodud peamised neist, mida tasub edasiste uuringute puhul arvesse võtta.

Nii nagu Praxise (2016) uuringus, ilmnes ka selles uuringus puudujääke Sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistris (STAR), mistõttu oli noorteni jõudmine keeruline. Selleks, et süsteemselt analüüsida ning hinnata asendus- ja järelhooldusteenuste ning tugimeetmete kvaliteeti, ent ka asendushooldusel viibivate või viibinud noorte toimetulekut ja ellu astumist, on oluline asjakohaste andmete olemasolu ning kättesaadavus. Uuringut teostades selgus, et andmeregistris olid paljude noorte kontaktandmed täiesti puudu või olid need esitatud mittekorrektset, kus telefoninumbrites ja/või e-maili aadressides esinesid kirjavead või olid esitatud eestkostja andmed. Väga sageli ei olnud andmeregistris esitatud telefoninumbriid ja e-maili aadressid enam kasutusel. Kuigi sotsiaalkaitse infosüsteemi SKAISi oli kontaktandmed korrektsemalt esitatud, siis esinesid sarnased probleemid. Lisaks oli süsteemi lisatud eestkoste osas andmed inimeste kohta, kes tegelikult eestkostjaks ei olnud. Seega on võimalus, et ka tulevikus ei piisa uuringu läbiviimiseks vaid STAR registrist ja SKAIS infosüsteemist saadud andmetest ning leida tuleb alternatiive, kuidas noorteni ja nende kasuvanemateni jõuda. Selles uuringus võeti ühendust valdkonna ekspertidega, kes jagasid küsimustike linke ja intervjuu kutseid eri asutuste ning kontaktide kaudu.

Kui algselt oli plaanis hooldus- ja eestkoste peredeni jõuda eelkõige läbi KOVide, siis selgus, et nii STARis kui SKAISis olid olemas ka eestkostjate andmed (nii KOVide töötajad kui ka füüsilisest isikust eestkostjad), mida kasutatigi küsimustiku kutsete saatmisel ning intervjuudesse värbamisel. Sealjuures, uuringut teostades selgus, et hooldus- ja eestkoste peredeni oli võimalik eelkõige jõuda siis, kui võeti nendega personaalselt telefoni teel ühendust.

Kuna noorte, hooldus- ja eestkoste vanemateni jõudmine võib võtta rohkem aega, siis tuleks arvestada, et ka uuringu ettevalmistamise, korraldamise ja analüüsimise periood võib kujuneda oluliselt pikemaks. Nii KOVide kui TODE seas tasub uuringu läbiviimisel vältida suvekuusid, kus inimestel on puhkused.

Samuti ilmnes, et enamik noortest ning hooldus- ja eestkoste vanematest eelistasid rühmaintervjuude asemel individuaalintervjuusid. Kuna intervjuueeritavad jagasid sageli ka väga isiklike lugusid, siis eelistasidki nad seda teha keskkonnas, kus ei olnud kõrvalisi isikuid.

Praxise (2016) uuringus soovitati hooldusperedes kasvavate noorte uurimisel läheneda eelkõige kvalitatiivse uuringuga. Kuna hoolduspered noorte hulk ei ole oluliselt suurenenud ja nende üldpopulatsioon on endiselt liiga väike, siis on ka hetkel soovitatav hooldusperede noorte uurimisel kasutada pigem kvalitatiivset meetodit.

Uuringust ilmnes, et noorteni jõudmisel oli väga suureks abiks kontaktisikud, kes olid noortele varasemast juba tuttavad. Seega on mõistlik uuringusse kaasata inimesi, kellel oli lähedane kokkupuude ja kontakt noorte ning kasuvanematega. Ka on vajalik, et intervjuusid viiksid läbi väga kogenud uurijad, kellel on olemas ka varasem kokkupuude valdkonnaga.

Teenuseosutajate jaoks oli küsimustiku täitmise puhul kõige keerulisemaks, et juhul kui neil oli kokkupuude mitmete noortega, siis küsimustikus said nad anda üldise hinnangu. Näiteks mainis üks teenuseosutaja järgmist: *“Keerukas on anda mitme noore puhul ainult üks hinnang. Noored on väga erinevate võimetega ja toimetulekuga. Sellise analüüsi puhul tuleb üks keskmine tulemus. Sooviksin noorte toimetulekut eraldi hinnata”*. Kuigi küsimustiku koostamisel oli teada, et selline probleem tekib, siis küsimustiku mahukuse ja sihtrühmade rohkuse tõttu koostati küsimused, kus olenemata kokkupuutuvate laste arvust, esitati samad küsimused. Siiski tasub edaspidi mõelda, mis viisil saaksid küsimustikule täpsemalt vastata nii need, kes puutuvad kokku 1-2 noorega kui ka need, kes on tegelenud üle 10 noorega.

6. EXECUTIVE SUMMARY

The aim of the study was to find out to what extent young people in substitute care are ready to start living independently, how successful the resettlement has been for young people who have left substitute care and how young people are supported in becoming independent. The aim was to analyse what have been the impact of the after-care service implemented in 2018. The target groups of the study were young people who are and have been in substitute care and guardianship, service providers (employees of substitute and family homes, parents of care and guardianship families) and specialists from local governments. In order to conduct the study, data were collected from all target groups in the form of personal and group interviews and questionnaires.

The strategic directions and objectives in the field of substitute care are described in the Green Paper on Substitute Care Policy for Parental Care and in the Development Plan for Children and Families 2012-2020, which emphasise the organisation of family-based substitute care and a child-centred approach. Substitute care and aftercare services are regulated by the Child Protection, Family and Social Welfare Act. Based on these regulations, local governments have a key role to play in preventing, detecting, and responding to risks to children's well-being and development. Among other things, local governments are obliged to offer and organise replacement and after-care services, which are provided in cooperation with the young person and the replacement care service provider or guardian. The local government can use the state budget support fund and its own budget resources to finance replacement and aftercare services and to cover the costs necessary for the young person's independence.

Scientific literature and previous research suggest that entering independent living is a major challenge for all young people, but those young people who have grown up in substitute care are more difficult than average to cope with this stage of life. This is due to the lack of reliable contacts and support and the lack of preparation in terms of practical activities and skills. The independence of young people in substitute care is also adversely affected by their background - in the case of a person with a mental or physical disability, trauma experience, a lower level of education, early parenting or a criminal background, it is much more difficult for them to find housing, work or continue studies.

The trend towards a family-based approach to substitute care in recent years and the provision of after-care services for young people have certainly created better opportunities to support young people's independence, including setting up a support network, finding housing and covering the necessary costs. However, there is an uneven approach to the provision of services between local authorities and forms of substitute care, co-operation between local authorities and service providers and young people is not always smooth enough, and there is still a strong institutional mindset and approach between service providers.

The capacity of local governments to provide aftercare services for young people is uneven across municipalities and forms of substitute care. The different approach is mainly due to the different capacities and availability of resources of local governments. However, in more complex cases, local governments also lack experience and skills. As a result, services are not equally accessible to young people.

The smooth co-operation of the parties is sometimes hindered by the way of thinking, where the young service provider is under the supervision of the service provider until the end of the substitution care, and after starting to live independently, it is the task of the local government. This approach does not promote co-operation between the service provider and the local government and joint support for the young person, which is one of the key factors in the success of the young person's future planning. There is also a lack of involvement of the young person themselves, which is why the return comes often unexpectedly to the young person.

There are no significant differences between the co-operation with the young person in institutional and family-based alternative care services and their support in becoming independent. Although service providers generally understand the value and positive impact of a family-based service approach on young people, there has been no fundamental change in practice in the relatively short period of time. In addition, both forms of substitution care show an institutional mindset, as evidenced, for example, by the use of the terms 'orphanage' and 'tumor' by both adults and young people. If family-based substitute care is provided by an adult who previously worked in the institution, the current principles will continue to change. However, it can be concluded that young people who have been in family-based substitute care have stronger ties with their foster family or family home parent even after returning to independent life. This can be attributed to the fact that in the case of family-based substitute care, adults change less frequently and, with a smaller number of children, there is more time and opportunity to establish closer contact with the young person. At the same time, the awareness of young people who have been in institutional-based substitute care about their rights and opportunities and the services provided by local governments is higher, because there are significantly more people around the institution through whom information is disseminated.

The readiness of young people entering to the independent life from the substitution care was most recently studied in a 2016 survey. The survey revealed that young people themselves rated their readiness to enter to the independent life rather well, but they were not aware of many real problems that occurred after starting living alone. It was also found that young people had little knowledge of issues related to financial literature, employment law and access to support measures. Mostly, young people had a close friend, but it was acknowledged that there was not enough trust to ask for help. According to the results of this study, the main problems in preparing young people for resuscitation and living independently have not changed significantly. After starting an independent life, young people continue to feel that they do not have sufficient day-to-day practical skills and that there are no loved ones to turn to with these problems.

PLANNING AND READINESS FOR INDEPENDENT LIFE

The ability of young people in alternative care to live independently depends most on the existence of a reliable support network and economic opportunities. While young people themselves expressed fear of survival and lack of reliable loved ones, local governments and service providers felt that the responsibility for planning and preparing for their future lies largely with the young person himself, noting that it is difficult to support young people because they have no interest. Service providers cited aspects affecting young people the most as obstacles to young people's survival (eg young people's mental health, special needs, problems at school, etc.), less service-related factors (such as the provider's own lack of knowledge or skills or finding common interests with the young person, etc.).

An important bottleneck in the preparation of young people is that they often do not start planning their independent lives early enough or do not do so consistently or in cooperation with the young person. The survey revealed that many young people are not aware of the familiarization plan at all or have not familiarized themselves with it. The readiness and preparation of young people is characterized by the fact that young people who had had a few years to start living independently had generally not thought about living independently. They are generally happy and neutral about becoming an adult. In contrast, young people who were already forced to plan for recovery often felt anxious and afraid because they had no idea where to go to live, study or choose a career. The previous preparation of young people in substitution care would be better supported if local governments and service providers consciously start planning their future with the young person a few years before reaching adulthood. Young people themselves do not know enough about the skills they need to live independently and do not adequately assess their readiness, the more important the role of the adults around them is in preparing them thoroughly.

In order for young people to return to independent life smoothly, it is important to teach them, through practical activities and involvement, the skills needed for everyday life, from cleaning to dealing with the authorities, as well as the ability to build and maintain relationships. In the

questionnaire survey of this study, young people themselves rated their knowledge and skills very highly, while in the interviews (especially those who left substitute care) they stated that the skills are not always sufficient. It is more difficult for young people who have lived in the institution during the substitute care to cope with everyday practical activities later on their own, because cooking, cleaning and other activities are performed there for them. Looking back, many young people felt that they considered themselves well prepared before leaving substitution care, but later realized that they still lacked a lot of knowledge and skills. Service providers and local governments rated the skills of young people significantly lower than the latter, whereas the assessments of local governments were lower than those of service providers. There were no significant differences in the ranking of skills, and young people's knowledge of housing-related activities, independent management skills and the ability to build healthy and safe relationships were rated the lowest. This may be due to the above-mentioned way of thinking that teaching young people during substitute care is the responsibility of the service provider, and local governments deal with young people mainly after leaving substitute care, which is why young people with problems and lower skills reach them.

Young people who have already lived independently have generally mixed feelings. Many of them feel generally happy because they can plan their own activities, there is no supervision, and they have the opportunity to take responsibility for their own affairs. At the same time, many young people feel a strong sense of loneliness because they are not used to living alone or lack a person to talk to about their worries and fears. Many young people admit that living independently did not live up to their original vision. Young people who started living independently in 2020, when the COVID-19 situation put restrictions on learning, working and social life, talked more about loneliness, mental health problems and the difficulty of coping alone.

FACTORS MOST INFLUENCING COPING IN INDEPENDENT LIVING

Based on the scientific literature, previous studies and the results of this study, the main factors that affect the independence of young people leaving substitute care are as follow – relationships with close ones, housing and environment, study and employment opportunities, financial security and young people's health status.

RELATIONSHIPS WITH CLOSE ONES AND SOCIAL NETWORK | Good and trusting relations with the employees of the current foster family or substitute, family home and local government specialists play an important role in independence. Long-term relationships with the biological family and relatives are very important, as knowledge of one's origins gives the young person confidence. Young people themselves consider it important that the network of adults around them is committed and caring and psychologically ready to work with a young person in substitution care.

Based on the results of the study, it can be generalized that the co-operation between young people and the local government child protection specialist and social worker is variable. The experience of some young people is very good – they meet with local government specialists regularly and they feel that they are interested in the well-being of young people. At the same time, there were examples where the future of a young person was discussed without the young person's involvement, the young person had met with a local government specialist only a few times or did not meet at all, or the specialists changed often, so the connection with young person could not be made. There is a clear need for local government specialists to communicate more actively with the young person themselves, to be interested in the young person's progress and plans, as young people usually cannot ask for help themselves or do not have the courage to do so. More than half of the young people in the study who started living independently did not turn or could turn to someone with little concern or problem. These young people are at high risk of social isolation.

HOUSING AND LIVING ENVIRONMENT | After entering to the independent life, young people prefer to live in the area where they are going to study or work or where they have lived so far. Several factors prevent young people from finding housing that meets their expectations: housing is too expensive in urban areas, there are no employment and study opportunities for young people in rural areas, or housing conditions are poor, landlords do not favour renting an apartment to young people in

substitute care. Young people who can continue living with a foster family or foster family, to live with a partner or in an accommodation facility provided by the school are in a more favourable situation. This option significantly promotes the young person's more flexible independence and reduces stress.

Semi-independent living before reaching adulthood also helps to support young people's earlier preparation and smoother independent life. On the positive side, opportunities for semi-independent living have gradually been used more and more. Semi-independent living is offered in youth hostels, school dormitories, university dormitories, and, in rare cases, apartments owned by foster parents. Although the benefits of semi-independent living are confirmed by both the young people themselves and the service providers, the possibilities for offering this are rather limited. Young people also have a certain distrust of living in youth homes, as they must share rooms with completely strangers.

ECONOMIC SITUATION AND FINANCIAL LITERATURE | After leaving the substitute care, the most difficult thing for young people is to become self-sufficient and manage own finances. Many young people have little preparation for these activities, and even after leaving the substitute care they themselves value these skills as low. Before leaving substitution care, young people's opportunities to try to manage their money in practice are rather limited - their pocket money is small, and they are not significantly involved in budget and expenditure planning in institutions.

As young people reach adulthood, they have full access to the funds they have accumulated, which, based on a number of examples in the work, provide a good opportunity to start independent living more easily (eg to use an apartment or cover their daily expenses). Without sufficient awareness, young people use their savings quickly and based on unreasonable decisions.

Although service providers and local governments clearly perceive the achievement of young people's independent economic livelihood as key, they are generally reluctant to hold young people accountable for their own costs. Rather, there is a widespread perception that young people would spend money inefficiently in this case.

LEARNING AND WORKING | In general, young people understand the importance of acquiring education and plan to reach a higher level of education. The emergence of this perception has been influenced by the staff and foster parents of the institutions. A large proportion of young people in substitute care continue or enter the vocational education system. It was difficult for young people to combine work and study - some young people decided only to study, some dropped out of education, partly because it was necessary to go to work to make a living. The SEB Heategevusfond has supported the continuation of the educational path of young people studying by providing financial support.

Success in the labour market is hampered by a lack of work habits, lower levels of education or a lack of knowledge and courage for some young people who have left the substitution care. It is a good practice for local governments to have cooperation partners who are ready to offer work to young people who have been in substitute care. Few are aware of the possibility of finding a job through the unemployment fund. In order to find a job, young people prefer a safer network of acquaintances. Young people themselves prefer to go to work, they feel that it gives them financial opportunities and independence, which is confirmed by the fact that a larger number of young people in substitute care have at least some work experience (eg summer work, internship, etc.).

HEALTH STATUS AND TRAUMA | There are several factors in the lives of young people who grown up in substitution care that have a negative impact on their mental health. This causes young people low self-esteem, insecurity, health concerns, problems in close relationships and therefore hinders their rapid and successful independence. It is important to note that based on the results, young people who left foster care were more likely to have different health problems than those in foster care.

In addition to the trauma of separation from a biological family, young people face alcohol, drugs and smoking, self-harm, mental and physical violence, sexual abuse, and other difficult situations during substitution care period. In order to overcome such experiences and habits, it is important that all young people have access to regular psychiatric care. Unfortunately, the queues are too long, and local governments and service providers do not always refer the young person to a psychologist, and the

young person themselves does not want or cannot seek help. Better preparation of adults and professionals working with young people to deal with emotional and behavioural difficulties would also help to alleviate the problem to some extent. Although appropriate training and programs are provided, similar professional training should be provided more widely and systematically for all forms of alternative care.

The preparation and referral of young people with special needs from substitute care to follow-up services deserves special mention. As there are long queues for special care services such as assisted living, community living or round-the-clock care, it is necessary to plan the transition especially long in advance. It is detrimental to the young person if the end of the substitution care is not immediately followed by a special care service.

CONTENT AND PRACTICE OF THE AFTER-CARE SERVICE

From 2018, local governments provide additional support to young people who have been in substitute care through a after-care service. For the organization of after-care service, local governments have flexible options to ensure that the service meets the needs of a specific young person and his or her future.

In the case of the after-care service, all parties appreciated its flexibility, which must ensure that the service meets the needs of the young person, and which should be observed when providing the service in the future. However, the provision of aftercare should not depend on the young person's age, as in certain situations the young person may need support for a longer period. To alleviate this bottleneck and increase the flexibility of the service, local governments could give more consideration to whether and how to meet the needs of young people through a combination of aftercare and other social services and better support for young people in the transition from one service to another.

Another factor limiting the flexibility of the aftercare service was that in certain situations the local government does not have sufficient financial resources to provide support and support to the young person based on all their important needs. As a result, young people are sometimes offered a service not based on their needs, but on the capacity of the local government, which leaves some young people in an unequal position. Given that young people in alternative care are generally reluctant to ask officials for information and assistance, they may lose the support they need. It is important to note here that local governments also have different views on the provision of after-care services for young people who are starting independent life. In some local governments, this is only done when there are funds left, which leaves these young people without help.

A particularly important bottleneck in the results of the work is that it is not enough to start early with identifying the needs and future of the young person and arranging the aftercare service. This is indicated by several topics covered by the results of the questionnaires and interviews. For example, many young people and service providers state that they were not aware of the possibility of aftercare or could not have a say in the design of the service because the aftercare took place at short notice. Most of the service providers had been exposed to a situation where the local government started discussing who would take care of the young person until he or she had reached the age of majority. Representatives of local governments themselves stated that although it is expected that the planning of a young person's recovery should start at the age of 16, it will start much later.

The problem is also indicated by the contradictory results of the study, in which all parties confirm that the existence of a support network, financial and other support play a decisive role in the implementation, but at the same time a large proportion of all target groups state that there was no need for aftercare. From this it can be concluded that rather the young person's awareness may have been low or his or her plans had already been shaped differently before he or she was offered follow-up care. Therefore, in order to improve the quality of aftercare and better support for young people, it should be ensured that the preparation for recovery and the provision of aftercare start early enough. This would also help the local government to better plan the financial resources and other activities that need to be provided to support the young person.

The young people who were in the after-care service generally assessed positively that they were able to obtain suitable housing and financial support to cover the necessary expenses, so they did not have to worry so much about income and were able to continue their studies. At the same time, young people's awareness of the possibility and content of receiving the service is sometimes low, depending on the region, the activity of the local government child protection worker, the form of substitute care and the young person's social and support network.

One common problem in providing after-care is finding and providing suitable accommodation for young people. As residence is crucial in starting an independent life, it is important that young people have access to suitable housing in terms of both location and condition. Unfortunately, the obstacle here is that many local governments do not have suitable housing for young people and the young person's future plans become too late to find suitable housing in time (eg in another local government). Particularly extreme examples were situations where a young person is advised to re-register their residence with another local government, because of which the responsibility for finding and providing housing is transferred to another local government.

As a separate topic, the results of the work reveal difficulties in providing aftercare for young people with physical and mental disabilities, who make up a significant proportion of young people in substitute care. A young person with a disability cannot cope on their own in general, and it would be necessary to combine aftercare with a special care service or refer the young person to a special care service. However, there are long queues for community living and supported employment services and there are no schools to refer young people with disabilities to.

The financial capacity of local governments has a very important role to play in ensuring the quality and impact of aftercare services in the future. Although so far, the support of 240 euros per month generally covers their daily expenses, considering the constant cost pressures on the cost of living and food and basic consumer goods, the monthly support rate is expected to increase in the coming years, as well as other reimbursable costs (eg transport, housing, etc.). There are already several examples where, due to the financial constraints of local governments, after-care is provided only to young people studying, the service is not provided to young people under the guardianship, or the young person is forced to interrupt their studies and go to work to cover the necessary living costs.

In summary, it can be concluded that the organization and process of providing aftercare services is not always clear for local governments - different understandings and confusion about the role and tasks of local governments hinder the good organization of the service. Communication problems between the local government and the service provider arise, including different views on the division of roles and responsibilities of foster families and institutions, and the close exchange of child protection staff in local governments. The described bottlenecks in the activities of local governments indicate that they do not have the necessary professional knowledge and clear instructions to solve certain situations. Although in 2020–2021 SKA prepared guidelines for the organization of after-care services to support local governments and harmonize the quality of after-care services, and local governments can obtain advice from SKA regional advisors, there is still a need to harmonize practices and share good experiences. There is also no single package of 'minimum services' that should always be provided to every young person who survives. On the other hand, it should be borne in mind that imposing such minimum requirements on a service may in turn limit the current flexibility of the service.

2018 POLICY CHANGES IN THE ORGANIZATION OF REPLACEMENT AND AFTERCARE SERVICES

Amendments to the Social Welfare Act, which entered into force in 2018, are guided by the Green Paper on Substitute Care Policy for Children Without Parental Care, which sets out sectoral directions for increasing the share and quality of family-based substitute care and better preparing for recovery from substitute care. Based on the results of the study, it can be concluded that there is a general awareness of these trends and principles, but the real impact and changes are small, as the changes have not been in place long enough. The fact that people working with young people in local governments and service providers often change has a significant impact.

The preference for a family-based model has helped to improve the quality of substitution care to some extent, but there are still problems in dealing with more complex and infrequent situations (eg children with disabilities may in some cases be better adapted in the institution; arranging aftercare during military service, during short interruption in studies). It was confirmed that the need for close co-operation and involvement of young people is generally acknowledged in local governments, but in practice there is a lack of time and resources for this. Therefore, the financing of the service has improved as a result of aftercare, but there are no significant changes in the content (eg earlier planning with a young person; regular and supportive communication after recovery). In addition, the organization and process of providing aftercare services are not always the same across local governments, local governments have different understandings of their tasks, and the practice of aftercare (especially in more complex situations) is not yet well developed.

The wider use of the family-based approach in local governments is also limited by the lack of foster families. In addition, it emerged that there is still an institutional culture in practice in both substitute and family homes that does not allow young people to be active participants but passive recipients of services. The reduction of the maximum number of children allowed in substitute and family homes to six children has had an important positive factor on the quality of substitution care.

SUPPORT PERSON SERVICE AND YOUTH DEVELOPMENT PROGRAM „MY LIFE“

The support person service is a service provided to a young person leaving foster care in local governments, the aim of which is to help the young person to start an independent life more smoothly and to support the young person in daily activities (eg provide information on benefits; instruct in applying for a job; support psychologically, etc.) The young person's support person may be his or her acquaintance or other close person (eg a parent of a foster or foster family, etc.), another young person who has left foster care or a professional support person who is unfamiliar with the young person.

According to the scientific literature and the results of the study, one of the keys to a young person's smooth self-reliance is the existence of a reliable network, so the service of a support person can be considered an extremely important option. On the one hand, this study revealed that there is usually no need or awareness of the support person service and, on the other hand, that it is essential for a young person, especially when recovering, to have access to reliable support in the event of unexpected worries or loneliness. Thus, it can be concluded that the support person service is necessary, but young people probably do not have enough information about the service, trust the person offered as a support person or are simply hoping to cope on their own, so they do not know how to assess it.

The importance of the support person service is confirmed by situations where, after survival, the parent or foster parent continued to offer support to the young person without formalizing it as a support person service. Young people who had experience with the support person mostly assessed the service as necessary and expressed satisfaction. They were able to get good advice about their daily affairs as well as to spend time and talk about their worries and joys. The big advantage of the support person service can be considered that it can be provided with sufficient flexibility and based on the needs of the young person.

The key to the success of the support person service depends on how well the support person and the young person find a common language of trust. In most cases, a young person does not use the support person service because the local government does not have a suitable support person who would suit the young person, or the young person does not want to communicate with a stranger. In order to better realize the potential of the support person service, it should be considered before the young person starts living whether it is necessary to find a separate support person later (eg discussing the need and profile of the support person service with the young person and establishing a relationship between the support person and the young person if possible). More often, the support person is another young person, eg a student in the field of social, educational or child protection, or a young person who has been in substitute care himself or herself, who could supplement the role of another

pedagogical and psychologically trained support person in the form of experiential counselling. The continued preparation and training of suitable support persons, the payment of higher fees to support persons and the dissemination of information about the service to both service providers and young people would also help to improve the quality of the service. As local governments have been obliged to finance the support person service from their own budgets since 2022, there may be a risk that the capacity of some local governments to provide support person services will decrease.

In addition to the support person service, in the period 2016–2020, the European Social Fund funded the participation of young people in the development program “My Life”. The program consisted of a series of seminars aimed at improving young people's self-confidence and communication skills, which were free of charge for young people. Most study participants were unaware of the program. At the same time, it was stated that programs and seminars with a similar purpose could be organized for young people in the future, as they are based on the needs of young people and help to develop important social skills. The provision of seminars and trainings, etc. should be organized across local governments, as there are few young people with similar needs in the same local government. The young people who took part in the program confirmed that their participation helped them gain confidence and make new acquaintances. When planning similar programs in the future, more attention should be paid to how to better reach and motivate the young people in the target group.

KASUTATUD ALLIKATE LOETELU

- Ahrens, K. R., DuBois, D. L., Garrison, M., Spencer, R., Richardson, L. P., & Lozano, P. (2011). Qualitative exploration of relationships with important non-parental adults in the lives of youth in foster care. *Children and Youth Services Review*, 33(6), 1012–1023.
- Allroggen, M., Ohlert, J., Rau, T., & Fegert, J. M. (2018). Sexual abuse prevalence rates of residents in institutional care settings compared with a population representative sample. *Residential Treatment for Children & Youth*, 35(4), 286-296.
- Aquilino, William S. 2005. Impact of Family Structure on Parental Attitudes toward the Economic Support of Adult Children over the Transition to Adulthood. *Journal of Family Issues*, 26:143–67.
- Arnau-Sabatés, L., Marzo, M. T., Jariot, M., Sala-Roca, J. (2014). Learning basic employability competence: a challenge for the active labour insertion of adolescents in residential care in their transition to adulthood. *European Journal of Social Work*, 17(2), 252-265.
- Arnett, J. J. (2014). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties*. Oxford University Press.
- Barrocas, A. L., Hankin, B. L., Young, J. F., & Abela, J. R. (2012). Rates of nonsuicidal self-injury in youth: age, sex, and behavioral methods in a community sample. *Pediatrics*, 130(1), 39-45.
- Beck, U. (1992). *Risk Society*. London: Sage Publications.
- Blumer, H. (1969). *Symbolic Interactionism: Perspective and Method*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Buehler, C., Orme, J., Post, J., Patterson, D. (2000). The long-term correlates of family foster care. *Children and Youth Services Review*, 22, 595 – 635 .
- Cheatham, L. P., Randolph, K. A., Boltz, L. D. (2020). Youth with disabilities transitioning from foster care: Examining prevalence and predicting positive outcomes. *Children and Youth Services Review*, 110, 104777.
- Courtney, M. E., Iwaniec, D. (2009). *Residential care of children: Comparative perspectives*. New York, NY: Oxford University Press.
- Courtney, M. E., Piliavin, I., Grogan-Kaylor, A., Nesmith, A. (2001). Foster youth transitions to adulthood: A longitudinal view of youth leaving care . *Child Welfare* , 80 (6), 685 – 718 .
- Courtney, M., Dworsky, A. (2006). Early outcomes for young adults transitioning from out-of-home care in the USA. *Child and Family Social Work*, 11(3), 209–219.
- Dansey, D., Shbero, D., John, M. (2019). Keeping secrets: How children in foster care manage stigma. *Adoption & Fostering*, 43(1), 35-45.
- Davidson, G., Devaney, J., Spratt, T. (2010). The impact of adversity in childhood on outcomes in adulthood: Research lessons and limitations. *Journal of Social Work*, 10(4), 369–390.
- Driscoll, J. (2013). Supporting Care Leavers to Fulfil their Educational Aspirations: Resilience, Relationships and Resistance to Help. *Children & Society*, 27(2), 139–149.
- Elder, G. (1980). Adolescence in an historical perspective . In J. Adelson (Ed.), *Handbook of adolescent psychology* (pp. 3 – 46), New York, NY: Wiley.
- Espenberg, K., Beilmann, M., Rahn, M., Reincke, E., & Themas, E. (2012). *Õpingute katkestamise põhjuste kutseõppes. Reasons for dropping out of studies in vocational education and training*) Tartu: Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuringute keskus RAKE ja CPD OÜ.
- European Commission. (2021). *2021 Report on equality between women and men in the EU*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- Ferguson, H., Wolkow, K. (2012). Educating children and youth in care: a review of barriers to school progress and strategies for change. *Children and Youth Services Review* 34: 1143–1149.
- Braun, V., Clarke, V. (2006). *Using Thematic Analysis in Psychology*. Qualitative

- Research in Psychology, 3, 77-101. Gauthier-Boudreault, C., Gallagher, F., Couture, M. (2017). Specific needs of families of young adults with profound intellectual disability during and after transition to adulthood: What are we missing? *Research in Developmental Disabilities*, 66, 16–26.
- Geenen, S., Powers, L. (2007). Tomorrow is another problem: The experiences of youth in foster care during their transition into adulthood. *Children and Youth Services Review*, 29(8), 1085–1101.
- Goffman, E. (1961). *Asylums. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. New York: Anchor Books.
- Greeson, J., Jaffee, S., Wasch, S. (2020). The experiences of foster youth during COVID-19. *The Field Center for Children's Policy, Practice & Research*.
- Haridus- ja Teadusministeerium. (2020). *Haridusvaldkonna arengukava 2021-2035*.
- Herrenkohl, T. I., Tajima, E. A., Whitney, S. D. and Huang, B. (2005). Protection against antisocial behavior in children exposed to physically abusive discipline. *Journal of Adolescent Health*, 36(6): 457–465.
- Hiles, D., Moss, D., Wright, J., & Dallos, R. (2013). Young people's experience of social support during the process of leaving care: A review of the literature. *Children and Youth Services Review*, 35(12), 2059–2071.
- Johnson, R., Browne, K., & Hamilton-Giachritsis, C. (2006). Young children in institutional care at risk of harm. *Trauma, Violence, & Abuse*, 7(1), 34-60.
- Jones, L. (2011). The first three years after foster care: A longitudinal look at the adaptation of 16 youth to emerging adulthood. *Children and Youth Services Review*, 33: 1919-1929.
- Jones, L. P. (2014). The role of social support in the transition from foster care to emerging adulthood. *Journal of Family Social Work*, 17(1), 81-96.
- Kallip, K. (2008). *Erivajadustega laste ja noorte institutsionaalne kohtlemine kahe Eesti asutuse näitel. Magistritöö. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool*.
- Kask, I. (2006). *Lapsekeskse kontseptsiooni rakendamisest T. L. Lastekodu näitel. Magistritöö. Käsikiri. Tartu: Tartu Ülikool*.
- Kask, K., Pulver, A., Liik, K., Uriko, K
- Kools, S. (1997). Adolescent identity development in foster care. *Family Relations*, 46(3): 263–271.
- Kulbin, K.; Kask, K., Uriko, K. (2021). Depression, anxiety, perceived and post-traumatic stress, and the use of alcohol during the covid-19 pandemic in estonia from spring to autumn in 2020: a longitudinal study. *Trames Journal of the Humanities and Social Sciences*, 25 (3), 279–294.
- Lapse õiguste konventsioon. (1991). *Riigi Teataja II 1996*, 16, 56.
- Lastekaitseadus RT I, 12.12.2018, 49
- Lee, C., & Berrick, J. D. (2014). Experiences of youth who transition to adulthood out of care: Developing a theoretical framework. *Children and Youth Services Review*, 46, 78–84.
- Linno, M., Salla, E. (2016). „Nagu mänguasjad oleksime, et kes kelle oma on“ – lapsed räägivad asenduskodus elamisest. *Sotsiaaltöö*, 4, 8-20.
- Luthar, S., Cicchetti D. (2000). The concept of resilience: implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology* 12: 857–885.
- Maniglio, R. (2009). The impact of child sexual abuse on health: A systematic review of reviews. *Clinical psychology review*, 29(7), 647-657.
- Mann-Feder, V. R., & M. Goyette (Eds.) (2019). *Leaving care and the transition to adulthood: International contributions to theory, research, and practice*. Oxford University Press.
- Melkman, E. P. (2017). Childhood adversity, social support networks and well-being among youth aging out of care: An exploratory study of mediation. *Child Abuse & Neglect*, 72, 85–97.
- Moore, S. E., Norman, R. E., Suetani, S., Thomas, H. J., Sly, P. D., & Scott, J. G. (2017). Consequences of bullying victimization in childhood and adolescence: A systematic review and meta-analysis. *World journal of psychiatry*, 7(1), 60.

- Munson, M. R., Smalling, S. E., Spencer, R., Scott, L. D., & Tracy, E. M. (2010). A steady presence in the midst of change: Non-kin natural mentors in the lives of older youth exiting foster care. *Children and Youth Services Review, 32*(4), 527–535.
- Murray, E. T., Lacey, R., Maughan, B., & Sacker, A. (2020). Non-parental care in childhood and health up to 30 years later: ONS Longitudinal Study 1971–2011. *European journal of public health, 30*(6), 1121–1127.
- OECD (2021). *Education at a glance 2021: OECD indicators*. Paris: OECD Publishing.
- OECD. (2015). *Fit mind, fit job: From evidence to practice in mental health and work*. OECD Publishing.
- OECD INFE (2011) *Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy: Questionnaire and Guidance Notes for conducting an Internationally Comparable Survey of Financial literacy*. Paris: OECD.
- Osila, L., Turk, P., Piirits, M., Biin, H., Masso, M., Anniste, K. (2016). *Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuring. Uuringuraport. [Young people in leaving care]*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.
- Oterholm, I. (2018). Limitations of aftercare. *Nordic Social Work Research, 1*–11.
- Refaeli, T. (2017). Narratives of care leavers: What promotes resilience in transitions to independent lives? *Children and Youth Services Review, 79*, 1–9.
- Riebschlenger, J., Day, A., & Damashek, A. (2015). Foster care youth share stories of trauma before, during, and after placement: Youth voices for building trauma-informed system of care. *Journal of Aggression, Maltreatment, & Trauma, 24*(4), 339–360.
- Rooväli, L., Pisarev, H., Suija, K., Aksen, M., Uusküla, A., Kiivet, R-A. (2018). *Aastatel 2006–2016 enesetapu sooritanute epidemioloogiline ülevaade*. Tartu: Tartu Ülikooli peremeditsiini ja rahvatervishoiu instituut.
- Saarnik, H., Sindi, I. (2021). *Asendushooldusel kasvavate laste osalemiskogemused nende elu puudutavates otsustes*. Tallinn: MTÜ Lastekaitse Liit.
- Samuels, G. M., & Pryce, J. M. (2008). “What doesn't kill you makes you stronger”: Survivalist self-reliance as resilience and risk among young adults aging out of foster care. *Children and Youth Services Review, 30*(10), 1198–1210.
- Sarv, M. (2021a). *Õdede-vendade õigused lapsendamisel*. *Juridica, 2*, 101–111.
- Sarv, M. (2021b). *Asendus- ja järelhooldus aastatel 2016–2020*. Sotsiaalministeerium, analüüsi ja statistikaosakond.
- Schoeni, R., Karen, R. (2005). *Material Assistance from Families during the Transition to Adulthood*. Pp. 396–416 *Teoses On the Frontier of Adulthood: Theory, Research, and Public Policy*, edited by Richard A. Settersten Jr., Frank F. Furstenberg Jr., and Ruben G. Rumbaut. Chicago: University of Chicago Press.
- Schofield, G., Larsson, B., & Ward, E. (2017). Risk, resilience and identity construction in the life narratives of young people leaving residential care. *Child & Family Social Work, 22*(2), 782–791.
- SEB. (2018). *SEB Heategevusfond kutsub kandideerima õppetipendiumile*. Vaadatud aadressil: https://www.seb.ee/en/node/15085?field_news_category_tid%5B0%5D=274&date_filter%5Bvalue%5D%5Byear%5D=2006&date_filter%5Bvalue%5D%5Bmonth%5D=0
- Sindi, I. (2021). *Discursive Practices of Child Institutional Substitute Care. Experience from an Ethnographic Research in SOS Children`s Village Estonia. (Doktoritöö, Tallinna Ülikool)*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Sindi, I., Toros, K., Kuldjärv, M., Kattai, K., Gornischeff, K., Medar, M., Valma, K., Saia, K. (2019a). *Asendushooldusel täisealiseks saavate noorte iseseisvumise ja elluastumise toetamine. Soovituslik juhend asendus- ja järelhooldusteenuse osutajatele*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Sindi, I., Kattai, K., Medar, M., Toros, K., Valma, K., Kuldjärv, M., Gornischeff, K., Saia, K. (2019b). *Asendushooldusel täisealiseks saavate noorte iseseisvumise ja elluastumise toetamine ning järelhooldusteenuse planeerimine ja korraldamine. Soovituslik juhend kohalikule omavalitsusele*. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- Sindi, I., Strömpl, J. (2016). *Asenduskodulapse identiteedi kujunemise toetamine elulootöö meetodil*. *Sotsiaaltöö nr 4*, lk 21–30.
- Smith, C., Thornberry, T. P. (1995). The relationship between childhood maltreatment and adolescent involvement in delinquency. *Criminology, 33*(4): 451.

Sotsiaalhoolekandeseadus RT I, 13.03.2019.

Sotsiaalministeerium. (2014). Vanemliku hoolitsuseta laste asendushoolduse poliitika roheline raamat. Tallinn. Viimati külastatud 14.01.2022.

https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Lapsed_ja_pered/Asendushooldus/ah_rr_dets_2014.pdf

Stein M. 2006. Young people aging out of care: the poverty of theory. *Children and Youth Services Review* 28: 422–434.

Stein, M. (2004). *What works for young people leaving care?* Ilford: Barnardo's.

Stein, M., & Dumaret, A. C. (2011). The mental health of young people aging out of care and entering adulthood: Exploring the evidence from England and France. *Children and Youth Services Review*, 33(12), 2504– 2511.

Strömpl, J. (2008). Tundlike teemade käsitlemise eetilis-metodoloogilised küsimused sotsiaaltöö-uuringuste kontekstis Eesti näitel. Rämmer, A. (Toim.). *Vaateid teelahkelt. Sotsioloogia, sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika aktuaalseid probleeme* (143–166). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Strömpl, J., Selg, M., Soo, K., Šahverdov-Žarkovski, B. (2007). *Eesti teismeliste vägivaldatõlgendused*. Tallinn: EV Sotsiaalministeerium.

Toivonen, K., Salokekilä, P., Puustelli, A., & Häggman-Laitila, A. (2020). Somatic and mental symptoms, medical treatments and service use in aftercare – Document analysis of Finnish care leavers. *Children and Youth Services Review*, 114, 105079.

Turk, P. (2011). *Asenduskodudes kasvanud noorte valmisolek iseseisvaks eluks. Uuringuraport*. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Töötukassa. (2018). *Eesti Töötukassa arengukava 2019-2022*. Tallinn.

ÜRO lapse õiguste konventsioon. (1991). RT II 1996, 16, 56.

Waithaka, E. (2014). Family Capital: Conceptual Model to Unpack the Intergenerational Transfer of Advantage in Transitions to Adulthood. *Journal of Research on Adolescence* 24:471–84.

LISA 1- UURIMISKÜSIMUSED JA MEETODID

SIHTRÜHM	MEETOD
<p>1. Kuidas on valmis ja valmistunud asendushooldusel noored iseseisvasse ellu astumiseks? Mis teemad ja kogemused on keerulisemad ning miks? Komponentid: sotsiaalne ja majanduslik toimetulek, eneseteostus ja karjääriplaneerimine, rahatarkus, suhete loomine ja hoidmine, majapidamisoskused, vaimse tervise toetamine jm.</p>	
Kõik sihtrühmad	<p>Oluline kaasata kõiki sihtrühmi, et saada olukorrast terviklik pilt, mis esindab kõikide sihtrühmade seisukohti ja arvamusi. Seega toimuvad kõigis sihtrühmades sihtrühmapõhine ankeetküsitlus ning rühmavestlused (kombineeritud meetod).</p> <p>Kvantitatiivselt on võimalik noorte puhul mõõta ja võrrelda erinevate iseseisvumise komponentidele antud hinnanguid 2016. aasta uuringu tulemustega.</p> <p>Samas leiab pakkuja, et antud uurimisküsimus on rohkem kvalitatiivset laadi ning seega tuleks suurem rõhk panna kvalitatiivsele lähenemisele. Rühmaintervjuud võimaldavad osalistel siinjuures oma seisukohtade tagamaid täpsemalt põhjendada – millised teemad ja kogemused on keerulisemad ning miks?</p>
<p>2. Kuidas on asendushoolduselt tulnud noored toime tulnud iseseisva eluga ning kas ja kuidas nad on saanud tuge iseseisvaks toimetulekuks? Kuidas noored hindavad neile pakutavat tuge, sh nii need, kes on järelhooldusel noored kui need, kes ei ole järelhooldusel?</p>	
<p>Noorte alamsihtrühmad 1.4 kuni 1.8 (asendushooldus-teenuselt lahkunud ja järelhooldusteenusel olevad noored)</p> <p>KOV-ide sihtrühm</p>	<p>Küsimus on suunatud ühele osale noorte sihtrühmast (asendushooldusteenuselt lahkunud ja järelhooldusteenusel olevad), kes on olnud teenuse sihtrühmaks ning KOV-idele, kes järelhooldusteenust korraldavad.</p> <p>Järelhooldusteenuse puhul on tegemist uue teenusega, mida 2016 aasta uuringus ei kaardistatud. Samas uuriti aga asendushooldusteenuselt elluastunud noori. Seega on tegemist olulise küsimusega, et kaardistada, kuidas antud noorte sihtrühmade hinnangud oma toimetulekule erinevad (kes viibivad järelhooldusteenusel ning kes ei viibi), et hinnata järelhooldusteenuse mõju efektiivsust.</p> <p>Küsimusele vastamiseks kasutatakse mõlemas sihtrühmas kombineeritud meetodit. Ankeetküsitluse osas on võimalik erinevate küsimuste tulemusel mõõta kindlaid indikaatoreid (nt kindlate komponentide hinnangute keskmised), kuid kus suurem rõhk pannakse kvalitatiivsele uurimisele. Rühmaintervjuud võimaldavad siinkohal minna teemasse enam sügavuti, keskenduda sihtrühmade individuaalsele kogemusele ja ning vajadusel küsida täpsustavaid küsimusi.</p>
<p>3. Milline on järelhooldusteenuse sisu ja praktika sh erineva korralduse erinevate osapoolte nägemused (noored, KOV, teenuseosutajad, tugiisikud)? Kas teenust rahastatakse vajadus- või võimaluste põhisel ning millistest allikatest?</p>	
<p>Noorte alamsihtrühmad 1.4 ja 1.5 (järelhooldusteenusel viibivad ja sealt lahkunud noored)</p> <p>KOV-ide sihtrühm</p>	<p>Küsimus on suunatud kõigile sihtrühmadele, kes on seotud või puutuvad kokku järelhooldusteenusega. Oluliseks küsimuseks, et koguda tagasisidet kõigi seotud osapoolte käest – kuidas toimub teenus teenuse sihtrühma (ehk noorte), teenuse osutajate ja teenuse korraldajate poolt. Kas teenus täidab oma eesmärgi, millised on praegused kitsaskohad ja kas sealjuures on tegemist üksikute või süsteemse juhtumiga. Samuti küsitakse teenuse osutajatelt ja</p>

SIHTRÜHM	MEETOD
Teenuse osutajate sihtrühm	<p>korraldajatelt teenuse rahastamise kohta, et kuidas see praktikas toimib ning kas see toimib KOV-ides sarnastel alustel.</p> <p>Kõigi küsimuste puhul on tegemist pigem kvalitatiivset laadi küsimustega, mistõttu vastatakse küsimustele sihtrühmade rühmaintervjuude käigus.</p>
<p>4. Milline on noorte teadlikkus järelhooldusteenuse sisust ning selle saamise võimalustest ning kui palju saavad noored ise kaasa rääkida oma vajadustele vastava teenuse kujunemisel?</p>	
Kõik sihtrühmad	<p>Küsimusele vastamisel pannakse suurem rõhk küll noorte sihtrühmale, kuid teenusepakkumise sisu ja korralduse poolest on olulisel kohal ka teenuse osutajad ja korraldajad, kes vastutavad muuhulgas noortele vastava info edastamise eest.</p> <p>Uurimisküsimusele vastamisel kasutatakse noorte sihtrühmas kombineeritud meetodit, kus ankeetküsitluse abil on võimalik mõõta noorte teadlikkust kindlate parameetrite alusel. Rühmaintervjuude tulemusel on võimalik saada sisulisemat infot teenuse korralduse sisust kõigi sihtrühmade vaates ning millised on noorte võimalused teenusekujundamisel kaasrääkimiseks ning kuidas see ka praktikas aset leiab.</p>
<p>5. Mida hindavad erinevad osapooled (asendushoolduse pakkujad ja asendushoolduse/järelhoolduse noored) oluliseks ja vajalikuks, et pärast asendushooldust ellu astunud noored hästi hakkama saaks? Kuidas tuleks ette valmistada ja toetada asendushooldusel ning asendushoolduselt iseseisvasse ellu astunud noori, et tagada nende hea toimetulek ühiskonnas.</p>	
Kogu noorte sihtrühm Teenuse osutajate sihtrühm	<p>Küsimusele vastamisel pannakse suurem rõhk küll noorte sihtrühmale, kuid teenusepakkumise sisu ja korralduse poolest on olulisel kohal ka teenuse osutajad, kes puutuvad noortega asendushooldust osutades igapäevaselt kokku ja näevad nende vajadusi seega üsna hästi.</p> <p>Uurimisküsimusele vastamisel kasutatakse noorte sihtrühmas kombineeritud meetodit, kus ankeetküsitluse abil on võimalik mõõta kindlate tegevuste või võimaluste vajalikkust kindlate parameetrite alusel. Suurem rõhk pannakse aga rühmaintervjuudele, mille tulemusel on võimalik saada sisulisemat infot noorte ootustest ja vajadustest ning tekib võimalus välja pakkuda ka asju, mida ankeetküsitluses ei pruugi olla väljatoodud.</p>
<p>6. Millisena näevad KOV-d oma rolli asendushooldusel noorte iseseisvumisel, kas 2018. korralduse muutused on aidanud kaasa noorte vajadustest lähtuva paindliku toe ja teenuste pakkumusele KOV-de poolt, sh kuidas on KOV-d paindliku teenuse praktilise rakendamisega toime tulnud?</p>	
KOV-ide sihtrühm Teenuse osutajate sihtrühm	<p>Küsimusele vastamiseks kasutatakse rühmaintervjuusid KOV-ide ning teenuse osutajate sihtrühmades, kuna Pakkujate hinnangul on tegemist kvalitatiivset laadi küsimusega.</p> <p>KOV-ide puhul keskendutakse intervjuudes KOV-i esindajate sisendile nende enda rollist asendushooldusel olevate noorte iseseisvumisel ning kuidas nende hinnangul on 2018. a läbiviidud seadusemuudatus teenuse korraldusele ning osutamisele mõju avaldanud. Teenuse osutajate sihtrühma seas uuritakse samuti seadusemuudatusest tulenevate muutuste mõju nende vaatepunktist ning palutakse muuhulgas anda tagasisidet ka KOV-ide tegevusele selle elluviimisel.</p>
<p>7. Kas ja kuidas on asendushoolduses ellu viidud poliitikamuudatused (2018) kaasa aidanud 2016 uuringuraportis toodud probleemide leevendamisele ja asendushoolduse rohelise raamatu eesmärkide täitmisele?</p>	

SIHTRÜHM	MEETOD
Kõik sihtrühmad	<p>Oluline kaasata kõiki sihtrühmi, et saada olukorrast terviklik pilt, mis esindab kõikide sihtrühmade seisukohti ja arvamusi. Seega toimuvad kõigis sihtrühmades sihtrühmapõhine ankeetküsitlus ning rühmavestlused (kombineeritud meetod).</p> <p>Kvantitatiivselt on võimalik hinnangute abil mõõta konkreetsete probleemide lähenemist kui ka rohelise raamatu eesmärkide täitumist kõigi sihtrühmade seisukohast võttes, noorte puhul muuhulgas võrrelda tulemusi ka 2016. aastal antud hinnangutega.</p> <p>Sihtrühmapõhistes rühmaintervjuudes kaardistatakse muuhulgas ka tausta ja enam sisulisemat infot, et antud hinnanguid põhjendada ning neid konteksti panna.</p>
8. Kas ja kuidas on ESF vahenditest pakutu (tugiisikuteenuse osutamine ja noorte arenguprogramm) aidanud kaasa 2016 uuringuraportis toodud probleemide leevendamisele ja asendushoolduse rohelise raamatu eesmärkide täitmisele?	
Kõik sihtrühmad	Sama lähenemine, mis uurimisküsimus 7 puhul (vt eelnevat).

LISA 2 – INTERVJUUDE KAVAD

SISSEJUHATAVATE EKSPERTINTERVJUUDE INTERVJUU KAVA

Intervjueeritav:

Aeg:

Koht:

Kestvus:

Intervjuu läbiviija:

UURINGU JA KORRALDUSLIKE ASPEKTIDE TUTVUSTUS

Intervjuu eesmärgist ülevaate andmine

Palume Teil osaleda uuringus, mille eesmärgiks on välja selgitada asendushoolduselt lahkuvate noorte valmisolek ja toetusvajadus iseseisvumiseks. Intervjuus avaldatavad arvamused kajastatakse uuringus vaid anonüümselt ning Teie vastuseid ei ole võimalik Teiega seostada. Tulemuste põhjal valmivad soovitusel noorte paremaks toetamiseks uuringu tellijale Sotsiaalministeeriumile. Aitäh, et olete nõus uuringus osalema ja oma aega panustama!

Intervjueerija, eetiliste aspektide, andmete töötlemise tutvustamine

SISSEJUHATUS

1. Kas kirjeldaksite palun alustuseks, milline on teie taust ja seos asendushoolduse ja/või järelhoolduse temaatikaga?
2. Milliseid teenuseid te oma asutuses pakute ja kellele konkreetselt? Milliseid tegevusi, programme või teenuseid te noortele pakute?
3. Mis on teie tööstaaž?

PÕHIKÜSIMUSED

4. Kui hästi on teie arvates tänasel päeval asendushoolduselt ellu astuvad noored ette valmistunud iseseisvaks eluks?
5. Millised probleemid esinevad? Mis veel?
6. Kuidas võiks riigi, KOV poolt seda olukorda paremini korraldada? Kuidas saaks noortele tagada parem ettevalmistus? Mis on vajalik, et iseseisvasse ellu asutunud noored hästi hakkama saaks?
7. Kuidas ise olete püüdnud olukorda lahendada?
8. Kas on esinenud mingeid muutusi pärast 2018.a Sots.HK seaduse muudatusi? (6.-8. küsimuse saab esitada iga probleemi kohta eraldi)
9. Kuidas järelhoolduse teenus teie arvates Eestis toimib? Mis on peamised probleemid? Kuidas saaks neid probleeme leevendada?
10. Kuidas on KOVid hakkama saanud eri probleemide leevendamisega?
11. Mis on hästi?

LÕPETAMINE

12. Kas soovite veel midagi lisada?

Täname osalemast!

INTERVJUU KAVA ASENDUSHOOLDUSEL VIIBIVATELE NOORTELE

Intervjueeritav:

Aeg:

Koht:

Kestvus:

Intervjuu läbiviija:

UURINGU JA KORRALDUSLIKE ASPEKTIDE TUTVUSTUS

Intervjuu ja uuringu eesmärgist ülevaate andmine

Palume Teil osaleda uuringus, mille eesmärgiks on välja selgitada asendushoolduselt lahkuvate noorte valmisolek ja toetusvajadus iseseisvumiseks. Intervjuus avaldatavad arvamused kajastatakse uuringus vaid anonüümselt ning Teie vastuseid ei ole võimalik Teiega seostada. Tulemuste põhjal valmivad soovitusel noorte paremaks toetamiseks uuringu tellijale Sotsiaalministeeriumile. Aitäh, et olete nõus uuringus osalema ja oma aega panustama!

Intervjueerija, eetiliste aspektide, andmete töötlemise tutvustamine.

SISSEJUHATUS

1. Palun tutvustage lühidalt ennast, kui vanad te olete ja millega tegelete?
2. Kus Te hetkel elate (asenduskodu, perekodu, hoolduspere, eestkoste peres, noortekodus)?
 - a. Kas teil on kogemust elukoha vahetusega viimastel aastatel ja kui on, siis kas miski muutus või erines?
 - b. *Kui noor või noored elavad noortekodus:* mis on suurim erinevus asenduskodu/perekodu ja noortekodu vahel?
 - c. Kui palju küsitakse Teie kodus Teie arvamust erinevate igapäeva elu otsuste kohta? Kas teile meeldiks olla rohkem kaasatud mingite otsuste tegemisse?
 - d. *Kui noored asenduskodus, perekodus või noortekodus:* Mis te arvate, kas teie hetke elukohas on mingi reeglistik või kord, mis on teistsugune kui kodudes elavatel teie vanustel noortel? Mis see on?

NOORTE TULEVIKUPLAANID

3. Kuivõrd olete mõelnud iseseisva elu alustamise peale?
 - a. Kas sellega seoses on teil ootuseid? Kas ootate väga või pigem pelgate, mida nimelt?
 - Kas olete saanud kellegagi rääkida ka oma muredest?
 - Kas keegi on nõustanud Teid ka tulevikuplaanide osas, kes ja milles?
 - *Kas tunnete, et vajaksite selles osas rohkem nõu? Kes saaks Teid selles osas toetada?*
4. Millised on Te plaanid seoses elukohaga?
 - Mis on Teie jaoks oluline seoses kodu valikuga?
5. Kas Te hetkel õpite? Mis Teile kooli puhul meeldib/meeldis? Mis Teile kooli puhul ei meeldi/meeldinud?
6. *Kui noor(ed) õpib/õpivad:* Mida Te plaanite teha peale praeguse kooli lõpetamist?
 - a. *Kui noor(ed) plaanivad edasi õppida:*
 - i. *Millist eriala tahate õppima minna? Miks just see eriala?*
 - ii. Kas edasiõppimisel näed mingeid takistusi?
 - iii. *Kas jääd/jäätte õppimise ajaks laste-, pere või noortekodusse edasi elama?*
 - b. *Kui noor(ed) ei plaani edasi õppida:* Mis põhjusel Sa/Te ei plaani edasi õppida?

7. Kas te olete käinud tööl (sh praktikal ja teinud vabatahtlikku tööd)? Kuidas selle töö leidsite (kui lihtne / keeruline oli)?
8. Mis te arvate, kuivõrd hästi te teate ja oskate endale tööd otsida?
9. Kas ja kes on seda õpetanud või juhendanud?
10. Kas töö otsimise osas oleks kasulik või vajalik juhendamine, kuidas see võiks toimida?
11. Millist tööd tahaksite tulevikus teha?
 - a. *Mida peate töökoha valikul tähtsaks? Kas näed mingeid takistusi töö leidmisel/ saamisel?*
 - b. *Kas olete mõelnud ka oma ettevõtte loomise peale või nt suunamudijaks või influenceriks hakkamise peale?*
12. Kas kavatsete läbida ka ajateenistuse või asendusteenistuse? Millisel viisil mõjutab see Teie arvates Teie tuleviku valikuid?
13. Mis on Te mõtted kooselu või abiellumise osas või ka emaks või isaks saamisest?
 - a. Kas olete juba mõelnud kooselule, abiellumisele ja pere loomisele? Kas näete ennast pigem üksi elavana või pere-inimesena?
 - b. Kuidas võiks partneri leidmine ja emaks/isaks saamine Teie elu mõjutada? Mis oleksid lapsevanemaks saamise plussid? Mis oleksid miinused?
 - c. Kui noorel juba on laps: Kuidas see on Sinu elu mõjutanud? Kas Sa tunned, et noore ema/isana vajaksid täiendavaid toetuseid või teenuseid? Milliseid?
14. Kui Te peaksite nt järgmisel nädalal astuma iseseisvasse ellu, millised teemad oleksid Teie jaoks keerulisemad ja miks?
 - a. *Võimalikud komponendid: rahaga toimetulek, elukoht, üür, kommunaalkulud, transport, söögitegemine, praktilised igapäeva oskused, tervisega seotud probleemidega hakkama saamine, arstide juures käimine, emotsionaalne toetus, arutamise võimalus, üksi otsuste tegemine jne*
 - b. Kes saaks olla teile toeks, et Teid nendes küsimustes paremini toetada?
 - c. Millega saaksite väga hästi hakkama, tooge näiteid?
15. Kui Teil on mingeid konkreetseid soovide või unistusi, siis mis Teid takistab praegu nende saavutamisel ja mis võiks toetada Teid nendeni püüdlisel?

NOORE ÜMBER OLEV SOTSIAALNE VÕRGUSTIK

16. Kas Te räägiksite, kelle poole pöördute, kui vajate abi ja nõu?
 - a. Kas teil on sõpru sugulasi, kellega on hea suhe?
 - b. Kas Teil on keegi, kellega saate ühendust hoida ka pärast iseseiva eluga alustamist ja kelle poole saaksite alati pöörduda, kui on küsimusi?
17. Kirjeldage, milline on Teie arvates hea kasvataja/perevanem/hooldusvanem/kasuvanem?
18. Mis Te arvate, kas jääte suhtlema nendega, kellega hetkel koos elate?
 - a. *Asendus-, pere- ja noortekodu noortelt:* Kas suhtlete ka mõne noorega, kes Sinu/Teie asenduskodust/perekodust on juba iseseisvasse ellu astunud?
19. Millised on Te suhted lastekaitsetöötajaga? Milliste küsimustega Te lastekaitsetöötaja poole olete pöördunud ja milliste küsimustega pöörduksite?
 - a. *Kas olete siiani saanud abi ja mis abi, kui on?*
 - b. Kas ja kuivõrd saaksid lastekaitsetöötaja ja inimesed, kelle hoole all oled (kasvatajad, perevanemad, kasuvanemad jne) senisest paremini toetada Teie suhteid ema/isaga ja teiste pereliikmetega?

ELLUASTUMINE

20. Kas Te olete teadlikud, milliseid toetavaid teenuseid või toetusi on Teil võimalik saada?
21. Kuivõrd teadlikud olete järelhooldusest (JH) ja selle sisust?
 - Olete Te kellegagi arutanud, kas ja millisel viisil saaks Teile JH teenust pakkuda?
 - Kas olete teenuse saamisest huvitatud? Millist kasu Te teenusest saaksite?
 - *Kui noor(ed) ei ole teenusest huvitatud:* mis põhjusel ei ole Sa/Te teenusest huvitatud?
22. Milline on Te kogemus 16-19 aastastele mõeldud noorteprogrammiga „Minu Elu“? Palun rääkige oma kogemusest. *Noorteprogramm koosneb seminaride sarjast, kus noored saavad kolmel*

nädalavahetusel omavahel suhelda, eluliste teemade üle mõelda ja arutleda, harjutada koostööoskust jms.

- a. *Kas ja mis kasu Sa/Te täpsemalt sellest koolitusest said/saite? Nimeta(ge) peamine asi, mida see koolitus andis?*
23. Kas sooviksite, et iseseisva eluga alustades on teil kontaktisik ehk tugiisik, kes oskab erinevates teemades nõu anda ja juhendada?
 - a. *Kui noor(t)el on juba tugiisik: Kas tugiisik on Sulle/Teile kasulik olnud? Kuidas, mis teemadega on tugiisik Sulle/Teile abiks olnud?*
 - b. *Kui noor saab endale tugiisiku: Millistes küsimustes ta hakkab Sind/Teid toetama?*
 - c. *Milline peaks Teie arvates hea tugiisik olema? Kas eelistaksite mõnda inimest, keda juba tunnete või mõnda uut inimest enda kõrvale?*
24. *Kui mõtlete elluastumise peale, kas midagi on praegu Teie arvates puudu, mis abistaks noort inimest?*

LÕPETAMINE

25. *Kas mingi oluline küsimus on veel küsimata?*
26. *Oletame, et olete ajarändur ning tänasest päevast on möödas nt 15 aastat. Kirjeldage, milline Te elu välja näeb?*

Täname osalemast!

ПЛАН ИНТЕРВЬЮ: ИНТЕРВЬЮ С ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ МОЛОДЕЖИ, НАЧИНАЮЩИМИ САМОСТОЯТЕЛЬНУЮ ЖИЗНЬ ПОСЛЕ НАХОЖДЕНИЯ НА ВНЕДОМАШНЕЙ ОПЕКЕ

Респондент:

Время:

Место:

Интервьюер:

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ОРГАНИЗАЦИОННЫХ АСПЕКТОВ ИНТЕРВЬЮ

Представление интервью и цели исследования

Просим Вас принять участие в исследовании, целью которого является выяснить готовность молодых людей и необходимость в поддержке при вступлении в самостоятельную жизнь. Мнения, высказанные в интервью, будут отражены в исследовании анонимно, и ваши ответы невозможно будет связать с Вашим именем. На основании результатов будут подготовлены рекомендации по улучшению поддержки молодых людей для заказчика исследования Министерства социальных дел. Спасибо, что нашли время и согласились принять участие в исследовании!

Представление интервьюера, этических аспектов и принципов обработки данных.

ВВЕДЕНИЕ

1. Пожалуйста, расскажите о себе немного, сколько Вам лет и чем Вы занимаетесь?
2. Где Вы проживаете в настоящее время? (*патронатный дом, семейный дом, приемная семья, семья опекунов, молодежный дом*)?
 - a. Был ли у Вас опыт изменения места жительства в последнее время, если да, то поменялось ли что-то?
 - b. *Если молодой человек живёт в молодёжном доме:* какое самое большое различие между патронатным / семейным и молодёжным домом?
 - c. Насколько часто у вас дома спрашивают ваше мнение о различных решениях в повседневной жизни? Хотели бы вы принимать более активное участие в принятии каких-либо решений?
 - d. *Если молодой человек живёт в патронатном, семейном или молодёжном доме:* Как вы думаете, существуют ли в Вашем нынешнем месте жительства какие-либо правила или процедуры, которые отличаются от правил или процедур молодых людей Вашего возраста, живущих дома? Какие?

ПЛАНЫ МОЛОДЫХ ЛЮДЕЙ НА БУДУЩЕЕ

3. Как много Вы думали о начале самостоятельной жизни?
 - a. Есть ли у Вас какие-либо ожидания в отношении этого? Вы очень ждете или скорее боитесь, чего именно?
 - Смогли ли Вы с кем-то поговорить о своих переживаниях?
 - Кто-то консультировал Вас в отношении планов на будущее, кто и в чем именно?
 - Считаете ли, что Вам нужен дополнительный совет по этому поводу? Кто мог бы поддержать Вас в этом?
4. Какие у Вас планы касательно жилья?
 - Что для Вас является важным при выборе жилья?
5. Вы сейчас учитесь? Что Вам нравится / не нравится в школе? Что Вам не нравится / не нравилось в школе?

6. *Если молодой человек учится:* что Вы планируете делать после окончания нынешнего учебного учреждения?
 - a. *Если молодой человек планирует учиться дальше:*
 - i. Какую специальность хотите пойти изучать? Почему именно эта специальность?
 - ii. Какие препятствия видите в том, чтобы продолжить обучение?
 - iii. На время учёбы останетесь жить в детском, семейном или молодёжном доме?
 - b. *Если молодой человек не планирует учиться дальше:* По какой причине вы не планируете продолжать обучение?
7. Вы когда-нибудь работали (в том числе проходили практику или занимались волонтерской деятельностью)? Как вы нашли эту работу (насколько сложно/просто это было)?
8. Как вы считаете, насколько хорошо вы умеете искать работу?
9. Кто-то учил вас этому или инструктировал, кто?
10. По вопросу поиска работы было бы полезно или необходимо проводить инструктаж, как бы он мог происходить?
11. Какую работу Вы хотели бы выполнять в будущем?
 - a. Что считаете важным при выборе места работы? *Видите ли какие-то препятствия при поиске или получении работы?*
 - b. Задумывались ли Вы об открытии собственного дела или, например, о том, чтобы стать блоггером или инфлюенсером?
12. Планируете ли Вы проходить военную или альтернативную службу? Как Вы думаете, как это повлияет на ваш выбор, касательно будущего?
13. Каковы Ваши мысли по поводу сожительства или женитьбы/замужества и становления родителем?
 - a. Вы уже задумывались о сожительстве, браке или создании семьи? Видите себя семейным человеком или планируете жить один?
 - b. Как может наличие партнера или становление родителем повлиять на Вашу жизнь? Какие плюсы были бы в становлении родителями? Какие минусы?
 - c. Если у молодого человека уже есть ребенок: как это повлияло на вашу жизнь? В какой степени наличие ребенка повлияло на ваше вступление в самостоятельную жизнь? Считаете ли Вы, что как молодой маме / молодому папе Вам нужна дополнительная поддержка или дополнительные услуги? Какие?
14. Если бы, например, на следующей неделе Вам пришлось начать самостоятельную жизнь, то какие темы были бы для Вас наиболее трудными и почему?
 - a. *Возможные компоненты: планирование финансов, жилье, аренда, коммунальные расходы, транспорт, приготовление еды, повседневные практические навыки, решение проблем со здоровьем, посещение врачей, эмоциональная поддержка, возможность обсуждать проблемы, самостоятельное принятие решений и т. д.*
 - b. Кто бы мог вам помочь и лучше поддержать вас в этих вопросах?
 - c. С чем бы вы хорошо справились, приведите примеры?
15. Если у Вас есть какие-то конкретные желания или мечты, то что в настоящее время мешает Вам их реализовать и что может поддержать в стремлении к ним?

СОЦИАЛЬНОЕ ОКРУЖЕНИЕ МОЛОДОГО ЧЕЛОВЕКА

16. Можете рассказать, к кому вы обращаетесь, когда вам нужна помощь или совет?
 - a. У вас есть друзья или родственники, с которыми у вас хорошие отношения?
 - b. Есть ли у вас кто-то, с кем вы можете поддерживать связь даже после начала самостоятельной жизни, кто-то, кто может дать совет и к кому вы всегда можете обратиться, если у вас возникнут вопросы?
17. Опишите, каким по Вашему мнению является хороший воспитатель/семейный родитель/приемный родитель/родитель-опекун?
18. Как Вы думаете, вы продолжите общаться с теми, с кем сейчас живете вместе?

- a. *Вопрос для молодых людей из патронатного / семейного / молодёжного дома:* Общаетесь ли Вы с кем-то из сверстников из своего патронатного / семейного дома, кто уже начал самостоятельную жизнь?
19. Какие у вас отношения с работником по защите детей? С какими вопросами вы обращались к работнику по защите детей и с какими еще обратились бы?
- a. К настоящему моменту Вы получили помощь и какую?
- b. Могут / могли бы и в какой степени работники по защите детей / социальные работники и люди, на попечении которых Вы находились (педагоги, приемные родители и т. д.) лучше поддерживать Ваши отношения с матерью / отцом и другими членами семьи?

ВСТУПЛЕНИЕ В САМОСТОЯТЕЛЬНУЮ ЖИЗНЬ

20. Вы осведомлены о том, какие опорные услуги и пособия вы можете получить?
21. Насколько вы осведомлены об услугах последующего попечения и о том, в чём они заключаются?
- Вы обсуждали с кем-нибудь, необходимы ли вам и в каком виде могли бы оказываться услуги последующего попечения?
 - Вы заинтересованы в получении услуги? Какую пользу Вы получили бы от этой услуги?
 - *Если молодой человек не заинтересован в получении услуги:* по какой причине Ты не заинтересован в получении услуги?
22. Каков ваш опыт работы с молодежной программой «Моя жизнь», нацеленной на молодых людей в возрасте 16-19 лет? Расскажите о своем опыте. *Молодежная программа состоит из серии семинаров, на которых молодые люди могут общаться друг с другом в течение трех пар выходных дней, размышлять и обсуждать жизненно важные темы, практиковать навыки совместной работы и т. д.*
- *Какую пользу вы получили от этого тренинга (если получили)? Назовите основное, что дало Вам это обучение?*
23. Хотел бы Ты иметь одно контактное или опорное лицо, которое может дать совет по различным темам и готово ответить, объяснить и проинструктировать в вопросах, связанных с самостоятельной жизнью?
- a. *Если у молодого человека уже есть опорное лицо:* насколько полезным для Тебя было опорное лицо? Как и по каким темам Тебе помогало опорное лицо?
- b. *Если молодой человек получит опорное лицо:* В каких вопросах оно будет Тебе помогать?
24. Как Ты считаешь, каким должно быть хорошее опорное лицо? Ты бы предпочел кого-то, кого уже знаешь, или нового человека рядом с собой?
25. Если подумать о вступлении в самостоятельную жизнь, есть ли сейчас что-то, чего не хватает, но что могло бы помочь молодому человеку?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

26. Есть ли еще какой-то важный вопрос, который не был задан?
27. Если предположить, что Вы странственник во времени и с сегодняшнего дня прошло 15 лет, опишите, как выглядит Ваша жизнь?
- Благодарим за участие!

INTERVJUU KAVA JÄRELHOOLDUSEL OLEVATELE NOORTELE, KES EI ELA ISESEISVALT

Intervjueeritav:

Aeg:

Koht:

Kestvus:

Intervjuu läbiviija:

UURINGU JA KORRALDUSLIKE ASPEKTIDE TUTVUSTUS

Intervjuu ja uuringu eesmärgist ülevaate andmine

Palume Teil osaleda uuringus, mille eesmärgiks on välja selgitada asendushoolduselt lahkuvate noorte valmisolek ja toetusvajadus iseseisvumiseks. Intervjuus avaldatavad arvamused kajastatakse uuringus vaid anonüümselt ning Teie vastuseid ei ole võimalik Teiega seostada. Tulemuste põhjal valmivad soovitusel noorte paremaks toetamiseks uuringu tellijale Sotsiaalministeeriumile. Aitäh, et olete nõus uuringus osalema ja oma aega panustama!

Intervjueerija, eetiliste aspektide, andmete töötlemise tutvustamine.

SISSEJUHATUS

1. Palun tutvustage lühidalt ennast, kui vanad te olete ja millega tegelete?
2. Kus Te hetkel elate (asenduskodu, perekodu, hoolduspere, eestkostes peres, noortekodus)?
 - a. Kas teil on kogemust elukoha vahetusega viimastel aastatel ja kui on, siis kas miski muutus või erines?
 - b. *Kui noor või noored elavad noortekodus:* mis on suurim erinevus asenduskodu/perekodu ja noortekodu vahel?
 - c. Kui palju küsitakse Teie kodus Teie arvamust erinevate igapäeva elu otsuste kohta? Kas teile meeldiks olla rohkem kaasatud mingite otsuste tegemisse?
 - d. *Kui noored asenduskodus, perekodus või noortekodus:* Mis te arvate, kas teie hetke elukohas on mingi reeglistik või kord, mis on teistsugune kui kodudes elavatel teie vanustel noortel? Mis see on?

NOORTE KOGEMUSED/TULEVIKUPLAANID

3. Kui Sa/Te mõtlete oma igapäeva elu peale asendushoolduse (AH) ajal, kas esineb mingeid erinevusi AH ja JH vahel?
4. Kuivõrd olete mõelnud iseseisva elu alustamise peale?
 - a. Kas sellega seoses on teil ootuseid? Kas ootate väga või pigem pelgate, mida nimelt?
 - Kas olete saanud kellegagi rääkida ka oma muredest?
 - Kas keegi on nõustanud Teid ka tulevikuplaanide osas, kes ja milles?
 - *Kas tunnete, et vajaksite selles osas rohkem nõu? Kes saaks Teid selles osas toetada?*
5. Millised on Te plaanid seoses elukohaga?
 - a. Mis on Teie jaoks oluline seoses kodu valikuga?
6. Kas Te hetkel õpite?

Kui noored õpivad:

 - a. Mis või kes mõjutas Teid kooli või eriala valikul?
 - b. Kas õpite seda, mida soovisite? Kas oleksite teinud midagi teisiti oma õpingute puhul?

Kui noored ei õpi ega plaani ka tulevikus edasi õppida:

 - Kui käisite koolis, mis Sulle kooli juures meeldis, mis ei meeldinud?
 - Miks te õpinguid ei soovinud jätkata?

Kui noored hetkel ei õpi, aga plaanivad edasi õppida:

- Millist eriala tahate õppima minna? Miks just see eriala? *Kas proovisite juba varem ka sama eriala õppima minna?*
 - Kas edasiõppimisel näete mingeid takistusi?
7. Kas Te praegu käite tööl?

Kui noor töötab, siis järgmised abistavad küsimused:

- Millist tööd teete? Kuidas Te selle töökoha leidsite? Kas teile meeldib see töö?
- Kui lihtne oli tööd leida?
- Millest Te töökoha valikul lähtusite?
- Kas töö leidmise puhul oli ka mingeid takistusi või teadmatust?
- Millist tööd Te tulevikus teha tahaksite? Miks? Kas otsite teist tööd?

Kui noor ei tööta, siis järgmised abistavad küsimused:

- Millist tööd Te tulevikus teha tahaksite?
- Mida peate töökoha valikul tähtsaks?*
- Kas olete mõelnud ka oma ettevõtte loomise peale või nt suunamudijaks või influenceriks hakkamise peale?*

i. Kas tegelete aktiivselt ka töö otsimisega?

8. Kas teate/ teadsite kuidas ja kust tööd otsida? Kas selles vallas on midagi, mida oleksite võinud/võiksite rohkem teada või osata?

9. Kas olete läbinud ka ajateenistuse või asendusteenistuse? Millisel viisil mõjutas see Teie arvates Teie elu?

10. Mis on Te mõtted kooselu või abiellumise osas või ka emaks või isaks saamisest?

a. Kas olete juba mõelnud kooselule, abiellumisele ja pere loomisele? Kas näete ennast pigem üksi elavana või pere-inimesena?

b. Kuidas võiks partneri leidmine ja emaks/isaks saamine Teie elu mõjutada? Mis oleksid lapsevanemaks saamise plussid? Mis oleksid miinused?

c. Kui noorel juba on laps: Kuidas see on Sinu elu mõjutanud? Kas Sa tunned, et noore ema/isana vajaksid täiendavaid toetuseid või teenuseid? Milliseid?

11. Kui Te peaksite nt järgmisel nädalal astuma iseseisvasse ellu, millised teemad oleksid Teie jaoks keerulisemad ja miks?

a. *Võimalikud komponendid: rahaga toimetulek, elukoht, üür, kommunaalkulud, transport, söögitegemine, praktilised igapäeva oskused, tervisega seotud probleemidega hakkama saamine, arstide juures käimine, emotsionaalne toetus, arutamise võimalus, üksi otsuste tegemine jne*

b. Kes saaks olla teile toeks, et Teid nendes küsimustes paremini toetada?

c. Millega saaksite väga hästi hakkama, tooge näiteid?

12. Kui Teil on mingeid konkreetseid soovide või unistusi, siis mis Teid takistab praegu nende saavutamisel ja mis võiks toetada Teid nendeni püüdlemisel?

NOORE ÜMBER OLEV SOTSIAALNE VÕRGUSTIK

13. Kas Te räägiksite, kelle poole pöördute, kui vajate abi ja nõu?

a. Kas teil on sõpru sugulasi, kellega on hea suhe?

b. Kas Teil on keegi, kellega saate ühendust hoida ka pärast iseseiva eluga alustamist ja kelle poole saaksite alati pöörduda, kui on küsimusi?

14. Mis Te arvate, kas jääte suhtlema nendega, kellega hetkel koos elate?

a. *Asendus-, pere- ja noortekodu noortelt:* Kas suhtlete ka mõne noorega, kes Sinu/Teie asenduskodust/perekodust on juba iseseisvasse ellu astunud?

15. Kirjeldage, milline on Teie arvates hea kasvataja/perevanem/hooldusvanem/kasuvanem?

16. Millised on Te suhted lastekaitsetöötajaga/sotsiaaltöötajaga? Milliste küsimustega olete tema poole pöördunud ja milliste küsimustega pöörduksite?

a. *Kas olete siiani saanud abi ja mis abi, kui on?*

- b. Kas ja kuivõrd saaksid lastekaitsetöötaja/sotsiaaltöötaja ja inimesed, kelle hoole all olete/olite (kasvatajad, perevanemad, kasuvanemad jne) senisest paremini toetada Teie suhteid ema/isaga ja teiste pereliikmetega?
- 17. *Asendus-ja perekodu taustaga noortelt: Võrreldes teiste asenduskodu/perekodu noortega, mis Te arvate, kui hästi teil läinud on?*
 - a. *Kuidas olete toime tulnud iseseisva eluga?*
 - b. *Kas on olnud rohkem tuge?*

ELLUASTUMINE

- 18. Kas Te olete teadlikud, milliseid toetavaid teenuseid või toetusi on Teil võimalik saada?
- 19. Kuivõrd teadlik olete/olite järelhooldusest (JH) ja selle sisust?
 - a. Kas saite teenuse planeerimisel ja osutamisel kaasa rääkida?
 - b. Kas Teie soovidega arvestati JH planeerimisel? Kui mitte, siis millega ei arvestatud?
 - c. Kas Te olete koos KOV-ga arutanud, millised Te kulud on? Kas KOVi eraldatud vahendid katavad teie kulud või mitte?
 - d. Mida järelhooldusel viibimine teile andis?
- 20. Milline on Te kogemus 16-19 aastastele mõeldud noorteprogrammiga „Minu Elu“? Palun rääkige oma kogemusest. *Noorteprogramm koosneb seminaride sarjast, kus noored saavad kolmel nädalavahetusel omavahel suhelda, eluliste teemade üle mõelda ja arutleda, harjutada koostööoskust jms.*
 - a. *Kas ja mis kasu Sa/Te täpsemalt sellest koolitusest said/saite? Nimeta(ge) peamine asi, mida see koolitus andis?*
- 21. Kas sooviksite, et iseseisva eluga alustades on teil kontaktisik ehk tugiisik, kes oskab erinevates teemades nõu anda ja juhendada?
 - a. *Kui noor(t)el on juba tugiisik (olnud):* Kas tugiisik on Sulle/Teile kasulik olnud? Kuidas, mis teemadega on tugiisik abiks olnud? Kas vastas ootusele? Kui ei, siis miks mitte?
 - b. *Kui noor saab endale tugiisiku:* Millistes küsimustes ta hakkab Sind/Teid toetama?
 - c. Milline peaks Teie arvates hea tugiisik olema? Kas eelistaksite mõnda inimest, keda juba tunnete või mõnda uut inimest enda kõrvale?
- 22. Kui mõtlete iseseisva elu alustamise peale, kas midagi on praegu Teie arvates puudu, mis abistaks noort inimest?

LÕPETAMINE

- 23. Kas mingi oluline küsimus on veel küsimata?
- 24. Oletame, et olete ajarändur ning tänasest päevast on möödas nt 15 aastat. Kirjelda, milline Te elu välja näeb?

Täname osalemast!

ПЛАН ИНТЕРВЬЮ: ИНТЕРВЬЮ С ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ МОЛОДЕЖИ, НАХОДЯЩИМИСЯ НА ПОСЛЕДУЮЩЕМ ПОПЕЧЕНИИ И НЕ ЖИВУЩИМИ САМОСТОЯТЕЛЬНО

Респондент:

Время:

Место:

Интервьюер:

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ОРГАНИЗАЦИОННЫХ АСПЕКТОВ ИНТЕРВЬЮ

Представление интервью и цели исследования

Просим Вас принять участие в исследовании, целью которого является выяснить готовность молодых людей и необходимость в поддержке при вступлении в самостоятельную жизнь. Мнения, высказанные в интервью, будут отражены в исследовании анонимно, и ваши ответы невозможно будет связать с Вашим именем. На основании результатов будут подготовлены рекомендации по улучшению поддержки молодых людей для заказчика исследования Министерства социальных дел. Спасибо, что нашли время и согласились принять участие в исследовании!

Представление интервьюера, этических аспектов и принципов обработки данных

ВВЕДЕНИЕ

1. Пожалуйста, расскажите о себе немного, сколько Вам лет и чем Вы занимаетесь?
2. Где Вы проживаете в настоящее время? (*патронатный дом, семейный дом, приемная семья, семья опекунов, молодежный дом*)?
 - a. Был ли у Вас опыт изменения места жительства в последнее время, если да, то поменялось ли что-то?
 - b. *Если молодой человек живёт в молодёжном доме:* какое самое большое различие между патронатным / семейным и молодёжным домом?
 - c. Насколько часто у вас дома спрашивают ваше мнение о различных решениях в повседневной жизни? Хотели бы вы принимать более активное участие в принятии каких-либо решений?
 - d. *Если молодой человек живёт в патронатном, семейном или молодёжном доме:* Как вы думаете, существуют ли в Вашем нынешнем месте жительства какие-либо правила или процедуры, которые отличаются от правил или процедур молодых людей Вашего возраста, живущих дома? Какие?

ПЛАНЫ МОЛОДЫХ ЛЮДЕЙ НА БУДУЩЕЕ

3. *Если подумаете о своей повседневной жизни во время услуг внедомашнего попечения, то есть ли какие-нибудь различия между услугами внедомашнего попечения и услугами последующего ухода?*
4. Как много Вы думали о начале самостоятельной жизни?
 - a. Есть ли у Вас какие-либо ожидания в отношении этого? Вы очень ждете или скорее боитесь, чего именно?
 - Удалось ли Вам с кем-то поговорить о своих переживаниях?
 - Кто-то консультировал Вас в отношении планов на будущее, кто и в чем именно?

- Считаете ли, что Вам нужен дополнительный совет по этому поводу? Кто мог бы поддержать Вас в этом?
5. Какие у Вас планы касательно жилья?
 - a. Что для Вас является важным при выборе жилья?
 - б. Вы сейчас учитесь?

Если молодой человек учится:

- a. Что или кто повлиял на Ваш выбор специальности или учебного заведения?
- б. Изучаете ли Вы то, что хотели? Сделали бы Вы что-то по-другому касательно своего обучения?

Если молодой человек не учится и не планирует учиться в будущем:

- с. Когда Вы ходили на учебу, то что Вам нравилось в Вашем учебном заведении, что не нравилось?
- d. Почему Вы не стали продолжать обучение?

Если молодой человек в настоящее время не учится, но планирует в будущем продолжить обучение:

- Какую специальность хотите пойти изучать? Почему именно эта специальность? Раньше Вы уже пробовали изучать эту специальность?
- e. Видите ли Вы какие-то препятствия в том, чтобы продолжить обучение?
 7. В настоящее время Вы работаете?

Если молодой человек работает, тогда следующие вспомогательные вопросы:

- a. Какую работу выполняете? Как Вы нашли это место работы? Вам нравится эта работа?
- б. Насколько сложно было найти работу?
- с. Чем Вы руководствовались при выборе места работы?
- d. Были ли какие-либо препятствия или незнания при поиске работы?
Какую работу Ты хотел бы выполнять в будущем? Почему? Ищите ли Вы другую работу?

Если молодой человек не работает, то следующие вспомогательные вопросы:

- Какую работу Вы хотели бы выполнять в будущем?
 - Что Вы считаете важным при выборе места работы?
 - Вы задумывались об открытии собственного дела или, например, о том, чтобы стать блогером или инфлюенсером?
- e. *Занимаетесь ли Вы активно поиском работы?*
 8. Знаете/знали ли Вы где и как искать работу? Есть ли в этой области что-то о чем Вы могли бы больше знать или лучше уметь?
 9. Вы проходили военную или альтернативную службу? По Вашему мнению, как это повлияло на Вашу жизнь?
 10. Каковы Ваши мысли по поводу сожительства или женитьбы/замужества и становления родителем?
 - a. Вы уже задумывались о сожительстве, браке или создании семьи? Видите себя семейным человеком или планируете жить один?
 - б. Как может наличие партнера или становление родителем повлиять на Вашу жизнь? Какие плюсы были бы в становлении родителями? Какие минусы?
 - с. *Если у молодого человека уже есть ребенок:* как это повлияло на вашу жизнь? В какой степени наличие ребенка повлияло на ваше вступление в самостоятельную жизнь? Считаете ли Вы, что как молодой маме / молодому папе Вам нужна дополнительная поддержка или дополнительные услуги? Какие?
 11. Если бы, например, на следующей неделе Вам пришлось начать самостоятельную жизнь, то какие темы были бы для Вас наиболее трудными и почему?
 - a. *Возможные компоненты:* планирование финансов, жилье, аренда, коммунальные расходы, транспорт, приготовление еды, повседневные практические навыки, решение

проблем со здоровьем, посещение врачей, эмоциональная поддержка, возможность обсуждать проблемы, самостоятельное принятие решений и т. д.

- b. Кто бы мог вам помочь и лучше поддержать вас в этих вопросах?
 - c. С чем бы вы хорошо справились, приведите примеры?
12. Если у Вас есть какие-то конкретные желания или мечты, то что в настоящее время мешает Вам их реализовать и что может поддержать в стремлении к ним?

СОЦИАЛЬНОЕ ОКРУЖЕНИЕ МОЛОДОГО ЧЕЛОВЕКА

13. Можете рассказать, к кому вы обращаетесь, когда вам нужна помощь или совет?
- a. У вас есть друзья или родственники, с которыми у вас хорошие отношения?
 - b. Есть ли у вас кто-то, с кем вы можете поддерживать связь даже после начала самостоятельной жизни, кто-то, кто может дать совет и к кому вы всегда можете обратиться, если у вас возникнут вопросы?
14. Как Вы думаете, вы продолжите общаться с теми, с кем сейчас живете вместе?
- a. *Вопрос для молодых людей из патронатного / семейного / молодёжного дома:* Общаетесь ли Вы с кем-то из сверстников из своего патронатного / семейного дома, кто уже начал самостоятельную жизнь?
15. Опишите, каким по Вашему мнению является хороший воспитатель/семейный родитель/приемный родитель/родитель-опекун?
16. Какие у вас отношения с работником по защите детей / социальным работником? С какими вопросами вы обращались к работнику по защите детей и с какими еще обратились бы?
- a. К настоящему моменту Вы получили помощь и какую?
 - b. Могут / могли бы и в какой степени работники по защите детей / социальные работники и люди, на попечении которых Вы находились (педагоги, приемные родители и т. д.) лучше поддерживать Твои отношения с матерью / отцом и другими членами семьи?
17. *Вопрос для молодых людей, проживавших в семейном или патронатном доме:* По сравнению с другими молодыми людьми и семейного/патронатного дома, как Вы считаете, насколько хорошо у Вас сложилась жизнь?
- a. Как Вы справляетесь с самостоятельной жизнью?
 - b. Было ли больше поддержки?

ВСТУПЛЕНИЕ В САМОСТОЯТЕЛЬНУЮ ЖИЗНЬ

18. Вы осведомлены о том, какие опорные услуги и пособия вы можете получить?
19. Насколько вы осведомлены об услугах последующего попечения и о том, в чём они заключаются?
- a. У Вас была возможность высказывать своё мнение при планировании и оказании услуг?
 - b. Ваши пожелания учитывались при планировании услуг? Если нет, что не было учтено?
 - c. Вы обсуждали вместе с органами местного самоуправления, каковы Ваши расходы? Средства, выделенные местным самоуправлением, покрывают Ваши расходы или нет?
 - d. Что Вам дало нахождение на последующем попечении?
20. Каков ваш опыт работы с молодежной программой «Моя жизнь», нацеленной на молодых людей в возрасте 16-19 лет? Расскажите о своем опыте. *Молодежная программа состоит из серии семинаров, на которых молодые люди могут общаться друг с другом в течение трех пар выходных дней, размышлять и обсуждать жизненно важные темы, практиковать навыки совместной работы и т. д.*
- a. Какую пользу вы получили от этого тренинга (если получили)? Назовите основное, что дало Вам это обучение?

21. Хотел бы Ты иметь одно контактное или опорное лицо, которое может дать совет по различным темам и готово ответить, объяснить и проинструктировать в вопросах, связанных с самостоятельной жизнью?
- a. *Если у молодого человека уже есть/было опорное лицо:* насколько полезным для Вас было опорное лицо? Как и по каким темам Вам помогало опорное лицо? Это отвечало Вашим ожиданиям? Если нет, то почему?
 - b. *Если молодой человек получит опорное лицо:* В каких вопросах оно будет Тебе помогать?
 - c. Каким по Вашему мнению должно быть хорошее опорное лицо? Вы бы предпочли кого-то, кого уже знаете, или нового человека рядом с собой?
22. Если подумать о вступлении в самостоятельную жизнь, есть ли сейчас что-то, чего не хватает, но что могло бы помочь молодому человеку?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

23. Есть ли еще какой-то важный вопрос, который не был задан?
24. Если предположить, что Вы странственник во времени и с сегодняшнего дня прошло 15 лет, опишите, как выглядит Ваша жизнь?

Благодарим за участие!

KAVA ASENDUSHOOLDUSELT LAHKUNUD NOORTELE, KES ELAVAD ISESEISVALT

Intervjueeritav:

Aeg:

Koht:

Kestvus:

Intervjuu läbiviija:

UURINGU JA KORRALDUSLIKE ASPEKTIDE TUTVUSTUS

Intervjuu ja uuringu eesmärgist ülevaate andmine

Palume Teil osaleda uuringus, mille eesmärgiks on välja selgitada asendushoolduselt lahkuvate noorte valmisolek ja toetusvajadus iseseisvumiseks. Intervjuus avaldatavad arvamused kajastatakse uuringus vaid anonüümselt ning Teie vastuseid ei ole võimalik Teiega seostada. Tulemuste põhjal valmivad soovitusel noorte paremaks toetamiseks uuringu tellijale Sotsiaalministeeriumile. Aitäh, et olete nõus uuringus osalema ja oma aega panustama!

Intervjueerija, eetiliste aspektide, andmete töötlemise tutvustamine

SISSEJUHATUS

1. Palun tutvustage lühidalt ennast, kui vanad te olete ja millega tegelete?
2. Kus Te enne iseseisva eluga alustamist elasite (*asenduskodu, perekodu, hoolduspere, eestkoste peres, noortekodus*)?
3. Millal Te iseseisva eluga alustasite?

NOORTE KOGEMUSED/TULEVIKUPLAANID

4. *Noortelt, kel kogemus järelhooldusega (JH):* Kui Sa/Te mõtlete oma igapäevaelu peale asendushoolduse (AH) ajal, kas esineb mingeid erinevusi AH ja JH vahel?
5. Milliseid tundeid tekitab asendushooldusteenuse/järelhooldusteenuse (neilt, kes lahkunud JH teenuselt) lõppemine?
 - a. Kas ootasite väga või pigem pelgasite, mida nimelt?
 - b. Kas saite kellegagi rääkida ka oma muredest?
 - c. Kas ja kuidas saaks sellises olukorras noori paremini toetada?
6. Mis oli iseseisva elu alustamisel kõige rohkem rõõmu toov ja kõige enam muret valmistav? Kellest oli selles etapis kõige rohkem abi?
7. Kuivõrd olite enne iseseisva eluga alustamist plaaninud oma tulevikku?
 - a. Kas ettekujutus vastas tegelikkusele ning kas te ootused täitusid?
 - b. Kas keegi nõustas Teid tulevikuplaanide osas, kes ja milles?
8. Kus te praegu elate ja kuidas selle elukoha leidsite?
 - a. Miks just sellesse kohta? Kui kerge oli leida endale elukoht?
 - b. Kas asendushoolduselt järelhooldusele minnes vahetus elukoht?
9. Kas Te hetkel õpite?

Kui noored õpivad:

 - a. Mis või kes mõjutas Teid kooli või eriala valikul?

- b. Kas õpите seda, mida soovisite? Kas oleksite teinud midagi teisiti oma õpingute puhul?

Kui noored ei õpi ega plaani ka tulevikus edasi õppida:

- c. Kui käisite koolis, mis Sulle kooli juures meeldis, mis ei meeldinud?
d. Miks te õpinguid ei soovinud jätkata?

Kui noored hetkel ei õpi, aga plaanivad edasi õppida:

- e. Millist eriala tahate õppima minna? Miks just see eriala? *Kas proovisite juba varem ka sama eriala õppima minna?*
f. Kas edasiõppimisel näete mingeid takistusi?

10. Kas Te praegu käite tööl?

Kui noor töötab, siis järgmised abistavad küsimused:

- a. Millist tööd teete? Kuidas Te selle töökoha leidsid?
b. Kui lihtne oli tööd leida?
c. Millest Te töökoha valikul lähtusite?
d. Kas töö leidmise puhul oli ka mingeid takistusi või teadmatust?
e. Millist tööd Te tulevikus teha tahaksite? Kas otsite teist tööd?

Kui noor ei tööta, siis järgmised abistavad küsimused:

- f. Millist tööd Te tulevikus teha tahaksite?
g. *Mida peate töökoha valikul tähtsaks?*
h. *Kas olete mõelnud ka oma ettevõtte loomise peale või nt suunamudijaks või influenceriks hakkamise peale?*
i. *Kas tegelete aktiivselt ka töö otsimisega?*

11. Kas teate/ teadsite kuidas ja kust tööd otsida? Kas selles vallas on midagi, mida oleksite võinud/võiksite rohkem teada või osata?
12. Kas olete läbinud ka ajateenistuse või asendusteenistuse? Millisel viisil mõjutas see Teie arvates Teie elu?
13. Mis on Te mõtted kooselu või abiellumise osas või ka emaks või isaks saamisest?
a. Kas olete juba mõelnud kooselule, abiellumisele ja pere loomisele? Kas näete ennast pigem üksi elavana või pere-inimesena?
b. Kuidas võiks partneri leidmine ja emaks/isaks saamine Teie elu mõjutada? Mis oleksid lapsevanemaks saamise plussid? Mis oleksid miinused?
c. Kui noorel juba on laps: Kuidas see on Sinu elu mõjutanud? Kas Sa tunned, et noore ema/isana vajaksid täiendavaid toetuseid või teenuseid? Milliseid?
14. Millised on hetkel Te suurimad murekohad, ärevust tekitavad olukorrad, tegevused? Kuidas Te sellises olukorras toimite?
15. Kui Teil on mingeid konkreetseid soove või unistusi, siis mis Teid takistab praegu nende saavutamisel ja mis võiks toetada Teid nendeni püüdlemisel?

NOORE ÜMBER OLEV SOTSIAALNE VÕRGUSTIK

16. Kas Te räägiksite, kelle poole pöörduate, kui vajate abi ja nõu?
a. Kas suhtlete/puutute kokku ka asenduskodu/ perekodu/ hoolduspere/ eestkoste perega (ja teiste noortega)?
b. Kas teil on sõpru- sugulasi, kellega on hea suhe?

17. Kui mõtlete tagasi asendushoolduse peale, siis kirjeldage, milline oleks olnud Teie arvates hea asendushooldus ja hea kasvataja/perevanem/hooldusvanem/kasuvanem?
18. Millised on Te suhted lastekaitsetöötajaga/sotsiaaltöötajaga? Milliste küsimustega olete tema poole pöördunud ja milliste küsimustega pöörduksite?
 - a. Kas olete siiani saanud abi ja mis abi, kui on?
 - b. Kas ja kuidas saaksid lastekaitsetöötaja/sotsiaaltöötaja ja inimesed, kelle hoole all olete/olite (kasvatajad, perevanemad, kasuvanemad jne) senisest paremini toetada Teie suhteid ema/isaga ja teiste pereliikmetega?
19. *Asendus-ja perekodu taustaga noortelt: Võrreldes teiste asenduskodu/perekodu noortega, mis Te arvate, kui hästi teil läinud on?*
 - a. *Kuidas olete toime tulnud iseseisva eluga?*
 - b. *Kas on olnud rohkem tuge?*

ELLUASTUMINE

20. Kuivõrd teadlik olete/olite järelhooldusest (JH) ja selle sisust?
 - a. Kas saite teenuse planeerimisel ja osutamisel kaasa rääkida?
 - b. Kas Teie soovidega arvestati JH planeerimisel? Kas oli midagi, mida oleksite vajanud, kuid mida ei võimaldatud?
 - c. Kas Te arutasite koos KOV-ga, millised Te kulud on/olid? Kas KOVi eraldatud vahendid katavad/katsid teie kulud või mitte?
 - d. Mida järelhooldusel viibimine teile annab/andis?
21. Milline on Te kogemus 16-19 aastastele mõeldud noorteprogrammiga „Minu Elu“? Palun rääkige oma kogemusest. *Noorteprogramm koosneb seminaride sarjast, kus noored saavad kolmel nädalavahetusel omavahel suhelda, eluliste teemade üle mõelda ja arutleda, harjutada koostööd jms.*
 - a. *Kas ja mis kasu Sa/Te täpsemalt sellest koolitusest said/saite? Nimeta(ge) peamine asi, mida see koolitus andis?*
22. Kas teil oli tugiisik?
 - a. *Kui noor(t)el on/oli tugiisik: Kas tugiisik on Sulle/Teile kasulik olnud? Kuidas, mis teemadega on tugiisik abiks olnud? Kas vastas ootusele? Kui ei, siis miks mitte?*
 - b. Milline peaks Teie arvates hea tugiisik olema? Kas eelistaksite mõnda inimest, keda juba tunnete või mõnda uut inimest enda kõrvale?
23. Kui mõtlete tagasi elluastumise peale, kas midagi on praegu Teie arvates puudu, mis abistaks noort inimest?

LÕPETAMINE

24. Kas mingi oluline küsimus on veel küsimata?
25. Oletame, et olete ajarändur ning tänasest päevast on möödas nt 15 aastat. Kirjeldage, milline Te elu välja näeb?

Täname osalemast!

ПЛАН ИНТЕРВЬЮ: ИНТЕРВЬЮ С ПРЕДСТАВИТЕЛЯМИ МОЛОДЕЖИ, ПОКИНУВШИМИ ВНЕДОМАШНЮЮ ОПЕКУ И ЖИВУЩИМИ САМОСТОЯТЕЛЬНО

Респондент:

Время:

Место:

Интервьюер:

ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И ОРГАНИЗАЦИОННЫХ АСПЕКТОВ ИНТЕРВЬЮ

Представление интервью и цели исследования

Просим Вас принять участие в исследовании, целью которого является выяснить готовность молодых людей и необходимость в поддержке при вступлении в самостоятельную жизнь. Мнения, высказанные в интервью, будут отражены в исследовании анонимно, и ваши ответы невозможно будет связать с Вашим именем. На основании результатов будут подготовлены рекомендации по улучшению поддержки молодых людей для заказчика исследования Министерства социальных дел. Спасибо, что нашли время и согласились принять участие в исследовании!

ВВЕДЕНИЕ

1. Пожалуйста, расскажите о себе немного, сколько Вам лет и чем Вы занимаетесь?
2. Где Вы жили до начала самостоятельной жизни (патронатный дом, семейный дом, приемная семья, семья опекунов, молодежный дом)?
3. Когда Вы начали самостоятельную жизнь?

ПЛАНЫ МОЛОДЫХ ЛЮДЕЙ НА БУДУЩЕЕ

4. *Вопрос для молодых людей, у кого есть опыт нахождения на последующем попечении: Если подумаете о своей повседневной жизни во время услуг внедомашнего попечения, то есть ли какие-нибудь различия между услугами внедомашнего попечения и услугами последующего ухода?*
5. Какие чувства вызвало окончание внедомашней опеки или последующего попечения (для тех, кто находился на последующем попечении)?
 - a. Вы очень ждали этого или скорее боялись, чего именно?
 - b. Удалось ли Вам с кем-то поговорить о своих переживаниях?
 - c. Надо ли и как в этой ситуации лучше поддерживать молодых людей?
6. Что при начале самостоятельной жизни приносило больше всего радости, а что вызывало беспокойство?
7. Насколько Вы планировали свое будущее до начала самостоятельной жизни?
 - a. Представление отвечало действительности и Вашим ожиданиям?
 - b. Кто-то консультировал Вас в отношении планов на будущее, кто и в чем именно?
8. Где Вы сейчас живете и как нашли это жилье?
 - a. Почему именно в этом месте? Насколько сложно было найти себе жилье?
 - b. При переходе с внедомашней опеки на последующий уход у Вас сменилось место жительства?
9. Вы сейчас учитесь?

Если молодой человек учится:

- a. Что или кто повлиял на Ваш выбор специальности или учебного заведения?
- b. Изучаете ли Вы то, что хотели? Сделали бы Вы что-то по-другому касательно своего обучения?

Если молодой человек не учится и не планирует учиться в будущем:

- c. Когда Вы ходили на учебу, то что Вам нравилось в Вашем учебном заведении, что не нравилось?
- d. Почему Вы не стали продолжать обучение?

Если молодой человек в настоящее время не учится, но планирует в будущем продолжить обучение:

- Какую специальность хотите пойти изучать? Почему именно эта специальность? Раньше Вы уже пробовали изучать эту специальность?
- e. Видите ли Вы какие-то препятствия в том, чтобы продолжить обучение?

10. В настоящее время Вы работаете?

Если молодой человек работает, тогда следующие вспомогательные вопросы:

- a. Какую работу выполняете? Как Вы нашли это место работы?
- b. Насколько сложно было найти работу?
- c. Чем Вы руководствовались при выборе места работы?
- d. Были ли какие-либо препятствия или незнания при поиске работы?
Какую работу Ты хотел бы выполнять в будущем? Почему? Ищите ли Вы другую работу?

Если молодой человек не работает, то следующие вспомогательные вопросы:

- Какую работу Вы хотели бы выполнять в будущем?
- Что Вы считаете важным при выборе места работы?
- Вы задумывались об открытии собственного дела или, например, о том, чтобы стать блогером или инфлюенсером?
- e. Занимаетесь ли Вы активно поиском работы?
- 11. Знаете/знали ли Вы где и как искать работу? Есть ли в этой области что-то о чем Вы могли бы больше знать или лучше уметь?

12. Вы проходили военную или альтернативную службу? По Вашему мнению, как это повлияло на Вашу жизнь?

13. Каковы Ваши мысли по поводу сожительства или женитьбы/замужества и становления родителем?

- a. Вы уже задумывались о сожительстве, браке или создании семьи? Видите себя семейным человеком или планируете жить один?
- b. Как может наличие партнера или становление родителем повлиять на Вашу жизнь? Какие плюсы были бы в становлении родителями? Какие минусы?
- c. *Если у молодого человека уже есть ребенок:* как это повлияло на вашу жизнь? В какой степени наличие ребенка повлияло на ваше вступление в самостоятельную жизнь? Считаете ли Вы, что как молодой маме / молодому папе Вам нужна дополнительная поддержка или дополнительные услуги? Какие?

14. Что вас больше всего беспокоит, какие тревожные ситуации, действия? Как Вы справляетесь с этими ситуациями?
15. Если у Вас есть какие-то конкретные желания или мечты, то что в настоящее время мешает Вам их реализовать и что может поддержать в стремлении к ним?

СОЦИАЛЬНОЕ ОКРУЖЕНИЕ МОЛОДОГО ЧЕЛОВЕКА

16. Можете рассказать, к кому вы обращаетесь, когда вам нужна помощь или совет?
 - a. Вы общаетесь или поддерживаете контакт со сверстниками из патронатного/семейного дома или приемной семьей / семьей опекунов?
 - b. У вас есть друзья или родственники, с которыми у вас хорошие отношения?
17. Если вспомните Ваше пребывание на внедомашней опеке, то опишите, каким по Вашему мнению является хороший воспитатель/семейный родитель/приемный родитель/родитель-опекун?
18. Какие у вас отношения с работником по защите детей / социальным работником? С какими вопросами вы обращались к работнику по защите детей и с какими еще обратились бы?
 - a. К настоящему моменту Вы получили помощь и какую?
 - b. Могут / могли бы и в какой степени работники по защите детей / социальные работники и люди, на попечении которых Вы находились (педагоги, приемные родители и т. д.) лучше поддерживать Твои отношения с матерью / отцом и другими членами семьи?
19. *Вопрос для молодых людей, проживавших в семейном или патронатном доме:* По сравнению с другими молодыми людьми и семейного/патронатного дома, как Вы считаете, насколько хорошо у Вас сложилась жизнь?
 - a. Как Вы справляетесь с самостоятельной жизнью?
 - b. Было ли больше поддержки?

ВСТУПЛЕНИЕ В САМОСТОЯТЕЛЬНУЮ ЖИЗНЬ

20. Насколько вы осведомлены об услугах последующего попечения и о том, в чём они заключаются?
 - a. У Вас была возможность высказывать своё мнение при планировании и оказании услуг?
 - b. Ваши пожелания учитывались при планировании услуг? Было что-то такое в чем вы нуждались, но что не было Вам предоставлено?
 - c. Вы обсуждали вместе с органами местного самоуправления, каковы Ваши расходы (были)? Средства, выделенные местным самоуправлением, покрывают/покрывали Ваши расходы или нет?
 - d. Что дает/дало Вам нахождение на последующем попечении?
21. Каков ваш опыт работы с молодежной программой «Моя жизнь», нацеленной на молодых людей в возрасте 16-19 лет? Расскажите о своем опыте. *Молодежная программа состоит из серии семинаров, на которых молодые люди могут общаться друг с другом в течение трех пар выходных дней, размышлять и обсуждать жизненно важные темы, практиковать навыки совместной работы и т. д.*
 - a. Какую пользу вы получили от этого тренинга (если получили)? Назовите основное, что дало Вам это обучение?
22. У Вас есть опорное лицо?
 - a. Если у молодого человека есть/было опорное лицо: Опорное лицо было Вам полезно? Как и с какими темами помогало опорное лицо? Это отвечало Вашим ожиданиям? Если нет, то почему нет?
 - b. Каким по Вашему мнению должно быть хорошее опорное лицо? Вы бы предпочли кого-то, кого уже знаете, или нового человека рядом с собой?
23. Если подумать о вступлении в самостоятельную жизнь, есть ли сейчас что-то, чего не хватает, но что могло бы помочь молодому человеку?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

24. Есть ли еще какой-то важный вопрос, который не был задан?
25. Если предположить, что Вы странственник во времени и с сегодняшнего дня прошло 15 лет, опишите, как выглядит Ваша жизнь?

Благодарим за участие!

LISA 3 – KÜSIMUSTIKE ANKEEDID

EESTIKEELNE KÜSITLUS TEENUSE KORRALDAJATELE

Lugupeetud vastaja

Palume Teil osaleda uuringus, mille eesmärgiks on välja selgitada, kuivõrd on asendushoolduselt lahkuvad noored valmis iseseisvasse ellu astumiseks. Tegemist on järeluuringuga 2016. aastal Poliitikauuringute keskuse Praxise läbiviidud „Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringule“. Uuringu tellija on Sotsiaalministeerium.

Uuringus osalemine on anonüümne ning Teie vastuseid ei ole võimalik Teiega konkreetselt seostada. Uuringu tulemused avaldatakse üldistatud kujul. Tulemuste põhjal valmivad soovitusel, kuidas asendushoolduselt ellu astuvate noorte iseseisvumist paremini toetada.

Ankeedi täitmiseks kulub ligikaudu 15–20 minutit. Uuringu viib läbi Civitta Eesti AS. Uuringuga seotud küsimuste korral palun võtke ühendust uuringu vanemanalüütiku Kadri Kallipiga (kadri.kallip@civitta.com).

Täname ette uuringusse panustamise eest!

1. Millise piirkonna kohalikus omavalitsuses (KOV-is) Te töötate?

- 1 Põhja (Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa)
- 2 Lõuna (Jõgevamaa, Põlvamaa, Tartumaa, Valgamaa, Viljandimaa, Võrumaa)
- 3 Ida (Ida-Virumaa, Lääne-Virumaa)
- 4 Lääne (Hiiumaa, Läänemaa, Pärnumaa, Saaremaa)

2. Milline on Teie tööstaaz asendus- ja/või järelhoolduse valdkonnas?

- 1 alla 2 aasta
- 2 3–5 aastat
- 3 6–10 aastat
- 4 11–15 aastat
- 5 16–20 aastat
- 6 21 või enam aastat

3. Palun valige asendushoolduse vormid, millega Teil on viimase 5 aasta jooksul olnud kokkupuude nii oma KOV-i piires kui väljaspool?

	Jah	Ei	Ei oska öelda
1. Asendushooldusteenuse korraldamine hooldusperes	1	2	3
2. Perekonnas hooldamine	1	2	3
3. Asendushooldusteenuse korraldamine perekodus	1	2	3
4. Asendushooldusteenuse korraldamine asenduskodus	1	2	3
5. Eestkoste (perekonnas)	1	2	3

4. Millal puutusite viimati kokku asendushoolduselt ellu astuvate (vähemalt 16-aastased) ja/või ellu astunud noortega?

- 1 viimase aasta jooksul
- 2 1–2 aastat tagasi
- 3 3–4 aastat tagasi
- 4 5 või enam aastat tagasi
- 5 kokkupuude puudub

5. Palun hinnake, kuivõrd piisavad on Teie hinnangul iseseisvasse ellu astuvate 16-aastaste või vanemate noorte teadmised ja oskused järgmistes valdkondades:

	Ei ole üldse piisavad	Pigem ei ole piisavad	Pigem on piisavad	Täiesti piisavad	Ei oska öelda
a) Info otsimise ja leidmise oskus endale vajaliku kohta (nt sotsiaal-, haridus- tööturuvms valdkonna toetuste, teenuste ja õppimisvõimaluste kohta)	1	2	3	4	5
b) Töö otsimine (nt töökuulutuste leidmine, CV koostamine, tööintervjuul käimine)	1	2	3	4	5
c) Digipädevused (nt digiallkirjastamine, internetipangas tehingute tegemine, kohalikel ja riigikogu valimistel oma hääle andmine)	1	2	3	4	5
d) Poest söögi tegemiseks vajalike toiduainete ning majapidamistarvete ostmine	1	2	3	4	5
e) Igapäevased majapidamistööd (tubade koristamine, nõude pesemine, pesupesemine, toidu valmistamine, prügi väljaviimine)	1	2	3	4	5
f) Iseseisvad majandamisoskused (kulude planeerimine, ise oma kulude ja tulude jälgimine, eelarve koostamine, säästude kogumine)	1	2	3	4	5
g) Eluasemega seotud tegevused (eluaseme kulude arvestus, mõõturite jälgimine, arvete eest tasumine, eluaseme otsimine)	1	2	3	4	5
h) Käitumine õnnetuste (tulekahju, vargus, kalleletung, trauma) korral	1	2	3	4	5
i) Arsti vastuvõtule registreerumine ja arsti vastuvõtul käimine	1	2	3	4	5
j) Teadmised tervisekäitumisest (sh tervislik toitumine, füüsiline aktiivsus, uni, enesehügieen, vaimne tervis) ja oskus oma tervise eest hoolt kanda	1	2	3	4	5
k) Teadmised turvaseksist (suguhaiguste ja raseduse vältimine) ning oskus ohutult seksuaalsuhetes käituda	1	2	3	4	5
l) Teadmised mõnuainete (alkohol, tubakas, narkootikumid) tarbimise ohtudest	1	2	3	4	5
m) Suhtlemisoskused (sh aktiivne kuulamine, enesekehtestamine, konfliktide lahendamine jne)	1	2	3	4	5

	Ei ole üldse piisavad	Pigem ei ole piisavad	Pigem on piisavad	Täiesti piisavad	Ei oska öelda
n) Tervete ja turvaliste suhete loomise oskus	1	2	3	4	5
o) Teadlikkus iseenda individuaalsusest, identiteedist, annetest ja oskustest	1	2	3	4	5
p) Informeeritus enda õiguste kohta (sh tööalased õigused, võrdse kohtlemise põhimõtted jne)	1	2	3	4	5

6. Soovi korral kommenteerige oma vastuseid eelnevale küsimusele (küsimus 5).

7. Millisel viisil saaksid teenuse osutajad ja füüsilisest isikust eestkostjad Teie hinnangul ellu astuvaid noori iseseisvumisel senisest paremini toetada? Kirjutage lühidalt peamised viisid.

8. Milline on teie KOV-i senine praktika asendushooldusteenuselt ja eestkostelt iseseisvasse ellu astuvate noorte toetamisel?

Palun mõelge oma KOV-i praktikale alates 2018. aastast.

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
a) KOV informeerib noort järelhooldusteenusest ja selle sisust (eluase, vajaduspõhised tugiteenused ning toetused)	1	2	3	4	5
b) KOV kohtub noorega regulaarselt rohkem kui 1 kord aastas	1	2	3	4	5
c) KOV alustab noorega iseseisva elu planeerimist vähemalt 2 aastat enne asendushooldusteenuselt või eestkostelt lahkumist	1	2	3	4	5
d) Juhtumiplaanis tuuakse elluastumine varakult vajadusena sisse ja koos noore ning tema võrgustikuga lepitakse kokku rollid ja konkreetsed tegevused	1	2	3	4	5
e) Asendus-, perekodus või hooldusperes viibinud õpingutega jätkavale noorele tagatakse alati vajaduse korral järelhooldusteenus	1	2	3	4	5
f) Eestkostel viibinud ja/või mitteõppivale noorele tagatakse alati vajaduse korral järelhooldusteenus	1	2	3	4	5
g) KOV toetab noore sidemete säilimist senise asendushoolduse pakkujaga (nt kaasates tugiisikuna vms)	1	2	3	4	5
h) Koostöö asendushooldusteenuse osutajate või eestkoste	1	2	3	4	5

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
teostajatega on toimiv ja välja on kujunenud selged rollid eri osapoolte vahel					
i) KOV toetab noore sidemete säilimist bioloogilis(t)e vanema(te)ga	1	2	3	4	5
j) Asendushoolduselt lahkumise protsessi kaasatakse võimaluse ja noore soovi korral ka tema vanem(ad)	1	2	3	4	5
k) Noorega kokku puutuvad KOV-i lastekaitse- ja sotsiaaltöö spetsialistid teevad omavahel tihedat koostööd, et noort iseseisvasse ellu astumisel paremini toetada	1	2	3	4	5
l) Üleminek iseseisvasse ellu ja/või järelhooldusele on noore jaoks sujuv (nt tänu varasele planeerimisele, erinevate osapoolte koostööle, tugiteenustele)	1	2	3	4	5

9. Soovi korral kommenteerige oma vastuseid eelnevale küsimusele (küsimus 8).

10. Kas ja mil määral saaks Teie KOV asendushooldusteenuselt ja eestkostelt lahkuvaid noori senisest paremini iseseisvasse ellu astumisel toetada?

11. Kas Te puutute oma töös kokku järelhoolduse korraldamisega?

- 1 Jah
- 2 Ei

Kui isik vastab „Ei“, siis Survey Monkeys suunatakse ta 19.küsimuse juurde

12. Kuidas on teie KOV-is korraldatud asendushoolduselt järelhooldusele minek?

- 1 Noor liigub täiskasvanute hoolekandesse
- 2 Järelhooldust korraldab lastekaitse
- 3 Muu _____ (palun täpsustage)

13. Millised on Teie hinnangul peamised erinevused asendus- ja järelhoolduse vahel? Tooge lühidalt välja kuni 3 peamist erinevust.

14. Palun kommenteerige, kuid võrd nõustute järgmiste väidetega seoses järelhooldusteenuse sisu ja väljakujunenud praktikatega Teie KOV-is?

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
a) Järehooldusteenus võimaldab noorele pakkuda paindlikumaid võimalusi sujuvalt iseseisvuda täisealisena (nt iseseisvalt elamise, pooliseisvalt elamise või oma viimatises keskkonnas edasi elamise kaudu)	1	2	3	4	5
b) Järehooldusteenust pakutakse igale noorele, kes seda vajab	1	2	3	4	5
c) Noorele saab paindlikult ja tema vajadusest lähtuvalt tugiteenuseid ja toetusi pakkuda	1	2	3	4	5
d) Noor saab asuda elama sinna, kuhu ta soovib	1	2	3	4	5
e) Puudub ülevaade, kes järelhooldusteenust realselt vajaks	1	2	3	4	5
f) Järehooldus ei võimalda alati noorele tagada vajalikku tuge	1	2	3	4	5
g) Töö noortega on näidanud, et järehoolduse planeerimist tuleks alustada vähemalt paar aastat enne noore täisikka jõudmist	1	2	3	4	5
h) Töö noortega on näidanud, et iseseisvasse ellu astumine ei tohiks sõltuda ainult vanusest, vaid arvestada tuleks ka noorte individuaalsete vajaduste ning soovidega	1	2	3	4	5
i) Muu	1	2	3	4	5

15. Millistel põhjustel ei ole asendushoolduselt ellu astuvale noorele või noortele Teie KOV-is järelhooldusteenust osutatud?

	Kindlasti mitte	Pigem mitte	Ka see	Eelkõige see
a) Vajaduse puudumine	1	2	3	4
b) Elluastuv noor või noored ei ole olnud järelhooldusteenusest huvitatud	1	2	3	4
c) Noor või noored ei ole olnud teadlikud elluastumisel pakutavatest tugivõimalustest, sh järelhooldusteenusest	1	2	3	4
d) Asendushoolduselt lahkuv noor ei ole jätkanud õpingutega või on õpingud katkestanud	1	2	3	4
e) Noor on kasvanud eestkostja perekonnas	1	2	3	4

16. Milliseid rahalisi vahendeid on Teie KOV kasutanud järelhoolduse rahastamiseks lisaks toetusfondi vahenditele?

	Jah	Ei	Ei oska öelda
a) Noore sissetulekud	1	2	3
b) KOV-i enda eelarve vahendid	1	2	3
c) Sponsorlus	1	2	3
d) Annetus			
a) Muu	1	2	3
.....			

17. Kas Teie hinnangul 2018. aastast kehtiv järelhooldusteenuse korraldus ja rahastus toetab noortele vajaduspõhist teenuse osutamist?

- 1 Jah
- 2 Ei

18. Palun põhjendage lühidalt oma vastust eelmisele küsimusele (küsimus 17).

19. Kas Teie KOV on suunanud noori riigi poolt (SKA kaudu) rahastatud tugiisiku teenusele?

- 1 Jah
- 2 Ei

NEILE, KES VASTASID „EI“ (SUUNAMINE)

20. Mis põhjusel ei ole noorele või noortele Teie KOV-is osutatud riigi poolt (SKA kaudu) rahastatud tugiisikuteenust?

Märgi igale reale üks vastus.

	Kindlasti mitte	Pigem mitte	Ka see	Eelkõige see
a) Puudub vajadus	1	2	3	4
b) Puudub info teenuse kohta	1	2	3	4
c) Noor või noored ei ole olnud teenusest huvitatud	1	2	3	4
d) Ei ole leidnud sobivat tugiisikut	1	2	3	4
e) Noore ja tugiisiku vahel ei ole tekkinud usalduslikku suhet	1	2	3	4
f) Muu	1	2	3	4
.....				

Edasi suunata 19.küsimuse juurde

NEILE, KES VASTASID „JAH“ (SUUNAMINE):

21. Palun märkige, kuivõrd nõustute järgmiste väidetega:

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
a) Tugiisikuteenus on aidanud noortel sujuvamalt ja tõhusamalt iseseisvat elu alustada	1	2	3	4	5
b) Teenust on võimalik osutada paindlikult ja vajaduspõhiselt (kuna tugiisikuks võib olla tuttav, teine noor või professionaalne tugiisik)	1	2	3	4	5
c) Tugiisiku teenuse osutamise periood sõltub eelkõige noore individuaalsest vajadusest	1	2	3	4	5
d) Tugiisiku teenust pakutakse igale noorele, kes seda vajab (sh noorele, kellele ei osutata järelhooldust)	1	2	3	4	5
e) Noortele on lihtne leida sobivat tugiisikut	1	2	3	4	5
f) Tugiisiku leiavad peamiselt teenuseosutajad või eestkostjad	1	2	3	4	5
g) Tugiisiku teenuse osutamine peaks algama rohkem kui 6 kuud enne noore asendushoolduselt lahkumist	1	2	3	4	5
h) Professionaalse tugiisiku kompetents ei ole olnud piisav asendushooldusel viibinud noore toetamiseks	1	2	3	4	5
i) Noortel on vähene huvi tugiisiku teenuse vastu	1	2	3	4	5
j) Noored, kes on asendushooldusel saanud lapsevanemaks, peaksid alati olema tugiisiku teenuse saajad					
k) Muu.....	1	2	3	4	5

22. Kas teie KOV-is on noori, kes on osalenud 16–19-aastastele noortele mõeldud arenguprogrammis „Minu Elu“?

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei oska öelda

23. Palun kommenteerige kuivõrd nõustute järgmiste väidetega? Märkige igale reale üks vastus.

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
a) KOV-il puudub info noorteprogrammi kohta	1	2	3	4	5
b) Meie KOV-il on valmisolek ise edaspidi noorteprogrammi korraldada ja rahastada	1	2	3	4	5
c) Programmis võiksid osaleda 16–17-aastased noored	1	2	3	4	5
d) Kõikidel asendushooldusel kasvavatel noortel võiks olla võimalus noorteprogrammis osaleda	1	2	3	4	5
e) Muu (palun täpsustage)	1	2	3	4	5

24. Millised asendus- ja järelhoolduse ümberkorraldused on Teie hinnangul vajalikud, et asendushoolduselt lahkuvaid noori saaks senisest paremini toetada iseseisvasse ellu astumisel?

25. Kui Teil on veel mõtteid või tähelepanekuid, siis palun lisage need siia.

Suur tänu, et vastasite eelnevatele küsimustele! Teie arvamus on meile väga oluline!

SUUR AITÄH!

EESTIKEELNE KÜSITLUS ASENDUSHOOLDUSTEENUSE OSUTAJALE VÕI EESTKOSTE TEOSTAJALE

Hea vastaja,

Palume Sul osaleda uuringus, mille eesmärgiks on välja selgitada, kuivõrd on asendushoolduselt lahkuvad noored valmis iseseisvasse ellu astumiseks. Tegemist on järeluuringuga 2016. Aastal Poliitikauuringute keskuse Praxise läbiviidud „[Asendushoolduselt elluastuvate noorte uuringule](#)“. Uuringu tellija on Sotsiaalministeerium.

Uuringus osalemine on anonüümne ning Sinu vastuseid ei ole võimalik Sinuga konkreetset seostada. Uuringu tulemused avaldatakse üldistatud kujul. Tulemuste põhjal valmivad soovitused, kuidas asendushoolduselt ellu astuvate noorte iseseisvumist paremini toetada.

Ankeedi täitmiseks kulub ligikaudu 15-20 minutit. Vastates palume lähtuda noorest või noortest, kellega on Sul isiklik kokkupuude. Uuringu viib läbi Civitta Eesti AS. Uuringuga seotud küsimuste korral palun võta ühendust uuringu vanemanalüütiku Kadri Kallipiga (kadri.kallip@civitta.com).

Täname ette panustamise eest meie uuringusse!

1. Olen ...

- 1 kasvataja
- 2 perevanem
- 3 hoolduspere vanem
- 4 perekonnas hooldaja
- 5 eestkoste vanem
- 6 muu _____ (palun täpsusta)

2. Kui kaua oled tegutsenud asendushoolduse valdkonnas (kasvataja, perevanema, hooldusvanema või eestkostjana)?

- 1 alla 2 aasta
- 2 3–5 aastat
- 3 6–10 aastat
- 4 11–15 aastat
- 5 16-20 aastat
- 6 21 või enam aastat

3. Millises maakonnas Sa osutad asendushooldusteenust või teostad eestkostet?

- 5 Põhja (Harjumaa, Järvamaa, Raplamaa)
- 6 Lõuna (Jõgevamaa, Põlvamaa, Tartumaa, Valgamaa, Viljandimaa, Võrumaa)
- 7 Ida (Ida-Virumaa, Lääne-Virumaa)
- 8 Lääne (Hiiumaa, Läänemaa, Pärnumaa, Saaremaa)

4. Sinu hoole all on praegu...

Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 1 0–15-aastaseid asendushooldusteenusel või eestkostel olevaid lapsi/noori
- 2 16–17-aastaseid asendushooldusteenusel või eestkostel olevaid noori
- 3 18-aastaseid või vanemaid noori, kes on lahkumas või on lahkunud asendushooldusteenuselt või eestkostelt

5. **Palun hinda, kuivõrd piisavad on Sinu hoole all iseseisvasse ellu astuva noore või noorte teadmised ja oskused nimetatud valdkondades. Palun mõtle vähemalt 16-aastas(te)le noor(t)ele, kes on alates 2018. aastast olnud või on hetkel ellu astumas.**

	Ei ole üldse piisavad	Pigem ei ole piisavad	Pigem on piisavad	Täiesti piisavad	Ei oska öelda
q) Info otsimise ja leidmise oskus endale vajaliku kohta (nt sotsiaal-, haridus- tööturu- vms valdkonna toetuste, teenuste ja õppimisvõimaluste kohta)	1	2	3	4	5
r) Töö otsimine (nt töökuulutuste leidmine, CV koostamine, tööintervjuul käimine)	1	2	3	4	5
s) Digipädevused (nt digiallkirjastamine, internetipangas tehingute tegemine, kohalikel ja riigikogu valimistel oma hääle andmine)	1	2	3	4	5
t) Poest söögi tegemiseks vajalike toiduainete ning majapidamistarvete ostmine	1	2	3	4	5
u) Igapäevased majapidamistööd (tubade koristamine, nõude pesemine, pesupesemine, toidu valmistamine, prügi väljaviimine)	1	2	3	4	5
v) Iseseisvad majandamisoskused (kulude planeerimine, ise oma kulude ja tulude jälgimine, eelarve koostamine, säästude kogumine)	1	2	3	4	5
w) Eluasemega seotud tegevused (eluaseme kulude arvestus, mõõturite jälgimine, arvete eest tasumine, eluaseme otsimine)	1	2	3	4	5
x) Käitumine õnnetuste (tulekahju, vargus, kalleletung, trauma) korral	1	2	3	4	5
y) Arsti vastuvõtule registreerumine ja arsti vastuvõtul käimine	1	2	3	4	5
z) Teadmised tervisekäitumisest (sh tervislik toitumine, füüsiline aktiivsus, uni, enesehügieen, vaimne tervis) ja oskus oma tervise eest hoolt kanda	1	2	3	4	5
aa) Teadmised turvaseksist (suguhaiguste ja raseduse vältimine) ning oskus ohutult seksuaalsuhetes käituda	1	2	3	4	5
bb) Teadmised mõnuainete (alkohol, tubakas, narkootikumid) tarbimise ohtudest	1	2	3	4	5
cc) Suhtlemisoskused (sh aktiivne kuulamine, enesekehtestamine, konfliktide lahendamine jne)	1	2	3	4	5
dd) Tervete ja turvaliste suhete loomise oskus	1	2	3	4	5

	Ei ole üldse piisavad	Pigem ei ole piisavad	Pigem on piisavad	Täiesti piisavad	Ei oska öelda
ee) Teadlikkus iseenda individuaalsusest, identiteedist, annetest ja oskustest	1	2	3	4	5
ff) Informeeritus enda õiguste kohta (sh tööalased õigused, võrdse kohtlemise põhimõtted jne)	1	2	3	4	5

6. Soovi korral kommenteeri neid teemasid, mille puhul hindasid noore või noorte teadmisi ja oskusi kõige madalamalt.

7. Palun hinda, kui võrd oled ellu astuva noore või noorte toetamisel kokku puutunud järgmiste takistustega:

	Kindlasti mitte	Pigem mitte	Ka see	Eelkõige see	Ei oska öelda
f) Noore erivajadused (nt puue)	1	2	3	4	5
g) Noore edasijõudmatus koolis	1	2	3	4	5
h) Noorel puudub huvi edasiste õpingute ja/või töötamise vastu	1	2	3	4	5
i) Noore vaimse tervise ja/või käitumise probleemid (sh mõnuainete tarbimine)	1	2	3	4	5
j) Noore õigusrikkumised	1	2	3	4	5
k) Noore problemaatilised suhted eakaaslastega	1	2	3	4	5
l) Bioloogilis(t)e vanema(te) negatiivne mõju noore toimetulekule	1	2	3	4	5
m) Minu ja noore omavahelised keerulised suhted	1	2	3	4	5
n) Noore ajaplaneerimise oskus on puudulik ja tekitab pingeid	1	2	3	4	5
o) Minu enda IT alased teadmised ja oskused	1	2	3	4	5
p) Ajapuudus, mistõttu ei jõua noorega individuaalselt suhelda	1	2	3	4	5
q) Meie ühiste huvide puudumine	1	2	3	4	5
r) Minu enda vähesed teadmised ja oskused noort psühholoogiliselt toetada ning aidata	1	2	3	4	5
s) Minu enda terviseprobleemid	1	2	3	4	5

	Kindlasti mitte	Pigem mitte	Ka see	Eelkõige see	Ei oska öelda
t) Majanduslikud põhjused (ei ole võimalik rahaliselt pakkuda noorele vajalikku)	1	2	3	4	5
u) Muu.....	1	2	3	4	5

8. Kas ja mil määral saaksid Sina ellu astuvat noort või noori iseseisvumisel senisest paremini toetada?

9. Millisel viisil toetab või on toetanud kohalik omavalitsus (KOV) Sinu hoole all olevat noort või noori ellu astumisel?

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
m) KOV on informeerinud mind ja noort järelhooldusteenusest ning selle sisust (eluase, vajaduspõhised tugiteenused ning toetused)	1	2	3	4	5
n) KOV on kohtunud noorega regulaarselt rohkem kui 1 kord aastas	1	2	3	4	5
o) KOV on alustanud noorega iseseisva elu planeerimist vähemalt 2 aastat enne asendushooldusteenuselt või eestkostelt lahkumist	1	2	3	4	5
p) Juhtumiplaanis on elluastumine toodud varakult vajadusena sisse ja kokku on lepitud rollid ning konkreetsed tegevused	1	2	3	4	5
q) KOV on taganud minu hoole all olevale noorele eluaseme	1	2	3	4	5
r) KOV on taganud minu hoole all olevale noorele tugiteenused ja/või toetused	1	2	3	4	5
s) Olen KOV-iga arutanud, kuidas ka edaspidi noorega suhteid säilitada (nt olles noorele tugiisikuks vms)	1	2	3	4	5
t) KOV-i ja minu koostöö on toimiv ning noore arengut toetav ja välja on kujunenud selged rollid eri osapoolte vahel	1	2	3	4	5
u) KOV on toetanud noore sidemete säilimist bioloogilis(t)e vanema(te)ga	1	2	3	4	5
v) Asendushoolduselt lahkumise protsessi on võimaluse ja noore soovi korral kaasatud ka tema vanem(ad)	1	2	3	4	5
w) KOV on pakkunud noorele elu- ja sotsiaalseid oskusi arendavaid koolitusi ning seminare	1	2	3	4	5
x) Noorega kokku puutuvad KOV-i lastekaitse- ja sotsiaaltöö spetsialistid on teinud omavahel tihedat koostööd, et	1	2	3	4	5

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
noort iseseisvasse ellu astumisel paremini toetada					
y) Üleminek iseseisvasse ellu ja/või järelhooldusele on noore jaoks olnud sujuv (nt tänu varasele planeerimisele, erinevate osapoolte koostööle, tugiteenustele)	1	2	3	4	5
z) Muu	1	2	3	4	5

10. Millisel viisil saaks KOV Sinu hinnangul ellu astuvaid noori iseseisvumisel senisest paremini toetada?

11. Kas Sinu hoole all olevale noorele või noortele on osutatud järelhooldusteenust?

1. Jah, noor või noored on hetkel järelhooldusel
2. Jah, noor või noored on varasemalt olnud järelhooldusel
3. Ei

NEILE, KES VASTASID „EI“ (SUUNAMINE)

12. Mis põhjusel ei ole Sinu hoole all olevale noorele või noortele osutatud järelhooldusteenust? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 1 Puudus vajadus
- 2 Noor oli teenuse saajate sihtrühmast noorem
- 3 Puudus info järelhooldusteenuse kohta
- 4 Noor ei olnud teenusest huvitatud
- 5 KOV-il ei olnud kohustust noorele osutada järelhooldusteenust (nt noor on kasvanud perekonnas eestkostel, ei jätkka õppimist ja/või on õpingud katkestanud)
- 6 Muu _____ (palun täpsusta)

Edasi suunamine 16.küsimuse juurde

NEILE, KES VASTASID „JAH“ (SUUNAMINE):

13. Palun kommenteeri kuivõrd nõustud järgmiste väidetega:

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
j) Järehooldusteenus võimaldas Sinu hoole all olevale noorele pakkuda paindlikumat võimalust sujuvalt iseseisvuda (nt iseseisvalt elamise, pooliseseisvalt elamise või oma viimatises keskkonnas edasi elamise kaudu)	1	2	3	4	5
k) Noorele sai paindlikult ja tema vajadusest lähtuvalt tugiteenuseid ja toetusi pakkuda	1	2	3	4	5

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
l) Noor sai asuda elama sinna, kuhu ta soovis	1	2	3	4	5
m) Noor ei olnud järelhooldusteenusest alguses huvitatud	1	2	3	4	5
n) Järelhooldus ei taga tegelikult noorele vajalikku tuge	1	2	3	4	5
o) Minu hinnangul peaks järelhoolduse planeerimist alustama vähemalt paar aastat enne noore täisikka jõudmist	1	2	3	4	5
p) Iseseisvasse ellu astumine ei tohiks sõltuda ainult vanusest, vaid arvestada tuleks ka noorte individuaalsete vajaduste ning soovidega	1	2	3	4	5
q) Muu	1	2	3	4	5

14. Kuivõrd toetab Sinu hinnangul järelhooldusteenus Sinu hoole all oleva(te)le noor(t)ele vajaduspõhise toe pakkumist iseseisva elu alustamiseks?

- 1 Väga hästi
- 2 Pigem hästi
- 3 Pigem halvasti
- 4 Väga halvasti
- 5 Ei oska öelda

Soovi korral kommenteeri oma vastust. _____

15. Millised järelhoolduse ümberkorraldused on Sinu hinnangul vajalikud, et asendushoolduselt lahkuvaid noori saaks senisest paremini toetada iseseisvasse ellu astumisel?

16. Kas Sinu hoole all olevale noorele või noortele on osutatud riigi poolt (SKA kaudu) rahastatud tugiisikuteenust?

- 1 Jah, noorel või noortel on hetkel tugiisik
- 2 Jah, noorel või noortel on varasemalt olnud tugiisik
- 3 Ei

NEILE, KES VASTASID „EI“ (SUUNAMINE)

17. Mis põhjusel ei ole Sinu hoole all olevale noorele või noortele osutatud tugiisikuteenust? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 1 Puudus vajadus
- 2 Puudus info teenuse kohta
- 3 Noor ei olnud teenusest huvitatud
- 4 Noorele ei olnud võimalik leida sobivat tugiisikut

- 5 Noore ja tugiisiku vahel ei tekkinud usalduslikku suhet
 6 Muu _____ (palun täpsusta)

NEILE, KES VASTASID „JAH“ (SUUNAMINE):

18. Palun kommenteeri kuivõrd nõustud järgmiste väidetega:

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
l) Tugiisikuteenus on aidanud noorel sujuvamalt ja tõhusamalt iseseisvat elu alustada	1	2	3	4	5
m) Teenust on osutatud paindlikult ja vajaduspõhiselt (kuna tugiisikuks võib olla tuttav, teine noor või professionaalne tugiisik)	1	2	3	4	5
n) Tugiisiku teenuse osutamise periood on sõltunud eelkõige noore individuaalsest vajadusest	1	2	3	4	5
o) Noorele oli lihtne leida sobivat tugiisikut	1	2	3	4	5
p) Tugiisiku teenuse osutamine peaks algama rohkem kui 6 kuud enne noore asendushoolduselt lahkumist	1	2	3	4	5
q) Professionaalse tugiisiku kompetents ei ole olnud piisav noore toetamiseks	1	2	3	4	5
r) Noorel oli vähene huvi tugiisiku teenuse vastu	1	2	3	4	5
s) Noored, kes on asendushooldusel saanud lapsevanemaks, peaksid alati olema tugiisiku teenuse saajad					
t) Muu.....	1	2	3	4	5

19. Miks vajab või vajas Sinu hoole all olev noor või noored Sinu hinnangul eelkõige tugiisikut?

Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 1 Tal on erivajadus
- 2 Et jätkuks stabiilne suhe tuttava täiskasvanuga
- 3 Praktilistes asjaajamistes juhendamiseks
- 4 Emotsionaalseks toeks
- 5 Muu _____ (palun täpsusta)

20. Mis valdkonnas vajab või vajas noor tugiisiku toetust kõige enam? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 1 Toetuste ja teenuste taotlemine
- 2 Eluasemega seotud asjaajamine
- 3 Töö otsimine ja tööl püsimine

- 4 Õpingute jätkamine
- 5 Eelarve planeerimine ja rahakasutus
- 6 Majapidamistööd
- 7 Suhted lähivõrgustikuga
- 8 Emotsionaalne toetus
- 9 Tervis
- 10 Lapse kasvatamine
- 11 Muu _____ (palun täpsusta)

21. Kui Sinu hoole all olev noor või noored on osalenud 16–19-aastastele noortele mõeldud arenguprogrammis „Minu Elu“, siis mis olid arenguprogrammi suurimad kasutegurid tema/nende jaoks? Kirjuta lühidalt kuni 3 peamist kasutegurit.

22. Kui Sul on veel mõtteid või tähelepanekuid, siis lisa need siia.

Suur tänu, et vastasid eelnevatele küsimustele! Sinu arvamus on meile väga oluline!

SUUR AITÄH!

ВЕНЕКЕЕЛНЕ КÜSITLUS ASENDUSHOOLDUSTEENUSE OSUTAJALE VÕI EESTKOSTE TEOSTAJALE

Уважаемый респондент,

Просим Тебя принять участие в исследовании, целью которого является получение общей информации о готовности молодых людей, находящихся на внедомашней опеке, к самостоятельной жизни. Это исследование является продолжением исследования о вступлении воспитанников детских домов в самостоятельную жизнь Центра политических исследований Praxis 2016 года. Заказчиком исследования является Министерство социальных дел Эстонии.

Исследование является анонимным, и данные Тобой ответы невозможно связать с Твоим именем. Результаты исследования публикуются в обобщенной и безличной форме. По результатам будут подготовлены рекомендации о том, как лучше поддержать молодых людей, покидающих внедомашнюю опеку, при вступлении в самостоятельную жизнь.

Заполнение анкеты займет примерно 15–20 минут. Отвечая на вопросы, пожалуйста, исходи из своего личного опыта общения с молодыми людьми. Исследование проводится компанией Civitta Eesti AS. Если у Тебя есть какие-либо вопросы, связанные с исследованием, пожалуйста, свяжись с Кадри Каллип (kadri.kallip@civitta.com), старшим аналитиком исследования.

Заранее благодарны за вклад в наше исследование!

23. Я ...

- 7 Воспитатель/педагог
- 8 Семейный родитель
- 9 Родитель в приемной семье
- 10 Попечитель в семье
- 11 Родитель-опекун
- 12 Другое _____ (Пожалуйста уточни)

24. Как долго Ты задействован(-а) в сфере внедомашней опеки (в качестве педагога, семейного родителя, приемного родителя или опекуна)?

- 7 менее 2 лет
- 8 3–5 лет
- 9 6–10 лет
- 10 11–15 лет
- 11 16–20 лет
- 12 21 или более лет

25. В каком регионе Ты оказываешь услуги внедомашней опеки или обеспечиваешь опеку?

- 9 Северный (Харьюмаа, Ярвамаа, Рапламаа)
- 10 Южный (Йыгевамаа, Пылвамаа, Тартумаа, Валгамаа, Вильяндимаа, Вырумаа)
- 11 Восточный (Ида-Вирумаа, Ляэне-Вирумаа)
- 12 Западный (Хийумаа, Ляэнемаа, Пярнумаа, Сааремаа)

26. У Тебя на попечении в настоящее время...

Можно выбрать несколько вариантов ответов.

- 4 дети/молодые люди в возрасте 0-15 лет, находящиеся на внедомашнем попечении или под опекой
- 5 молодые люди в возрасте 16-17 лет, находящиеся на внедомашнем попечении или под опекой
- 6 молодые люди в возрасте 18 лет и старше, покидающие или покинувшие внедомашнее попечение или опеку

27. Пожалуйста, оцени достаточность знаний и навыков в перечисленных категориях у молодых людей, находящихся у Тебя на попечении и вступающих в самостоятельную жизнь. Пожалуйста учитывай молодых людей не моложе 16 лет, которые не позднее 2018 года начали жить самостоятельно или в настоящее время начинают самостоятельную жизнь.

	Недостаточны	Скорее недостаточные	Скорее достаточные	Достаточные	Затрудняюсь ответить
Навык поиска и нахождения необходимой информации (например, о пособиях, услугах и возможностях обучения в социальной, образовательной, трудовой и других сферах)	1	2	3	4	5
Поиск работы (например, поиск объявлений о работе, составление резюме, прохождение собеседований)	1	2	3	4	5
Цифровые компетенции (например, цифровая подпись, совершение сделок в интернет-банке, голосование на выборах)	1	2	3	4	5
Покупка в магазине продуктов питания и домашней утвари, необходимой для приготовления пищи	1	2	3	4	5
Ежедневные домашние дела (уборка комнат, мытье посуды, стирка, приготовление еды, вынос мусора)	1	2	3	4	5
Навык самостоятельного планирования финансов (планирование затрат, контроль расходов и доходов, составление бюджета, сбор сбережений)	1	2	3	4	5
Жилищная деятельность (расчет стоимости жилья, мониторинг счетчиков, оплата счетов, поиск жилья)	1	2	3	4	5
Действия в случае несчастного случая (пожар, ограбление, нападение, травма)	1	2	3	4	5

	Недостаточны	Скорее недостаточные	Скорее достаточные	Достаточные	Затрудняюсь ответить
Запись на прием к врачу и посещение врача	1	2	3	4	5
Знание о здоровом образе жизни (включая здоровое питание, физическую активность, сон, личную гигиену, психическое здоровье) и способность заботиться о собственном здоровье	1	2	3	4	5
Знания о безопасном сексе (как избежать заболеваний и нежелательной беременности) и умение безопасно вести половую жизнь	1	2	3	4	5
Знание опасностей от употребления психоактивных веществ (алкоголь, табак, наркотики)	1	2	3	4	5
Навыки общения (в т.ч. самоутверждение, разрешение конфликтов и т. д.)	1	2	3	4	5
Навыки создания здоровых и надежных отношений	1	2	3	4	5
Осознание своей индивидуальности, идентичности, талантов и навыков	1	2	3	4	5
Информированность о собственных правах (включая трудовые права, принципы равного обращения и т. д.)	1	2	3	4	5

28. При желании прокомментируйте темы, по которым знания и навыки молодого человека или молодых людей получили самую низкую оценку. _____

29. Пожалуйста, оцени, в какой мере Ты сталкивался(-ась) со следующими препятствиями при поддержке молодых людей, вступающих в самостоятельную жизнь:

	Точно нет	Скорее нет	С этим тоже	В первую очередь с этим	Затрудняюсь ответить
Особые потребности молодого человека (например инвалидность)	1	2	3	4	5
Плохая успеваемость молодого человека в школе	1	2	3	4	5

	Точно нет	Скорее нет	С этим тоже	В первую очередь с этим	Затрудняюсь ответить
Молодой человек не заинтересован в дальнейшей учебе и / или работе.	1	2	3	4	5
Проблемы с психическим здоровьем и / или поведением молодого человека (включая злоупотребление психоактивными веществами)	1	2	3	4	5
Правонарушения молодого человека	1	2	3	4	5
Проблемные отношения молодого человека со сверстниками	1	2	3	4	5
Негативное влияние биологических родителей на способность молодого человека справиться с трудностями	1	2	3	4	5
Сложные отношения между мной и моим подопечным	1	2	3	4	5
Навыки планирования времени у молодого человека недостаточны и создают напряженность	1	2	3	4	5
Мои собственные знания и навыки в области ИТ	1	2	3	4	5
Недостаток времени, что означает невозможность индивидуального общения с подопечным	1	2	3	4	5
Отсутствие у нас общих интересов	1	2	3	4	5
Нехватка моих собственных знаний и навыков для психологической поддержки и помощи подопечного	1	2	3	4	5
Мои собственные проблемы со здоровьем	1	2	3	4	5
Экономические причины (невозможно обеспечить подопечного материально)	1	2	3	4	5
Другое.....	1	2	3	4	5

30. Смог(-ла) бы Ты и в какой мере лучше поддерживать молодых людей, вступающих в самостоятельную жизнь?

31. Каким образом местное самоуправление поддерживает или поддерживало молодого человека/молодых людей, находящихся у Тебя на попечении и начинающих самостоятельную жизнь?

	Полностью не согласен(-а)	Скорее не согласен(-а)	Скорее согласен	Полностью согласен	Затрудняюсь ответить
Местные власти проинформировали меня и моего подопечного об услугах последующего ухода и их содержании (жилье, вспомогательные услуги и пособия).	1	2	3	4	5
Органы местного самоуправления встречались с молодым человеком регулярно, более одного раза в год.	1	2	3	4	5
Органы местного самоуправления с молодым человеком начали планировать его самостоятельную жизнь как минимум за 2 года до окончания внедомашнего попечения или опекуна.	1	2	3	4	5
В план действий заранее вносится необходимость вступление в самостоятельную жизнь, а также согласовываются роли и конкретные действия.	1	2	3	4	5
Местное самоуправление предоставило жилье моему подопечному.	1	2	3	4	5
Местное правительство предоставило услуги поддержки и / или льготы/пособия моему подопечному.	1	2	3	4	5
Я обсуждал(-а) с органами местного самоуправления, как поддерживать отношения с молодым человеком в будущем (например, будучи опорным лицом и т. д.)	1	2	3	4	5
Работа с органами местного самоуправления проходит плодотворно и благоприятно влияет на развитие подопечных, у	1	2	3	4	5

	Полностью не согласен(-а)	Скорее не согласен(-а)	Скорее согласен	Полностью согласен	Затрудняюсь ответить
нас сформировались четкие роли для каждой стороны					
Органы местного самоуправления способствовали поддержанию связей молодого человека с биологическим родителем(-ями).	1	2	3	4	5
По возможности и по просьбе молодого человека его родители (родители) также участвуют в процессе выхода из внедомашней опеки.	1	2	3	4	5
Местное самоуправление предлагает тренинги и семинары для развития жизненных и социальных навыков молодых людей.	1	2	3	4	5
Специалисты местного самоуправления по защите детей и социальной работе тесно сотрудничали, чтобы лучше поддерживать молодых людей при вступлении в самостоятельную жизнь.	1	2	3	4	5
Переход к самостоятельной жизни и / или последующему попечению прошел для молодого человека гладко (например, благодаря раннему планированию, сотрудничеству между различными службами, опорным услугам)	1	2	3	4	5
Другое	1	2	3	4	5

32. Как Ты считаешь, каким образом органы местного самоуправления могли бы лучше поддерживать молодых людей, вступающих в самостоятельную жизнь?

33. Предоставлялись ли услуги последующего попечения Твоим подопечным?

4. Да, подопечный(-е) в настоящее время находятся на последующем попечении
5. Да, подопечный(-е) раньше находились на последующем попечении
6. Нет

Для тех, кто ответил „нет“ (Перенаправление)

34. По какой причине Твоим подопечным или подопечному не оказывались услуги последующего попечения? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

- 7 Не было необходимости
- 8 Подопечный или подопечные был(-и) моложе целевой группы получателей услуг
- 9 Отсутствовала информация об услугах последующего попечения
- 10 Подопечный или подопечные не был(-и) заинтересован(-ы) в получении услуги
- 11 Местные органы власти не были обязаны предоставлять услуги последующего попечения молодым людям (например, молодой человек вырос в семье под опекой, не продолжает учебу и / или прервал обучение)
- 12 Другое _____ (пожалуйста уточни)

Далее перенаправление к 16 вопросу

Для тех, кто ответил „да“ (Перенаправление):

35. Пожалуйста, прокомментируй в какой мере Ты согласен(-а) со следующими утверждениями:

	Совершено не согласен(-а)	Скорее не согласен(-а)	Скорее согласен(-а)	Совершенно согласен(-а)	Затрудняюсь ответить
Услуги последующего попечения позволили предложить Твоим подопечным более гибкие возможности вступления в самостоятельную жизнь (например, благодаря отдельному проживанию, полунезависимому проживанию или жизни в своем последнем окружении)	1	2	3	4	5
Вспомогательные услуги и необходимая поддержка предоставлялась молодому человеку в соответствии с его потребностями	1	2	3	4	5
Молодой человек смог поселиться там, где хотел	1	2	3	4	5
Молодой человек поначалу не был заинтересован в услугах последующего попечения	1	2	3	4	5
Последующее попечение на самом деле не обеспечивает необходимой поддержки молодому человеку	1	2	3	4	5
На мой взгляд, планирование последующего попечения должно начинаться как минимум за пару лет до того, как молодой человек достигнет совершеннолетия	1	2	3	4	5
Вступление в самостоятельную жизнь не должно зависеть только от возраста, но и от индивидуальных потребностей и желаний молодых людей	1	2	3	4	5

	Совершено не согласен(-а)	Скорее не согласен(-а)	Скорее согласен(-а)	Совершенно согласен(-а)	Затрудняюсь ответить
Другое	1	2	3	4	5
.....					

36. Насколько хорошо, по Твоему мнению, услуги последующего попечения оказывают поддержку Твоим подопечным с учетом их потребностей, которая способствует началу самостоятельной жизни?

- 6 Очень хорошо
- 7 Скорее хорошо
- 8 Скорее плохо
- 9 Очень плохо
- 10 Затрудняюсь ответить

При желании, прокомментирую свой ответ. _____

37. По Твоему мнению, какие изменения должны произойти с услугами последующего попечения, чтобы поддержка молодых людей, вступающих в самостоятельную жизнь после внедомашнего попечения, была бы еще лучше.

38. Предоставлялась ли услуга опорного лица, финансируемая государством (через Департамент социального страхования), Твоему подопечному или подопечным?

- 4 Да, у подопечного или подопечных в настоящее время есть опорное лицо
- 5 Да, у подопечного или подопечных раньше было опорное лицо
- 6 Нет

Для тех, кто ответил „нет“ (Перенаправление)

39. По какой причине Твоим подопечным или подопечному не оказывались услуги опорного лица? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

- 7 Не было необходимости
- 8 Отсутствовала информация об услуге
- 9 Подопечный или подопечные не был(-и) заинтересован(-ы) в получении услуги
- 10 Не удалось найти подходящее опорное лицо для молодого человека
- 11 У подопечного не сложились доверительные отношения с опорным лицом
- 12 Другое _____ (пожалуйста уточни)

Для тех, кто ответил „да“ (Перенаправление)

40. Пожалуйста, прокомментируй в какой мере Ты согласен(-а) со следующими утверждениями:

	Совершенно не согласен(-а)	Скорее не согласен(-а)	Скорее согласен(-а)	Совершенно согласен(-а)	Затрудняюсь ответить
Услуга опорного лица помогла молодому человеку начать самостоятельную жизнь более гладко и эффективно	1	2	3	4	5
Услуга предоставляется или предоставлялась гибко и с учетом потребностей (так как опорным лицом может быть знакомый, другой молодой человек или лицо, оказывающее профессиональную поддержку)	1	2	3	4	5
Оказывание услуги опорного лица зависит/зависело в первую очередь от индивидуальных потребностей молодого человека	1	2	3	4	5
Подопечному было не сложно найти опорное лицо	1	2	3	4	5
Оказание услуг опорного лица должно начаться более чем за 6 месяцев до того, как молодой человек покинет внедомашнюю опеку	1	2	3	4	5
Компетенций профессионального опорного лица не хватило для оказания должной поддержки молодому человеку	1	2	3	4	5
У молодого человека был слабый интерес к услуги опорного лица	1	2	3	4	5
Молодые люди, ставшие родителями во время нахождения на внедомашней опеке, обязательно должны получать услуги опорного лица					
Другое.....	1	2	3	4	5

41. По Твоему мнению, какая основная причина, почему Твой подопечный или подопечные нуждаются/нуждались в услугах опорного лица? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

- 6 У него есть особые потребности
- 7 Поддержание стабильных отношений со знакомым взрослым
- 8 Руководство по практическим вопросам
- 9 Эмоциональная поддержка
- 10 Другое _____ (пожалуйста уточни)

42. В каких областях подопечный больше всего нуждается/нуждался в поддержке опорного лица? *Можно выбрать несколько вариантов ответов.*

- Подача заявки на пособия и услуги
- Вопросы, касающиеся жилья
- Поиск работы и сохранение рабочего места
- Продолжение обучения
- Планирование бюджета и обращение с деньгами
- Работа по дому
- Отношения с близкими
- Эмоциональная поддержка
- Здоровье
- Воспитание ребенка
- Другое _____ (пожалуйста уточни)

43. Если Твой подопечный или подопечные участвовали в молодежной программе «Моя жизнь» («Minu Elu»), нацеленной на молодых людей в возрасте 16–19 лет, тогда какую основную пользу Ты и Твои подопечные получили от этой программы? *Назови 3 основных фактора.*

44. Если у Тебя есть еще мысли или предложения, то напиши их здесь.

Благодарим за то, что ответил на вопросы! Нам очень важно Твоё мнение.

СПАСИБО!

EESTIKEELNE KÜSITLUS ASENDUSHOOLDUSELT ELLUASTUVALE NOORELE

Hea noor,

Palume Sul osaleda uuringus, mille eesmärgiks on välja selgitada noorte valmisolek ja toetusvajadus iseseisvumiseks. Uuringus osalemine on anonüümne ning Sinu vastuseid ei ole võimalik Sinuga konkreetselt seostada. Tulemuste põhjal valmivad soovitusel noorte paremaks toetamiseks uuringu tellijale Sotsiaalministeeriumile.

Ankeedi täitmiseks kulub ligikaudu **25–30 minutit**. Uuringu viib läbi Civitta Eesti AS. Uuringuga seotud küsimuste korral palun võta ühendust uuringu vanemanalüütiku Kadri Kallipiga (kadri.kallip@civitta.com).

Kõikide küsitluse lõpuni täitjate vahel loositakse välja 100 Partner e-kinkekaarti väärtuses 10€ (kasutamiseks Kaubamajas, Selverites, ABC Kinga, SHU ja I.L.U. kauplustes üle Eesti). Loosimises osalemiseks küsitakse küsimustiku lõpus Sinu e-posti aadressi.

PS! Küsimustikule on oodatud vastama noored, kes on asendushooldusel (sh eestkostel), järelhooldusel ja need, kes on viimase 5 aasta jooksul asendushoolduselt lahkunud.

Aitäh Sinu aja eest!

1. Sugu

- 1 Naine
- 2 Mees

2. Vanus

Ripploend: 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 või vanem

3. Elukoht

Ripploend (Harjumaa, Hiiumaa, Ida-Virumaa, Jõgevamaa, Järvamaa, Lääne maakond, Lääne-Virumaa, Põlvamaa, Pärnumaa, Raplamaa, Saaremaa, Tartumaa, Valgamaa, Viljandimaa, Võrumaa)

4. Mitmes erinevas perekonnas (hooldus- ja eestkoste pere) või asutuses (asendus- ja perekodu) oled elanud? Võta arvesse ka asutusesisesed kolimised.

- 1 ühes
- 2 kahes
- 3 kolmes või rohkemas
- 4 ei oska öelda

5. Hetkel olen...

- 1 asendushooldusel
- 2 asendushoolduselt lahkunud

1.1-Suunamine neile, kes vastasid „asendushoolduselt lahkunud“

6. Olen ...

- 1 järelhooldusel (elan asendus-, perekodus, hooldusperes või eestkoste peres)
- 2 järelhooldusel (elan noortekodus)
- 3 järelhooldusel (elan iseseisvalt)
- 4 järelhoolduselt lahkunud ja elan iseseisvalt
- 5 elan iseseisvalt (lahkusin asendushoolduselt ja järelhooldust ei saanud)

1.1.1-SUUNAMINE NEILE, KES VASTASID : „järelhooldusel (elan asendus-, pere-, hooldusperes või eestkoste peres“) JA „järelhooldusel (elan noortekodus)“**7. Hetkel elan...**

- 1 eestkoste perekonnas
- 2 hooldusperes (sh perekonnas hooldamisel)
- 3 perekodus
- 4 asenduskodus
- 5 noortekodus
- 6 muu (palun täpsusta) _____

8. Kui Sa mõtled oma igapäevaelu peale asendushoolduse ajal, siis millised on suurimad erinevused võrreldes ajaga kui olid veel asendushooldusel?
-
-

1.2-Suunamine neile, kes vastasid „asendushooldusel“

9. Hetkel elan...

- 1 eestkoste perekonnas
- 2 hooldusperes
- 3 perekodus
- 4 asenduskodus
- 5 noortekodus
- 6 muu (palun täpsusta) _____

SUUNAMINE NEILE, KES VASTASID „olen asendushooldusel“ ja „asendushoolduselt lahkunud“ alt**Olen ...**

- 1 järelhooldusel (elan asendus-, perekodus, hooldusperes või eestkoste peres)
- 2 järelhooldusel (elan noortekodus)

Järgnevad küsimused iseseisva elu alustamise kohta

10. Palun kujuta ette, et Sa peaksid praegu alustama iseseisvat elu. Mis Sa arvad, millised on Su teadmised ja oskused järgmistes valdkondades?

	Ei ole üldse oskusi	On vähesed oskused	Tulen toime juhendamisel	Saan ise täielikult hakkama	Ei oska öelda
gg) Info otsimise ja leidmise oskus endale vajaliku kohta (nt õppimis- või	1	2	3	4	5

	Ei ole üldse oskusi	On vähesed oskused	Tulen toime juhendamisel	Saan ise täielikult hakkama	Ei oska öelda
töötamisvõimaluste, teenuste ja toetuste kohta)					
hh) Töö otsimine (nt töökuulutuste leidmine, CV koostamine, töointervjuul käimine, teadmised Töötukassa abist)	1	2	3	4	5
ii) Digipädevused (nt digiallkirjastamine, internetipangas tehingute tegemine, valimistel oma hääle andmine)	1	2	3	4	5
jj) Poest söögi tegemiseks vajalike toiduainete ning majapidamistarvete ostmine	1	2	3	4	5
kk) Sooja toidu valmistamine	1	2	3	4	5
ll) Igapäevased majapidamistööd (tubade koristamine, nõude pesemine, pesupesemine)	1	2	3	4	5
mm) Teised majapidamistööd (akende pesu, elektrikirni vahetus, ummistuste likvideerimine jne)	1	2	3	4	5
nn) Remonditööd (mööbli kokku panemine ja pisiremont, tapeedi seina panemine, värvimistööd)	1	2	3	4	5
oo) Iseseisvad majandamisoskused (kulude planeerimine, ise oma kulude ja tulude jälgimine, eelarve koostamine, säästude kogumine)	1	2	3	4	5
pp) Eluasemega seotud tegevused (eluaseme kulude arvestus, mõõturite jälgimine, arvete eest tasumine, eluaseme otsimine)	1	2	3	4	5
qq) Käitumine õnnetuste (tulekahju, vargus, kalleletung, trauma) korral	1	2	3	4	5
rr) Arsti vastuvõtule registreerumine ja arsti vastuvõtul käimine	1	2	3	4	5
ss) Teadmised tervisekäitumisest (sh tervislik toitumine, füüsiline aktiivsus, uni, enesehügieen, vaimne tervis) ja oskus oma tervise eest hoolt kanda	1	2	3	4	5
tt) Teadmised turvaseksist (suguhaiguste ja raseduse vältimine) ning oskus ohutult seksuaalsuhetes käituda	1	2	3	4	5
uu) Teadmised mõnuainete (alkohol, tubakas, narkootikumid) tarbimise ohtudest	1	2	3	4	5
vv) Suhtlemisoskused (sh enesekehtestamine, konfliktide lahendamine jne)	1	2	3	4	5
ww) Oma õiguste tundmine	1	2	3	4	5

11. Kui sa alustad iseseisva eluga, siis kuhu Sa plaanid elama minna? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 1 Samasse linna või valda, kus hetkel elan
- 2 Sellesse linna või valda, kus elasin enne bioloogiliste vanemate juurest lahkumist
- 3 Linna või valda, kus on võimalus tööd leida
- 4 Linna või valda, kus saan soovitud haridust omandada
- 5 Linna või valda, kus mu poiss- või tüdruksõber elab
- 6 Plaanin Eestist ära minna
- 7 Ma ei ole selle peale veel mõelnud
- 8 Ei oska öelda
- 9 Muu (palun täpsusta): _____

12. Kust Sa saad omale eluaseme? Vali sobivaim variant.

- 1 Kohaliku omavalitsuse kaudu
- 2 Üürin eluaseme üksinda
- 3 Üürin eluaseme kellegagi koos
- 4 Ostan eluaseme
- 5 Lähen sõprade või tuttavate juurde elama
- 6 Lähen sugulaste juurde elama
- 7 Saan eluaseme oma vanemate või sugulaste kaudu
- 8 Ma ei ole selle peale veel mõelnud
- 9 Ei oska öelda
- 10 Muu (palun täpsusta): _____

KAS SIIA SAAKS SUUNAMISE LISADA? ET NEED, KES VASTAVAD 1-7

13. Kas Sul on kindel elukoht juba olemas?

- 1 Jah
- 2 Veel ei ole (elukoha otsingud on pooleli)
- 3 Ei

1.3-Suunamine neile, kes vastasid „asendushoolduselt lahkunud“ alt Olen

- 1 järelhooldusel (elan iseseisvalt)
- 2 järelhoolduselt lahkunud ja elan iseseisvalt
- 3 elan iseseisvalt (lahkusin asendushoolduselt ja järelhooldust ei saanud)

14. Asendushooldusel olles elasin...

- eestkoste perekonnas
- hooldusperes
- perekodus
- asenduskodus
- perekodus ja noortekodus
- asenduskodus ja noortekodus
- muu (palun täpsusta) _____

Järgnevad küsimused iseseisva elu alustamise kohta

15. Kui asusid omaette elama, siis kuhu Sa elama läksid? Palun vali üks vastusevariant.

Samasse linna või valda, kus asendushoolduse ajal elasin

Sellesse linna või valda, kus elasin enne bioloogiliste vanemate juurest lahkumist

Linna või valda, kus oli võimalus tööd leida

Linna või valda, kus sain soovitud haridust omandada

Linna või valda, kus mu poiss- või tüdruksõber elas

Muu (palun täpsusta) _____

16. Kui Sa alustasid iseseisva eluga, kust Sa said omale eluaseme? Vali sobivaim variant.

- 1 Kohaliku omavalitsuse kaudu
- 2 Üürisin eluaseme üksinda
- 3 Üürisin eluaseme kellegagi koos
- 4 Otsin eluaseme
- 5 Läksin sõprade või tuttavate juurde elama
- 6 Läksin sugulaste juurde elama
- 7 Sain eluaseme oma vanemate või sugulaste kaudu
- 8 Ei oska öelda
- 9 Muu (palun täpsusta): _____

17. Milliseid tundeid tekitas iseseisvasse ellu astumine?

- 1 Olin väga õnnelik
- 2 Olin natuke õnnelik
- 3 Olin natuke õnnetu
- 4 Olin väga õnnetu
- 5 Ei oska öelda

18. Kas Said kellegagi rääkida ka oma hirmudest või muredest?

- 1 Jah, alati
- 2 Jah, vähesel määral
- 3 Ei
- 4 Mul ei olnud hirme ega muresid

19. Kuivõrd Su ettekujutus iseseisvast elust on vastanud tegelikkusele?

- 1 Täielikult
- 2 Enam-vähem
- 3 Vähesel määral
- 4 Üldse mitte

Soovi _____ korral _____ põhjenda _____ oma
vastust _____

20. Palun hinda oma teadmisi ja oskusi järgmistes valdkondades?

	Ei ole üldse oskusi	On vähesed oskused	Tulen toime juhendamisel	Saan ise täielikult hakkama	Ei oska öelda
a) Info otsimise ja leidmise oskus endale vajaliku kohta (nt õppimis- või töötamisvõimaluste, teenuste ja toetuste kohta)	1	2	3	4	5
b) Töö otsimine (nt töökuulutuste leidmine, CV koostamine, tööintervjuul käimine, teadmised Töötukassa abist)	1	2	3	4	5

	Ei ole üldse oskusi	On vähesed oskused	Tulen toime juhendamisel	Saan ise täielikult hakkama	Ei oska öelda
c) Digipädevused (nt digiallkirjastamine, internetipangas tehingute tegemine, valimistel oma hääle andmine)	1	2	3	4	5
d) Poest söögi tegemiseks vajalike toiduainete ning majapidamistarvete ostmine	1	2	3	4	5
e) Sooja toidu valmistamine	1	2	3	4	5
f) Igapäevased majapidamistööd (tubade koristamine, nõude pesemine, pesupesemine)	1	2	3	4	5
g) Teised majapidamistööd (akende pesu, elektripirni vahetus, ummistuste likvideerimine jne)	1	2	3	4	5
h) Remonditööd (mööbli kokku panemine ja pisiremont, tapeedi seina panemine, värvimistööd)	1	2	3	4	5
i) Iseseisvad majandamisoskused (kulude planeerimine, ise oma kulude ja tulude jälgimine, eelarve koostamine, säästude kogumine)	1	2	3	4	5
j) Eluasemega seotud tegevused (eluaseme kulude arvestus, mõõturite jälgimine, arvete eest tasumine, eluaseme otsimine)	1	2	3	4	5
k) Käitumine õnnetuste (tulekahju, vargus, kalleletung, trauma) korral	1	2	3	4	5
l) Arsti vastuvõtule registreerumine ja arsti vastuvõtul käimine	1	2	3	4	5
m) Teadmised tervisekäitumisest (sh tervislik toitumine, füüsiline aktiivsus, uni, enesehügieen, vaimne tervis) ja oskus oma tervise eest hoolt kanda	1	2	3	4	5
n) Teadmised turvaseksist (suguhaiguste ja raseduse vältimine) ning oskus ohutult seksuaalsuhetes käituda	1	2	3	4	5
o) Teadmised mõnuainete (alkohol, tubakas, narkootikumid) tarbimise ohtudest	1	2	3	4	5
p) Suhtlemisoskused (sh aktiivne kuulamine, enesekehtestamine, konfliktide lahendamine jne)	1	2	3	4	5
q) Oma õiguste tundmine	1	2	3	4	5

KÕIGILT

21. Kes on Sind eelkõige aidanud tuleviku plaanide osas (sh kust ja kuidas tööd otsida ning millist eriala õppima minna)? Võimalik valida mitu vastusevarianti

- 1 Kasvataja/perevanem/kasuvanem/eestkoste vanem
- 2 Bioloogiline ema või isa
- 3 Vanavanemad
- 4 Teised sugulased

- 5 Sõber või sõbrad
- 6 Tugiisik
- 7 Õpetaja(d)
- 8 Internet
- 9 Mitte keegi
- 10 Muu _____ (palun täpsusta)

Järgnevad küsimused hariduse, hobide, töö ja sissetulekute kohta

21. Kas sa õpid hetkel?

- 1 Jah
- 2 Ei

22. Milline haridus Sul hetkel on?

- 1 Vähem kui põhiharidus
- 2 Põiharidus (1.–9. klassi)
- 3 Keskharidus (10.–12. klassi)
- 4 Kutseharidus
- 5 Kutsekeskharidus
- 6 Kõrgharidus
- 7 Rakenduskõrgharidus
- 8 Muu (palun täpsusta) _____

23. Kui oled õpingud pooleli jätnud, siis mis põhjustel Sa õpingud katkestasid?

1 Ma ei ole õpinguid pooleli jätnud

2 Jätsin õpingud pooleli, kuna

KAS SIIA SAAKS LISADA SUUNAMISEGA JÄRGMISE KÜSIMUSE, et kui vastab 2

24. Millest oleks abi olnud, et õpinguid jätkata?

25. Milline on kõrgeim haridustase, mille plaanid omandada? Palun vali sobivaim variant.

- Vähem kui põhiharidus
- Põiharidus
- Keskharidus (10.–12. klassi)
- Kutseharidus
- Kutsekeskharidus
- Kõrgharidus
- Rakenduskõrgharidus
- Muu (palun täpsusta) _____

SUUNAMINE NEILE, KES VALISID „Kõrgharidus“

26. Kas Sa oled teadlik asendushooldusel viibinud või eestkostja peres elanud üliõpilaste kõrghariduse omandamist toetavast stipendiumist?

- Jah, ma saan/sain seda stipendiumit
- Jah, olen sellest stipendiumist ja selle taotlemise võimalustest teadlik
- Olen teadlik, et selline võimalus on, kuid pole selle taotlemise võimalustega kursis
- Olen stipendiumist vähesel määral kuulnud
- Ei ole teadlik

KÕIGILE

27. Millised järgnevatest teguritest on või olid Sinu jaoks olulised eriala ja kooli valikul? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 1 Huvitav eriala
- 2 Sobiva õppekeele eriala
- 3 Tasuta õppimise võimalus
- 4 Toetuste või tugiteenuste olemasolu
- 5 Stipendiumi taotlemise võimalus
- 6 Järelhooldusteenuse saamine
- 7 Hea sissesaamise tõenäosus
- 8 Kooli maine
- 9 Kooli asukoht
- 10 Kooli reklaam
- 11 Koolist saab hea ja kvaliteetse hariduse
- 12 Ühiselamukoha saamise võimalus
- 13 Tõenäosus tööd leida
- 14 Tulevane palk
- 15 Kooli kõrvalt tööl käimise võimalus
- 16 Hooldusvanem/perevanema/kasvataja/õpetaja soovitus
- 17 Sõbra soovitus
- 18 Sõber või sõbrad õpivad juba sama eriala

28. Kas Sa oled teadlik SEB Heategevusfondi õppetipendiumi programmist, mida pakutakse asendushooldusel või asendushoolduselt lahkunud noortele vanuses 15–25, kes jätkavad stipendiumi taotlemise hetkel õpinguid põhi-, kesk-, kutse- või kõrghariduses?

Jah, ma saan seda stipendiumit

Jah, olen sellest stipendiumist ja selle taotlemise võimalustest teadlik

Olen teadlik, et selline võimalus on, kuid pole selle taotlemise võimalustega kursis

Olen stipendiumist vähesel määral kuulnud

Ei ole teadlik

29. Kas Sa oled saanud käia kõigis soovitud huviringides ja/või trennides, kus oled soovinud käia?

Jah, mul on olnud võimalus käia alati kõikides ringides ja/või trennides

Jah, olen saanud käia mõningates ringides ja/või trennides, milles olen tahtnud käia

Ei ole soovinud käia huvialaringides ja/või trennides

Ei ole saanud üldse käia mitte üheski ringis ja/või trennis

SUUNAMINE NEILE, KES EI OLE SAANUD KÄIA ÜLDSE VÕI ON KÄINUD MÕNINGATES TRENNIDES

30. Miks Sa ei ole saanud üldse või oled saanud käia mõningates ringides ja/või trennides, kus oled soovinud käia? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

Neid trenne või huvialaringe, mis mind huvitavad, ei pakuta

Raha tõttu

Transpordi tõttu (nt ühistranspordi sõidugraafikud ei klapi trenni/ringi aegadeaga)

Aja puudumise tõttu

Õpetaja/treener ei sobi/sobinud

Tervise tõttu

Muu (palun täpsusta): _____

31. Milliste igakuiste arvete eest Sa ise tasud? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

Telefon

Internet

TV

Kommunaalkulud (nt elekter, vesi, gaas)

Hobid või trennid

Ma ei tasu ise mitte ühegi arve eest

Muu _____ (palun täpsusta)

32. Palun hinda iga väite puhul, kas see kehtib Sinu puhul.

	Ei ole üldse nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Täiesti nõus	Ei oska öelda
Tunnen end kindlalt eri pangatoimingute tegemisel (oma kontoseisu jälgimisel, pangaülekannete tegemisel, pangadokumentide täitmisel)	1	2	3	4	5
Koostan igakuist eelarvet ja panen kirja oma tulud ning kulud	1	2	3	4	5
Mul jääb tavaliselt kuu lõpuks raha üle	1	2	3	4	5
Mu sissetulekud on piisavad, et katta planeeritud igapäevaseid kulutusi					

33. Millised on Sinu peamised sissetulekuallikad? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 1 Taskuraha
- 2 Sugulastelt või sõpradelt kingiks saadud raha
- 3 Toetused (nt toitjakaotuspension, toimetulekutoetus, elatis jne)
- 4 Stipendium
- 5 (Regulaarne) töötasu
- 6 Juhuslikud ebaregulaarsed tasustatud tööd
- 7 KOVi toetus isiklike kulude katmiseks (järelhooldusteenusel viibimise ajal)
- 8 Laen
- 9 Muu (palun täpsusta) _____

Suunamine neilt, kes valisid TASKURAHA

34. Kui tihti saad taskuraha?

- 1 Kord nädalas
- 2 Kord kuus
- 3 Taskuraha saamine ei ole regulaarne
- 4 Saan taskuraha vaid hea käitumise, kodutööde ja/või heade õpitulemuste eest

35. Kui palju taskuraha Sa tavaliselt ühes kuus saad? Kui Sa taskuraha ei saa, siis kirjuta lahtrisse 0.

Keskmiselt _____ eurot

SUUNAMINE NEILE, kes valisid

- 1 (Regulaarne) töötasu
- 2 Juhuslikud ebaregulaarsed tasustatud tööd

Kui suur on keskmiselt Sinu igakuine netosissetulek? *Netosissetulek on see summa, mis laekub Sinu pangakontole palgast, toetustest, elatisest jms tuludest.*

- 1 Kuni 500 eurot kuus
- 2 501-1000 eurot kuus
- 3 1001-1500 eurot kuus
- 4 1501-2000 eurot kuus
- 5 Üle 2000 euro kuus

36. Kui palju Sa tavaliselt oma igakuisest sissetulekust raha kõrvale paned?

- 1 Kuni 50 eurot
- 2 51–100 eurot
- 3 101–200 eurot
- 4 Rohkem kui 200 eurot
- 5 Ei kogu raha

37. Millisel eesmärgil raha kogud?

- 1 Eluaseme soetamiseks
- 2 Auto või mootorratta ostmiseks
- 3 Jalgratta või muu kergliiklusvahendi (nt elektritõukeratta) ostmiseks
- 4 Arvuti, tahvelarvuti, mobiiltelefoni ostuks
- 5 Reisi jaoks
- 6 Suuremateks ostudeks
- 7 Õpingute jaoks
- 8 Ettevõtlusega alustamiseks
- 9 Muul eesmärgil _____

38. Kas ja millised töö- või praktikakohad Sul on olnud? *Kui Sul on olnud erinevaid kogemusi, märgi kõik sobivad variandid.*

- 1 Mul ei ole töö- või praktikakohtasid olnud
- 2 Regulaarne täistööajaga töö- või praktikakoht (40 tundi nädalas)
- 3 Regulaarne osalise tööajaga töö- või praktikakoht (alla 40 tunni nädalas)
- 4 Olen teinud juhutöid koolivaheaegadel
- 5 Olen teinud juhutöid kooli kõrvalt
- 6 Olen olnud õpingute käigus praktikal
- 7 Olen osalenud vabatahtlikus tegevuses
- 8 Olen tegelenud ettevõtlusega
- 9 Mõni muu variant (palun täpsusta) _____

39. Kas Sa töötad hetkel?

- 1 Jah (täistööaeg)
- 2 Jah (osaline tööaeg või teised töövormid)
- 3 Ei tööta

SUUNAMINE NEILE, KES VASTASID 1 või 2

40. Millist tööd hetkel teed?

41. Kas sa teed tööd, mida tahaksid ka tulevikus teha?

Jah

Pigem jah

Pigem ei

Kindlasti ei

ALASUUNAMINE NEILE, KES VASTASID pigem ei, kindlasti ei

42. Millist tööd tahaksid tulevikus teha?

SUUNAMINE NEILE, KES VASTASID 3

Millist tööd tahaksid tulevikus teha?**Kui suurt****43. Kui suurt palka (kuu netopalk eurodes) soovid saada 5 aasta pärast? Netopalk on see summa, mis laekub Sinu pangakontole.**

6 Kuni 500 eurot kuus

7 501-1000 eurot kuus

8 1001-1500 eurot kuus

9 1501-2000 eurot kuus

10 Üle 2000 euro kuus

44. Kas Sa kavatsed läbida või oled läbinud ajateenistuse või asendusteenistuse?***Asendusteenistus on ajateenistust asendav teenistus neile, kes usulistel või kõlbelistel põhjustel keelduvad kaitseväeteenistusest.***

1 Jah, plaanin läbida ajateenistuse

2 Jah, plaanin läbida asendusteenistuse

3 Jah, olen läbinud ajateenistuse

4 Jah, olen läbinud asendusteenistuse

5 Ei

SUUNAMINE NEILE, kes vastasid 1 või 2

45. Kui lähed aja- või asendusteenistusse, siis mis on Su peamised ootused seoses sellega?

_____?

SUUNAMINE NEILE, kes vastasid 3 või 4

46. Mis Sulle meeldis ja mis Sulle ei meeldinud aja- või asendusteenistuse juures?

_____?

Järgnevad küsimused tervise kohta**47. Palun hinda oma tervist skaalal 1 kuni 5, kus 1 - väga halb ja 5 – väga hea**

1 2 3 4 5

48. Kas Sulle on määratud puue?

1 Jah

- 2 Ei
3 Ei oska öelda

49. Kui tihti on Sul olnud viimase poole aasta jooksul järgnevaid terviseprobleeme?

	Harva või mitte kunagi	Iga kuu	Iga nädal	Üle ühe korra nädalas	Iga päev
a. Peavalu	1	2	3	4	5
b. Kõhuvalu	1	2	3	4	5
c. Valud mujal kehas	1	2	3	4	5
d. Nukrameelsus, kurbus	1	2	3	4	5
e. Ärritus ja/või pingetunne	1	2	3	4	5
f. Lootusetuse-, väärtusetuse ja/või tühjusetunne	1	2	3	4	5
h. Pidev väsimus, vähe energiat, tüdimus	1	2	3	4	5
i. Uneprobleemid (nt raskused uinumisel)	1	2	3	4	5

50. Kui Sul on halb olla, mida esimesena teed?

51. Kui Sul on tervisemure, kelle poole esimesena pöördud?

- 1 Perevanem/kasvataja/kasuvanem/eestkoste vanem
- 2 Perearsti või meditsiinitöötaja
- 3 Tervisega ei ole probleeme olnud
- 4 Muu_____

52. Kui regulaarselt käid hambaarsti juures?

- 1 Vähemalt kaks korda aastas
- 2 Üks kord aastas
- 3 Üks kord kahe aasta jooksul
- 4 Olen käinud hambaarsti juures vaid üksikud korrad
- 5 Ei ole üldse käinud hambaarsti juures

53. Kas ja kui sageli oled teinud järgmisi tegevusi?

	Mitte kunagi	Kunagi, aga enam mitte	Olen proovinud	Paar korda kuus	Iganädalaselt
a. Joonud alkoholi	1	2	3	4	5
b. Suitsetanud	1	2	3	4	5
c. Tarbinud narkootikume	1	2	3	4	5
d. Ennast vigastanud (nt löikumine)	1	2	3	4	5
e. Kasutanud „nuusutavaid“ aineid (nt liim, lahusti jne)	1	2	3	4	5

54. Mis on olnud nende tegevuste (suitsetamine, enda vigastamine, alkoholi ja/või mõnuainete tarbimine) juures Sinu jaoks...

Kasutegurid _____
 Kahjutegurid _____

Järgnevad küsimused suhtlemise ja suhete kohta

55. Palun hinda, kuivõrd need väited kehtivad Sinu kohta.

	Ei ole üldse nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Täiesti nõus	Ei oska öelda/Puudub kogemus
Mul on lähedane inimene või inimesed, kellega saan jagada oma rõõme ja muresid	1	2	3	4	5
Mu bioloogiline perekond toetab mind ja saan neid usaldada	1	2	3	4	5
Mul on sõpradega head, sõbralikud ja toetavad suhted	1	2	3	4	5
Mul on kasvatajate, perevanemate, hooldus- või eestkoste perega lähedased ja head suhted	1	2	3	4	5
Saan oma muredest rääkida kohaliku omavalitsuse lastekaitse- või sotsiaaltöötajaga	1	2	3	4	5
Ma olen avatud suhtleja ja mul on kerge inimestega tuttavaks saada	1	2	3	4	5

	Ei ole üldse nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Täiesti nõus	Ei oska öelda/Puudub kogemus
Saan üldiselt inimestega hästi läbi	1	2	3	4	5
Mul on lihtne inimestelt abi paluda	1	2	3	4	5
Mul on kerge inimesi usaldada	1	2	3	4	5
Tunnen end üksi olles mugavalt	1	2	3	4	5
Suhetes teistega saan enamasti väljendada oma soove ja vajadusi	1	2	3	4	5
Paarisuhtes tunnen end tavaliselt kindlalt ja turvaliselt					
Paarisuhtes olemine ei ole mu jaoks esmatähtis	1	2	3	4	5

Järgevad küsimused iseseisva elu alustamise kohta

56. **Kas oled tutvunud Sinu kohta koostatud juhtumiplaaniga?** *Juhtumiplaan on dokument, mille on kokku pannud elukohajärgne sotsiaaltöötaja ning mis kirjeldab, millist abi ja tuge noor vajab ning kuidas noort aidata.*

- 1 Jah, olen sellega täielikult tutvunud
- 2 Jah, olen sellega osaliselt tutvunud
- 3 Jah, olen seda näinud, aga lugenud ei ole
- 4 Ei ole sellega tutvunud

57. **Kas Sul on olnud võimalus kaasa rääkida oma juhtumiplaani koostamises?**

- 1 Jah, alati
- 2 Mõnikord
- 3 Ei
- 4 Ei oska öelda

58. Kohalikus omavalitsuses suhtlen...

- 1 lastekaitsetöötajaga
- 3 sotsiaaltöötajaga
- 4 ma ei suhtle enam lastekaitse- ja/või sotsiaaltöötajatega

SUUNAMINE, NEILE, kes valisid lastekaitsetöötaja

59. **Palun hinda, kuivõrd nõustud järgmiste väidetega:**

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
a. Lastekaitsetöötaja on mulle rääkinud järeelhooldusteenusest ja selle sisust	1	2	3	4	5
b. Lastekaitsetöötaja on minuga varakult (vähemalt 2 aastat enne asendushoolduselt lahkumist) hakanud rääkima sellest, kuidas ma täiskasvanuna elama hakkaksin	1	2	3	4	5

	Üldse ei ole nõus	Pigem ei ole nõus	Pigem olen nõus	Olen täiesti nõus	Ei oska öelda
c. Tean, et kui alustan iseseisvat elu, siis kohalik omavalitsus annab mulle eluaseme või aitab eluasemekulusid tasuda	1	2	3	4	5
d. Oleme lastekaitsetöötajaga arutanud, kuidas saaksin ka edaspidi kasvatajate/perevanemate/hooldusvanematega suhteid säilitada (nt tugiisikuna)	1	2	3	4	5
e. Lastekaitsetöötaja on aidanud mul säilitada suhted bioloogiliste vanematega	1	2	3	4	5
f. Olen osalenud koolitustel ja üritustel, mis on andnud mulle iseseisvaks eluks vajalikku infot või oskuseid	1	2	3	4	5

60. Kui sageli kohtud lastekaitsetöötajaga?

- Rohkem kui 2 korda aastas
- Keskmiselt 2 korda aastas
- Kord aastas
- Vähem kui kord aastas
- Ei ole kohtunudki

61. Kas Sa oled rahul oma lastekaitsetöötajaga?

- Jah
- Enam-vähem
- Ei

Mis põhjusel oled rahul või ei ole rahul oma lastekaitsetöötajaga?

SUUNAMINE NEILE, kes valisid SOTSIAALTÖÖTAJA

62. Kui sageli kohtud sotsiaaltöötajaga?

- Rohkem kui 2 korda aastas
- Keskmiselt 2 korda aastas
- Kord aastas
- Vähem kui kord aastas
- Ei ole kohtunudki

63. Kas Sa oled rahul oma sotsiaaltöötajaga?

- Jah
- Enam-vähem
- Ei

Mis põhjusel oled rahul või ei ole rahul oma sotsiaaltöötajaga?

SUUNAMINE, NEILE, kes valisid ma ei suhtle enam lastekaitse ja/või sotsiaaltöötajaga

64. Kas Sa olid rahul oma lastekaitse- ja/või sotsiaaltöötajaga?

- 7 Jah
- 8 Enam-vähem
- 9 Ei
- 10 Mul ei ole olnud lastekaitse- ega sotsiaaltöötajat

Mis põhjusel olid rahul või ei olnud rahul?

65. Milliseks kujuneb või kujunes Sulle pakutava järelhooldusteenuse sisu? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

Järelhooldusteenus on kohaliku omavalitsuse üksuse korraldatav sotsiaalteenus, mille eesmärk on asendushoolduselt ja eestkostelt lahkuva isiku iseseisva toimetuleku ning õpingute jätkamise toetamine)

- 1 Minuga ei ole veel teenuse sisu üle arutatud
- 2 Saan või sain KOV-i poolt eluaseme
- 3 Mulle võimaldatakse või võimaldati isiklike kulude katmiseks rahalised vahendid
- 4 Mulle pakutakse või pakuti tugiteenuseid ja/või toetuseid
- 5 Ma saan või sain tugiisiku
- 6 Ei oska öelda
- 7 Mulle ei pakuta/pakutud järelhooldust
- 8 Muu (palun täpsusta) _____

SUUNAMINE NEILE, KES VASTASID 7

66. Mis põhjusel ei hakata/hakatud Sulle järelhooldusteenust osutama? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 13 Mul ei ole/olnud vaja
- 14 Ma ei ole/olnud sellest kuulnud
- 15 Ma ei soovi(nud)
- 16 Ma ei jätkka(nud) õpingutega
- 17 Muu _____ (palun täpsusta)

67. Kas Sul on kogemusi 16-19 aastastele mõeldud noorteprogrammiga „Minu Elu“? Palun räägi oma kogemusest.

Noorteprogramm koosneb seminaride sarjast, kus noored saavad kolmel nädalavahetusel omavahel suhelda, eluliste teemade üle mõelda ja arutleda, harjutada koostööskust jms.

- 1 Jah
- 2 Ei
- 3 Ei tea

68. Kui oled noorteprogrammiga kokku puutunud, siis kommenteeri lühidalt, mis kasu Sa sellest programmist said.

69. Kas Sa saad või said endale asendushoolduselt lahkudes tugiisiku? Tugiisik aitab asendushoolduselt lahkuvatel noortel sujuvamalt üle minna iseseisvasse ellu ja toetab noori iseseisvalt paremini toime tulema.

- 1 Jah, ma saan endale tugiisiku
- 2 Jah, mul on hetkel tugiisik
- 3 Jah, mul oli tugiisik
- 4 Võib-olla
- 5 Ei
- 6 Minuga ei ole sellest veel räägitud

SUUNAMINE NEILE, KES VASTASID: JAH, MUL ON HETKEL TUGIISIK

70. Mida te olete koos teinud? _____

71. Mil määral on tugiisik Sind toetanud ja/või aidanud Sul iseseisvalt paremini toime tulema?

- 1 Väga suurel määral
- 2 Suurel määral
- 3 Mõnevõrra
- 4 Vähesel määral
- 5 Väga vähesel määral
- 6 Ei oska öelda

SUUNAMINE NEILE, KES VASTASID: JAH, MUL OLI TUGIISIK

72. Mida te koos tegite? _____

73. Mil määral tugiisik Sind toetas ja/või aitas Sul iseseisvalt paremini toime tulla?

- 1 Väga suurel määral
- 2 Suurel määral
- 3 Mõnevõrra
- 4 Vähesel määral
- 5 Väga vähesel määral
- 6 Ei oska öelda

SUUNAMINE NEILE, KES VASTASID: JAH, ma saan endale tugiisiku ja VÕIB-OLLA

74. Milles saaks tugiisik Sind kõige enam abistada? _____

SUUNAMINE NEILE, KES VASTASID: EI

75. Mis põhjusel ei saa(nud) Sa endale tugiisiku? Võimalik valida mitu vastusevarianti.

- 13 Mul ei ole/olnud vaja
- 14 Ma ei ole/olnud sellest kuulnud
- 15 Ma ei soovi(nud)
- 16 Ei ole/olnud sobivat inimest
- 17 Mulle ei meeldinud/ ei sobinud tugiisik
- 18 Muu _____ (palun täpsusta)

76. Kui sa mõtled elluastumise peale, siis kas midagi on praegu Sinu arvates puudu, mis abistaks noort inimest iseseisva elu alustamisel?

77. Kui Sul on veel mõtteid või ettepanekuid, siis lisa need siia.

Kui soovid loosimises osaleda, palun kirjuta oma e-posti aadress allolevale reale.

Seda e-posti aadressi kasutatakse vaid loosimise läbiviimisel ning võitjatest teavitamiseks ega jagata kolmandate osapooltega.

Suur aitäh, et vastasid eelnevatele küsimustele! Sinu arvamus on meile väga oluline!

VENEKEELNE KÜSITLUS ASENDUSHOOLDUSELT ELLUASTUVALE NOORELE

Уважаемый респондент,

Просим Тебя принять участие в исследовании, целью которого является получение общей информации о готовности воспитанников детских домов к самостоятельной жизни. Исследование является анонимным, и данные Тобой ответы невозможно связать с Твоим именем. По результатам будут подготовлены рекомендации для заказчика исследования – Министерства социальных дел.

Заполнение анкеты займет примерно 20-25 минут. Исследование проводится компанией Civitta Eesti AS. Если у Тебя есть какие-либо вопросы, связанные с исследованием, пожалуйста, свяжись с Кадри Каллип (kadri.kallip@civitta.com), старшим аналитиком исследования.

Среди всех заполнивших анкету разыгрываются 100 электронных подарочных карт Partner стоимостью 10 евро (которые можно использовать в Kaubamaaja, магазинах Selter, ABC King, SHU и I.L.U. по всей Эстонии)! Для участия в розыгрыше Тебе необходимо заполнить анкету до конца.

Ожидаем принять участие в опросе молодых людей, находящихся на внедомашнем попечении (включая опеку), последующем попечении и тех, кто покинул внедомашнее попечение в течение последних 5 лет.

Благодарим Тебя за вклад в исследование!

1. Пол

Женский

Мужской

2. Возраст (в годах)

Перечень: 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 или старше

3. Место проживания

Перечень (Харьюмаа, Хийумаа, Ида-Вирумаа, Йыгевамаа, Ярвамаа, Ляэнеский уезд, Ляэне-Вирумаа, Пылвамаа, Пярнумаа, Рапламаа, Сааремаа, Тартумаа, Валгамаа, Вильяндимаа, Вырумаа)

4. В скольких различных семьях (приемная семья или семья опекунов) или заведениях (патронатный или семейный дом) Ты жил(-а)?

1 В одном/одной

2 В двух

3 В трех или более

4 Затрудняюсь ответить

5. Сейчас я...

1 Нахожусь на замещающем попечении

2 Покинул замещающее попечение

1.1-Перенаправление для тех, кто ответил, „Покинул замещающее попечение“

6. Я нахожусь на ...

- 1 Последующем попечении (живу в патронатном / семейном доме, в семье опекунов или приемной семье)
- 2 Последующем попечении (живу в молодежном доме)
- 3 Последующем попечении (живу самостоятельно)
- 4 Покинул последующее попечение и живу самостоятельно
- 5 Живу самостоятельно (Покинул замещающее попечение и не получил последующего попечения)

1.1.1-ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ: „Последующем попечении (живу в патронатном / семейном доме, в семье опекунов или приемной семье)“ И „последующем попечении (живу в молодежном доме)“

7. Сейчас живу...

- 1 в семье опекунов
- 2 в приемной семье (в т. ч. на попечении в семье)
- 3 в семейном доме
- 4 в патронатном доме
- 5 в молодежном доме
- 6 Другое (Пожалуйста уточни) _____

8. Если подумаешь о своей повседневной жизни во время замещающего попечения, то есть ли какие-нибудь различия между услугами замещающего попечения и услугами последующего ухода?

1.2-Перенаправление для тех, кто ответил, „Нахожусь на замещающем попечении“

9. Сейчас живу...

- 1 в семье опекунов
- 2 в приемной семье
- 3 в семейном доме
- 4 в патронатном доме
- 5 в молодежном доме
- 6 Другое (Пожалуйста уточни) _____

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ, „Нахожусь на замещающем попечении“ и „Покинул замещающее попечение“

Нахожусь на ...

1. последующем попечении (живу в патронатном / семейном доме, в приемной семье или семье опекунов)
2. последующем попечении (живу в молодежном доме)

Следуют вопросы о начале самостоятельной жизни

10. Представь, что Тебе сейчас необходимо начать самостоятельную жизнь. Пожалуйста оцени свои знания и навыки в следующих категориях.

	Навыки отсутствуют	Недостаточные навыки	Справлюсь с посторонней помощью	Справлюсь самостоятельно	Затрудняюсь ответить
a. Навык поиска необходимой Тебе информации (например, об учебе или работе, услугах и пособиях)	1	2	3	4	5
b. Поиск работы (например, поиск объявлений о работе, составление CV, прохождение собеседований при устройстве на работу, знания о помощи Кассы по безработице)	1	2	3	4	5
c. Цифровые компетенции (например, цифровая подпись, совершение сделок в интернет-банке, голосование на выборах)	1	2	3	4	5
d. Покупка в магазине продуктов питания и домашней утвари, необходимой для приготовления пищи	1	2	3	4	5
e. Приготовление горячей еды	1	2	3	4	5
f. Ежедневные домашние дела (уборка комнат, мытье посуды, стирка)	1	2	3	4	5
g. Прочие домашние дела (мытьё окон, смена лампочек, устранение засоров и т. д.)	1	2	3	4	5
h. Ремонтные работы (сборка и мелкий ремонт мебели, оклейка стен, покраска)	1	2	3	4	5
i. Навык самостоятельного планирования финансов (планирование затрат, контроль расходов и доходов, составление бюджета, сбор сбережений)	1	2	3	4	5
j. Жилищная деятельность (расчет стоимости жилья, мониторинг счетчиков, оплата счетов, поиск жилья)	1	2	3	4	5
k. Действия в случае несчастного случая (пожар, кража, нападение, травма)	1	2	3	4	5
l. Запись на прием к врачу и посещение врача	1	2	3	4	5
m. Знание о здоровом образе жизни (включая здоровое питание, физическую активность, сон, личную гигиену, психическое здоровье) и способность заботиться о собственном здоровье	1	2	3	4	5
n. Знания о безопасном сексе (как избежать заболеваний и нежелательной беременности) и умение безопасно вести себя во время полового акта.	1	2	3	4	5

	Навыки отсутств уют	Недоста точные навыки	Справлюс ь с посто- ронней помощь ю	Справл юсь самоосто ятельно	Затр удня юсь отве тить
о. Знание опасностей от употребления определенных веществ (алкоголь, табак, наркотики)	1	2	3	4	5
р. Навыки общения (в т.ч. самоутверждение, разрешение конфликтов и т. д.)	1	2	3	4	5
q. Знание своих прав	1	2	3	4	5

11. Где Ты планируешь жить, когда начнешь самостоятельную жизнь? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

- 1 В том же городе или волости, где я сейчас живу
- 2 В городе или волости, где я прожил до переезда от биологических родителей
- 3 В городе или волости, где можно найти работу
- 4 В городе или волости, где я могу получить желаемое образование
- 5 В городе или волости, где живет мой парень или девушка
- 6 Я планирую покинуть Эстонию
- 7 Я еще не думал об этом
- 8 Затрудняюсь ответить
- 9 Другое (Пожалуйста уточни): _____

12. Как Ты планируешь получить жилье? Выбери подходящий вариант.

- 1 Через органы местного самоуправления
- 2 Буду снимать жилье один
- 3 Буду снимать жилье вместе с кем-то
- 4 Куплю жилье
- 5 Буду жить у друзей или знакомых
- 6 Буду жить у родственников
- 7 Получу жилье через родителей или родственников
- 8 Я еще не думал об этом
- 9 Затрудняюсь ответить
- 10 Другое (Пожалуйста уточни): _____

СЮДА МОЖНО ДОБАВИТЬ ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ? ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ 1-7

13. У Тебя уже есть жилье?

- 1 Да
- 2 Еще нет (поиск жилья продолжается)
- 3 Нет

1.3-Перенаправление для тех, кто в разделе „Покинул замещающее попечение“ ответил Нахожусь на

последующем попечении (живу самостоятельно)
покинул последующее попечение и живу самостоятельно
живу самостоятельно (покинул замещающее попечение и не получил последующего попечения)

14. Находясь на замещающем попечении жил(-а)...

- в семье опекунов
- в приемной семье
- в семейном доме
- в патронатном доме
- в семейном доме и в молодежном доме
- в патронатном доме и в молодежном доме
- Другое (Пожалуйста уточни).....

Следуют вопросы о вступлении в самостоятельную жизнь**15. Когда Ты начал(-а) самостоятельную жизнь, где Ты стал(-а) жить? Пожалуйста выбери один вариант ответа.**

- В том же городе или волости, где я жил(-а) во время замещающего попечения
- В городе или волости, где я проживал(-а) до переезда от биологических родителей
- В городе или волости, где можно было найти работу
- В городе или волости, где я мог(-ла) получить желаемое образование
- В городе или волости, где жил(-а) мой парень или девушка
- Другое (Пожалуйста уточни) _____

16. Когда Ты начал(-а) самостоятельную жизнь, где Ты нашел жилье? Выбери подходящий вариант.

- 1 Через органы местного самоуправления
- 2 Снимал(-а) жилье один / одна
- 3 Снимал(-а) жилье вместе с кем-то
- 4 Купил(-а) жилье
- 5 Жил(-а) у друзей или знакомых
- 6 Жил(-а) у родственников
- 7 Получил(-а) жилье через родителей или родственников
- 8 Затрудняюсь ответить
- 9 Другое (Пожалуйста уточни): _____

17. Каковы были чувства по поводу вступления в самостоятельную жизнь?

- 1 Был(-а) очень счастлив(-а)
- 2 Был(-а) немного рад(-а)
- 3 Был(-а) немного расстроен(-а)
- 4 Был(-а) сильно расстроен(-а)
- 5 Затрудняюсь ответить

18. Мог(-ла) ли Ты с кем-то поговорить о своих страхах и проблемах?

- 1 Да, всегда
- 2 Да, немного
- 3 Нет
- 4 У меня не было ни страхов, ни проблем

19. В какой мере Твое представление о самостоятельной жизни совпало с реальностью?

- 1 Полностью совпало
- 2 Более-менее совпало
- 3 Немного совпало
- 4 Совершенно не совпало

При желании, обоснуй свой ответ

20. Пожалуйста оцени свои знания и навыки в следующих категориях.

	Навык и отсутствуют	Недостаточные навыки	Справляюсь с помощью посторонней помощи	Справляюсь самостоятельно	Затрудняюсь ответить
a. Навык поиска необходимой Тебе информации (например, об учебе или работе, услугах и пособиях)	1	2	3	4	5
b. Поиск работы (например, поиск объявлений о работе, составление CV, прохождение собеседований при устройстве на работу, знания о помощи Кассы по безработице)	1	2	3	4	5
c. Цифровые компетенции (например, цифровая подпись, совершение сделок в интернет-банке, голосование на выборах)	1	2	3	4	5
d. Покупка в магазине продуктов питания и домашней утвари, необходимой для приготовления пищи	1	2	3	4	5
e. Приготовление горячей еды	1	2	3	4	5
f. Ежедневные домашние дела (уборка комнат, мытье посуды, стирка)	1	2	3	4	5
g. Прочие домашние дела (мытьё окон, смена лампочек, устранение засоров и т. д.)	1	2	3	4	5
h. Ремонтные работы (сборка и мелкий ремонт мебели, оклейка стен, покраска)	1	2	3	4	5
i. Навык самостоятельного планирования финансов (планирование затрат, контроль расходов и доходов, составление бюджета, сбор сбережений)	1	2	3	4	5
j. Жилищная деятельность (расчет стоимости жилья, мониторинг счетчиков, оплата счетов, поиск жилья)	1	2	3	4	5
k. Действия в случае несчастного случая (пожар, кража, нападение, травма)	1	2	3	4	5
l. Запись на прием к врачу и посещение врача	1	2	3	4	5
m. Знание о здоровом образе жизни (включая здоровое питание, физическую активность, сон, личную гигиену, психическое здоровье) и способность заботиться о собственном здоровье	1	2	3	4	5
n. Знания о безопасном сексе (как избежать заболеваний и нежелательной беременности) и умение безопасно вести себя во время полового акта.	1	2	3	4	5
o. Знание опасностей от употребления определенных веществ (алкоголь, табак, наркотики)	1	2	3	4	5
p. Навыки общения (в т.ч. самоутверждение, разрешение конфликтов и т. д.)	1	2	3	4	5

	Навык и отсутствие	Недостаточные навыки	Справлюсь с посторонней помощью	Справлюсь самостоятельно	Затрудняюсь ответить
д. Знание своих прав	1	2	3	4	5

KÖIGILT

21. Кто в первую очередь помог Тебе определиться с Твоими планами на будущее (в т. ч. с тем, где и как искать работу или какую специальность изучать)? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

- 1 Воспитатель/семейный родитель/приемный родитель/ родитель опекун
- 2 Биологические родители
- 3 Бабушки и дедушки
- 4 Другие родственники
- 5 Друг или друзья
- 6 Опорное лицо
- 7 Учитель(-я)
- 8 Интернет
- 9 Никто
- 10 Другое _____ (Пожалуйста уточни)

Следуют вопросы об образовании, хобби, работе и доходах

22. В настоящее время Ты учишься?

- 1 Да
- 2 Нет

23. Какое образование у тебя имеется к настоящему моменту?

- 1 Ниже основного образования
- 2 Основное образование (1–9й класс)
- 3 Среднее образование (10–12й класс)
- 4 Профессиональное образование
- 5 Среднее профессиональное образование
- 6 Высшее образование
- 7 Прикладное высшее образование
- 8 Другое (Пожалуйста уточни) _____

24. Если Ты не закончил учебу, то по каким причинам прервал(-а) обучение?

- 1 Я не прерывал(-а) обучение
- 2 Прервал(-а) обучение, потому что....

МОЖНО ПЕРЕНАПРАВИТЬ НА ЭТОТ ВОПРОС, если отвечает 2

25. Что помогло бы продолжить обучение?

- 26. Какой наивысший уровень образования Ты планируешь получить?** Пожалуйста выбери подходящий вариант.
- Ниже основного образования
 Основное образование
 Среднее образование (10–12й класс)
 Профессиональное образование
 Среднее профессиональное образование
 Высшее образование
 Прикладное высшее образование
 Другое (Пожалуйста уточни) _____

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ВЫБРАЛ „Высшее образование“

- 27. Известно ли Тебе о стипендии для получения высшего образования студентам, которые находились на замещающем попечении или жили в семье опекуна?**
- Да, я получаю/ получал(-а) эту стипендию
 Да, я знаю об этой стипендии и возможностях ее получения
 Я знаю, что существует такая возможность, но не осведомлен о возможностях получения стипендии
 Немного слышал об этой стипендии
 Мне не известно

KÖIGILE

- 28. Какие из нижеперечисленных факторов важны для Тебя при выборе специальности или учебного заведения? Можно выбрать несколько вариантов ответов.**

- 1 Интересная специальность
- 2 Возможность изучения специальности народном языке
- 3 Возможность бесплатного обучения
- 4 Наличие пособий и опорных услуг
- 5 Возможность получения стипендии
- 6 Получение услуги последующего попечения
- 7 Высокая вероятность поступления
- 8 Репутация учебного заведения
- 9 Местонахождение учебного заведения
- 10 Реклама учебного заведения
- 11 Возможность получения в учебном заведении хорошего и качественного образования
- 12 Возможность получения места в общежитии
- 13 Возможность найти работу
- 14 Будущая зарплата
- 15 Возможность совмещать работу и учебу
- 16 Рекомендация опекуна/семейного родителя/воспитателя/учителя
- 17 Рекомендация друга
- 18 Друг или друзья уже учатся на той же самой специальности

- 29. Ты в курсе программы стипендий Благотворительного Фонда SEB для всех молодых людей в возрасте от 15 до 25 лет, находящихся на замещающем попечении или покинувших замещающее попечение, которые продолжают учебу в основном, среднем, профессиональном или высшем образовании на момент подачи заявки на стипендию.**

Да, я получаю эту стипендию

Да, я знаю об этой стипендии и возможностях ее получения

Я знаю, что существует такая возможность, но не осведомлен о возможностях получения стипендии

Немного слышал об этой стипендии

Мне не известно

30. Удалось ли Тебе ходить на все тренировки и / или кружки по интересам, на которые Ты хотел попасть?

Да, у меня всегда была возможность ходить на все тренировки и / или кружки по интересам

Да, смог(-ла) ходить на все тренировки и / или кружки по интересам, на которые хотел(-а)

Я не хотел(-а) ходить на тренировки и / или кружки по интересам

Нет, я не смог(-ла) ходить ни на одну тренировку и / или кружок по интересам

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО НЕ СМОГ ХОДИТЬ НА ТРЕНИРОВКИ ИЛИ ХОДИЛ ТОЛЬКО НА НЕКОТОРЫЕ

31. Почему Ты вообще не смог(-ла) ходить на тренировки и / или кружки по интересам или ходил(-а) только на некоторые, из тех которые хотел(-а)? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

Те тренировки и / или кружки по интересам, которые мне интересны, не предлагались

Из-за финансовых трудностей

Из-за транспорта (например расписание общественного транспорта не совпадало с временем занятий)

Из-за нехватки времени

Педагог/тренер не подошел

По причине здоовья

Другое (Пожалуйста уточни): _____

32. За какие из ежемесячных счетов Ты платишь самостоятельно? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

Телефон

Интернет

ТВ

Коммунальные расходы (например электричество, вода, газ)

Хобби или тренировки

Самостоятельно я не плачу ни за один счет

Другое _____ (Пожалуйста уточни)

33. По каждому утверждению, пожалуйста, оцени, насколько это относится к Тебе.

	Полностью не согласен	Скорее не согласен	Скорее согласен	Полностью согласен	Затрудняюсь ответить
Уверенно выполняю различные банковские операции (отслеживаю баланс своего счета, совершаю банковские	1	2	3	4	5

	Полностью не согласен	Скорее не согласен	Скорее согласен	Полностью согласен	Затрудняюсь ответить
переводы, заполняю банковские документы)					
Я составляю ежемесячный бюджет и записываю свои доходы и расходы	1	2	3	4	5
К концу месяца у меня обычно остаются деньги	1	2	3	4	5
Моих доходов хватает, чтобы покрыть запланированные ежедневные расходы					

34. Каковы Твои основные источники доходов? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

- 1 Карманные деньги
- 2 Деньги, полученные в подарок от родственников или друзей
- 3 Пособия (например, пенсия по случаю потери кормильца, прожиточное пособие, содержание и т. д.)
- 4 Стипендия
- 5 (Регулярная) зарплата
- 6 Случайные и нерегулярные заработки
- 7 Пособие местного самоуправления для покрытия личных расходов (в период нахождения на последующем попечении)
- 8 Заём в банке
- 9 Другое (Пожалуйста уточни) _____

Перенаправление для тех, кто выбрал Карманные деньги

35. Как часто получаешь карманные деньги?

- 1 Раз в неделю
- 2 Раз в месяц
- 3 Получаю карманные деньги не регулярно
- 4 Получаю карманные деньги только за хорошее поведение, домашнюю работу и / или хорошие результаты по учебе

36. Сколько денег на карманные расходы Ты обычно получаешь в месяц? Если Ты не получаешь карманные деньги, то в графе поставь 0.

В среднем _____ евро

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ

- 1 (Регулярная) зарплата
- 2 Случайные и нерегулярные заработки

37. Какая у Тебя в среднем месячная нетто-зарплата? Нетто-зарплата - это сумма, которая поступает на Твой банковский счет.

- 1 До 500 евро в месяц
- 2 501-1000 евро в месяц
- 3 1001-1500 евро в месяц
- 4 1501-2000 евро в месяц
- 5 Более 2000 евро в месяц

38. Какую сумму со своего ежемесячного дохода Ты обычно откладываешь?

- 1 До 50 евро
- 2 51-100 евро
- 3 101-200 евро
- 4 Более 200 евро
- 5 Не коплю деньги

39. С какой целью Ты копишь деньги?

- 1 Для покупки жилья
- 2 Для покупки автомобиля или мотоцикла
- 3 Для покупки велосипеда или другого легкого транспортного средства (например, электросамоката)
- 4 Для покупки компьютера, телефона или планшета
- 5 Коплю на поездку
- 6 Коплю на большие покупки
- 7 Коплю на учебу
- 8 Коплю на начало бизнеса
- 9 Для другой цели _____

40. Какая у Тебя была работа или стажировка? Если у Тебя был разный опыт, то отметь все подходящие варианты.

- 1 У меня не было работы или стажировки
- 2 Регулярная работа на полную ставку или стажировка (40 часов в неделю)
- 3 Регулярная работа с частичной занятостью или стажировка (менее 40 часов в неделю)
- 4 Выполнял(-а) временную работу во время школьных каникул
- 5 Выполнял(-а) временную работу параллельно с учебой
- 6 Был(-а) на стажировке во время учебы
- 7 Участвовал(-а) в волонтерской деятельности
- 8 Занимался(-ась) предпринимательством
- 9 Другой вариант (Пожалуйста уточни) _____

41. Ты работаешь в настоящее время?

- 1 Да (полная ставка)
- 2 Да (частичная занятость или другие формы работы)
- 3 Не работаю

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ, 1 или 2

42. Где Ты сейчас работаешь?**43. Ты занимаешься тем, чем хотел(-а) бы заниматься и в будущем?**

- Да
 Скорее да
 Скорее нет
 Точно нет

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ, скорее нет, точно нет

44. Чем бы Ты хотел(-а) заниматься в будущем?

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ 3

45. Чем бы Ты хотел(-а) заниматься в будущем?

46. Какую зарплату (нетто-зарплата в месяц) Ты хотел(-а) бы получать через 5 лет?

Нетто-зарплата - это сумма, которая поступает на Твой банковский счет.

- 1 До 500 евро в месяц
- 2 501-1000 евро в месяц
- 3 1001-1500 евро в месяц
- 4 1501-2000 евро в месяц
- 5 Более 2000 евро в месяц

47. Планируешь ли Ты проходить или уже прошел военную или альтернативную службу?

Альтернативная служба - это служба, заменяющая военную службу для тех, кто отказывается служить в Силах обороны по религиозным или моральным причинам.

- 1 Да, планирую пройти военную службу
- 2 Да, планирую пройти альтернативную службу
- 3 Да, прошел(-а) военную службу
- 4 Да, прошел(-а) альтернативную службу
- 5 Нет

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ 1 или 2

48. Если будешь проходить военную или альтернативную службу, то каковы Твои ожидания в отношении этого?

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ, kes vastasid 3 või 4

49. Что Тебе понравилось и не понравилось при прохождении военной или альтернативной службы?

Следуют вопросы о здоровье

50. Пожалуйста оцени состояние своего здоровья по шкале от 1 до 5, где 1 - очень плохое и 5 – очень хорошее

1 2 3 4 5

51. У тебя установлена инвалидность?

- 1 Да
- 2 Нет
- 3 Затрудняюсь ответить

52. Как часто за последние шесть месяцев у вас были следующие проблемы со здоровьем?

	Редко или никогда	Каждый месяц	Каждую неделю	Чаше одного раза в неделю	Каждый день
a. Головная боль	1	2	3	4	5
b. Боль в животе	1	2	3	4	5
c. Боль в других частях тела	1	2	3	4	5
d. Печаль, подавленность	1	2	3	4	5
e. Раздражение и / или напряжение	1	2	3	4	5
f. Чувство безнадежности, никчемности и / или пустоты	1	2	3	4	5
h. Постоянная усталость, нехватка энергии, скука	1	2	3	4	5
i. Проблемы со сном (например, трудности с засыпанием)	1	2	3	4	5

53. Если Тебе плохо, что Ты делаешь в первую очередь?

54. Если у Тебя проблемы со здоровьем, к кому Ты обращаешься в первую очередь?

- 1 Семейный родитель/воспитатель/приемный родитель/родитель-опекун
- 2 Семейный врач или медицинский работник
- 3 Не было проблем со здоровьем
- 4 Другое _____

55. Как часто Ты ходишь к зубному врачу?

- 1 По крайней мере 2 раза в год
- 2 Раз в год
- 3 Раз в два года
- 4 Всего несколько раз был у зубного врача
- 5 Вообще не ходил к зубному врачу

56. Выполнял ли Ты следующие действия и как часто?

	Никогда	Когда-то, но больше нет	Пробовал	Пару раз в месяц	Каждую неделю
a. Употреблял алкоголь	1	2	3	4	5
b. Курил	1	2	3	4	5
c. Употреблял наркотики	1	2	3	4	5

	Никогда	Когда-то, но больше нет	Пробовал	Пару раз в месяц	Каждую неделю
d. Причинял себе вред (например, порезы)	1	2	3	4	5
e. Использованные «нюхательные» вещества (например, клей, растворитель и т.д.)	1	2	3	4	5

57. Каковы были преимущества этих действий (курение, членовредительство, алкоголь и / или злоупотребление психоактивными веществами) для Тебя?
Опиши кратко.

Какой был вред от этих действий (курение, членовредительство, алкоголь и / или злоупотребление психоактивными веществами) для Тебя? Опиши кратко.

Следуют вопросы про общение и отношения

58. Пожалуйста, оцени, в какой степени эти утверждения применимы к Тебе.

	Полностью не согласен	Скорее не согласен	Скорее согласен	Полностью согласен	Затрудняюсь ответить/Опыт отсутствует
У меня есть близкий человек или люди, с которыми я могу поделиться своими радостями и переживаниями	1	2	3	4	5
Моя биологическая семья поддерживает меня, и я могу им доверять	1	2	3	4	5
У меня хорошие и надежные отношения с друзьями	1	2	3	4	5
У меня близкие и хорошие отношения с педагогами, родителями, приемными родителями или опекунами	1	2	3	4	5
Я могу поговорить о своих проблемах с работником по защите детей или социальным работником из местного самоуправления	1	2	3	4	5

	Полностью не согласен	Скорее не согласен	Скорее согласен	Полностью согласен	Затрудняюсь ответить/Опыт отсутствует
Я хороший собеседник и мне легко знакомиться с людьми	1	2	3	4	5
В целом я хорошо лажу с людьми	1	2	3	4	5
Мне легко просить других людей о помощи	1	2	3	4	5
Мне легко доверять людям	1	2	3	4	5
Мне комфортно быть одному (одной)	1	2	3	4	5
В отношениях с другими я обычно могу выражать свои желания и потребности	1	2	3	4	5
В романтических отношениях я обычно чувствую себя в безопасности					
Для меня романтические отношения не являются приоритетом	1	2	3	4	5

Ниже приведены вопросы о начале самостоятельной жизни

59. Ты ознакомлен со своим планом действий? *План действий – это документ, составляемый социальным работником по месту жительства, в котором описывается в какого рода помощи и поддержки нуждается молодой человек и как ему помочь.*

- 1 Да, я полностью ознакомлен с документом
- 2 Да, я частично ознакомлен с документом
- 3 Да, я видел документ, но не читал его
- 4 Нет, я не ознакомлен с документом

60. У Тебя была возможность участвовать в составлении своего плана действий?

- 1 Да, всегда
- 2 Иногда
- 3 Нет
- 4 Затрудняюсь ответить

61. В местном самоуправлении общаюсь с...

- 1 работником по защите прав детей
- 2 социальным работником
- 3 я больше не общаюсь с работником по защите прав детей и/или социальным работником

Перенаправление тем, кто выбрали социального работника

62. Пожалуйста оцени, насколько Ты согласен(-а) со следующими утверждениями:

	Полностью не согласен	Скорее не согласен	Скорее согласен	Полностью согласен	Затрудняюсь ответить
a. Сотрудник службы защиты детей рассказал мне об услугах последующего попечения и их содержании.	1	2	3	4	5
b. Работник по защите детей начал говорить со мной рано (по крайней мере, за 2 года до окончания замещающего попечения) о том, как я буду жить самостоятельно.	1	2	3	4	5
c. Я знаю, что когда я начну жить самостоятельно, местное самоуправление предоставит мне жилье или поможет мне оплатить жилье	1	2	3	4	5
d. Мы обсудили с работником по защите детей, как я могу продолжать поддерживать отношения с педагогами/родителями/опекунами (например, в качестве опорного лица)	1	2	3	4	5
e. Работник по защите детей помог мне сохранить отношения с моими биологическими родителями.	1	2	3	4	5
f. Я участвовал в тренингах и мероприятиях, которые дали мне информацию или навыки, необходимые для самостоятельной жизни.	1	2	3	4	5

63. Как часто Ты встречаешься с работником по защите прав детей?

- 1 Чаще, чем 2 раза в год
- 2 В среднем, 2 раза в год
- 3 Раз в год
- 4 Реже, чем раз в год
- 5 Ни разу не встречался

64. Ты доволен своим работником по защите прав детей?

- 1 Да
- 2 Более-менее
- 3 Нет

По какой причине Ты доволен / не доволен своим работником по защите прав детей?

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ, Социальный работник

65. Как часто Ты встречаешься с социальным работником?

- a. Чаше, чем 2 раза в год
- b. В среднем, 2 раза в год
- c. Раз в год
- d. Реже, чем раз в год
- e. Ни разу не встречался

66. Ты доволен своим социальным работником?

- 1 Да
- 2 Более-менее
- 3 Нет

По какой причине Ты доволен / не доволен своим социальным работником?

Перенаправление для тех, кто выбрал «я больше не общаюсь с работником по защите детей и/или социальным работником»

67. Ты остался доволен своим работником по защите прав детей и/или социальным работником?

- 1 Да
- 2 Более-менее
- 3 Нет
- 4 У меня не было социального работника и/или работником по защите прав детей.

По какой причине Ты остался доволен / не доволен?

68. Что представляют или представляли собой услуги последующего ухода для Тебя? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

Услуга последующего ухода – это социальная услуга, предлагаемая органом местного самоуправления, целью которой является поддержка самостоятельной жизни и продолжения обучения молодого человека, покидающего патронатный дом или приемную семью.

- 1 Со мной еще не обсуждали детали услуги
- 2 Получу или получил(-а) жилье от органов местного самоуправления
- 3 Мне предоставят или предоставили денежные средства для покрытия личных расходов
- 4 Мне предлагают или предлагали опорные услуги или пособия
- 5 Я получу или получил(-а) опорное лицо
- 6 Затрудняюсь ответить
- 7 Мне не предоставляют / предоставляли услуги последующего ухода
- 8 Другое(Пожалуйста уточни)

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ 7

69. По какой причине Тебе не оказывают / не оказывали услуги последующего ухода?

Можно выбрать несколько вариантов ответов.

- 1 Нет / не было необходимости
- 2 Я не знаю / знал(-а) об этой возможности
- 3 Я не хочу / не хотел(-а)
- 4 Я не продолжаю / не продолжил(-а) обучение
- 5 Другое _____ (Пожалуйста уточни)

70. У Тебя есть опыт работы с молодежной программой «Моя жизнь» («Minu Elu»), нацеленной на молодых людей в возрасте 16–19 лет? Расскажи о своем опыте.

Молодежная программа состоит из серии семинаров, на которых молодые люди могут общаться друг с другом в течение трех пар выходных дней, размышлять и обсуждать жизненно важные темы, практиковать навыки совместной работы и т. д.

- 1 Да
- 2 Нет
- 3 Не знаю

71. Если у Тебя есть опыт с молодежной программой, то расскажи вкратце, какую пользу Ты получил от этой программы?

72. Покидая патронатный дом или приемную семью, Ты получишь или получил(-а) опорное лицо? Опорное лицо помогает молодым людям, покидающим патронатный дом или приемную семью, легче справиться с началом самостоятельной жизни.

- 1 Да, я получу опорное лицо
- 2 Да, у меня в данный момент есть опорное лицо
- 3 Да, у меня было опорное лицо
- 4 Возможно
- 5 Нет
- 6 Со мной еще не говорили об этом

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИ: Да, у меня в данный момент есть опорное лицо

73. Что вы делали / делаете вместе?

74. В какой степени опорное лицо поддерживает Тебя и/или помогает справляться самостоятельно?

- 1 В очень значительной степени
- 2 В значительной степени
- 3 В средней степени
- 4 В небольшой степени
- 5 В очень небольшой степени

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ: Да, у меня было опорное лицо

75. Что вы делали вместе?

76. В какой степени опорное лицо поддерживало Тебя и/или помогало справляться самостоятельно?

- 1 В очень значительной степени
- 2 В значительной степени
- 3 В средней степени
- 4 В небольшой степени
- 5 В очень небольшой степени
- 6 Не могу сказать

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ: Да, я получу опорное лицо или Возможно

77. В чем опорное лицо могло бы Тебе помочь сильнее всего?

ПЕРЕНАПРАВЛЕНИЕ ДЛЯ ТЕХ, КТО ОТВЕТИЛ: Нет

78. По какой причине Ты не получил(-а) опорное лицо? Можно выбрать несколько вариантов ответов.

- 1 Нет / не было необходимости
- 2 Я не знал(-а) об этой возможности
- 3 Я не хочу / не хотел(-а)
- 4 Нет / не было подходящего человека
- 5 Мне не понравилось / не подошло опорное лицо
- 6 Другое _____ (пожалуйста уточни)

79. Если подумать о вступлении в самостоятельную жизнь, то есть ли по Твоему мнению сейчас что-то, чего еще не хватает, но что могло бы помочь молодому человеку?

80. Если у Тебя есть еще мысли или предложения, то напиши их здесь.

Если Ты хочешь участвовать в розыгрыше, пожалуйста напиши ниже свой адрес электронной почты.

Мы подтверждаем, что контактная информация будет использована только для того, чтобы оповестить участников о результатах розыгрыша, и не будет передана третьим лицам.

Большое спасибо за то, что ответил на вопросы! Нам очень важно Твоё мнение.